ION HOBANA

JULES VERNE

CHIPURI OBICEIURI ȘI PEISAJE ROMÂNEȘTI

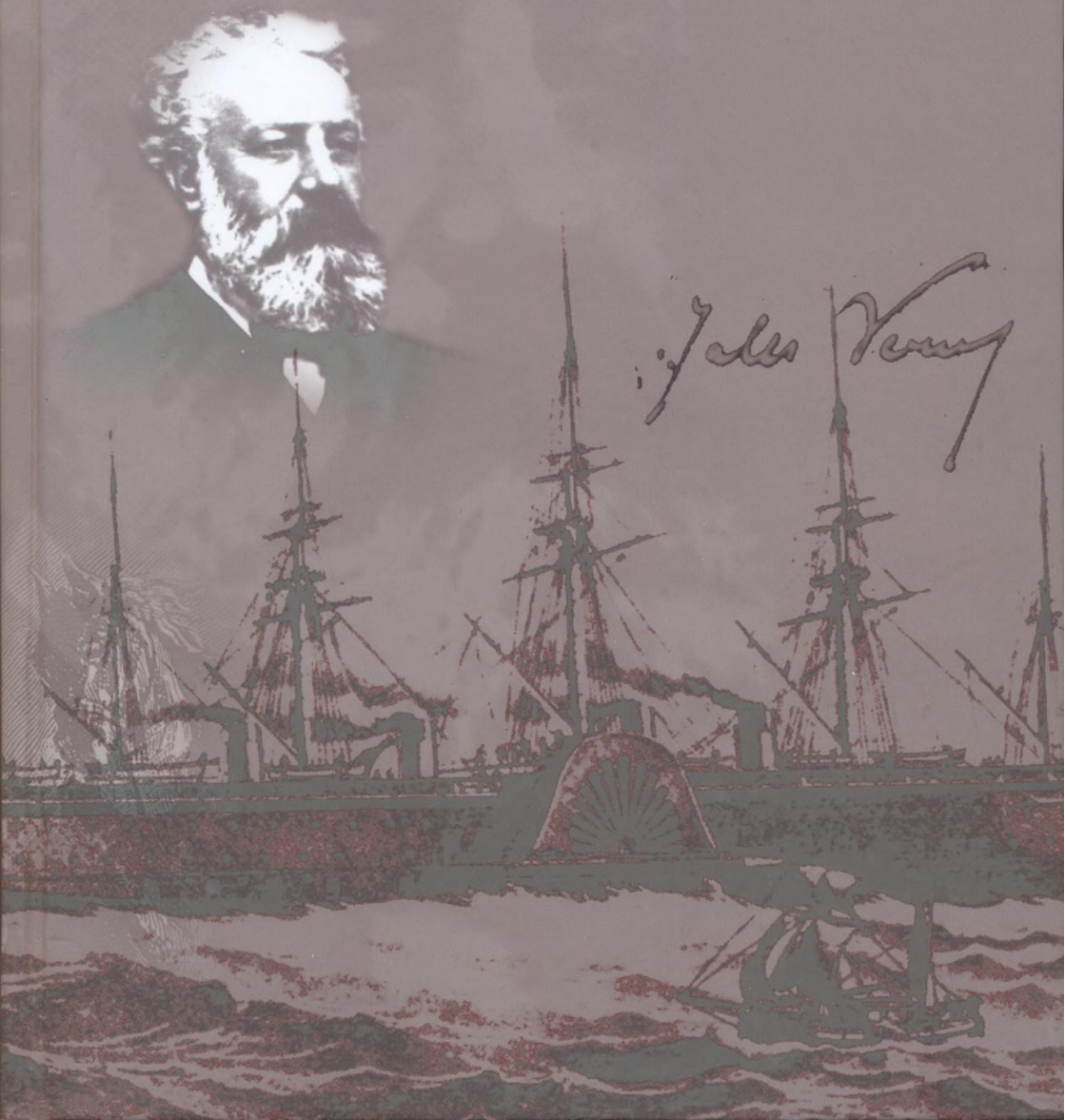

Ion Hobana

Jules Verne
Chipuri, obiceiuri şi peisaje româneşti

Ion Hobana – Jules Verne Chipuri, obiceiuri şi peisaje româneşti, Editura PRO, Bucureşti, 2004

Ediţia electronică ver. 1.0 Dyo67 & Fizikant

Cuprins

„Măiestrul e mort”
Legendă şi adevăr
Ocolul Mării Negre (în patruzeci şi cinci de zile)
În Mediterana
Castelul din Carpaţi
Însemnările unui reporter
Frumoasa Dunăre galbenă
Portret în oglinzi
„Spre nemurire şi tinereţe eternă”
Bibliografie

Soţiei mele
Sofia
in memoriam
cu nesfârşită dragoste

Mulţumiri:

†Pierre Barbet, †Marin Bucur, Virgil Cândea, Cécile Compère, Daniel Compère, Volker Dehs, †Lucia-Angela Dudescu, Teodora Fântânaru, Jacques van Herp, Charles-Noël Martin, Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Richard D. Nolane, Mircea Opriţă, Claude Pichois, Robert Pourvoyeur, †François Raymond, †Adrian Rogoz, Doina Stănescu, Roxana Suliman, Alexandre Tarrieu, †Pierre Versins

Într-un interviu din 1902, apărut în „Neue Wiener Zeitung”, Jules Verne declara: „Secolul douăzeci a dat naştere unei noi ere. Viaţa mea a fost bogată în evenimente reale şi imaginare. Am văzut multe lucruri deosebite, dar fantezia mea a creat lucruri şi mai minunate. Dacă aţi şti cât de mult regret că trebuie să închei atât de devreme drumul meu pământesc şi să mă despart de viaţă în pragul unei epoci care ne promite atâtea minuni!...” (Cf. 2, p. 213). Un lamento neaşteptat, dată fiind discreţia manifestată constant de scriitor în ceea ce priveşte propria lui persoană. Explicaţia trebuie căutată într-o sănătate tot mai precară. În scrisorile sale din acea perioadă sunt amintite mereu, cel mai adesea cu o tentă glumeaţă, cataracta, boala de stomac, diabetul... O criză de diabet avea să-i grăbească, de altfel, sfârşitul. La 24 martie 1905, Jules Verne îşi încheia extraordinara călătorie terestră, trecând în lumea personajelor sale.

Funeraliile au avut loc peste trei zile, în prezenţa a cinci mii de oameni veniţi de pretutindeni să-i aducă un ultim omagiu celui care le fermecase adolescenţa. Guvernul francez a strălucit prin absenţă, ca şi Academia, care nu-l socotise demn de a sta alături de atâţia „nemuritori” astăzi uitaţi, în schimb, Wilhelm al II-lea, aflat pe mare, l-a trimis pe însărcinatul cu afaceri al Gemraniei să-l reprezinte şi să transmită condoleanţe familiei, declarând că „ar fi urmat convoiul funerar, dacă ar fi fost posibil, întrucât îşi amintea încântarea cu care citise, în tinereţe, operele marelui romancier dispărut”.

O dispariţie care a prilejuit o avalanşă de articole în presa franceză şi în cea din întreaga lume. La 26 martie, Léon Blum îl omagiază, în „L’Intransigeant”, pe „omul care a dobândit, în a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea, unul dintre locurile cele mai importante în literatura franceză [...] care a ştiut să fie el însuşi, deci inimitabil [...] care a pus în slujba romanului de aventuri nu amintiri, ci curiozitatea nemărginită a spiritului”. La 27

martie, „Le Gil Blas” deplânge moartea unui „romancier profet”, iar „L’Express du Midi” îl caracterizează drept un „îndârjit muncitor al literelor”. La 23 aprilie, „Le

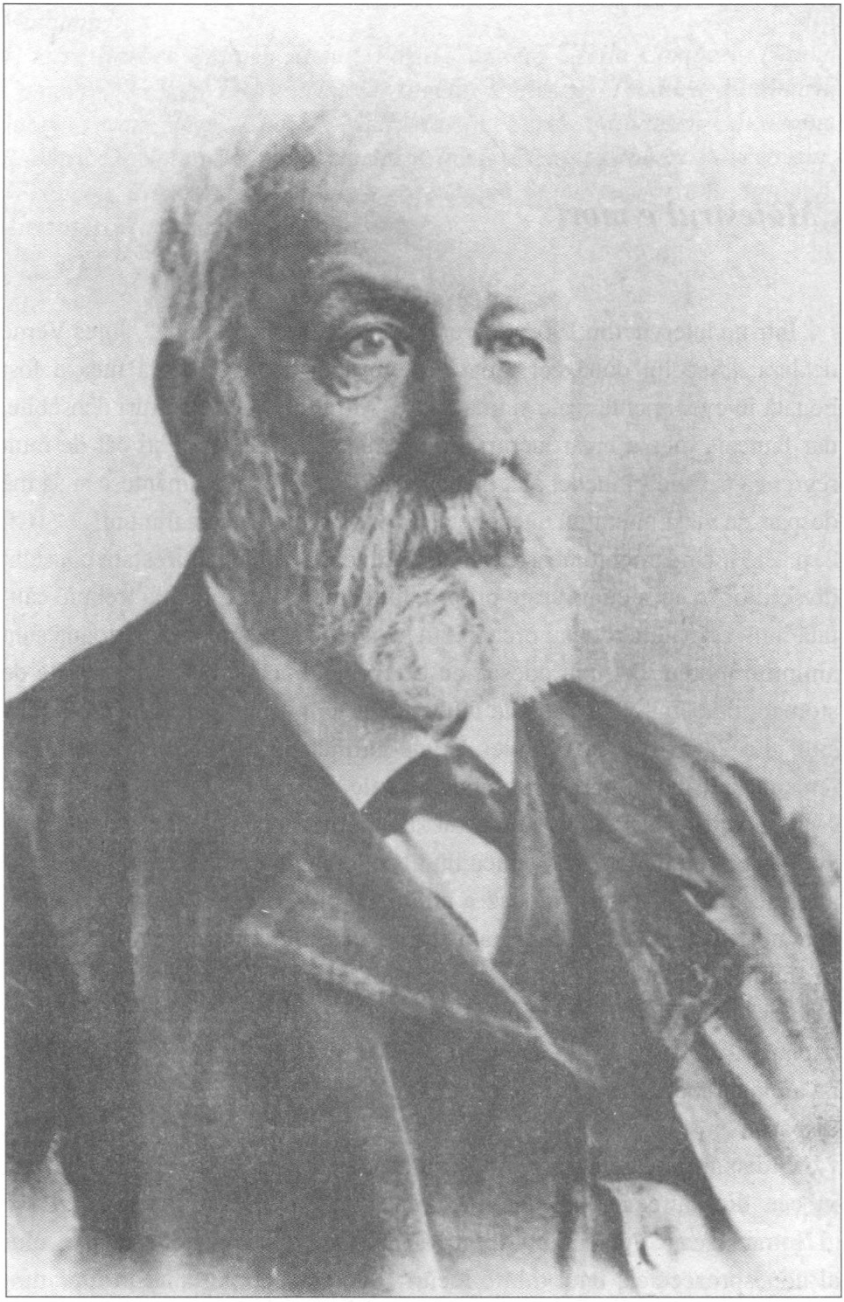

Jules Verne în octombrie 1902

Figaro” îl numeşte „inventator de himere”... Cel mai amplu spaţiu îl acordă tristului eveniment, la 15 aprilie, „Magasin d’Éducation et de Récréation”, care îşi datora în foarte mare măsură succesul publicării „Călătoriilor extraordinare”, în foileton. Editorialul său se încheie astfel: „El ne-a oferit cea mai minunată idee despre ceea ce pot face inteligenţa, voinţa, ingeniozitatea umană; el a creat în mod cert generaţia actuală de călători, colonizatori, oameni de acţiune, care îşi au şi ei visul, mirajul, idealul lor şi, astfel, a fost un educator de prim rang”. Este reprodusă şi opinia lui André Laurie, exprimată într-un articol apărut în „Le Temps”: „Alţii, înaintea lui, începând cu Edgar Poe, au introdus ştiinţa în roman şi au utilizat-o pentru satiră, sau pentru a-şi agrementa intriga. Dar nimeni înaintea lui n-a făcut din ştiinţă substratul sistematic şi durabil al unei opere monumentale, consacrată studiului Pământului şi al anexelor lui, al programelor industriale ale umanităţii, al rezultatelor obţinute şi al cuceririlor posibile. Este un prodigios efort de civilizare. Nu există un alt exemplu în decursul veacurilor”. (Autorul acestui panegiric a fost colaboratorul ştiut şi, multă vreme, neştiut al lui Jules Verne. *Epava „Cynthiei”* poartă ambele nume. *Cele cinci sute de milioane ale begumei şi Steaua Sudului* i-au aparţinut, în forma iniţială, fostului comunard Paschal Grousset, care, evadând din Noua Caledonie, unde fusese deportat, s-a stabilit în Anglia, revenind la Paris după amnistia din 1881. La cererea lui Pierre-Jules Hetzel, Verne a prelucrat, uneori substanţial, cele două manuscrise, cumpărate de editor de la proscris, semnând doar el romanele, la apariţie. Iar Grousset a devenit şi el un autor al Editurii Hetzel, sub pseudonimul André Laurie.)

„Magasin d’Éducation et de Récréation” citează 350 de ziare de pretutindeni care i-au trimis condoleanţe, printre ele numărându-se şi „L’Indépendence roumaine”. La 26 martie, ziarul anunţa, la rubrica Ecouri, „moartea marelui romancier francez Jules Verne”, însoţind ştirea cu câteva detalii biografice: cum arăta camera de lucru a scriitorului, programul său de creaţie şi de documentare, activitatea de consilier municipal. Subliniez faptul că „L’Indépendence

roumaine” a ales o modalitate proprie de a-l omagia. În locul unui articol de

Madame JULES VERNE, née DU FRAYSSE DE VIANE ;
Monsieur et Madame MICHEL JULES-VERNE ;
Monsieur et Madame DE LA RUE DE FRANCY ; Monsieur et Madame GEORGES LEVÈBVRE ;

Messieurs MICHEL, GEORGES et JEAN JULES-VERNE ; Monsieur EMILE VILLALARD Lieutenant au 31e d'Artillerie et Madame EMILE VILLALARD ; Mesdemoiselles MARIE et ANTOINETTE LEFÈBVRE ;

Monsieur JEAN et Mademoiselle MARIE VILLALARD ;

Madame PAUL VERNE ; Madame DUCREST DE VILLENEUVE, née VERNE ; Madame VICTOR FLEURY née VERNE ; Monsieur LÉON GUILLON et Madame LÉON GUILLON née VERNE ; Madame AUGUSTE LELARGE ;

Messieurs GASTON et MAURICE VERNE ; Monsieur et Madame EMILE GARY DE FAVIÈS et leurs Enfants ; Monsieur RAYMOND DUCREST DE VILLENEUVE, Capitaine d'Artillerie, Chevalier de la Légion d'Honneur, Madame RAYMOND DUCREST DE VILLENEUVE et leurs Filles ; Monsieur PAUL DUCREST DE VILLENEUVE, Lieutenant de Vaisseau, Chevalier de la Légion d'honneur, Madame PAUL DUCREST DE VILLENEUVE et leurs Fils ; Monsieur ANDRÉ DUCREST DE VILLENEUVE ; Monsieur et Madame JOSEPH ALLARD et leurs Enfants ; Monsieur et Madame RENÉ FLEURY et leurs Enfants ; Monsieur et Madame MAURICE DOUAULT et leurs Fils ; Madame RENÉ GUILLON ; Monsieur et Madame MAXIME GUILLON et leurs Enfants ; Monsieur et Madame NORBERT GUILLON et leurs Enfants ; Monsieur CLAUDE GUILLON ; le Général ALLOTTE DE LA FUYE, Commandeur de la Légion d'Honneur et ses Enfants ; Mademoiselle ANNA GUILLON ; Monsieur et Madame CHARLES BOURDON et leur Fils ;

Le Colonel ALLOTTE DE LA FUYE Commandeur de la Légion d'Honneur, et Madame MAURICE ALLOTTE DE LA FUYE ;

Monsieur et Madame ADOLPHE DEZAUNAY ; Monsieur et Madame EMILE DEZAUNAY ; le Colonel DEZAUNAY et Madame FRANCIS DEZAUNAY ; Monsieur et Madame LOUIS DEZAUNAY ; Monsieur et Madame ALFRED GUILLON ; Monsieur ROGER LIBMAN Capitaine breveté d'État-Major et Madame ROGER LIBMAN ; Monsieur et Madame FÉLIX LIBEAUDIÈRE ; Monsieur et Madame LEMARCHAND,

Ont l'honneur de vous faire part de la perte cruelle qu'ils viennent d'éprouver en la personne de

JULES VERNE,

Officier de la Légion d'Honneur

LEUR MARI, PÈRE, BEAU-PÈRE, GRAND-PÈRE, ARRIÈRE-GRAND-PÈRE, FRÈRE ET BEAU-FRÈRE, ONCLE ET GRAND-ONCLE, COUSIN-GERMAIN ET COUSIN,

Décédé en sa demeure, 44, Boulevard Longueville, à Amiens, le 24 Mars 1905.
à l'âge de 77 ans,

Muni des Sacrements de l'Église.

De Profundis...

Amiens, le 1er Avril 1905.

Imp. E. Le Roy, Amiens.

Ferparul

mai mare întindere, soluţia preferată de celelalte publicaţii româneşti, mai multe însemnări cu caracter anecdotic, în cadrul aceleiaşi rubrici de ecouri, pentru a păstra vie atenţia cititorilor. Iat-o pe cea din 31 martie:

„Când Jules Verne a publicat *Ocolul lumii în optzeci de zile,* în foileton, în ziarul „Le Temps", lumea întreagă se interesa într-o asemenea măsură de peripeţiile călătoriei lui Phileas Fogg, încât corespondenţii foilor americane şi engleze mergeau până la a telegrafia jurnalelor lor, în fiecare zi, traducerea acestor foiletoane. În final, Phileas Fogg, obligat să ardă puntea vasului ca să crească astfel viteza, pentru a se întoarce în ziua convenită, încinge până la alb maşinile navei.

Jules Verne a primit atunci, de la Companiile de navigaţie engleze, americane şi chiar franceze propunerile cele mai tentante pentru a-l face să aleagă unul dintre vapoarele lor, care să-l readucă pe eroul său în Europa.

Jules Verne a rămas neclintit în faţa acestor oferte, una mai magnifică decât alta, nevrând să introducă lumea reclamei în opera sa de romancier".

La 3 aprilie, este relatat un fapt pe care nu l-am întâlnit în zecile de mii de pagini consacrate vieţii şi operei scriitorului:

„De la Pământ la Lună.

Acest titlu al unuia dintre cele mai celebre romane al lui Jules Verne, care a murit de curând, a inspirat unui american ideea unui calcul destul de ciudat [...] ce preţ ar avea un bilet de tren clasa a III-a, pe distanţa Pământ-Lună. Rezultatul: 930.000 de dolari, adică 4.650.000 de franci francezi. Americanul a calculat şi durata călătoriei: 285 de ani, cu 60 de kilometri pe oră".

În sfârşit, la 10 aprilie, pe prima pagină, acest preambul intitulat *Profeţiile lui Jules Verne:*

„Se ştie că în opera sa remarcabilă, plină de născociri atât de ingenioase, Jules Verne a găsit, datorită unei previziuni excepţionale, mijlocul de a întrevedea şi aproape de a descrie, înainte ca ele să se realizeze, cele mai importante descoperiri ale epocii noastre. Citǎm trei exemple caracteristice, care, prin simpla menţionare a

datelor, vor demonstra cu ce prodigios spirit de divinaţie era înzestrat marele scriitor”.

Cele trei exemple constau în pasaje substanţiale, textul acoperind şi o bună parte din pagina a doua, din *Cinci săptămâni în balon,* 1863 – opinia lui Fergusson despre dirijarea baloanelor, *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* 1870 – căpitanul Nemo îi prezintă lui Aronnax mirificul său submarin şi *Casa cu aburi,* 1880 – descrierea locuinţei mobile trasă de elefantul artificial, considerată un precursor al automobilului (134).

După ce îl elogiaseră, de-a lungul anilor, pe autorul „Călătoriilor extraordinare”, celelalte publicaţii româneşti nu puteau lipsi din corul de voci îndoliate. Un alt ziar de limbă franceză, „La Roumanie”, a anunţat, la 26 martie, decesul lui Jules Verne, iar la 30 martie, ştirea privind funeraliile, de pe prima pagină, a fost însoţită, în pagina a doua, de o *Cronică pariziană. Jules Verne,* semnată T.P.:

„Câte amintiri evocă numele acestui scriitor în seria de generaţii care s-au succedat de o jumătate de secol! Cred că nimeni n-a fost mai popular printre tineri decât autorul minunatelor povestiri intitulate *Cinci săptămâni în balon, Călătorie spre centrul Pământului, Aventurile căpitanului Hatteras, Douăzeci de mii de leghe sub mări, Copiii căpitanului Grant, Călătorie în jurul lumii în optzeci de zile, Mihail Strogov, Încăpăţânatul Kéraban;* – mă opresc, lista ar fi enormă, căci producţia inepuizabilului povestitor este fără sfârşit.

El a inventat un gen admirabil, a înlocuit miraculosul feeriei cu un miraculos nou, aşa cum a scris secretarul perpetuu Patin, în raportul prezentat Academiei franceze[1] – un miraculos întemeiat pe noţiunile recente ale ştiinţei. Stârnit şi susţinut cu abilitate, interesul este orientat spre instrucţie. Odată cu plăcerea de a fi învăţat ceva, rămâi şi cu dorinţa de a şti, ceea ce se numeşte curiozitatea ştiinţifică.

Se poate spune, de asemenea, că aceste cărţi, scrise mai ales pentru tineret, au avut norocul rar de a place tuturor

[1] ...în urma căruia, Academia a încununat cu premiul său „Călătoriile extraordinare”, în 1872.

vârstelor şi că unele au atins un număr neverosimil de ediţii, cifrându-se la mai multe sute.

Au fost multe încercări de a-l imita, dar în zadar: el utilizează o manieră şi o formă care îi aparţin într-atât, încât nimeni n-a putut fi înşelat de imitaţii”.

Sunt prezentate, apoi, câteva date biografice, până la apariţia romanului *Cinci săptămâni în balon.*

„Odată făcut acest prim pas pe calea cea nouă, Jules Verne şi-a continuat drumul, producând în mod regulat două, câteodată trei romane anual, cu şanse diferite, toate având un succes mai mare sau mai mic, dar totdeauna succes. Acest spirit ingenios, inventiv, fertil, niciodată lipsit de idei, urmărea pe furiş toate descoperirile ştiinţei, pe care le utiliza amplificându-le, extrăgând din ele invenţii de o uimitoare fantezie, mereu reînnoită” (120).

La 1 aprilie, ziarul publica un alt articol, nesemnat, *Viaţa lui Jules Verne.* În aceeaşi zi, „Luceafărul” insera această *Cronică*[2]:

„Jules Verne (1828–1905). În fine sunat-a clopotul şi pentru bătrânul unchiaş cu graiu fermecat şi condeiu măestru. Sunat-a să plece în călătoria pe care nu ne-o mai poate descrie.

În anumit sens: toţi anii bărbăţiei i-a consumat prin călătorii. Cutreierat-a pampele Americei-de-sud; preeriile Australiei; rătăcit-a prin codrii «nevăzuţi şi neauziţi» ai Africei; avântatu-s’a în câteva rânduri pe la poli, ba şi prin centrul pământului a făcut un voiaj în felul său. Pe supt mare a alergat neted 80.000 (de fapt 20.000 – I. H.) de leghe, în luptă cu elementul turbat şi cu polipii îngrozitori. Graţie colosului de locomotivă (invenţie proprie), care duce 3 vagoane şi e adaptată cu astfel de meşteşug, încât merge nebună şi pe apă şi pe uscat – s-a avântat prin Indii, convingându-se de avuţiile fabuloase ale ţării, de fanatizmul sepoy-lor, de voinţa de fer – nu odată crudă, brutală – a Englezilor. Încunjurat-a pământul în 80 de zile, întrecând

[2] În numeroasele citate din vechile publicaţii româneşti pe care le veţi întâlni în această carte, am reprodus grafia, punctuaţia şi improprietăţile textelor originale, pentru a păstra ceva din savoarea unui timp revolut.

mult şi bine Olandezul zburător, căruia până la Batavia îi trebuiau trei luni în capăt. Ba abătutu-s'a şi prin Carpaţii noştri, aducând aparate de proiecţiune şi fonografe.

Când se plictisia de globul nostru, zbura în glonţuri de tun cătră lună, prin sistemul solar şi aşa mai departe, Dumnezeu ştie până unde.

Am zis călătorii *în anumit sens.* Toate peripeţiile miraculoase le-a făcut Verne la masa de scris, cu aparate născocite de fantezia sa prodigioasă.

În realitate a călătorit foarte puţin. În total şi rotunzit: de la Nantes (oraşul său natal) la Paris şi de aici la Amiens, locul de origine al femeii sale, unde a lucrat ultimii 20 de ani în retragere de zgomotul lumii.

Un exemplu. Când îşi scria întâiul roman «Cinci săptămâni în balon», tocmai în baloane nu fusese. Şi totuşi, scrierea-i avu succes enorm, creându-i nume cunoscut până departe de frontierele patriei sale. «Filonul era deschis» – cum zicea el".

Vom vedea, curând, cum stau lucrurile în privinţa călătoriilor lui Jules Verne. Oricum, autorul *Cronicii* nu făcea decât să reproducă o opinie larg răspândită în epocă, întâlnită uneori şi astăzi.

„Acest pas făcut în o direcţie nouă, Jules Verne îşi continuă ruta, producând regulat în fiecare an două, câteodată trei romane, cu noroc schimbăcios şi cu reuşită mai mare sau mai mică, însă totdeauna reuşită. Acest spirit ingenios, inventiv, fertil, urmăria pas de pas descoperirile şi invenţiile ştiinţifice, îmbrăcându-le în haina atrăgătoare a fanteziei, exagerând unele faze, prevăzând altele.

«Orice aş născoci, oricât aş exagera, zicea el uneori – voiu rămânea mai pe jos de realitate. Va sosi timpul, când creaţiunile ştiinţei vor întrece visările cele mai îndrăzneţe ale imaginaţiei.»

Şi pentru multe s-au împlinit cuvintele lui."

Cronica anonimă din „Luceafărul" este urmată de cea din „Familia", numărul din 27 mart. (9 aprilie), semnată cu iniţialele E.I., care-i aparţin, fără îndoială, lui Emil Isac, redactorul revistei după 1900:

„†*Jules Verne*

Moşneagul din Amiens, genialul romanţier Jules Verne, încărcat de ani grei şi mulţi – se stinse.

Acea peană, din care ieşiră atâtea bazme, remase orfană şi se va rugini.

„Măiestrul e mort” – putem începe cu Longfellow.

Minunatul povestitor, acel, care ne-a îndulcit tinereţa cu scrierile sale pline de fantezie strălucită – va remânea pe vecie

3e volume. — N° 123. 10 c. Un an : 6 fr.

LES HOMMES D'AUJOURD'HUI

DESSINS DE GILL

BUREAUX : 48, RUE MONSIEUR LE PRINCE, PARIS

JULES VERNE

mut, în un îngust mormânt, din care nu vor mai putea pătrunde la noi, poveştile acele pline de bărbăţie şi energie.

Jules Verne, a fost mentorul meu.

Lucrările lui mi-au fost cele mai plăcute, dintre câte aflai în biblioteci – romanele lui, au întărit în pieptu-mi fraged credinţele de bine; ele au oţelit inima mea şi ele au încălzit crierii mei, cu flacăra ştiinţelor naive.

Îmi aduc bine aminte, de-acele clipe, când ca tinerel şcolar, citiiu în colţul şcolii, cu ochi înfierbântaţi povestea eroului, din romanul: Dardentor Clovis[3] al lui Verne. – îmi reamintesc în minte, acea vraje, ce mi-a coprins firea, când cetiiu glorioasa poveste a bogătaşului, fericitului şi îndestulitului Dardentor Clovis, veşnic călător şi veşnic bine dispus ca un soare. – Şi pare că mi se aşază lacrime pe inima-mi, când privesc în juru-mi cătând strălucita zare a copilăriei mele, aurită de minunatul povestitor Jules Verne.

Care să fie resplata cea mai bine nimerită, pentru clipele ce mi le-a făurit Jules Verne?

Care *poate* fi răsplata? *Pot eu* să răsplătesc acelui trup recit, căldura ce mi-o aprinse în frageda-mi tinereţă?

O lacrimă şterg din gene, şi în lacrima mea e topită o parte a sufletului meu" (64).

Nu toate articolele din acele zile au tonul elegiac al evocării foarte tânărului redactor (Emil Isac se născuse în 1886). Tot la 26 martie, în „Albina" apare un text semnat Radu care prezintă viaţa şi opera scriitorului într-o manieră cvasi-didactică, permiţându-şi doar câteva efuziuni de circumstanţă:

Jules Verne

Săptămâna trecută s'a stins în oraşul Amiens din Franţa un mare scriitor, al cărui nume împreună cu lucrările sale, trecuse dincolo de hotarele Franţei şi de ale Europei. *Jules Verne* a fost unul din autorii cei mai producători şi din cei mai populari. Citirea operelor lui a fost o îndeletnicire plăcută şi folositoare pentru tinerime, cu deosebire; unele din ele s'au tradus în toate limbile din Europa, ba şi în

[3] Titlul romanului este *Clovis Dardentor.* Şcolarul transilvănean îl citise, probabil, într-o traducere maghiară, ceea ce ar explica inversiunea.

chinezeşte şi în japoneşte (sic). Scrierile acestea vor rămânea şi de acum înainte o hrană sufletească aleasă şi înălţătoare.

Pentru aceia care nu au citit până acum nimic de Jules Verne, nu avem destule cuvinte să-i îndemnăm să caute, căci sunt traduse şi în româneşte cele mai însemnate din scrierile lui. Ca să răspândească cunoştinţele de geografie, de astronomie, de geologie, de fizică, ş.a., el închipuia o poveste frumoasă şi plină de interes şi în desfăşurarea ei amesteca o sumă şi o sumă de cunoştinţe ştiinţifice.

Câte lucruri din geologie nu înveţi, citind *Călătoria în centrul pământului?* Chestia care şi azi preocupă pe o sumă de învăţaţi, cârmuirea baloanelor, este cu deamănuntul arătată în cartea *Cinci săptămâni în balon.* Raporturile între pământ şi satelitul său luna se găsesc în romanul *De la Pământ la Lună.* Şi aşà se poate spune despre ce a scris.

Mai cunoscută la noi este *Ocolul pământului în 80 de zile,* care, sub formă de piesă, s-a dat de multe ori pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti. Mărturisesc că totdeauna revăd cu plăcere pe Englezul care a făcut prinsoare că va ocoli pământul în 80 de zile, pe servitorul lui, Frantz[4], care îşi urmează stăpânul peste ţări şi mări şi rămâne vesel şi glumeţ, în cele mai triste împrejurări. Cu ce meşteşug îşi conduce autorul persoanele ca să treacă prin toate climele, prin toate continentele şi să putem vedea astfel felurite ţări, feluriţi oameni, felurite obiceiuri!

Jules Verne era bătrân. Născut la 1828 în oraşul Nantes din Franţa, trecuse de 70 de ani. Fiu al unui advocat, fù trimis să înveţe dreptul la Paris, dar aci se ocupă mai mult de teatru, scrise câteva piese şi apoi dete la lumină *Cinci săptămâni în balon,* lucrare care îl făcù deodată cunoscut şi-i arătă drumul ce avea să urmeze. De atunci, din 1861[5], aproape în fiecare an dete la lumină câte o operă sau chiar două. Vor fi toate la un loc 90 de volume!

[4] Servitorul „Englezului” se numeşte Passepartout. Poate că a devenit Frantz în versiunea scenică susţinută, cum vom vedea, de decorurile, accesoriile şi „trucurile” închiriate de la un impresar german.

[5] *Cinci săptămâni în balon* a apărut în 1863.

Viaţa la Paris i s'a părut prea zgomotoasă şi de aceea, acum vre-o douăzeci de ani[6], s'a stabilit cu familia în oraşul Amiens. Aici trăià liniştit, ocupându-se cu scrisul şi făcând parte câtva timp din consiliul municipal. }n anii din urmă vederea îi slăbise aşà de mult încât d'abià zărià; dar tot lucrà, punând să-i citească diferite cărţi şi dictând ceea ce compuneà.

Aşà a trăit până ce un atac de paralizie l-a lovit şi după câtevà zile de suferinţă, a murit. Franţa îl plânge, am puteà zice lumea întreagă îl plânge, împăratul Germaniei a trimis un ministru înadins ca să arate familiei regretele sale" (107).

În numărul său din martie, „Revista idealistă" consacră evenimentului o notă, la rubrica *Viaţa în ţară şi în străinătate*:

„Jules Verne, mort de curând, a încântat pe cei ce i-au citit numeroasele cărţi, traduse în toate limbele. El n-a scris romane în sensul ce se dă obicinuit cuvântului, însă a avut o imaginaţie şi o capacitate de a inventa ne mai pomenită şi a fost un fel de proroc, vizionar, pentru că a întrevăzut unele probleme ale ştiinţelor de azi. Impresia ce ne-a făcut în copilărie, călătoriele sale extraordinare, nu o vom uita niciodată. Sunt pedagogi cari cred că Jules Verne poate fi dăunător, prin ideile falşe ce dă despre ştiinţă şi ne aducem aminte că acum 25 de ani la Lausanne, de pildă, nu ni se permitea să citim cărţile sale. Orice s-ar spune, pentru tineret, pentru băieţi, nu pot fi opere mai plăcute de cetit decât ale lui Jules Verne" (75).

Semnează Mihail G. Holban, directorul revistei, al cărei sediu era la Mogoşeşti (prin Mihăileni) judeţul Dorohoi.

S-a apelat şi la alte modalităţi de a cinsti memoria marelui dispărut. La 6 aprilie, „Ziarul călătoriilor şi al întâmplărilor de pe mare şi uscat" a început publicarea în foileton a romanului *Stăpânul Lumei,* care s-a încheiat la 20 iulie. La 10 aprilie, cotidianul ieşean „Evenimentul" făcea cunoscut cititorilor săi, la rubrica *Ecouri,* un îndrăzneţ proiect feroviar, asemănător cu cel schiţat în *Claudius*

[6] Jules Verne s-a stabilit la Amiens în 1871, deci cu treizeci şi patru de ani înainte de moartea lui.

Bombarnac:

„De la Paris la New York în drum de fer...

— Glumeşti?

— De-loc...

— Şi cum asta?

— Traversând Europa, Siberia şi strâmtoarea Behring printr-un tunel submarin şi Alaska, realiniindu-se la drumul de fer Nord-Pacific-New York.

Transiberianul Behring-Alaska va fi constituit de o cale ferată, sistem zis de suspensiune, cu tracţiune electrică, permiţând să se facă 200 kilometri pe oră. Se va merge de la Paris la New York pe această cale, abia în 20 de zile şi de la New York la Paris cu vaporul în şapte zile, total: 27 de zile.

Jules Verne a murit prea de timpuriu pentru a vedea într'o bună zi realizându-se această cursă extra-ordinară al cărei precursor a fost."

De o factură aparte este medalionul *Poetul tinerimei,* apărut, la 25 aprilie, în „Universul literar". Autorul, Benedetto de Luca, vădeşte cunoaşterea intimă a „Călătoriilor extraordinare" şi exaltă influenţa lor asupra generaţiilor succesive de cititori:

„La liceul din Bârlad e în vigoare un obiceiu extrem de frumos şi demn de a fi imitat. Sub călăuzirea îngrijită a profesorului Alexandrescu, elevii institutului au întemeiat o «societate culturală». Au întrunirile lor în fiecare Duminecă. Se ţin conferinţe, lecturi sau discuţiuni. Astfel tinerile minţi încep a cugeta, a desbate, a critica şi se pregătesc pentru viitoarele lupte ale ştiinţei şi vieţei.

Dumineca trecută, ei au comemorat pe J. Verne. Nicio comemoraţiune nu putea fi mai potrivită, mai meritată şi mai simţită. J. Verne a fost stăpânul desăvârşit al tuturor gândurilor şi al tuturor sentimentelor generaţiunilor tinere, de la patrusprezece la optsprezece ani, a aprins în inimile lor toate entuziasmele, a insuflat toate speranţele de cucerire. Fiecare dintre noi a avut în cugetul său un misterios Tombuctu de cucerit, sau o insulă pustie în care să îşi exercite propria sa libertate. În orele de nesomn, răpite studiului, creerul nostru, împovărat de un bagagiu

prea greu şi prea inutil, a căutat un fir de iluziune şi de vis în ţările miraculoase, pe cari romancierul-poet le deschidea dincolo de zidurile strâmte ale camerei noastre. Şi am învăţat astfel să cunoaştem acele ţări şi să le dorim atât de arzător, încât sufletul nostru copilăresc a rămas cu totul cucerit de nostalgia ţărmurilor îndepărtate.

. . . . . .

A doua jumătate a secolului trecut e caracterizată, într'adevăr, de cucerirea lumei. Continentele se desvăluie rând pe rând, marile căi străbat pustiul, hărţile geografice se îmbogăţiră din an în an cu nume noui. Tot ceea ce era misterios, devine evident, tot ceea ce era oprit, îşi deschide porţile acestor nesăţioşi căutători ai necunoscutului, ce au devenit fiii lui Jafet[7]. Dar ar fi curios să analizăm ce parte a avut J. Verne în această prodigioasă cucerire.

Când, acum aproape o jumătate de veac, el împinse pe doctorul său Fergusson la străbaterea Africei în balon, izvoarele Nilului erau încă păzite de Sfinxul impenetrabil. Când conduse pe căpitanul Hatteras să implânte drapelul pe insulioara vulcanică a Polului, misterul pământurilor, arctice era încă strejuit în mormântul amiralului Franklin. Când călăuzea familia Welton de alungul curentului periculos al Congului, E. Stanley ignora încă partea apuseană a Africei. Când îndruma pe nostimul Kin-Fo pe urmele filosofului omucigaş, China era încă împărăţia neviolată, închisă în zidurile sale inaccesibile. Când încredinţa lui Mihail Strogoff mesagiul ţarului, Siberia ne apărea ca un pământ aproape fabulos, şi Irkusk era atât de departe de visurile noastre încât ne părea un oraş imaginar.

Ei bine, au trecut patruzeci de ani şi caravanele lui Cook vă duc foarte comod la izvoarele Nilului, şi ducele de Abruzzi s-a apropiat până la patru grade de Pol, şi Congul a devenit slujba ideală a aceluia care e sătul de vechia mizerie europeană, şi China începe să tipărească ziarele sale în englezeşte, şi Irkusk a devenit o dependenţă a

[7] Potrivit Bibliei, Iafet era al treilea fiu al lui Noe. După Potop, el ar fi primit în stăpânire Europa şi Asia Mică, fiind considerat părintele mitic al rasei albe. Autorul se referă la rolul jucat de europeni în marile descoperiri geografice.

Moscovei.

Eroii pentru cari ne-am pasionat noi, au împlinit misiunea lor, ei au însoţit în mormânt pe cel care îi aţâţase la viaţă şi care oferise generaţiunilor nostalgice ale păcei, născute din generaţiunile eroice ale războiului, un exemplu minunat de energie!

J. Verne, o tineri, a fost un mare factor de energie. În toată opera sa, omul e într-adevăr cuceritorul victorios care supune puterile naturei neînduplecatei sale voinţe suverane. S-ar putea chiar zice că el a avut unicul scop de a ne arăta această neînvinsă putere omenească. Eroii şi eroinele sale sunt măreţi campioni de statornicie şi de voinţă, cari într'o epocă în care ori ce idealitate părea surghiunită din educaţiunea noastră, ne-au arătat viaţa ca un dar prea frumos pe care oameni într-adevăr demni şi puternici puteau să'i avânte pe piscuri mai înalte decât idealul.

Şi a fost şi un preot al ştiinţei. În toată opera lui J. Verne, omul de ştiinţă reprezintă pe omul viitorului, întemeetorul şi cârmuitorul nouilor civilizaţiuni, rânduitorul puterilor ocultе şi supreme ale naturei. Şi mai mult către ştiinţă decât către divinitate se întorc oamenii în momente de pericol cu o credinţă neşovăitoare. Contimporanii săi proclamă falimentul ştiinţei; iar J. Verne a proclamat cu voce tare că numai ştiinţa va putea rezolva marile probleme ale vieţei şi spiritului, şi omului de ştiinţă vrea să rezerve aureola cea mai pură făcând din el pe omul reprezentativ al secolului nostru.

Când se va face istoria psichologică a jumătăţei a doua a secolului trecut, va trebui odată să se analizeze acel mare suscitator de visuri eroice şi de energii necunoscute, care fu J. Verne, şi atunci se va vedea ce influenţă va fi exercitat opera sa asupra generaţiunilor noastre, câte vocaţiuni a aţâţat şi câte pânze de corabie a făcut să se desfăşoare pentru cucerirea lumei.

De o cam dată faceţi bine, tinerii mei, de a-l comemora. El a fost poetul tinereţei voastre; în orele voastre întunecate, în perioadele îndoioase de neîncredere, când viaţa voastră părea îngreunată de tirania şcoalei sau de

nevoile familiare, el v'a deschis pe negândite porţile carierei şi a pus în sufletul vostru surâsul unui miragiu de frumuseţe, o rază de soare, un nemărginit dor de acţiune şi de libertate.

Fiţi'i recunoscători! Recunoştinţa e floarea tinereţei!" (85).

Începutul acestei exortaţii, emoţionantă în pofida naivităţilor ei, poate datorită şi lor, se limpezeşte dacă vom şti că Benedetto de Luca era proaspăt profesor de italiană şi franceză la Liceul „Gheorghe Roşca Codreanu" din Bârlad, unde fiinţa Societatea ştiinţifico-literară „Stroe Belloescu" a elevilor din cursul superior, condusă de profesorul de română George Alexandrescu.

Un alt italian, Mario Turiello, care corespondase cu Jules Verne începând din 1894, îi aducea şi el un vibrant omagiu, într-un articol din „Il Giornale di Napoli", reluat în *Mélanges littéraires*: „...simplitatea, ca şi demnitatea, ca şi probitatea întregii sale existenţe n-au fost egalate decât de simplitatea, elevaţia şi înalta moralitate a operei sale. Au fost unele mai glorioase, au fost unele mai durabile; dar n-au fost mai coerente, mai binefăcătoare, mai demne de recunoştinţa noastră. Acesta este adevăratul triumf al lui Jules Verne şi nu e unul efemer. Vor fi încă numeroase generaţiile de tineri şi de maturi care îi vor căuta şi îi vor iubi cărţile, şi pe care acestea vor continua să le instruiască, să le încânte şi să le consoleze" (119).

Sintagma „triumful lui Jules Verne" apare şi în titlul unei însemnări din „Drapelul". Autorul anonim nu se referă însă la gloria literară a scriitorului, aşa cum ar fi fost de aşteptat, ci la succesul financiar al dramatizărilor unora dintre cele mai cunoscute „Călătorii extraordinare":

„Acum după ce a murit renumitul scriitor de romane Jules Verne, foile franceze publică amănunte interesante despre succesele lui. După ce a apărut în 1872 romanul lui Jules Verne, «Călătorie în jurul pământului în 80 de zile», doi scriitori Cadol şi d'Ennery au prelucrat romanul în piesă teatrală şi piesa a fost reprezentată pentru prima dată în 8 Nov. 1874 în teatrul Port-Saint-Martin. După reprezentaţie Jules Verne a întrebat pe directorul artistic al teatrului:

«Avut-am succes? A reuşit piesa?». Directorul Duquesnel a răspuns: «De unde să fi avut succes! Nici vorbă că a avut succes! *Avem* însă o mină de aur». Directorul a avut dreptate. Piesa a fost reprezentată de 400 de ori după olaltă şi la expoziţia din 1878 încă de câteva sute de ori. Proprietarii teatrului, Ritt şi La Rochelle au câştigat la piesă trei milioane de franci. La 1878 a apărut romanul lui Jules Verne «Mihaiu Strogoff». Duquesnel l-a chemat imediat pe Jules Verne la sine, spunându-i că din roman se poate face o piesă teatrală grandioasă. Verne a zis: «Bine, transform-o tu în piesă teatrală». Duquesnel nu s-a învoit zicând că «mi-e lene, dar s-o facă iarăşi d'Ennery. Eu aşi vrea să câştig numai un milion cu piesa şi abzic de la alte drepturi de autor». Piesa a fost reprezentată în 1880 în teatrul Chatelet şi Duquesnel a câştigat la ea 1.400.000 franci" (136).

De vină pentru inexactităţile din text sunt „foile franceze" invocate de autorul anonim al însemnării. E adevărat că, în 1872, când publicarea în foileton a romanului *Ocolul Pământului în optzeci de zile* încă nu se încheiase, Jules Verne îi acordase unui dramaturg, astăzi uitat, dreptul de a realiza o versiune scenică. Edouard Cadol a înregistrat ideea şi titlul la Societatea autorilor şi compozitorilor dramatici, dar versiunea lui n-a trezit niciun interes. În ianuarie 1874, după ce romanul fusese primit cu entuziasm de cititori şi de presă, sfătuit de prietenii săi Ritt şi Larochelle, directorii celebrului Théâtre de la Porte-Saint-Martin, Jules Verne i-a propus lui Adolphe d'Ennery[8] să colaboreze cu el, pentru a asigura succesul unei adaptări teatrale. D'Ennery a acceptat şi premiera a avut loc în luna noiembrie a aceluiaşi an. Spectacolul a constituit, într-adevăr, „o mină de aur". Jucat doi ani, fără întrerupere, la Théâtre de la Porte-Saint-Martin, reţeta fiind de 10–12 mii de franci în fiecare seară, a fost reluat de Théâtre du

[8] Adolphe Philippe, zis Dennery (1811–1899), a uzurpat particula nobiliară în urma succesului dramelor sale *Iertarea lui Dumnezeu, Marie-Jeanne, Cele două orfeline.* A colaborat cu Jules Verne la adaptarea pentru scenă a romanelor *Ocolul Pământului în optzeci de zile, Copiii căpitanului Grant, Mikail Strogov* şi la scrierea „piesei feerie" *Călătorie prin imposibil.*

Châtelet, în stagiunea 1879–1880. Dacă adăugăm miile de reprezentaţii din străinătate, incluzând România...

Cifrele din „Drapelul” nu corespund, totuşi, realităţii. Drepturile erau împărţite între Jules Verne, d’Ennery, Ritt, Larochelle şi... Cadol, graţie înregistrării ideii şi a titlului. Ori, dacă directorii teatrului ar fi câştigat 1.500.000 de franci fiecare, lui Jules Verne ar fi trebuit să-i revină aceeaşi sumă. Ceea ce ştim despre veniturile şi cheltuielile lui infirmă o astfel de supoziţie. Câteva exemple. La începutul anului 1886, a fost nevoit să vândă cu 23.000 de franci yahtul „Saint-Michel III” (pe care-l cumpărase cu 55.000!), pentru că nu mai putea să-i

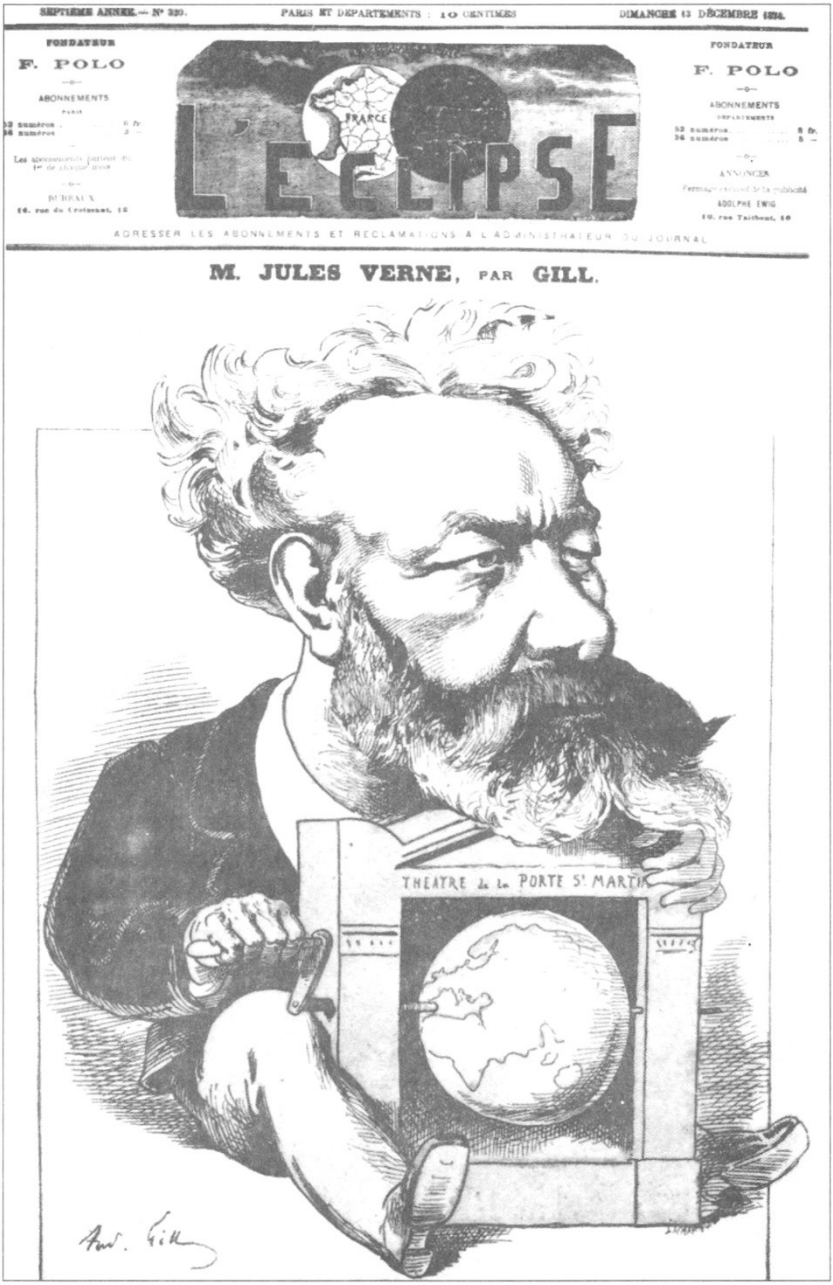

Caricatură: Succesul piesei Ocolul Pământului în optzeci de zile

asigure întreţinerea şi să plătească echipajul. Iar în 1900, a renunţat la clădirea somptuoasă închiriată în 1882, când era încă un autor de succes şi s-a întors într-una mai modestă, în care locuise între 1874 şi 1882.

În sfârşit, familia, beneficiara presupuselor milioane, a trebuit să recurgă la o subscripţie naţională pentru a obţine fondurile necesare unui monument postum. Aceluiaşi scop i-au fost destinate reţetele unor reprezentaţii de gală cu *Mihail Strogov,* la Théâtre du Châtelet şi cu piesa *Jules Verne şi zânele* de Fernand Nozier, la Teatrul Municipal din Amiens. Conceput şi realizat de Albert Roze, o celebritate locală – director al şcolii de Bele-Arte, conservator al Muzeului Picardiei – monumentul a fost dezvelit abia la 9 mai 1909, fiind amplasat în scuarul Saint-Denis, aproape de banca pe care scriitorul se aşeza în fiecare după-amiază, venind de la biblioteca Societăţii Industriale, unde consultase publicaţiile ştiinţifice.

Compoziţia stă sub semnul academismului: sub bustul celui omagiat, o mamă îi citeşte fiului ei dintr-o „Călătorie extraordinară”, iar de cealaltă parte, un alt băiat este adâncit în cercetarea unei hărţi. Cu doi ani în urmă, sculptând piatra funerară de pe mormântul din cimitirul Madeleine, Roze fusese mai inspirat, dacă nu cumva inspiraţia îi aparţinuse lui Michel, fiul lui Jules Verne. Voi reveni asupra acestei chestiuni, în capitolul final.

Fascinaţia mării, a călătoriilor spre ţărmuri îndepărtate, constituie pentru Jules Verne, în primul rând, o moştenire ereditară. Mama sa, Sophie, născută Allotte de la Fuÿe, era descendenta unui lung şir de navigatori şi armatori. În debaraua casei părinteşti se aflau, închise în cufere grele, actele de vânzare a mărfurilor trimise în America şi conosamentele împodobite cu desene stilizate reprezentând femei şi plante din India şi din Antile. O hrană de predilecţie pentru imaginaţia foarte receptivă a micului Jules, stimulată şi de suvenirurile membrilor ramurii materne a familiei. Bunica Adélaide îi povesteşte bătăliile navale cu englezii la care a participat tatăl ei, François Guillochet de la Perrière; unchiul Prudent Allotte de la Fuÿe – călătoriile sale, având ca punct terminus Caracas şi Puerto-Cabello; unchiul Francisque de la Celle de Châteaubourg – tentativa ilustrului său văr, Châteaubriand, de a descoperi legendara trecere pe la nord-vest spre oceanul Pacific.

Nu poate fi trecută cu vederea nici influenţa cărţilor de care scriitorul a rămas legat cu o dragoste statornică. Într-un text rămas inedit aproape nouă decenii, *Amintiri din copilărie şi din tinereţe*, el mărturiseşte: „Cunoşteam termenii marinăreşti şi înţelegeam destul de bine manevrele pentru a le urmări în romanele maritime ale lui Fenimore Cooper, pe care nu obosesc recitindu-le cu admiraţie” (121).

Amintirile cuprind şi alte pasaje semnificative: „...am trăit în agitaţia maritimă a unui mare oraş comercial, punct de plecare şi de sosire în numeroase călătorii de lungă durată [...] Navele sunt amarate pe două, trei rânduri. Altele urcă sau coboară fluviul [...] văzând cum trec atâtea nave, dorinţa de a naviga mă devora” (id). „Nu pot să văd plecând un vas, navă de război, bastiment de comerţ sau simplă şalupă, fără ca întreaga mea fiinţă să se îmbarce la bordul lui”, declară, ca un ecou, tânărul Olivier Sinclair din romanul *Raza verde.* Dorinţa devorantă îşi găsise şi o motivaţie teoretică, în *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras:*

„Pentru un gânditor, un visător, un filosof, nimic nu e mai emoţionant decât plecarea unui vas;

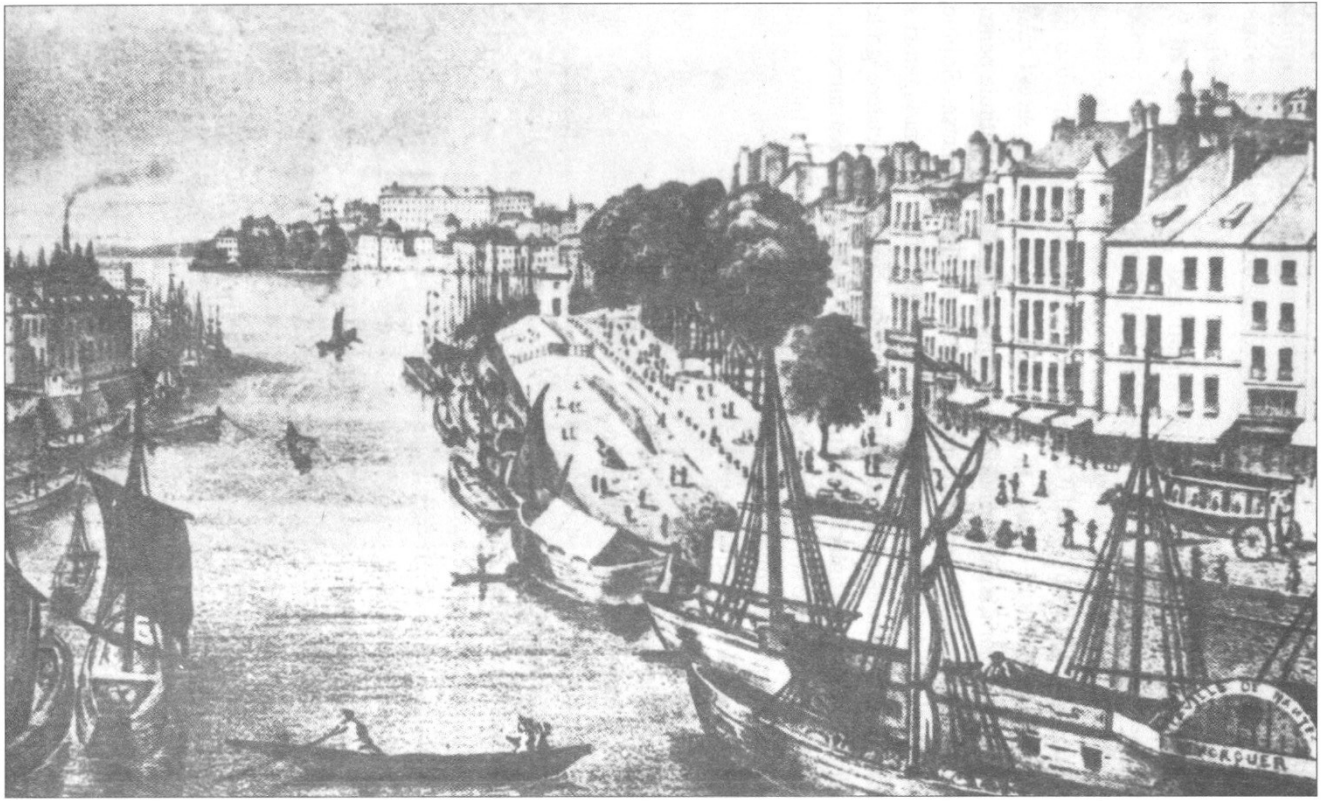

Portul Nantes pe la 1832

imaginaţia îl urmează firesc în bătăliile cu marea, cu vântul, în cursa aventuroasă care nu se sfârşeşte totdeauna într-un port”.

Să fie toate acestea doar un artificiu literar, faldurile pozei romantice a celui despre care s-a spus, se mai spune şi astăzi, că n-a trecut niciodată dincolo de hotarele Franţei, descrierile din cărţile sale constituind rodul exclusiv al fanteziei întemeiate pe o vastă documentare? În ianuarie 1901, Maurice Gandolphe scria că Jules Verne „a fost modelul exploratorului perfect, al perfectului *călător în cameră,* fără să fi părăsit vreodată Amiens-ul!” (Cf. 17, p. 44). Cronicarul anonim din „Luceafărul” reia, parcă, această aserţiune, în anul morţii marelui scriitor: „În realitate a călătorit foarte puţin. În total şi rotunjit: de la Nantes (oraşul său natal) la Paris şi de aici la Amiens...” (132). După treizeci de ani, un oarecare „Ing. I.S.” susţinea şi el, în „Adevărul Literar şi Artistic”: „Un amănunt caracteristic: omul care a scris aproape o sută de romane de aventuri extraordinare, a dus în realitate o viaţă de mic burghez provincial, în orăşelul francez Amiens. Călătoriile le-a făcut numai cu imaginaţia pe harta din biroul său de lucru” (82). Mai aproape de noi, Roberto Fedi, evocând o întâmplare care constituie un fel de măr al discordiei vernologilor, conchide: „«Je ne voyagerai plus qu’en rêve» a promis foarte tânărul Jules Verne, după o încercare ratată de a fugi în India şi şi-a respectat promisiunea. Imaginaţia lui, mult prea scrupuloasă, n-a avut niciodată alte aripi decât cele furnizate de volumele bibliotecii din Amiens” (65). Pornind de la astfel de, fie-mi iertat calificativul, aberaţii, epigonii lui Freud au inventat un aşa numit „complex Jules Verne”, care defineşte „exploratorul în cameră, pornit să cucerească paradisul pierdut (situat în absolutul sferei materne). Prin complexul Jules Verne spiritul devansează trupul şi descoperă, înaintea altora, centrul Pământului, Luna, sudul şi nordul (Georges Dubal)” (181, p. 93).

Dacă privesc cu oarecare îngăduinţă lipsa de informaţie a unor comentatori ocazionali şi a unor specialişti într-un cu totul alt domeniu, nu pot să-i acord circumstanţe atenuante Henriettei Ozanne, de la Biblioteca Naţională din Paris (unde

sunt disponibile numeroase texte lămuritoare), care afirma cu aplomb, într-o comunicare prezentată la Colocviul de la Amiens, cu tema *Jules Verne, scriitor din secolul XIX*: „Se pune deseori întrebarea: care este sursa prodigioasei inspiraţii a lui Jules Verne. De fapt, el, ai cărui eroi străbăteau cu atâta uşurinţă regiunile cele mai diferite ale planetei noastre, a călătorit relativ puţin. Dacă studiem modul de a lucra al acestui autor, graţie îndeosebi amintirilor copiilor şi nepoţilor rudelor lui, ne dăm seama că a călătorit mai ales în cameră” (99).

Poate că la naşterea şi perpetuarea legendei a contribuit un scurt schimb de replici din *Copiii căpitanului Grant,* una dintre primele şi cele mai citite „Călătorii extraordinare” (38.000 de exemplare vândute până în 1904):

„— Ai traversat, deci, această regiune?

— Zău! răspunse serios Paganel.

— Pe un catâr?

— Nu, într-un fotoliu”.

Autorul nu se confundă, însă, cu personajele sale, iar mărturisirile făcute în timpul vieţii ar fi trebuit să pună capăt oricăror speculaţii. În 1889, de pildă, într-o discuţie cu un corespondent anonim al unei publicaţii londoneze, Jules Verne regreta că rana pricinuită de glonţul unui nepot de frate dement îl împiedică să meargă mai mult pe jos şi să călătorească.

„— Trebuie să fie o mare pierdere pentru dumneavoastră, Maestre, spune corespondentul. Eraţi un mare călător.

— E adevărat şi asta îmi afectează serios planul de lucru. Ştiţi, intenţia mea este de a cuprinde întreaga suprafaţă a Pământului, adică de a înfăţişa Pământul în romanele mele – acesta este planul meu. Înainte călătoream şi vedeam cu ochii mei locurile pe care voiam să le descriu. Aveam un iaht şi navigam în toate direcţiile. Acum trebuie să recurg la amintiri sau să scriu pornind de la lecturile mele” (133).

Evident, scriitorul n-a făcut ocolul Pământului în optzeci de zile, n-a parcurs douăzeci de mii de leghe sub mări, n-a zburat cinci săptămâni în balon şi nici de la Pământ la Lună. Dar, în raport cu epoca şi cu profesiunea sa, a fost un

călător demn de afectuoasa noastră invidie. Mai întâi ca invitat pe cargourile companiei la care lucra fratele prietenului său, compozitorul

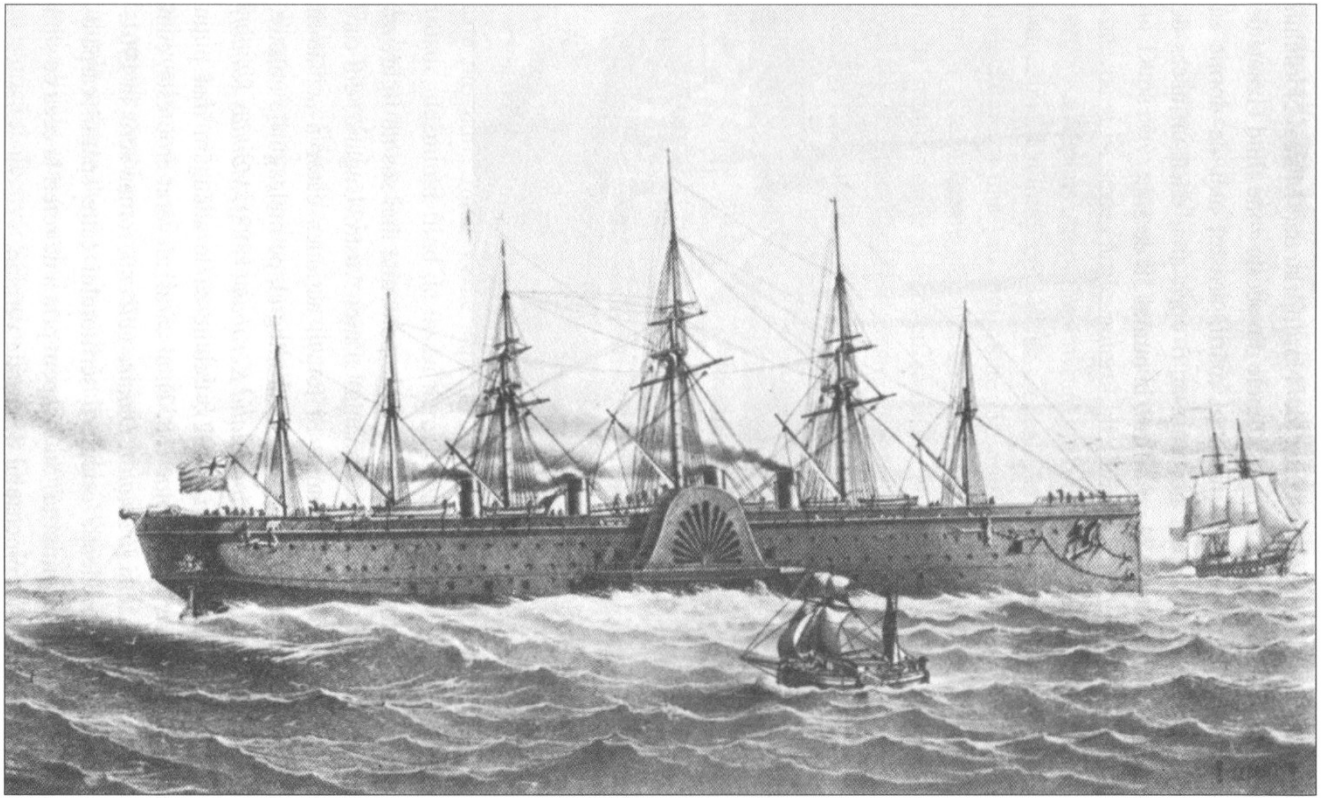

„Great Eastern"

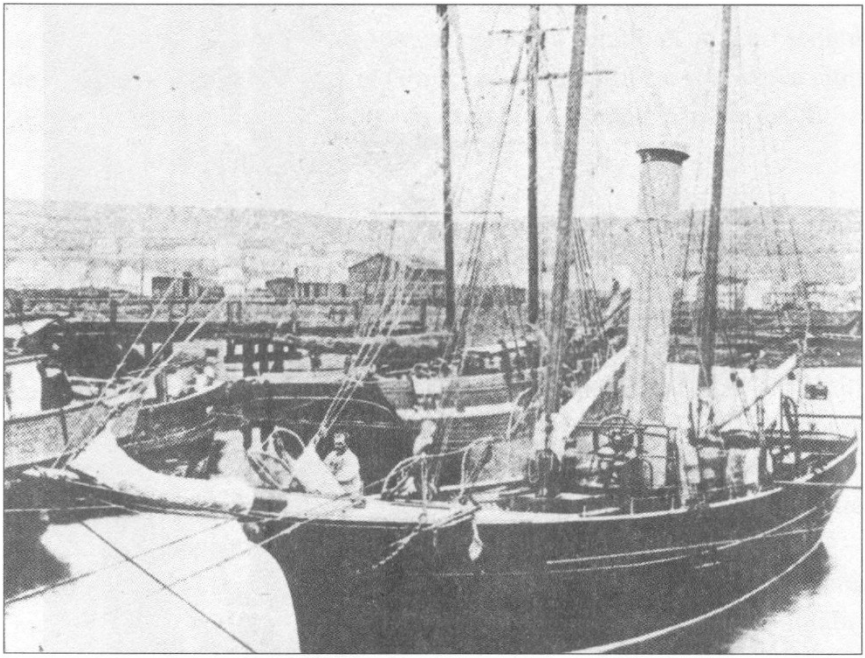

Iahtul „Saint-Michel III"

Aristide Hignard, şi ca pasager pe transoceanicul „Great Eastern", apoi la bordul celor trei mici iahturi botezate „Saint Michel", după numele unicului său fiu, Jules Verne avea să facă mai multe croaziere, cunoscând de visu Marea Britanie, ţările scandinave, Statele Unite, Portugalia, Spania, Africa de Nord, Irlanda, Marea Nordului. Marea Baltică, Malta, Sicilia, Italia, unele din aceste zone fiind vizitate de mai multe ori. Iubitorul pasionat al mării, artistul atât de dornic să cunoască peisaje şi chipuri noi nu s-ar fi oprit aici, dacă un acces de demenţă n-ar fi făcut din el un infirm, la numai 58 de ani.

Aţi remarcat, desigur, că printre ţările pomenite mai sus nu figurează Principatele Unite (din 1877, România) şi nici Austro-Ungaria, din care făcea parte, atunci, Transilvania. Şi totuşi, acţiunea câtorva „călătorii extraordinare" se desfăşoară, parţial sau integral, pe meleagurile noastre, ordinea fiind următoarea: *Încăpăţânatul Kéraban* (1883), *Mathias Sandorf* (1885), *Castelul din Carpaţi* (1892); trebuie

să le adăugăm mai puţin cunoscutul *Claudius Bombarnac* (1892), al cărui adevărat erou este, cum vom vedea, un român şi *Frumoasa Dunăre galbenă*, roman scris în 1901.

Care poate fi explicaţia orientării scriitorului către spaţiul carpato-danubian, în perioada amintită? Să începem prin a ne referi la ceea ce ştim despre particularităţile procesului de creaţie vernian.

În 1895, Edmondo de Amicis făcea o vizită la Amiens, vrând să verifice temeiurile unui cancan foarte răspândit în Italia, potrivit căruia Jules Verne nu exista ca persoană fizică, numele fiind pseudonimul colectiv al unei echipe capabile să asigure apariţia unuia sau a două romane în fiecare an. După câteva încercări nereuşite de a-l face să vorbească despre cum îşi concepe şi îşi scrie cărţile, autorul lui *Cuore* a pus o întrebare directă, la care i s-a răspuns „în puţine cuvinte, cu o mare simplitate şi o admirabilă limpezime. Cu totul altfel decât credeam, el nu începe să se documenteze în legătură cu una sau mai multe ţări după ce a născocit personajele şi faptele romanului pe care trebuie să-l scrie; dimpotrivă, mai întâi citeşte multe studii istorice şi geografice despre ţările respective, ca şi cum n-ar avea de făcut decât o descriere amplă şi minuţioasă a acestora; personajele, faptele principale şi episoadele romanului se nasc în mintea lui în timpul lecturii, inspirate de lectura însăşi, pe care nu o efectuează cu interesul limitat şi cu graba lipsită de răbdare a unui căutător de informaţii utile unui alt scop, ci cu afecţiunea şi cu desfătarea unui îndrăgostit de acele studii” (31). Ideea apare, într-o formulare şi mai directă, într-o scrisoare a lui Jules Verne din acelaşi an 1895 (10 aprilie), adresată lui Mario Turiello: „Am impresia că n-ai văzut niciodată în acest gen de lucrare scopul spre care tinde: învăţarea geografiei, descrierea Pământului. Pentru fiecare altă ţară, a trebuit să născocesc un alt subiect. Orice-ai gândi, personajele nu sunt decât accesorii”. Orice-am gândi despre insistenţa cu care proclamă Jules Verne superioritatea ţelului instructiv asupra celui artistic, dezminţit fiind de însăşi perenitatea operei sale, vom încerca să desluşim cum a fost aplicată metoda în cazul cărţilor mai sus amintite. Dar, întorcându-ne la

întrebarea iniţială, absenţa teritoriilor româneşti de pe harta „călătoriilor extraordinare” n-ar fi constituit o motivaţie destul de puternică pentru opţiunea multiplă şi rezistentă a scriitorului. Există, fără îndoială, şi alte răspunsuri.

În a doua jumătate a secolului al 19-lea, interesul crescând al opiniei publice franceze faţă de ţările române şi de poporul nostru s-a materializat într-o adevărată explozie editorială şi publicistică. Iată doar câteva dintre titlurile apărute după venirea tânărului Jules Verne la Paris, fragmente ale unui edificiu care ar trebui reconstituit în întregime, dată fiind însemnătatea lui istorică şi afectivă: Sébastien Gayet de Cesena, *Résurrection des peuples. La Roumanie renaissante. Salut et fraternité aux emigres roumains* (1850), Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes* (1855), Louis Bandy de Valeche, *La Moldo-Valachie* (1856), Abdolonyme Ubicini, *La question des Principautes devant l’Europe* (1858), G. Le Cler, *La Moldo-Valachie. Ce qu’elle a été, ce qu’elle est, ce qu’elle pourrait être* (1866), Xavier Kieffer, *Esquisse d’un voyage en Roumanie* (1873), Léon Hugonnet, *Six mois en Roumanie* (1875), Cyrille, *De Paris à l’Ile des Serpents à travers la Roumanie, la Hongrie et les Bouches du Danube* (1876), A. Beauré et H. Mathorel, *La Roumanie* (1878), Edouard Marbeau, *Un nouveau royaume (Roumanie)* (1881), Léon de Rosny, *Les Romains d’Orient. Aperçu de l’étnographie de la Roumanie* (1885), Emile de Laveleye, *En Roumanie. Souvenirs de voyage* (1886), W. Ritter, *Premières heures Roumaines* (1890). Toate aceste cărţi[9] înfăţişează cu o simpatie militantă lupta românilor din Muntenia şi Moldova pentru Unire, apoi pentru Independenţă. Cât despre fraţii lor din Transilvania, este pusă în lumină ideea continuităţii, a rezistenţei la tentativele de deznaţionalizare. Destui autori călătoriseră pe meleagurile noastre, consemnând elemente de culoare locală. Nu se putea ca această orientare activă şi durabilă să nu influenţeze un spirit mereu sensibil la pulsul contemporaneităţii.

[9] ...care pot fi citite, ca şi altele pe aceeaşi temă, la Biblioteca Academiei Române.

În sfârşit, e posibil ca la considerentele de mai sus să se fi adăugat un eveniment biografic aflat încă în aria prezumţiilor, cu toate eforturile făcute pentru a-l situa pe terenul ferm al realităţilor incontestabile. Dar despre asta, la timpul potrivit.

Şi acum, să trecem la analiza pieselor aflate la dosar.

Ocolul Mării Negre
(în patruzeci şi cinci de zile)

În noiembrie 1877, Jules Verne îi scria editorului şi prietenului său Pierre-Jules Hetzel:

„Am încheiat, în fine, marea afacere a iahtului cu aburi despre care ţi-am vorbit. Ce nebunie, 55.000 franci! Plătesc jumătate imediat, restul timp de un an! Dar ce navă şi ce călătorii în perspectivă! Mediterana, Baltica, mările Nordului, Constantinopolul şi Sanct-Petersburgul, Norvegia, Islanda etc. Iar pentru mine, ce izvor de impresii şi câte idei noi de recoltat!”.

Iahtul avea treizeci şi opt de tone, măsura treizeci de metri lungime şi şase lăţime în partea de mijloc, acolo unde erau instalate maşina şi cazanul. La nevoie, pânzele puteau fi înălţate pe cele două catarge. Un echipaj alcătuit din zece oameni asigura navigaţia, întreţinerea şi serviciul.

La sfârşitul lui mai 1878, „Saint-Michel III” (pentru că Jules Verne avusese două nave mai mici cu acelaşi nume) pornea în prima lui croazieră, având la bord, în afara scriitorului, pe fratele acestuia, Paul Verne, Hetzel fiul şi avocatul Raoul Duval. Traseul: Vigo – Lisabona – Cadix – Tanger – Gibraltar – Têtouan (Maroc) – Mostaganem (Algeria) – Alger – întoarcerea prin Sète. Opţiune sau coincidenţă, se împlinea astfel primul punct din programul schiţat în scrisoarea mai sus citată. Iar peste patru ani, la 9 ianuarie 1882, o altă misivă îl înştiinţa pe acelaşi destinatar: „Apoi la drum pentru *Ocolul Mediteranei.* Nu sunt foarte satisfăcut de ceea ce am convenit. În anumite privinţe e pueril şi acţiunea lipseşte. În fine, voi vedea mai limpede când mă voi elibera de orice altă idee”.

„Eliberarea” a avut un efect neaşteptat, după cum stă mărturie continuarea corespondenţei. La 28 ianuarie, scriitorul se hotăra:

„Nu căuta nimic pentru *Ocolul Mediteranei.* După multe încercări pe hartă, am înţeles că acest *ocol* era imposibil din multe motive şi că Mediterana ar trebui să fie tratată într-un alt fel. Am făcut deci *Ocolul Mării Negre* şi am inventat un

subiect cu totul diferit de cel despre care ţi-am vorbit; acum mă voi apuca de el; sunt încă departe de a avea tot ceea ce-mi trebuie, dar punctul de plecare e destul de originar.

Destul de curând, într-o duminică neprecizată din februarie, o veste bună:

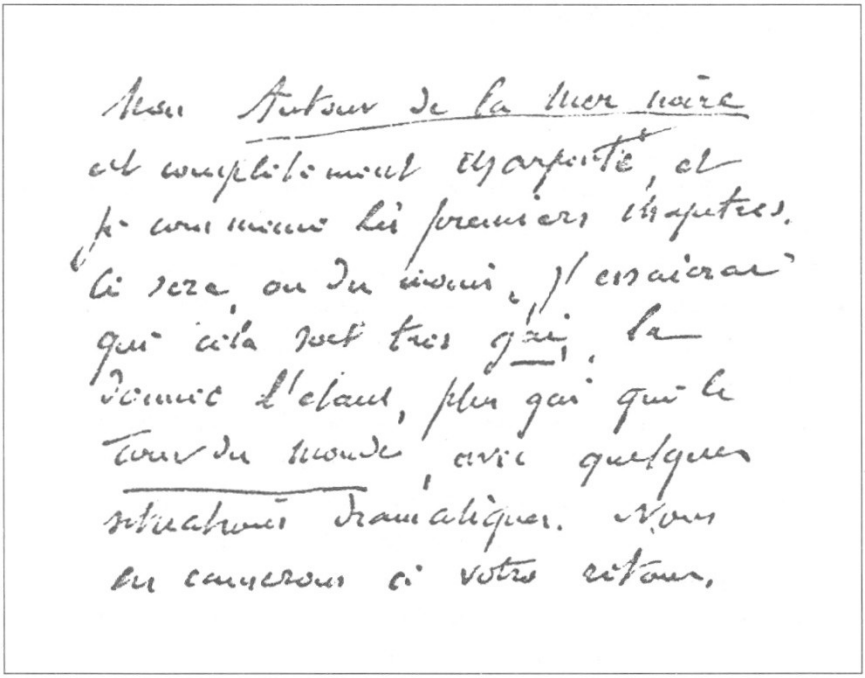

În jurul Mării Negre este în întregime structurat şi încep să scriu primele capitole. Va fi, sau cel puţin voi încerca să fie foarte *amuzant,* pe măsura subiectului, mai amuzant decât *Ocolul lumii,* cu câteva situaţii dramatice”.

Iar la 31 martie, o liniştire a editorului:

„Ocolul Mării Negre este foarte înaintat şi nu va fi nicio întârziere în privinţa primului volum, care-ţi va fi livrat la timp pentru a începe tipărirea la 1 ianuarie viitor.

Contez mult pe acest roman care, dacă nu mă înşel, conţine o piesă veselă, destinată lui Larochelle pentru La Gaité şi fără colaborare”.

După o pauză destul de lungă, noi informaţii despre roman, la 23 octombrie:

KÉRABAN-LE-TÊTU
PAR
JULES VERNE
DESSINS PAR L. BENETT

„Am primit geografia trimisă şi ţi-l voi da pe *Kéraban* în cursul lui 1882. N-am ce să-i recomand lui Bennet pentru Odesa şi Crimeea, în afara câtorva călătorii din «Tour du Monde», pe care le va găsi în colecţia lui. Acelaşi lucru pentru Caucaz şi Asia Mică până la Trebizonda. Mai departe, nimic. De altfel, din acel moment (volumul 2) va avea de desenat mai mult scene decât peisaje”.

Şi o ultimă menţiune, din 30 ianuarie 1883:

„În sfârşit, lucrez cu nădejde. Al doilea volum din *Kéraban* este scris pe trei sferturi. Mă întreb dacă să-l termin sau să mă opresc aici pentru a revedea, a da la copiat şi a-ţi expedia ceea ce e gata. Asta va depinde de gradul meu de ambalare”.

Publicat mai întâi, ca majoritatea „Călătoriilor extraordinare”, în „Magasin d’Éducation et de Récréation”, romanul a apărut în librării la 1 iulie 1883 (volumul 1) şi 6 septembrie 1883 (volumul 2). Între timp, la 3 septembrie, avusese loc premiera piesei cu acelaşi titlu, *Încăpăţânatul Kéraban.* Dar să vedem cât de amuzant este subiectul şi cât de original – punctul de plecare.

Bogatul exportator de tutun Kéraban vrea să-i ofere o masă, la Scutari, prietenului său Jan Van Mitten, negustor din Rotterdam. Când să se îmbarce pe un caic, pentru a trece de pe malul european al Bosforului pe cel asiatic, află că s-a instituit o taxă de zece parale. Considerând această măsură administrativă drept un afront, el hotărăşte să facă ocolul Mării Negre şi să ajungă la Scutari fără să plătească taxa.[10]

Călătoria trebuie să înceapă fără întârziere, pentru că Ahmet, nepotul eroului nostru, urmează să se însoare în cel mult şase săptămâni cu frumoasa Amasia, fiica bancherului Selim. Motivul acestei grabe? Mătuşa Amasiei îi lăsase prin testament o sumă importantă, cu condiţia ca nunta să aibă loc înainte ca fata să împlinească 17 ani.

[10] Marc Angenot consideră că, prin acest gest, romanul „sugerează o cheie tematică [...] Reacţionarul Kéraban devine eroul fără voie al unei epopei a liberalismului economic. El nu poate să tolereze acest element de blocaj, dreptul de accize asupra mărfurilor şi a persoanelor” (32).

Kéraban pleacă la drum cu trăsura, însoţit de servitorul său,

„Ajunseră amândoi în piața Top-Hané

Nizib, de Van Mitten şi de servitorul acestuia, Bruno. Ei străbat Rumelia şi Bulgaria, fără incidente notabile, ajungând „dincolo de graniţa românească, pe pământurile mai carosabile ale Dobrogei”. În deltă, unde solul era muiat de recentele inundaţii, trăsura se împotmoleşte. Nizib şi vizitiul sunt trimişi să caute ajutor. Van Mitten propune să se stingă felinarele trăsurii, pentru a nu atrage vizitatori nedoriţi. Kéraban, evident, refuză. Călătorii sunt atacaţi de ţânţari, apoi de o turmă de mistreţi: „Erau enormi, de mărimea unui asin, înzestraţi cu o forţă prodigioasă, capabili să sfâşie fiecare o haită de câini”. Primiţi cu focuri de revolver, ei îşi continuă şarja. Speriaţi de moarte, caii scot trăsura din nămol şi pornesc într-o goană sălbatică. Mistreţii nu abandonează, dar caii se îndreaptă, din instinct, spre releul de poştă.

Kéraban şi însoţitorii lui îşi reiau periplul, fiind nevoiţi să înfrunte dezlănţuirile naturii şi pasiunile criminale ale semenilor lor. La Odesa, ei fac un scurt popas în somptuoasa vilă a lui Selim, de unde îl iau pe Ahmet. După plecarea lor, oamenii lui Safar, un moşier din Trebizonda îndrăgostit de Amasia, o răpesc. Micul lor vas este surprins de furtună şi aruncat pe stânci, dar Ahmet izbuteşte să-şi salveze logodnica.

Safar nu renunţă. Caravana, din care face parte acum şi Amasia, este atacată într-un defileu. Bărbaţii luptă eroic, dar sunt covârşiţi de numărul mercenarilor. În ultima clipă, îşi face apariţia Selim, cu un grup de călăreţi şi soarta înfruntării se schimbă. Neputând concepe ca Amasia să aparţină altuia, Safar vrea s-o înjunghie – şi este ucis de Kéraban.

Călătorii ajung, după patruzeci şi cinci de zile, la Scutari, unde află că, întrucât domiciliul lui Ahmet este la Constantinopol, căsătoria nu poate fi efectuată decât acolo. Kéraban refuză din nou să plătească taxa de zece parale. Pentru a fi, totuşi, prezent la ceremonie, el traversează strâmtoarea pe un fir aerian, într-o roabă, dus de un funambul.

Ceea ce ne interesează cu deosebire, din unghiul de vedere al demersului nostru, sunt cele douăzeci de pagini

dense consacrate drumului prin Dobrogea, despre care autorul scrie, dovedindu-şi încă o dată cunoştinţele geografice:

„Această regiune e ca o peninsulă formată de un larg cot al

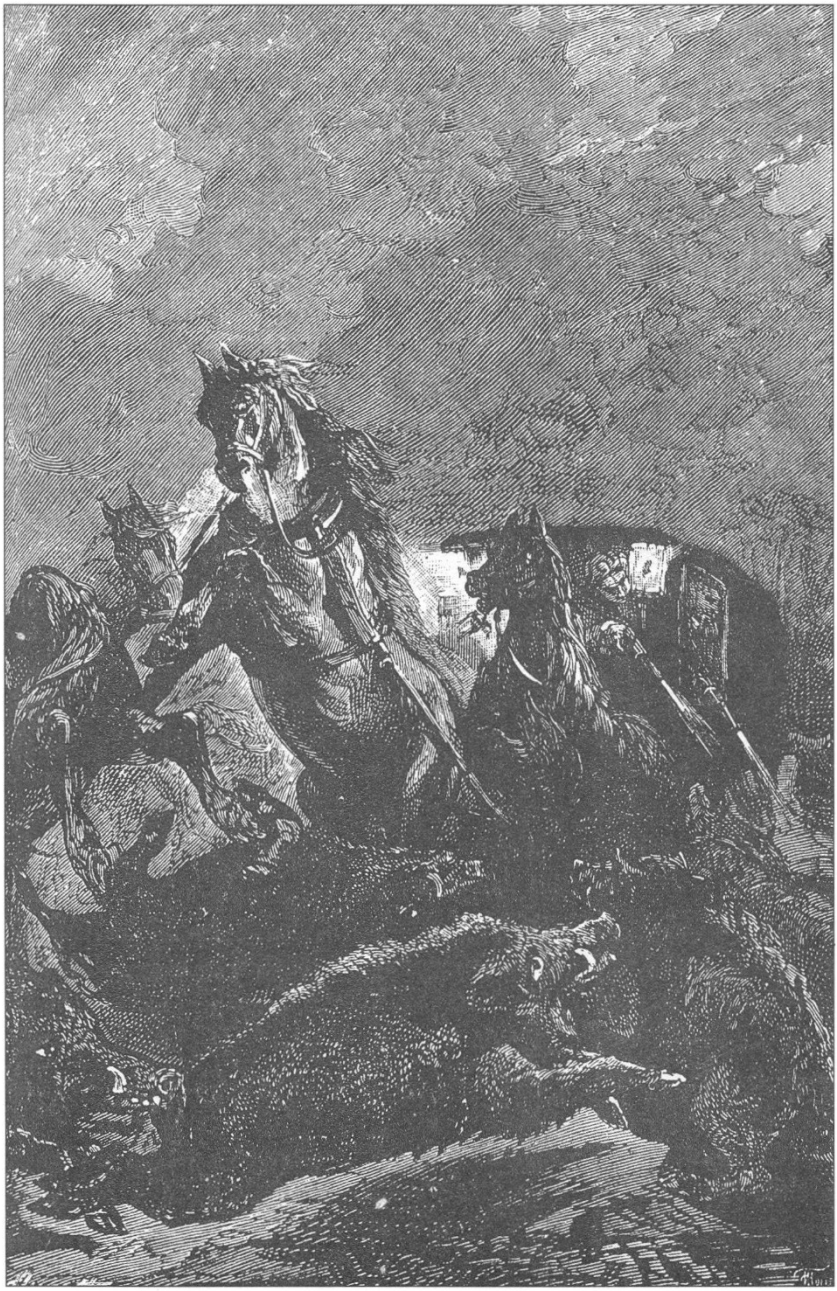

„Deodată, se auziră mai multe detunături"

Dunării, care, după ce s-a ridicat la nord spre Galaţi, îşi reia drumul spre est, vărsându-se în Marea Neagră prin mai multe guri. De fapt, «istmul» care uneşte această peninsulă cu peninsula Balcanilor este circumscris de o parte a provinciei situată între Cernavodă şi Constanţa, străbătută de linia unui mic railway[11], lungă de cel mult cincisprezece, şaisprezece leghe, pornind de la Cernavoda. Dar, cum la sud şi la nord de railway regiunea este în mod evident aceeaşi, din punct de vedere topografic, se poate spune că şesurile Dobrogei se nasc la poalele ultimelor lanţuri ale Balcanilor".

Să ne oprim o clipă, pentru a comenta unele afirmaţii din cartea lui Simion Săveanu, *Pe urmele lui Jules Verne în România.* Titlu programatic, exprimând teza susţinută de autor şi într-o seamă de articole. În capitolul rezervat romanului în discuţie, inadvertenţele geografice sunt puse pe seama „intenţiei (lui Jules Verne – I. H.) de a tăinui vizita sa prin această regiune" (25, p. 203). Ca un corolar, astfel de afirmaţii: „...găsim aici prima referire la teritoriul ţării noastre făcută la sfârşitul secolului trecut" (id., p. 183) sau, cu adresă şi mai exactă, „Este prima relatare făcută de un scriitor francez despre Dobrogea ultimelor decenii ale secolului trecut..." (id., p. 202). Prima referire?... Revedeţi lista selectivă a lucrărilor consacrate ţării noastre doar până la 1890! Cât despre Dobrogea, iată un fragment din studiul lui G. Aubaret, *Province du Danube* (1876), a cărui potrivire cu prima fază a citatului din *Kéraban* nu este, poate, întâmplătoare: „Sangeacul Tulcea [...] e învăluit la nord şi la vest de Dunăre, care, ajungând la Cernavoda, deviază brusc spre nord până la Galaţi şi acolo descrie un nou unghi pentru a se arunca, la est, în Marea Neagră" (139).

Alte pasaje edificatoare din roman:

„A doua zi, în zori, trăsura, la care fuseseră înhămaţi cai odihniţi, gonea în direcţia lui Carasu, un fel de pâlnie vastă, al cărei conţinut, alimentat de izvoare subterane, se varsă în Dunăre, când apele ei scad. Douăzeci şi patru de leghe fură parcurse în douăsprezece ceasuri şi, pe la orele opt seara, călătorii se opreau în faţa railway-ului Constanţa –

[11] În englezeşte, în original: cale ferată.

Cernavodă, în staţia Medgidia, un oraş nou-nouţ, care numără de pe acum douăzeci de mii de locuitori şi tinde să devină mai important.

[...]

A doua zi, ajungeau, fără piedici, traversând un şes pustiu, la Babadag, dar atât de târziu, încât li se păru mai potrivit să-şi continue călătoria. Seara, pe la ora cinci, se opreau la Tulcea, unul dintre cele mai importante oraşe ale Moldovei.

În această localitate de treizeci, patruzeci de mii de locuitori, unde se amestecă cerchezi, nogai, persani, kurzi, bulgari, români, greci, armeni, turci şi evrei, seniorul Kéraban nu putea să nu găsească un hotel aproape confortabil. Ceea ce se şi întâmplă. Cu îngăduinţa tovarăşului său de drum, Van Mitten avu timpul necesar pentru a vizita Tulcea, al cărei amfiteatru, foarte pitoresc, se desfăşoară pe versantul nordic al unui mic lanţ muntos, în fundul unui golf creat de o lărgire a fluviului, aproape în faţa dublului oraş Ismail".

Mozaicul etnic este menţionat şi în studiul lui Aubaret din 1876, când se vorbeşte despre locuitorii Tulcei:

„Acolo pot fi întâlniţi musulmani turci, tătari, nogai, cerchezi, persani, albanezi, kurzi, musulmani bosniaci şi musulmani ţigani. Printre creştini, care constituie marea majoritate, rasele sunt şi mai diferite; sunt greci, bulgari, greco-bulgari, moldo-valahi, albanezi creştini, armeni catolici şi schismatici...".

Descrierea generală a oraşului a fost interpretată, într-o carte despre Delta Dunării, ca o dovadă a prezenţei scriitorului pe acele meleaguri: „Astfel, Jules Verne, vestitul autor de romane ştiinţifico-fantastice, care a vizitat, se pare, Tulcea, în jurul anului 1892, în cadrul unei călătorii documentare întreprinse în România, a fost plăcut impresionat de forma amfiteatrală a localităţii, de golful format de marele fluviu în dreptul oraşului" (164, p. 37).

Un roman apărut în 1883, care utilizează impresii dintr-o călătorie întreprinsă în 1892!... De fapt, detaliile peisagistice sunt şi aici de sorginte livrescă. În amintita lucrare a lui G. Le Cler, *La Moldo-Valachie,* putem citi, de

pildă: „Oraşul (Tulcea – I. H.) este clădit în amfiteatru...” (154, p. 68).

Evocată foarte des în acest segment al romanului, Dunărea îi prilejuieşte lui Jules Verne o succintă disertaţie etimologică, una dintre sintezele al căror secret îl stăpâneşte atât de bine:

„E de la sine înţeles că originea numelui Dunării, care a dat naştere multor controverse ştiinţifice, a determinat o dispută exclusiv geografică între seniorul Kéraban şi Van Mitten. Fără să ţină seama că grecii, în vremea lui Hesiod, au cunoscut-o sub numele de Istru sau Histru; că numele Danuvius a fost importat de armatele romane, Cezar fiind cel dintâi care a făcut cunoscut fluviul sub acest nume; că în limba tracilor el ar fi însemnat «noros»; că el ar veni din celtă, sanscrită, greacă sau zendă; că profesorul Bopp ar avea dreptate sau că profesorul Windishman n-ar greşi când polemizează în legătură cu această origine – seniorul Kéraban îşi reduse preopinentul la tăcere, hotărând că numele Dunăre se trage din cuvântul zend «asdanu», care înseamnă «râul repede»”.

Ultimul extras vizează un detaliu de culoare locală, un perpetuu flagel al deltei:

„...regiunile pe care le străbate Dunărea de jos sunt infestate de aceşti ţânţari ce nu pot fi combătuţi decât presărând pe pat, în timpul nopţii, pe cămaşă şi pe ciorapi, ziua, praf de compozită...

[...]

— Am auzit vorbindu-se, prietene Van Mitten, despre o colonie de tătari crimeeni cărora guvernul turc le concesionase o mare suprafaţă din această deltă a fluviului şi pe care legiunile de ţânţari i-au silit să se expatrieze”.

Mă grăbesc să precizez că Jules Verne n-a cules această informaţie „pe teren”, ci dintr-o relatare scrisă – poate aceea a lui Ed. Engelhardt, cuprinsă în *Études sur les embouchures du Danube*:

„Ţânţarii trăiesc în legiuni fără număr în Deltă, făcând ca sejurul acolo să fie insuportabil în lunile de vară [...] În primăvara anului trecut, guvernul turc concesionase mai multor familii de tătari, veniţi din Crimeea, un teren întins,

situat aproape de malul drept al braţului Sfântul Gheorghe, pe contrafortul cel mai avansat al colinelor de la Beş-Tepe. Fuseseră construite câteva case; câteva parcele de pământ fuseseră cultivate şi colonia, lăsată în voia ei, ar fi făcut faţă primelor sale necesităţi, când prin luna iulie, autorităţile din Tulcea au fost informate că tătarii de la Beş-Tepe se pregăteau să părăsească noua lor aşezare. Hărţuiţi de roiurile de ţânţari, bieţii oameni îşi pierduseră răbdarea şi erau hotărâţi să fugă din acest loc afurisit" (148, p. 77–78).

Încheind aici investigarea surselor, evident limitată, e firesc să ne întrebăm când are loc ocolul Mării Negre? Oricum, după 1860, când a fost dată în exploatare calea ferată Cernavoda – Constanţa şi înainte de 1878, de vreme ce autorul ne previne că „Pe vremea aceea, ţinuturile la care ne referim erau provincii ale marelui imperiu otoman". Este vremea în care se petrec, cum vom vedea, şi întâmplările din *Frumoasa Dunăre galbenă.* Întâlnim câteva elemente comune: „cotul care aruncă fluviul spre nord", „târguşorul Cernavoda, pe care un mic drum de fier îl leagă de litoral, în portul Constanţa de la Marea Neagră" (am citat din *Frumoasa...),* datorate, probabil, utilizării aceloraşi surse documentare.

Încăpăţânatul Kéraban nu are virtuţi artistice notabile. Este perioada în care Jules Verne trece printr-o criză de creaţie, după cum îi mărturiseşte lui Hetzel, într-o scrisoare din 3 decembrie 1883: „Înţelegi situaţia mea faţă de publicul nostru, nu mai am subiecte al căror interes să rezide în extraordinar, Baloane, Căpitanul Nemo etc. Trebuie deci să caut să interesez prin combinare [...] Desigur, voi apela totdeauna şi cât mai mult posibil la *Geografie* şi la *Ştiinţă,* pentru că acesta este scopul întregii mele opere; dar fie că instinctul teatrului mă împinge spre asta, fie spre a cuceri publicul nostru, tind să *complic* cât mai mult posibil romanele pe care le mai am de scris, folosind toate mijloacele furnizate de imaginaţia mea, în sfera destul de *restrânsă* în care sunt condamnat să mă mişc...". Recunoaştem acest efort în suita de întâmplări neobişnuite: şarja mistreţilor, răpirea şi salvarea Amasiei, traversarea stepei incendiate de hidrogenul emis de

vulcanii noroioşi, capcana maritală în care este atras Van Mitten, înfruntarea din defileul Nerissa, primejdioasa trecere a Bosforului din final. Putem înscrie la activ şi sprinteneala dialogului – dar personajele sunt palide şi stereotipe. Unica excepţie o constituie Kéraban, poate pentru că scriitorul avea în preajmă un încăpăţânat de mare calibru. Ipoteza îi aparţine nepotului Jean Jules-Verne: „Replicile lui Kéraban îmi evocă prea multe amintiri ca să am vreo îndoială; sunt sigur şi că a fost un proces inconştient, căci miile de faţete strălucitoare ale fermecătorului şi teribilului Michel i-ar fi îngăduit să creeze un personaj şi mai complex” (27, p. 250). Este vorba despre teribilismele dinainte de 1886, an în care raporturile dintre tată şi fiu încep să se amelioreze.

Olivier Dumas constată că şi biografia lui Michel i-a oferit autorului materia primă pentru unele personaje şi întâmplări. Tânărul se îndrăgostise, în 1879, de actriţa Thérèse Taton, însoţind-o în turnee. Jules Verne reproba acest concubinaj şi Dumas ar fi putut invoca, în acest sens, scrisoarea trimisă, la 10 martie 1880, lui Hetzel, din care citez: „Michel a părăsit Amiens-ul în urmă cu opt zile, împreună cu tânăra fată şi se află la Havre, unde ea joacă. Nu cred că acum, când ea este, în mod cert, metresa lui, vor merge să se căsătorească în Anglia, cu toate că anunţul religios a fost făcut la Amiens. Datorii şi reclamaţii de pretutindeni”. La încheierea unui turneu, cuplul s-a stabilit la Nâmes. Acolo, în 1883, înainte de a se căsători cu Thérèse, Michel a sedus o fată de 16 ani, Jeanne Reboul, care avea să devină, într-un târziu, a doua lui soţie, dăruindu-i trei fii.

Pornind de aici, Olivier Dumas reliefează câteva similitudini concludente. Ahmet, nepotul lui Kéraban, vrea să se însoare cu Amasia, care n-a împlinit 17 ani, „ca Jeanne Reboul în 1883” (63). Iar Jan Van Mitten, însoţitorul lui Kéraban în călătoria sa în jurul Mării Negre, ajunge logodnicul fără voie al văduvei Saraboul, ceea ce-i prilejuieşte lui Dumas o ingenioasă şi convingătoare speculaţie de natură onomastică: „Cine-l va seduce pe Van Mitten, dacă nu această nouă metresă de care s-a îndrăgostit Michel, Jeanne Reboul, Reboul a sa, Saraboul în

roman? Nu putea fi numită mai limpede. [...] Prin mijlocirea acestui roman, scriitorul îşi soma fiul să o ia de nevastă pe concubina sa, Thérèse – ceea ce a făcut, în sfârşit, în 1884, fără îndoială de convenienţă şi pentru a putea divorţa ulterior [...] tatăl îi cere imperios fiului său să renunţe la Reboul a sa. El insistă: «Nu este soţia care-ţi trebuie» (II, cap. XV); vei fi «prea fericit să te întorci la prima soţie, de teama celei de-a doua» (II, cap. XVI), printre alte amabilităţi la adresa viitoarei sale nurori" (Id.).

Compătimirea scriitorului se îndrepta, în acea perioadă,

Michel Verne

către soţia abandonată la Avignon. O dovedeşte şi scrisoarea din 1 decembrie 1884, adresată lui Simon, contabilul editurii Hetzel, prin care dispunea ca 200 de franci din cei 1000, reprezentând stipendiul lunar acordat lui Michel, din drepturile de autor, să-i fie trimişi, de atunci înainte, doamnei Thérèse Verne. Ulterior, şi-a schimbat sentimentele faţă de Jeanne, care a avut o influenţă benefică asupra soţului său.

Demonstraţia lui Olivier Dumas pare minată de faptul că, Michel cunoscând-o pe Jeanne Reboul în 1883, implicaţiile evenimentului n-ar fi avut cum să transpară într-un roman care a început să fie publicat în „Magasin d'Éducation et de Récréation" la 1 ianuarie, în acelaşi an. Am văzut însă că, la 30 ianuarie, autorul lucra încă la cea de-a doua parte, care cuprinde şi episodul cu văduva Saraboul. Şi cum, potrivit obiceiului său, definitiva textele abia pe şpalturi, ar fi putut să scrie şi să introducă paginile inspirate de noua ispravă a fiului său la scurt timp după ce a aflat despre ea.

Conţinea, într-adevăr, *Încăpăţânatul Kéraban,* această zugrăveală eroicomică a tribulaţiilor îndărătniciei, „piesa veselă" anticipată în scrisoarea din 31 martie 1882? Poate că da. Pentru ca extracţia să aibă succes, ar fi trebuit însă ca Jules Verne să renunţe la decizia de a nu mai colabora cu d'Ennery, în pofida remarcabilelor rezultate obţinute în urma dramatizării în comun a romanelor *Ocolul lumii în optzeci de zile, Mihail Strogov, Copiii căpitanului Grant.* O recunoaşte, pe jumătate, el însuşi, scriindu-i lui Hetzel, la o dată neprecizată, oricum după premiera din 3 septembrie 1883:

„Cea mai mare greşeală, în ceea ce priveşte piesa *Kéraban,* a fost aceea de a fi făcut să fie jucată de actori de *dramă,* în loc de a face să fie jucată numai de actori comici. E incredibil ca Larochelle[12] să nu-şi fi dat seama de asta, înainte. N-am fi înregistrat această cădere, care a fost totală şi mă va dezgusta pentru multă vreme de teatru, dacă nu cumva pentru totdeauna. D'Ennery n-ar fi acceptat această distribuţie, eu m-am înşelat cu totul, greşeală, repet, pe care Larochelle n-ar fi trebuit s-o comită".

[12] Directorul teatrului Gaîté-Lyrique, unde a fost montată piesa.

Nu peste multă vreme, tonalitatea corespondenţei se

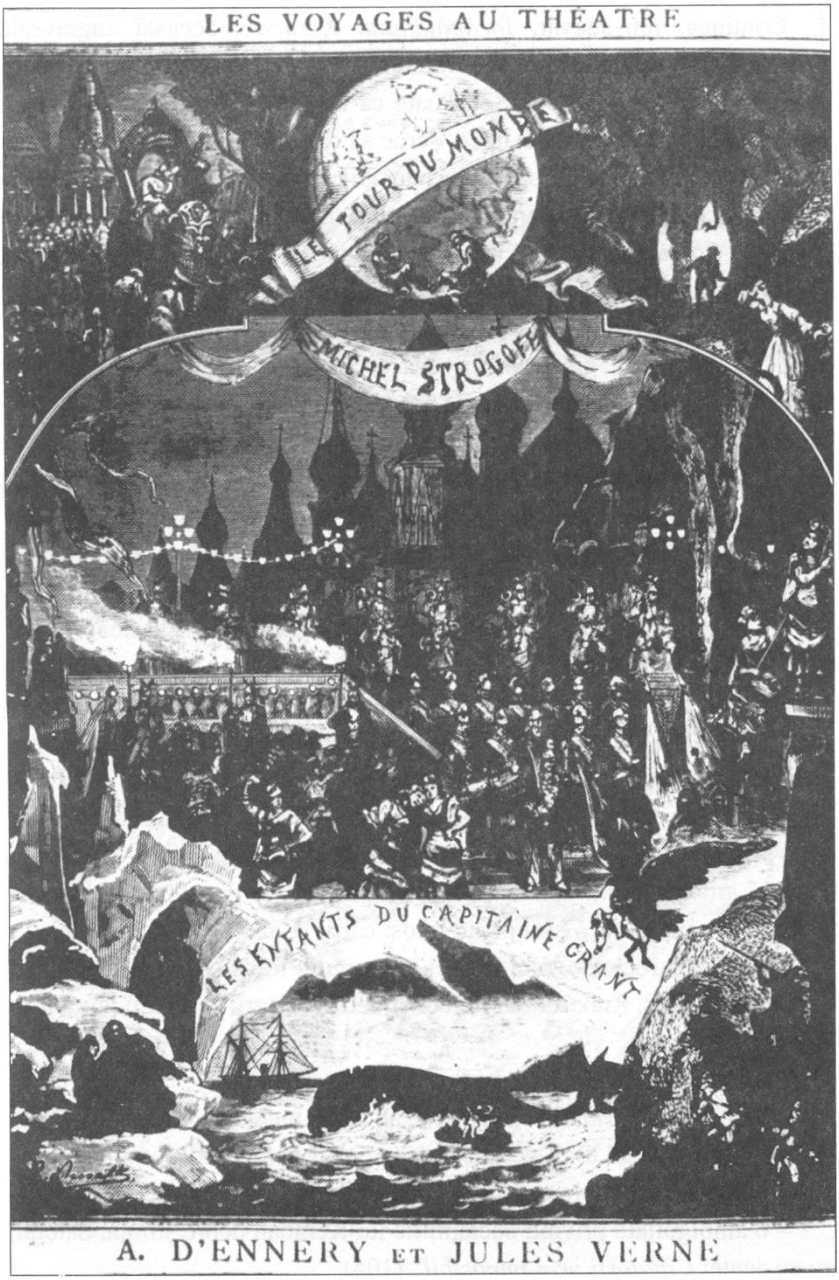

Coperta „Les voyages au théâtre"

schimbă:

„Dragul meu Hetzel,

Pot să fi fost foarte mâhnit de ceea ce s-a întâmplat cu *Kéraban,* dar nu sunt disperat şi am reînceput imediat să lucrez. Oricât ar fi de exagerată animozitatea presei, asta constituie o lecţie pentru mine şi voi profita de ea. Văd că Larochelle luptă cu vigoare, refuzând să-i asculte pe clevetitori, apoi prin reclame şi afişe. Vom vedea rezultatul când publicul va reveni la Paris. Larochelle îmi spune că ţi-a propus un fel de publicitate pentru copii. Vei cântări dacă asta poate folosi cărţii şi, în acelaşi timp, piesei".

Dar nici Larochelle, nici Hetzel, n-au putut transforma un eşec într-o izbândă. În 1988, Robert Pourvoyeur sintetiza factorii care ar fi putut duce la acest insucces:

„– o distribuţie insuficient de «vioaie»;

– decoruri şi maşinării, ca şi balete, anunţate îndelung ca fiind excelente, dar până la urmă cu totul nesatisfacătoare şi la limita rizibilului;

– Uu nepotrivit tablou al Ramadanului, la început;

– o ambiguitate privind declaraţiile lui Kéraban depre ştiinţă, datorată precedentei *Călătorii prin imposibil*" (104).

Eminentul vernolog a revenit asupra acestei chestiuni după patru ani, propunând o explicaţie mai subtilă şi mai convingătoare: „Ceea ce frapează în roman este calitatea deosebită a dialogurilor, foarte vii, foarte amuzante, pline de spirit. Piesa este, în fond, romanul, fără alte elemente decât aceste dialoguri. Ori romanul a avut succes şi piesa a căzut. Să fi fost pentru că lipsea [...] contrastul generator de amuzament dintre dialogurile vesele şi chiar trăsnite şi lucrurile serioase şi pozitive, adică aparatul ştiinţific constând aici în descrierile tehnice şi geografice ale locurilor străbătute?" (105). Se limpezeşte şi referirea la *Călătoria prin imposibil* din textul citat anterior: „Fără îndoială, neînţelegeri specifice proprii succesiunii celor două piese, *Călătorie prin imposibil* şi *Încăpăţânatul Kéraban,* au avut contribuţia lor: în prima, Verne[13] denunţa abuzurile ştiinţei şi sublinia existenţa iraţionalului; în a doua, el denunţa atitudinea antiştiinţifică,

[13] ...şi d'Ennery, coautorul piesei.

Amiens, 12 7bre 83 552

Mon cher Hetzel

Je puis avoir été très attristé de ce qui
s'est passé pour Kéraban, mais je ne
suis pas désespéré, et je me suis
immédiatement remis au travail.
Mais, malgré tout ce qu'il y a d'
exagéré dans cette unanimité de la
presse, ce n'en est pas moins une
leçon pour moi et j'en profiterai.
Je vois que Larochelle lutte
vigoureusement en faisant refuser
du monde, puis par réclames et
affiches. Nous verrons ce que cela
produira quand le public sera
revenu à Paris. Larochelle me
dit qu'il vous propose un genre de
petits albums pour les enfants. Voyez
si cela peut être utile au
livre en même temps qu'à la pièce.

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

ştiinţa intervenind mereu ca să-i salveze pe eroi. Caracterul aparent contradictoriu al acestor două teze a făcut publicul să creadă că Verne apăra ideile reacţionare proferate de Kéraban” (Id.).

O ultimă precizare: „căderea” piesei nu a avut repercusiuni asupra vânzării romanului. La 30 septembrie 1904, ultimul cont semnat de Jules Verne arăta că tirajul de 13.000 exemplare fusese epuizat. Un tiraj onorabil, în raport cu difuzarea altor „Călătorii extraordinare”, pe care posteritatea le situează net deasupra lui *Kéraban.* Printre ele se numără şi *Castelul din Carpaţi,* figurând în contul amintit cu numai 9.000 exemplare!...

Renunţând la *Ocolul Mediteranei,* Jules Verne nu şi-a abandonat intenţia de a plasa acţiunea uneia dintre „Călătoriile extraordinare” în ambianţa celei mai frecventate mări interioare de pe glob. La 28 ianuarie 1882, el îi scria lui Hetzel: „...am înţeles că [...] Mediterana ar trebui să fie tratată într-un alt fel”. Să fi prins contur încă de atunci, în mintea scriitorului, ideea materializată în *Mathias Sandorf* (1885)? Ştim doar că primul titlu al romanului a fost *în Mediterana* şi că redactarea lui a început chiar în 1883, anul apariţiei lui *Kéraban.* Iar în 1884 a avut loc a cincea şi ultima croazieră a iahtului „Saint-Michel III”, în Mediterana, parcă pentru a împrospăta impresiile acumulate în 1878. O seamă dintre imaginile înregistrate pe retina avidă a călătorului pot fi regăsite, de pildă, în descrierea unor construcţii, accidente de relief sau monumente de pe ţărmul tunisian: portul La Goulette, unde debarcă doctorul Antekirtt, munţii Bou Kornine (nu Bon Kornin, cum apare numele în roman), Ressas (nu Rossas) şi Zaghouan, colina Byrsa, calea ferată dintre Tunis şi La Marsa, capela Saint-Louis, Muzeul Lavigerie...

Să mai spunem că romanul constituie un omagiu postum explicit adus prietenului şi mentorului din tinereţe al autorului, cum arată dedicaţia tipărită în fruntea primului volum, apărut la 27 iulie 1885 (celelalte două fiind datate 17 august şi 16 octombrie):

„Lui Alexandre Dumas

Vă dedic această carte, dedicând-o de asemeni memoriei povestitorului genial care a fost Alexandre Dumas. În această lucrare, am încercat să fac din Mathias Sandorf un Monte-Cristo al «Călătoriilor extraordinare»”.

Înrudirea este, într-adevăr, evidentă – chiar dacă mobilurile eroilor diferă întrucâtva. Răzbunarea lui Monte-Cristo devine, la Sandorf, un act justiţiar, trădarea afectând nu doar destinul unui om, ci reuşita unei cauze. Dar suspansul, complicarea deliberată a intrigii, loviturile de teatru caracterizează ambele romane, confirmând faptul că

Jules Verne se află, aşa cum îi mărturisea lui Hetzel, într-o perioadă mai dificilă, când caută să intereseze „prin combinare”. Un exemplu grăitor: scena evadării celor doi conjuraţi, Mathias Sandorf şi Etienne Bathory, cu tăierea barei de fier de la fereastra celulei, coborârea pe firul paratrăznetului, descărcarea electrică şi prăbuşirea în „vârtejul necunoscut Buco”. O scenă care i-a plăcut atât de mult lui Michel, încât o regăsim, fără momentele finale, în *Pilotul de pe Dunăre...*

Romanul ne interesează mai ales pentru că în el apare primul castel din Carpaţi vernian:

„Contele Mathias Sandorf locuia, într-unul dintre comitatele Transilvaniei din districtul Făgăraş, într-un vechi castel de origine feudală. Construit pe unul dintre contraforturile nordice ale Carpaţilor orientali, care despart Transilvania de Valahia, castelul se ridica pe aceste culmi greu accesibile în toată măreţia lui sălbatică, asemeni unuia din acele supreme refugii în care conjuraţii pot să reziste până în ultima clipă.

Minele din împrejurimi, bogate în minereu de fier şi de aramă, exploatate în mod judicios, aduceau un venit considerabil proprietarului castelului Artenak. Domeniul cuprindea o parte a districtului Făgăraş, a cărui populaţie se ridică la nu mai puţin de şaptezeci şi două de mii de locuitori”.

Să mai adăugăm că Sandorf absolvise, printre altele, şcoala normală din Timişoara şi că micul oraş din insula Antekirtta primise „numele transilvan Artenak, în amintirea domeniului de pe creasta Carpaţilor al cărui proprietar era contele Sandorf”.

Ar trebui să ne mai întrebăm dacă „Artenak” are vreo semnificaţie onomastică ascunsă. Întrebare legitimă, de vreme ce alte două castele verniene se numesc Andematt *(Meşterul Zacharius*, 1854 şi 1874) şi Andemak *(Călătorie prin imposibil,* piesă scrisă în colaborare cu Adolphe d’Ennery şi reprezentată prima oară la 25 noiembrie 1882). Dar poate că scriitorul n-a făcut decât să consemneze variantele unei sonorităţi obsesive.

Prezenţa chipurilor, obiceiurilor şi peisajelor româneşti în creaţia vernianã culminează cu o scriere ale cărei virtuţi au fost subliniate de toţi exegeţii marelui povestitor. Pentru Simone Vierne, *Castelul din Carpaţi* este „un roman foarte straniu şi foarte frumos” (28, p. 136), iar pentru Marie-Hélène Huet, „cea mai minunată *Călătorie extraordinară*” (15, p. 125). Jean Roudaut consideră că „nu este unul dintre romanele cele mai finisate ale lui Jules Verne”, dar se arată convins de efectul asupra cititorilor: „este unul dintre cele mai tulburătoare” (113). În sfârşit, Jean Chesneaux afirmă că „opere cum ar fi *Castelul din Carpaţi, Insula cu elice, În faţa steagului,* sunt de o vigoare a concepţiei şi a scriiturii cu nimic mai prejos faţă de cea a primelor succese ale lui Jules Verne” (3, p. 235). Înainte de a încerca să desluşim temeiurile acestor judecăţi de valoare, să ne reamintim subiectul romanului.

În preajma satului Werst, nu departe de pasul Vulcan, se înalţă, pe podişul Orgall, un castel aparţinând „din vremi imemoriale” seniorilor de Gortz. Ultimul reprezentant al acestei familii româneşti, baronul Rodolphe, a dispărut după ce participase la o răzmeriţă împotriva asupririi maghiare. După moartea bătrânilor slujitori, castelul nu mai e locuit decât de fantomele închipuite de săteni. Şi totuşi, graţie lunetei unui vânzător ambulant, ciobanul Frik zăreşte o şuviţă de fum urcând din donjon.

Vestea îi îngrijorează pe săteni. Pădurarul Nic Deck, logodnicul Miriotei, fata birăului Koltz, hotărăşte să lămurească misterul şi porneşte spre castel, cu toate că, în sala hanului din Werst, o voce venită nu se ştie de unde îi ceruse să renunţe. Îl însoţeşte fanfaronul „doctor” Patak. Amândoi sunt martorii unor stranii fenomene luminoase şi sonore, suferind accidente inexplicabile, care-l afectează grav pe Nic, întărind credinţa generală în prezenţa unor duhuri malefice între zidurile castelului.

În această atmosferă tensionată, la Werst sosesc contele Franz de Télek, din Craiova şi slujitorul său, Rotzko, aflaţi

într-o călătorie prin Transilvania. Aflând că ultimul stăpân al

Coperta „Le Château des Carpathe"

„S-ar părea că-i un fum"

castelului a fost Rodolphe de Gortz, Franz îşi aminteşte cum l-a întâlnit pe baron la Napoli, unde asistau amândoi la spectacolele de operă în care apărea celebra primadonă Stilla. Dacă Franz o admira atunci întâia oară, Rodolphe o urmărea de şase ani, fără a fi încercat să o cunoască. Pentru a se elibera de această prezenţă obsedantă, Stilla sfârşise prin a hotărî să renunţe la strălucita ei carieră. Şi cum tânărul conte o ceruse în căsătorie, ea acceptase.

Rodolphe era mereu însoţit de bizarul Orfanik, care pretindea că este un geniu ştiinţific neînţeles. În seara reprezentaţiei sale de adio, Stilla văzuse deodată chipul „înfricoşător de palid" al baronului, ochii lui „de flacără", avusese un şoc puternic şi căzuse, neînsufleţită[14]. O tragedie în urma căreia viaţa lui Franz fusese în mare primejdie, dar tinereţea, priceperea medicilor şi îngrijirile lui Rotzko izbutiseră să-l salveze.

Întrebându-se dacă Rodolphe s-a întors la castel, dacă fenomenele sonore şi luminoase se datorează lui Orfanik, nobilul craiovean porneşte să cerceteze la faţa locului, mai ales după ce, în sala hanului, i se păruse că aude vocea Stillei. Ajungând pe podişul Orgall, silueta cântăreţei îi apare pe un bastion, în veşmântul purtat pe scenă în ultima seară. Convins că trăieşte şi e sechestrată de Rodolphe, Franz îl trimite pe Rotzko după ajutoare şi pătrunde în incintă pe podul mobil, care se ridică în urma lui. Rătăcind prin galeriile interioare, prizonier, un timp, într-o criptă, el reuşeşte să evadeze şi surprinde o discuţie între Rodolphe şi Orfanik, din care află că, graţie unei linii telefonice secrete, baronul ştie tot ce se spune la hanul „Regele Matei"; întrucât poliţiştii aduşi de Rotzko urmează să atace în zori, castelul va fi aruncat în aer. De altfel, în acest Capitol XV autorul ţine să ne dea „explicaţia anumitor fenomene care s-au produs în cursul acestei povestiri": Orfanik instalase linia telefonică, prin care transmisese

[14] „Un episod sugerat, poate, de moartea tragică a tinerei soţii a lui Edgar Alan Poe", scrie I. O. Evans, într-o notă de subsol (12, p. 124). Dar ce legătură poate exista între decesul Virginiei Poe, măcinată de o ftizie netratată cum s-ar fi cuvenit, din pricina mizeriei şi cel, accidental, al Stillei?

avertismentul adresat lui Nic şi cântecul Stillei, menit să-l ademenească pe Franz. Lui i se datorau „minunile” care-l înfricoşaseră pe Patak şi accidentul pădurarului.

La porunca baronului, Orfanik pleacă la Bistriţa[15]. Iar Franz, pătrunzând într-o încăpere din vârful donjonului, o vede pe Stilla în veşmântul de la ultima reprezentaţie şi aude aria pe care o cânta înaintea şocului fatal. Se repede spre ea, crezând-o vie, dar Rodolphe o loveşte cu un cuţit şi cântăreaţa dispare, într-o cascadă de cioburi de sticlă. Franz îşi pierde cunoştinţa, baronul iese din donjon, cu o cutie sub braţ şi vrea să fugă, printr-un tunel neştiut, înainte de a arunca în aer castelul. Un glonţ tras de Rotzko, aflat dincolo de ziduri, sfărâmă cutia. Rodolphe declanşează explozia, pierind sub dărâmături. Franz e găsit nevătămat, sub o boltă de piatră, dar nu recunoaşte pe nimeni şi repetă ultimele cuvinte ale cântecului Stillei.

Paginile finale clarifică deplin întâmplările al căror sens începusem să-l întrezărim în timpul lecturii. Aria din opera *Orlando* de Arconati şi romanţa lui Stefano fuseseră înregistrate cu ajutorul fonografelor, care „erau foarte perfecţionate pe atunci, iar Orfanik le desăvârşise într-atât, încât farmecul şi puritatea glasului nu sufereau nicio alterare”. Cât despre imaginea primadonei, ea „Era un simplu artificiu optic”. Baronul cumpărase un portret al Stillei, reprezentând-o în picioare, înveşmântată în costumul alb al Angelicăi din *Orlando.* „Or, datorită unor oglinzi înclinate la un anumit unghi calculat de Orfanik, când un mănunchi puternic de raze lumina portretul aşezat în faţa unei oglinzi, Stilla apărea, prin reflexie, la fel de «reală» ca atunci când era plină de viaţă şi în toată splendoarea frumuseţii sale.” Mai aflăm că în cutia sfărâmată de glonţul lui Rotzko era cilindrul cu ultimul cântec al Stillei, ceea ce explică gestul lui Rodolphe. Iar Franz avea să se vindece ascultând glasul iubitei sale înregistrat pe alte dispozitive fonografice, păstrate de Orfanik.

(În monumentala sa „contribuţie la studiul imaginarului”, *Jules Verne et le roman initiatique,* Simone Vierne consideră

[15] Victimă a unui lapsus, Georges Jacquemin afirmă că „refugiat într-o subterană, Orfanik face să sară în aer castelul” (83).

că

„Stilla era pe estradă, în picioare, cu părul despletit, cu brațele întinse...“

vindecarea lui Franz este „destul de evident «adăugată»”, vorbind despre „o versiune a deznodământului... ca de obicei, liniştitoare, avându-i în vedere pe tinerii cititori” – vezi 28, pp. 647 şi 519. După câte ştiu, nu există o altă versiune, dar e posibil ca scriitorul să fi cedat injoncţiunilor lui Hetzel fiul, aşa cum s-a întâmplat şi în alte cazuri.)

Acest sfârşit, în care ni se dezvăluie toate misterele, trădează înrudirea romanului cu un gen foarte la modă cândva, „...lectura *Castelului din Carpaţi* – scrie Mariella di Maio – se arată a fi extrem de interesantă cel puţin la două niveluri: primul, prin exemplara singularitate a textului – cu caracteristicile sale de roman negru sau gotic – faţă de totalitatea ciclului narativ căruia îi aparţine; al doilea, prin imitarea unui gen, sau a unui mod narativ care are o tradiţie foarte consolidată în ultimul deceniu al secolului al optsprezecelea, o tradiţie care, chiar cu oportune diversificări, este iniţiată de englezescul *gothic novel”* (57). Or, Jules Verne cunoştea romanul gotic, tradus şi foarte citit în Franţa, mai cu seamă în prima jumătate a secolului 19; în studiul *Edgar Poe şi operele sale*, apărut în numărul din aprilie 1864 al revistei „Musée des familles”, el aminteşte că „...Anne Radcliffe a exploatat *genul teribil*, în care totul se explică prin cauze naturale...” (122).

Des pomenitul Orfanik, aflat la originea acestor cauze în *Castelul din Carpaţi,* îşi are locul în galeria vernianã de savanţi nebuni, „sau mai curând pervertiţi”. Nuanţarea este opera lui Jean Chesneaux, care precizează că aceştia „n-au reuşit să dobândească încrederea şi stima confraţilor; ei îşi pun capacităţile tehnice, inteligenţa, ştiinţa lor inventivă în slujba visurilor nostalgice, a planurilor de revanşă duşmănoasă, a obsesiilor fantasmatice, a proiectelor megalomane iraţionale” (3, p. 232). De la povestirea de tinereţe *O dramă în văzduh* (1851) până la *Stăpânul lumii* (1904), figuri atinse de aripa demenţei apar frecvent în „Călătoriile extraordinare”. Faptul se datorează nu doar necesităţilor compoziţionale, tensiunii induse astfel în desfăşurarea naraţiunii. Mult mai preocupat de profilul psihologic al personajelor sale decât afirmau criticii şi istoricii literari dinainte de 1950, Jules Verne a analizat cu

pătrundere pricinile şi manifestările unor comportamente deviante. Acolitul lui Rodolphe de Gortz este „un inventator de prima mână, în toate domeniile privind utilizarea practică a electricităţii. Dar admirabilele lui descoperiri nu fuseseră primite după cum meritau. În locul omului de geniu, lumea savantă nu voise să vadă decât un nebun. De aici, ura neîmpăcată pe care inventatorul, neacceptat şi dat deoparte, o nutrea faţă de semenii săi". Un sentiment netemperat de recunoştinţă, devreme ce moartea binefăcătorului său „nu păru să-l mişte pe savantul egoist şi maniac".

Numele acestui straniu personaj a fost asociat celui al miticului cântăreţ din Hellada, care a coborât în Infern ca să încerce – şi aproape să reuşească – să-şi readucă soţia, Euridice, pe pământ... Orfanik este Orfeu, magicianul muzicii şi maestrul iniţiatic", scrie Simone Vierne (28, p. 136). Iar Daniel Compère lămureşte sensul acestei apropieri: „...fotografia[16] şi fonograful îi îngăduie lui Orfeu-Orfanik să readucă o moartă din Infem" (6, p. 93).

Importanţa acordată în roman muzicii, în speţă muzicii italiene care, spune autorul, „îşi redobândise primul loc în arta compoziţiei", i-a determinat pe vernologi să se întrebe cine este „maestrul Arconati", a cărui capodoperă, *Orlando,* îi prilejuise Stillei cele mai mari succese, în 1937, Cornelis Helling insera, într-un articol din „Bulletin de la Société Jules Verne", opinia profesorului Mario Turiello, fostul asiduu corespondent al scriitorului, care, „cunoscându-i pe cei mai neînsemnaţi compozitori din ţara sa, nu trebuise să efectueze cercetări, aceste două nume, Arconati şi *Orlando*, fiind o pură invenţie a lui Jules Verne, inutilă şi inexplicabilă" (69). Reproducând această afirmaţie peremptorie, Marcel Moré crede că a dezlegat misterul „...personajul a existat; dar nu este un muzician, este un conte care dăruise Bibliotecii Ambrosiene, în 1636, manuscrise ale lui Leonardo da Vinci, aflate, din vremea lui Napoleon, la Institutul Franţei" (23, p. 59). Iar numele operei, *Orlando,* „are trei silabe, ca *Otello,* începe şi se termină cu aceeaşi literă" (Id., p. 60). Aşadar, inexistentul

[16] Imaginea Stillei este picturală, nu fotografică.

muzician Arconati ar fi, de fapt, Verdi.

Numai că, înainte de 1892, Jules Verne era mai bine informat decât Mario Turiello în 1937 şi Marcel Moré în 1963: în muzica italiană există un Felice Antonio Arconati, autor, în secolul 17, al oratoriului *Lauda Jerusalem.* Există şi *Orlando generoso,* operă din 1691 a lui Agostino Steffani, care a compus şi madrigaluri. Or, al doilea compozitor pomenit în *Castelul din Carpaţi* este Stefano, a cărui romanţă fusese interpretată de Stilla în concertul dat la teatrul San Carlo, înaintea reprezentaţiei de adio. Se pare aşadar că Jules Verne a combinat numele compozitorului şi cel, trunchiat, al operei, oferind astfel comentatorilor romanului materia unor aserţiuni fără acoperire şi a unor exerciţii de imaginaţie.

Revenind la ceea ce s-ar putea numi latura anticipativă, am văzut că ea este cvasiabsentă. Mai inventiv se arătase Jules Verne în *Păţaniile unui chinez în China* (1879), roman scris în 1878, când, la 11 martie, fonograful a fost prezentat Academiei de ştiinţe din Paris, fiind primit cu o neîncredere vehementă de medicul Jean Bouillaud: „Nu voi admite niciodată că un metal lipsit de valoare ar putea să înlocuiască nobilul aparat fonator folosit de om pentru a-şi exprima gândurile!”. În roman, tânăra Le U primeşte un plic de la Şanghai:

„Plicul nu conţinea o scrisoare, ci una dintre acele hârtii cu şănţuleţe oblice care, potrivite în aparatul fonografic, reproduc toate inflexiunile vocii omeneşti.

— Asta-mi place mai mult! exclamă, veselă, Le U. Cel puţin am să-l aud!

Hârtia fu aşezată pe ruloul fonografului, pe care un mecanism de orologerie îl făcu imediat să se rotească şi Le U, apropiindu-şi urechea, auzi o voce binecunoscută...

După mai bine de un deceniu, American Gramophon Company avea să transforme această idee într-o realitate palpabilă, utilizând discul de ebonită al lui Emil Berliner. Şi se pare că scrisorile „vorbite” aveau ca destinatari mai ales imigranţii chinezi...

În *Castelul din Carpaţi,* Jules Verne nu este preocupat de găsirea unor noi modalităţi de folosire a mijloacelor de

comunicare, mulţumindu-se să „perfecţioneze” telefonul: „Ceea ce se spunea, se cânta, se murmura chiar, putea fi auzit la orice distanţă şi două persoane despărţite prin mii de leghe discutau între ele ca şi cum s-ar fi aflat una în faţa celeilalte”. Asteriscul pus la sfârşitul acestei fraze ne trimite la o notă de subsol cu următorul conţinut: „Ele puteau chiar să se vadă în oglinzi legate prin fire, datorită inventării telefotului”. Prefigurarea videotelefonului este desprinsă din povestirea *In the year 2889,* apărută în numărul din februarie 1889 al revistei americane „The Forum” doar sub numele lui Jules Verne, dar scrisă în colaborare cu Michel[17]. De altfel, „invenţia” era împrumutată din romanul lui Albert Robida, *Le vingtième siècle* (1882), unde era numită telefonoscop.

Nota de subsol nu are însă nimic de-a face cu ceea ce se petrece în roman, ca şi afirmaţiile unor comentatori care se referă la „cinematograf în relief” (66), „televiziune” (123, p. 932), „prototip de televizor” (159, p. 18), „televiziune rudimentară” (26, p. 302). Sursa acestor interpretări fanteziste trebuie căutată în prima biografie întemeiată pe amintiri şi documente familiale, publicată în 1928 de Marguerite Allotte de la Fuÿe, soţia unui nepot de văr al scriitorului. După o suită de afirmaţii fără acoperire – „Franz recunoaşte vocea Stellei (cu «e» – I. H.) şi un telescop i-o arată rătăcind pe meterezele burgului”, „pe o scenă luminată, Stella vine şi se duce” – biografa conchide: „În acest roman, Jules Verne [...] a pus deci în slujba unei teme à la Villiers de l’Isle-Adam principiile fonografului, cinematografului, televiziunii, încă embrionare şi ale căror consecinţe nelimitate le prevede” (1, p. 244). Or, imaginea Stillei se caracterizează tocmai prin absoluta ei imobilitate – şi textul nu lasă loc pentru dubii. Când Franz, aflat în faţa castelului, era gata să urmeze sfatul lui Rotzko şi să părăsească podişul Orgall, „o formă nedesluşită se ivi pe

[17] Majoritatea vernologilor atribuie povestirea exclusiv lui Michel, bizuindu-se pe o scrisoare a lui Jules către Hetzel tatăl. Argumentelor pe care îmi sprijin opinia, expuse în altă parte (13, pp. 169–179), li s-au adăugat, între timp, altele. Voi reveni, cândva, asupra acestei chestiuni controversate.

ridicătura de pământ a bastionului, acolo unde se ridica fagul legendar... Era Stilla, nemişcată, cu braţele întinse...". Iar când neconsolatul logodnic pătrunde în marea sală de la etajul superior al donjonului o vede pe Stilla, care „nu făcea nicio mişcare pentru a-l chema... nu-şi dezlipea buzele pentru a-i vorbi!...". Vocea ei se frânge, ca la reprezentaţia de adio de la teatrul San Carlo, dar ea nu cade, cum căzuse pe scenă, „e tot acolo, în picioare, nemişcată...".

Cât de persistent poate fi ecoul unei interpretări abuzive o demonstrează şi relativ recentele afirmaţii ale lui Michel Serres. Într-o lungă convorbire cu Jean-Paul Dekiss, el spune: „Am multă stimă pentru acest roman, *Castelul din Carpaţi* şi din două motive. Primul este că, într-adevăr, apare pentru prima oară, la Jules Verne, o veritabilă anticipaţie, care nu există în altă parte. Este vorba despre televiziune. Aici e vorba despre o veritabilă anticipaţie" (129, p. 48). Iar mai târziu, recidivează: „De pildă, în *Castelul din Carpaţi* există un fel de iluminare de Science fiction, căci în acea epocă nu exista un analog al televiziunii" (Id „p. 80).

Interlocutorul său nu încearcă să restabilească adevărul, fiind el însuşi prizonierul erorii iniţiale. În cartea sa, *Jules Verne l'enchanteur* (1999), Dekiss reia, aproape ad litteram, răstălmăcirea Marguerittei Allotte de la Fuÿe, într-o versiune interogativă: „Cum poate această femeie, moartă acum cinci ani, să se plimbe pe meterezele castelului?" (9, p. 292). Iar mai departe, îl creditează pe Jules Verne cu paternitatea ideatică a „primelor manifestări" ale unor invenţii existente în 1892 (microfonul, fonograful, linia telefonică, arcul electric), aflate în curs de realizare (cinematograful), dar şi nici măcar întrezărite: proiecţia holografică, proiecţii laser în ceaţă (Id., pp. 294–295). Şi nu e vorba despre traducerea în termenii folosiţi astăzi a unor „manifestări" numite altfel în roman, devreme ce Dekiss ne asigură că „Aceste invenţii sunt cele care-i permit baronului de Gortz să terorizeze o populaţie superstiţioasă" (Id., p. 295). Deci şi proiecţia holografică, şi proiecţiile laser în ceaţă!... Astfel de viziuni hipertrofice asupra totuşi modestelor isprăvi ale lui Orfanik mă determină să

presupun că autorul lor a scris capitolul rezervat *Castelului din Carpaţi* bizuindu-se pe o memorie deficitară, sau pe spusele altora.

Nu putem să nu constatăm că Jules Verne se situează, de astă dată, sub nivelul realizărilor epocii. În 1892 şi mai înainte existau destule aparate capabile să creeze iluzia mişcării, de la zootropul lui Homer şi praxinoscopul lui Reynaud, la cronofotograful lui Marey. Scriitorul n-a dat însă importanţă

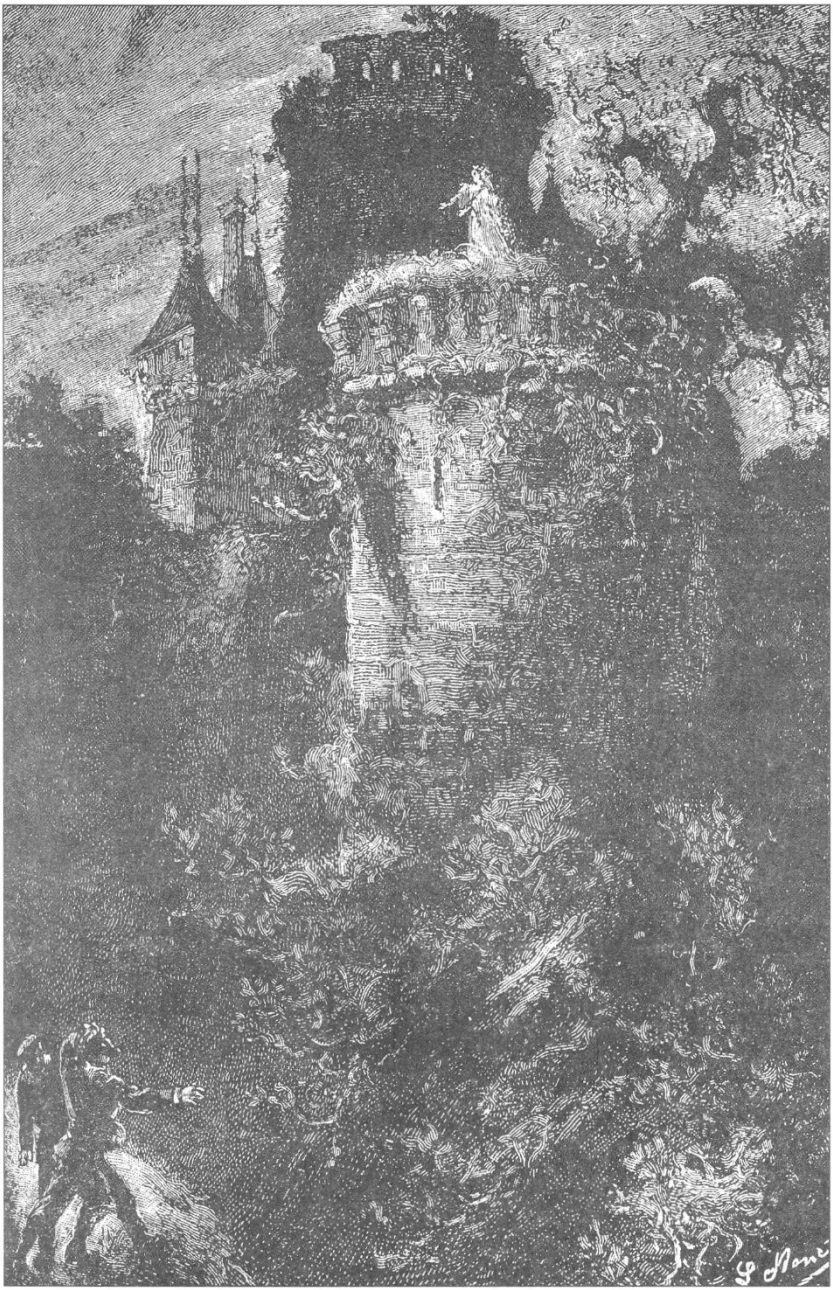

„«Ea! ea!...» strigă el"

acestui aspect, cu toate că ţine să precizeze: „În vremea aceea – atragem atenţia în mod deosebit că întâmplarea s-a petrecut într-unul dintre ultimii ani ai secolului al 19-lea – utilizarea electricităţii, considerată, pe drept cuvânt, «sufletul universului», atinsese cel mai înalt grad de perfecţiune”.

Pornind, probabil, de la apropierea sugerată de Marguerite Allotte de la Fuÿe, Marcel Moré scrie: „Apariţia *Viitoarei Eve* fiind anterioară cu câţiva ani celei a *Castelului din Carpaţi,* Villiers este, evident, cel care i-a oferit lui Jules Verne ideea romanului său” (23, p. 197). O chestiune controversată, de vreme ce, într-o altă lucrare, se afirmă că *Viitoarea Evă* „a fost cu siguranţă citită de Jules Verne” (29, p. 51), pentru ca, mai târziu, să se emită o opinie prudentă: „Nu e sigur că Jules Verne a citit romanul lui Villiers” (Id., p. 164). Cronologic vorbind, influenţa era posibilă, ediţia princeps a *Viitoarei Eve* datând din 1886, iar primele versiuni, publicate în foileton, din 1880 (în „Le Gaulois”) şi 1881 (în „L’Etoile Française”). Moré semnalează şi câteva similitudini: laboratorul lui Edison este apărat de o reţea de fire electrice, iar castelul lui Rodolphe de curentul electric care trece prin plăcile metalice de pe fundul şanţului şi prin ferecăturile podului mobil; cântecul privighetorii este transmis telefonic de la New York la Menlo Park, ca şi vocea Stillei de la castel la hanul din Werst; Edison a înregistrat vocea Mariettei Alboni în timpul unei reprezentaţii, aşa cum a făcut Orfanik cu vocea Stillei. Aş adăuga proiectarea de către Edison a fotografiei Aliciei Clary pe un ecran de pânză, în mărime naturală, aşa cum procedează Orfanik cu portretul Stillei, ecranul fiind o oglindă... Dar „simplul artificiu optic” consună cu sofisticata creaţie „electro-umană” a lui Villiers doar în ceea ce priveşte sursa de energie folosită. E adevărat că, pe planul analogiilor posibile, Orfanik este un fel de Edison rudimentar, amândoi oferind unor făpturi apropiate simulacre ale femeii adorate sau iubite-dispreţuite cu aceeaşi fervoare. Mobilurile autorilor sunt însă divergente. Ironia crudă a lui Villiers, tentativa de a include fenomenele oculte în sfera ştiinţei, nu au nimic de-a face cu nostalgia romantică a lui Jules Verne,

cu efortul de a da o explicaţie raţională fiecărei întâmplări misterioase – chiar dacă romanul este pe alocuri, potrivit caracterizării lui Michel Butor, „la fel de neliniştitor ca o povestire de Arnim” (42).

Nostalgia romantică...

I s-a reproşat lui Jules Verne locul mărunt pe care-l rezervă în creaţia sa dragostei, formulându-se chiar acuzaţia de misoginism. Luându-i un interviu, în 1895, Marie Belloc a abordat şi acest aspect, declanşând o reacţie viguroasă:

„— Romanele dumneavoastră diferă, de asemenea, de cele ale aproape tuturor colegilor autori – am îndrăznit să observ – prin aceea că sexul frumos joacă un rol atât de neînsemnat.

— Neg asta *in totol* a exclamat dl Verne, cu o anumită căldură. Gândiţi-vă la *Mistress Branican* şi la fermecătoarele tinere din unele dintre romanele mele. Ori de câte ori este necesară prezenţa elementului feminin, îl veţi găsi fără îndoială acolo[18]... Apoi, zâmbind: Iubirea e o pasiune atotcuprinzătoare şi lasă puţin loc pentru altceva în sufletul omului; personajele mele au nevoie de întrega lor inteligenţă şi prezenţa unei tinere fermecătoare poate să le împiedice să facă ce au de făcut. Pe de altă parte, am dorit întotdeauna ca romanele mele să poată fi puse fără nicio ezitare în mâinile tuturor tinerilor şi am evitat cu multă grijă orice scenă despre care un băiat ar gândi că sora sa nu trebuie s-o citească” (37).

Sunt expuse aici, cu limpezime, câteva principii directoare ale operei verniene – în primul rând, cel al subordonării invenţiei faţă de necesităţile compoziţionale. Să nu uităm că însăşi ideea de bază a „Călătoriilor extraordinare” obligă la o mai mare frecvenţă a personajelor masculine: exploratorul, savantul, inginerul, vânătorul etc., într-o vreme când aceste profesiuni

[18] Într-un rafinat eseu structuralist, Michel Serres este mult mai categoric: „În opoziţie cu ceea ce se spune mereu, în opoziţie cu unele teze recente, femeia este totdeauna eroina şi cheia «Călătoriilor extraordinare» *(Jouvences sur Jules Verne,* Paris, Editions de Minuit, 1974, p. 94).

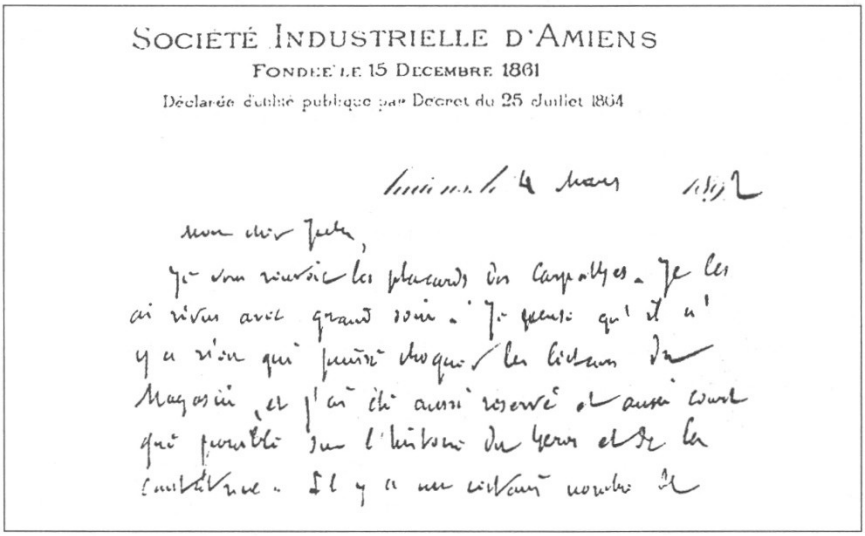
SOCIÉTÉ INDUSTRIELLE D'AMIENS
FONDÉE LE 15 DÉCEMBRE 1861
Déclarée d'utilité publique par Decret du 25 Juillet 1864

constituiau apanajul cvasiexclusiv al bărbaţilor. Argumentul purităţii morale nu poate fi nici el minimalizat, dacă ne gândim că romanele apăreau mai întâi, de regulă, în „Magasin d'Éducation et de Récréation", destinat copiilor şi adolescenţilor. O scrisoare din 4 martie 1892, adresată lui Hetzel fiul, se referă la această problemă în legătură tocmai cu
textul care ne preocupă: „Îţi retrimit şpalturile *Carpaţilor,* le-am revăzut cu multă atenţie. Cred că nu e nimic care să-i şocheze pe cititorii «Magazinului» şi am fost cât se poate de rezervat şi de succint în privinţa poveştii eroului şi a cântăreţei". Rezervat şi succint, într-adevăr, ceea ce nu împiedică romanul să fie, în primul rând, o tulburătoare poveste de dragoste. Aşa se şi explică, după opinia mea, lipsa unui efort anticipator mai susţinut – şi nu, cum presupune Marcel Moré, pentru că autorul s-ar fi temut să nu fie învinuit de plagiat după *Viitoarea Evă.* Un sistem mai ingenios de reproducere a imaginii Stillei ar fi fost, oricum, *cu totul altceva* decât sublima andreidă a lui Villiers!

În centrul afectiv al romanului se situează relaţiile dintre Gortz, Télek şi Stilla, dar suntem departe de banalul triunghi amoros. Timp de şase ani, baronul asistă la toate spectacolele Stillei, fără să încerce s-o cunoască, dar „se

părea că glasul cântăreţei îi devenise la fel de necesar pentru a trăi ca şi aerul pe care-l respira”. Vrând să explice această obsesie, comentatorii au recurs la termenii psihanalizei şi ai psihopatologiei. „Nelinişţitorul protagonist al lui Verne – scrie Ross Chambers – sechestrându-se în castelul său din Carpaţi [...] şi dedându-se la deliciile unei contemplări estetice pure în faţa unei femei care nu e decât un joc de lumină şi o voce dezincamată, este [...] un zeu al neputinţei, fiind, fără vreun echivoc posibil, un adorator al semnului estetic în întreaga lui gratuitate” (145, p. 36). În viziunea lui René Escaich, „Rodolphe de Gortz, unul dintre principalele personaje ale *Castelului din Carpaţi,* este mai mult decât un pasionat, este un maniac al muzicii” (11, p. 142). Michel Carrouges nu se îndoieşte că baronul reprezintă „pasiunea tipic celibatară” (43). Philippe Mustiere caracterizează adoraţia seniorului transilvan drept „maniacă şi fetişistă” (93). Şi mai departe merg J.-P. Picot şi François Raymond. Primul afirmă că „Rodolphe devine un fel de necrofil estetic” (101), iar al doilea supralicitează: „Sumbrul proprietar al castelului din Carpaţi este un necromant, un veritabil Dracula, care se hrăneşte cu «vocea» prizonierei sale” (111). Supus acestui crescendo depreciativ, personajul romantic – bătălia pierdută pentru o cauză nobilă, însingurarea, transferul de sentimente, recursul la ştiinţa percepută ca magie – ajunge să fie privit ca un monstru.

Obsesia artistică a lui Rodolphe se întâlneşte cu pasiunea nu mai puţin mistuitoare a lui Franz, aceasta din urmă având însă ca obiect nu atât primadona, cât femeia „de o neasemuită frumuseţe, cu părul ei lung, auriu, cu ochii negri, adânci şi înflăcăraţi, trăsăturile pure, carnaţia superbă, trupul pe care un Praxiteles nu l-ar fi putut modela mai perfect”. Iată de ce dacă, după moartea Stillei, baronul se mulţumeşte cu vocea şi, accesoriu, imaginea ei, tânărul boier craiovean trece printr-o criză aproape fatală, izolându-se apoi, timp de cinci ani, în propriul său castel. Călătorind prin Transilvania ca să-şi aline durerea, el nimereşte în plin mister – un mister legat în chip nelămurit de tragedia petrecută la Napoli. Încercând să-l dezlege, el reintră în

atmosfera tensionată care părea să se fi risipit o dată cu dispariţia cântăreţei. Traumatizat de aparenta resuscitare a Stillei şi de a doua ei pieire, Franz se refugiază în demenţă. Un refugiu pe care-l va părăsi pentru că Jules Verne a fost nevoit, poate, să se supună exigenţelor unei politici editoriale nu o dată potrivnică adevărului vieţii şi al artei.

În focarul acestor patimi divergente, dar la fel de excesive, se află o femeie incapabilă să le răspundă cu aceeaşi măsură. Reproducând în chip desăvârşit manifestările iubirii, cele mai puternice sentimente, Stilla nu le trăise niciodată. Asta înseamnă, potrivit lui Robert Pourvoyeur, că „interpreta transcende în mod obiectiv muzica, eliberând-o de orice subiectivitate; în viziunea lui Verne, ea dă muzicii o valoare absolută, o valoare în sine, independentă şi separată de interpretă. Muzica devine un mesaj însufleţit de o viaţă proprie, ceea ce denotă deosebita profunzime a gândirii verniene” (103). Neputinţa de a iubi nu exclude însă tumultul unei sensibilităţi exacerbate. Stilla simte privirea imperioasă a lui Gortz mereu aţintită asupra ei. Prezenţa lui obsedantă îi devine intolerabilă, zdruncinându-i sănătatea. În această stare de spirit, ea primeşte cererea în căsătorie a lui Franz ca pe o soluţie salvatoare. Dar ceea ce o ucide este nu numai şocul provocat de apariţia în plină lumină a straniei figuri până atunci neştiute. Primadona realizează că despărţirea ei de scenă, de arta care o consacrase, va fi definitivă, în seara ultimei reprezentaţii, „se părea că glasul acesta, sugrumat din când în când, avea să se frângă, glasul care n-avea să mai fie auzit niciodată!”.

Jean Roudaut insistă asupra consecinţelor acestei despărţiri: „După moartea cântăreţei, Rodolphe îi aduce lui Franz o acuză datorată, aparent, doar pasiunii: el ar fi ucis-o pe Stilla, vrând să o ia de soţie. Dar e adevărat: Franz a văzut-o pe Stilla la teatru; vrând să o smulgă din acest loc de irealitate, insuflându-i dorinţa de a reveni de pe tărâmul rolurilor pe acela al fiinţelor, i-a provocat moartea; şi îi va pricinui din nou dispariţia, ca imagine, precipitându-se spre ea, pentru a o readuce la viaţă” (113). Simone Vierne adaugă: „În sfârşit, glonţul care sfărâmă fonograful vine de

la cel care-l protejează pe Franz (Rotzko – I. H.) şi Gortz strigă: „Vocea ei... vocea ei!... [...] Sufletul ei... sufletul Stillei... E sfărâmat... sfărâmat... sfărâmat...!” (29, p. 163). Textul îndreptăţeşte această interpretare aparent paradoxală: tânărul peste măsură de îndrăgostit este autorul involuntar al dispariţiei fiinţei adorate. Încă un semn al complexităţii romanului care, dacă l-am crede pe Alain Buisine, „nu istoriseşte decât o lungă suită de catastrofe, ritmată de crize de dementă şi de explozii” (39).

Într-o scrisoare din 1863, referindu-se, foarte probabil, la relaţia dintre Axel şi Graüben (*Călătorie spre centrul Pământului),* Jules Verne îi mărturisea lui Pierre-Jules Hetzel: „Ajung acum la lucrul cel mai grav. Sunt foarte neîndemânatic în exprimarea sentimentelor de dragoste. Mă înspăimântă până şi să scriu cuvântul «dragoste». Îmi simt foarte bine stângăcia şi recurg la subterfugii, fără succes. Aşa că, pentru a evita dificultatea, am de gând să fiu foarte sobru în aceste scene. Îmi ceri să pun, în treacăt, *un cuvânt din inimă!* Numai atât! Dar acest cuvânt din inimă nu-mi vine, altfel s-ar fi aflat acolo demult!...

Un pasaj din amintita misivă către Hetzel fiul, datată 4 martie 1892, sună ca un ecou al vechii destăinuiri: capitolul cu „povestea eroului şi a cântăreţei [...] a fost pentru mine cel mai greu de scris din întregul roman”. Explicaţia trebuie căutată, însă, nu doar în dificultatea exprimării sentimentelor de dragoste şi nici în faptul că romanul a apărut, mai întâi, în „Magasin d’Éducation et de Récréation”. De altfel, meditaţia asupra condiţiei artistului supus geniului său tiranic, asupra hipertrofierii şi posibilei disocieri a sentimentului erotic nu putea şi nu poate fi înţeleasă, în profunzime, de foarte tinerii cititori. Ca şi alte „Călătorii extraordinare”, *Castelul din Carpaţi* necesită o explorare ulterioară primei lecturi. Descoperim atunci liniile de forţă ale unei opere pe care istoria literară osificată o considera, în cel mai bun caz, minoră şi întrezărim impactul unor evenimente dramatice, transfigurate prin puterea artei.

„Ce comoară supremă a pierdut Jules Verne? se întreabă Marguerite Allotte de la Fuÿe. În aceşti ani, el luptă

împotriva unei disperări pe care n-o poate alina grija afectuoasă a celor din preajmă [...] în inima lui se desfăşoară o tragedie mută, ale cărei vestigii le-a făcut să dispară.

Moartea a curmat o corespondenţă nepreţuită.

Sirena, unica sirenă, a fost îngropată în cimitirul de mărgean.

Dar cititorii nu pot să cunoască din simţămintele intime ale unui scriitor decât ceea ce le dezvăluie el însuşi; dacă trebuie neapărat să căutăm în opera lui Jules Verne amintirea slăvită a unei pasiuni secrete şi, poate, mai ales intelectuale, o vom găsi în *Castelul din Carpaţi,* scris în acei ani. Coloratura lui romantică îl distinge de celelalte cărţi şi îngăduie astfel de supoziţii" (1, pp. 242–243).

Nu doar coloratura romantică atribuie *Castelului din Carpaţi* un statut aparte în ansamblul creaţiei verniene. Din scrisorile trimise editorului Louis-Jules Hetzel reiese interesul cu totul deosebit al autorului faţă de roman, faptul că, aşa cum spune Charles-Noël Martin, „l-a vrut în mod evident perfect şi de o înaltă calitate literară. Îi acorda un loc cu totul aparte în producţia sa, datorită tocmai intenţiei secrete pe care a închis-o în el" (88). Câteva citate grăitoare: „Am retrimis ieri restul corecturilor. Te rog, te *implor* să dai dispoziţii ca să-mi fie înapoiate cât mai curând posibil. Nu voi vedea *limpede* decât la a doua corectură şi, până atunci, asta mă preocupă destul pentru a-mi stânjeni celelalte lucrări" (20 iulie 1891).

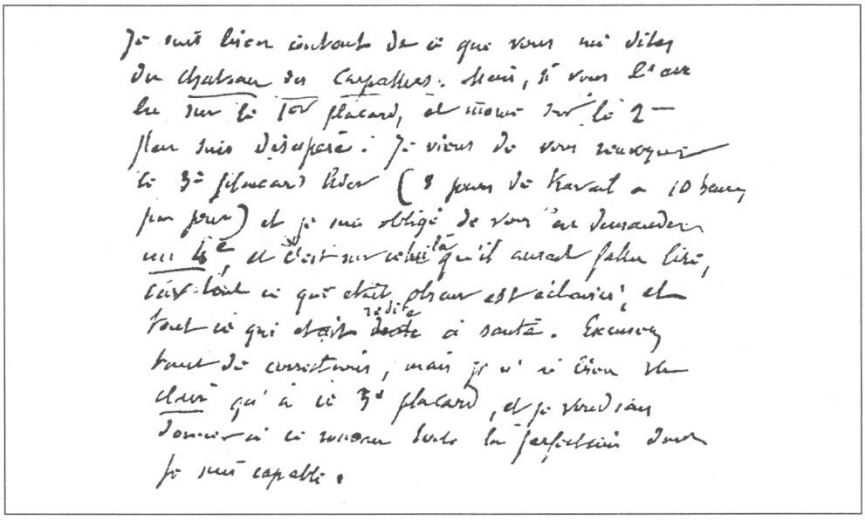

„Sunt foarte mulţumit de ceea ce-mi spui despre *Castelul din Carpaţi.* Dar dacă l-ai citit pe primul şpalt, sau chiar pe al doilea, sunt disperat. Ţi-am trimis al treilea şpalt ieri (8 zile de lucru a câte 10 ore pe zi) şi sunt obligat să-ţi solicit un al patrulea, cel pe care ar fi trebuit să citeşti, căci tot ceea ce era obscur s-a clarificat şi tot ceea ce se repeta a dispărut. Iartă-mă pentru atât de multe corecturi, dar n-am văzut *limpede* decât la acest al treilea şpalt şi aş vrea să fac acest roman atât de perfect pe cât îmi e cu putinţă” (12 august 1891). „În două rânduri, în *Castelul din Carpaţi,* la sfârşitul scenei de la teatru

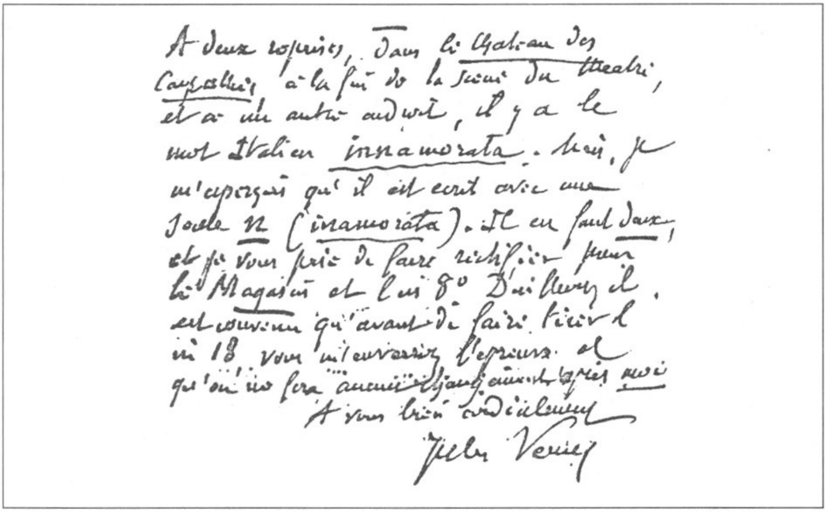

A deux reprises, dans le Château des Carpathes, à la fin de la scène du théâtre, et à un autre endroit, il y a le mot italien innamorata. Mais, je m'aperçois qu'il est écrit avec une seule n (inamorata). Il en faut deux, et je vous prie de faire rectifier pour le Magasin et l'in 8°. D'ailleurs il est convenu qu'avant de faire tirer l'in 18 vous m'enverrez l'épreuve et qu'on ne fera aucun changement après moi.

A vous bien cordialement

Jules Verne

şi într-un alt loc, există cuvântul italian *innamorata.* Dar am observat că e scris cu un singur n *(inamorata).* Trebuie să fie *doi* şi te rog să dispui să se rectifice pentru *Magasin* şi ediţia în 8°. De altfel, am convenit că înainte de a tipări ediţia în 8° îmi vei trimite corectura şi că nu se va face nicio schimbare *după mine"* (19 februarie 1892).

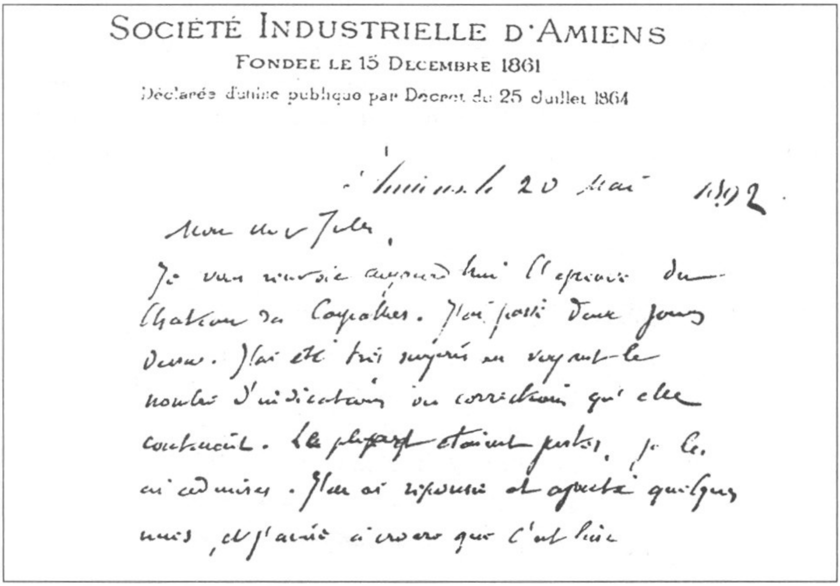

SOCIÉTÉ INDUSTRIELLE D'AMIENS

FONDÉE LE 15 DÉCEMBRE 1861

Déclarée d'utilité publique par Décret du 25 Juillet 1864

Amiens le 20 Mai 1892.

Mon cher Jules,

Je vous renvoie aujourd'hui l'épreuve du Château des Carpathes. J'ai passé deux jours dessus. J'ai été très surpris en voyant le nombre d'indications ou corrections qu'elle contenait. La plupart étaient justes, je les ai admises. J'en ai repoussé et accepté quelques unes, et j'arrive à croire que c'est bien

„Îţi retrimit astăzi corectura *Castelului din Carpaţi.* Am lucrat la ea două zile. Am fost foarte surprins văzând numărul de indicaţii sau rectificări pe care le conţinea. Cele mai multe erau îndreptăţite, le-am acceptat. Am respins şi adăugat câteva şi sper că am isprăvit. [...] Acum trebuie ca toate aceste modificări să fie făcute cu cea mai mare grijă. La nevoie, le voi revedea. În orice caz, te rog, te implor, cu umilinţă şi în genunchi, să nu dai *bunul de tipar* al volumului în 8°, care trebuie să apară primul, înainte ca eu să-l fi recitit de la un capăt la altul" (20 mai 1892).

„Înalta calitate literară" consemnată de Charles-Noël Martin se datorează şi bogăţiei lexicale. Definind un aspect al poeticii lui St.-John Perse, Roger Caillois observă că „utilizarea unor cuvinte rare dă impresia unui limbaj autonom şi enigmatic. Ar însemna să uităm că aceste cuvinte sunt întotdeauna într-o infimă minoritate şi că s-ar găsi cu uşurinţă texte totuşi foarte accesibile în care proporţia lor este în mod ciudat mai ridicată" (142, p. 20). Exemplele privind această frecvenţă sunt desprinse din primele pagini ale *Castelului din Carpaţi* şi privesc descrierea ciobanului Frik şi a turmei sale. „Cu toate acestea, încheie Caillois, cine l-ar considera pe Jules Verne un autor dificil?" (Id., p. 21). Evocând acest pasaj, J.-P. Collin atrage atenţia asupra prezenţei arhaismelor în „Călătoriile extraordinare", oprindu-se la un cuvânt din franceza veche întâlnit tot în *Castelul din Carpaţi* (47). Sunt argumente suplimentare care mă determină să conchid, împreună cu Marc Soriano, că romanul „este opera cea mai şlefuită a artistului..." (26, p. 293).

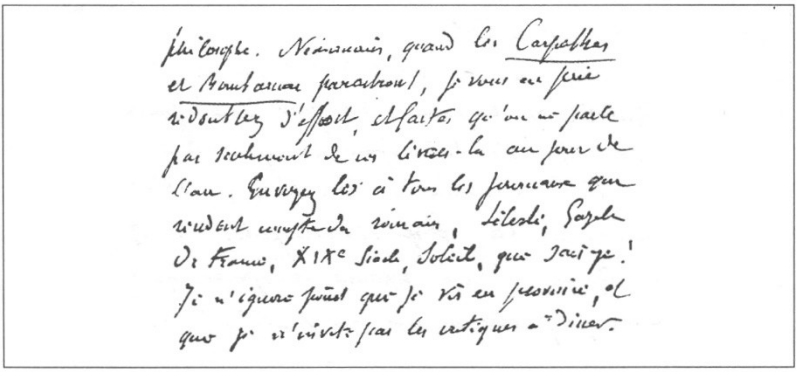

Acest travaliu n-a avut efectul scontat decât pe plan estetic. Jules Verne nu se mai afla pe creasta valului gloriei literare. Începând cu *Mathias Sandorf* cărţile sale nu mai depăşiseră pragul celor 10.000 de exemplare (cu două excepţii: *Robur Cuceritorul* – 12.000 şi *Raza verde* – 14.000). Conştient de această stare de fapt, el îi cerea lui Hetzel să se îngrijească de publicitatea necesară: „...când vor apărea *Carpaţii* şi *Bombarnac,* te rog să-ţi dublezi efortul şi să faci astfel ca despre aceste cărţi să nu se vorbească doar la 1 ianuarie. Trimite-le tuturor ziarelor care publică recenzii, Liberté, Gazette de France, XIX^{e} Siècle, Soleil, mai ştiu eu care! Îmi dau seama că trăiesc în provincie şi că nu invit criticii la masă.” (14 iunie 1892). Semnificativă este şi amărăciunea mărturisită faţă de lipsa de succes financiar a romanului:

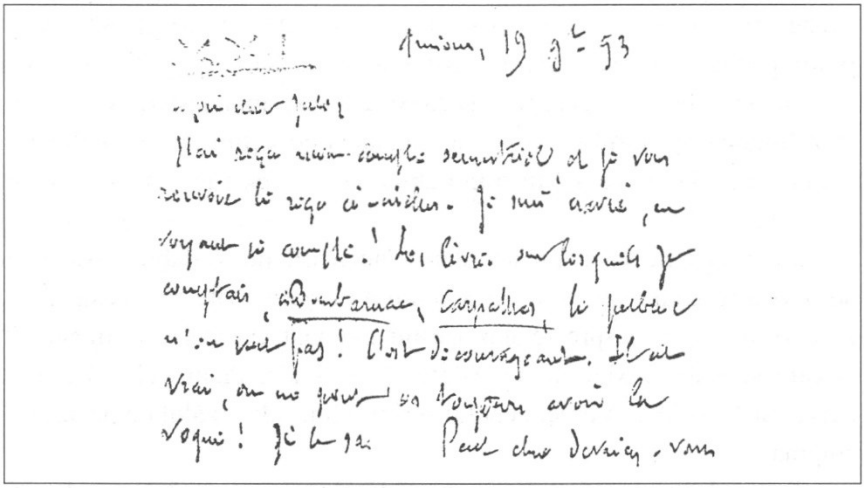

„Am primit contul semestrial şi îţi trimit confirmarea alăturată. Sunt consternat, văzând acest cont. Cărţile pe care contam, *Bombarnac, Carpaţii,* publicul nu le vrea! E descurajant. E adevărat că nu poţi să fii mereu la modă!” (19 iulie 1893).

Graţie aceleiaşi corespondenţe, s-a putut stabili că romanul a fost redactat cu câţiva ani mai devreme de 1892, când a apărut. De astă dată vom parcurge etapele de-a îndăratelea, spre încă neştiutul cu exactitate punct de pornire. La 13 octombrie 1890, Jules Verne îi scria lui Hetzel: „Gândeşte-te totuşi la *Castelul din Carpaţi,* care e pregătit, pentru Le Temps în loc de L’Illustration. Cred că i-ar conveni”. La 13 iunie, o precizare foarte interesantă: „A trecut mult timp de când ţi-am vorbit despre asta (un volum de nuvele – I. H.), ca şi despre *Castelul din Carpaţi* (1 vol.), pe care l-aş fi propus lui „Le Temps” sau lui „L’Illustration”. Cum subiectul este foarte actual, mi-a fost mereu teamă să nu fie abordat de altcineva. Gândeşte-te la asta”. Subiectul, de fapt ideea ştiinţifică, era reproducerea vocii cu mijloace mecanice. În 1889, Edison trimisese un model perfecţionat de fonograf fizicianului Jules Janssen, care-l prezentase Academiei de ştiinţe din Paris. Subiectul era deci, într-adevăr, „foarte actual” – dar fusese abordat cu brio în *Eva viitoare* (1886); nu putem pune „teama” lui Jules Verne pe

seama necunoaşterii capodoperei lui Villiers?... Ceea ce ne interesează însă acum este faptul că prima versiune a romanului era gata cu „mult timp” înainte de 1890. Am găsit cea mai veche urmă a lui într-o scrisoare datată doar „Duminică 1889”: „Vom păstra pentru 91 *Castelul din Carpaţi* şi *Familia Şoricescu*...”. Asocierea celor două titluri ne poate spune şi ea ceva despre anul naşterii romanului, ştiut fiind că scriitorul lucra la foarte ciudata povestire fals animalieră în toamna lui 1886 şi că a citit-o în public, la Anvers, Liège şi Amiens, în cursul lui 1887.

Importanţa pe care am acordat-o încercării de a stabili, măcar cu aproximaţie, data redactării *Castelului din Carpaţi* poate părea exagerată. Este vorba, însă, despre relaţia acestui moment cu acela al „tragediei” la care se referea Marguerite Allotte de la Fuÿe. Pentru că „sirena” a existat şi Jean-Jules Verne, nepotul scriitorului, ridică vălul de pe această enigmă:

„Era o doamnă serioasă, un spirit deschis, cu care el putea discuta despre subiectele care-l interesau, având asigurată şi posibilitatea materială de a lucra în linişte. Îmi amintesc că locuia la Asnières – în vremea aceea o reşedinţă într-adevăr calmă şi nezgomotoasă. Dacă se cercetează arhivele, se va găsi numele ei, căci am făcut imprudenţa de a-l comunica d-nei Allotte de la Fuÿe, care a lăsat scrisoarea în hârtiile ei. I-am scris că se numea Duchesne; adaug că îi uitasem numele şi că fratele meu este cel care mi l-a amintit. Îl avansez deci cu prudenţă, pentru că am încercat zadarnic să aflu cine putea fi această doamnă Duchesne; o particularitate, totuşi: acest nume aparţine unor familii nanteze. Nu e deci exclus ca Jules Verne să fi reîntâlnit o veche cunoştinţă; doamna în cauză murind cu aproximativ douăzeci de ani înaintea lui Jules Verne, e de crezut că făcea parte din generaţia lui sau era poate chiar mai în vârstă. E neîndoielnic că între această doamnă şi Jules Verne a existat o mare intimitate intelectuală, că ea a fost o interlocutoare valabilă şi că i-a unit o vie afecţiune. Veţi spune că afecţiunea dintre un bărbat şi o femeie se numeşte dragoste; sunt întru totul de acord, dar voi atrage atenţia că dragostea are multe nuanţe

şi că iubirea dintre Laura şi Petrarca n-a dus decât la efuziuni verbale.

[…] Această prietenie, oricât de amoroasă am vedea-o, rămăsese doar o prietenie, ceea ce o face, de altfel, mai interesantă; efectul pe care l-a avut asupra scriitorului a fost cu atât mai puternic.

Ultimul gând al d-nei Duchesne (?) trebuie să se fi îndreptat spre Jules Verne, căruia moartea ei trebuie să-i fi provocat o durere profundă" (27, pp. 264–265).

Nu ştiu în ce arhive se află, dacă se mai află, hârtiile d-nei Allotte de la Fuÿe. În schimb, în „Arhivele Hetzel. Dosare de autori. Jules Verne. Documente care-l privesc" am găsit un plic cu aripile desfăcute purtând următorul text scris cu creionul, pe o singură parte:

„D-na Văduvă Duchesne
Întâlnită de Jules Verne la Crotoy
pe la 1870.
Dacă D-l Hetzel a cunoscut-o poate să-mi spună
cărei categorii sociale îi aparţinea –
aspectul său fizic inteligenţa –
gusturile
Unde locuia?
Unde a fost înmormântată?"

Textul era încadrat de două adrese: „2 rue d'Anjou, Versailles (2 zile)" şi „apoi la Nantes, 1 place de la Petite Hollande". La Versailles locuia o verişoară prin alianţă, fiică a colonelului Maurice Allote de la Fuÿe, la care trăgea Marguerite când venea pentru câteva zile la Paris. Iar 1 place de la Petite Hollande era adresa nanteză a biografei.

Să fi răspuns Hetzel-fiul delicatelor întrebări? Dosarul 221 bis este mut în această privinţă. În schimb, corespondenţa cu Hetzel tatăl ne îndreptăţeşte să afirmăm că anul 1870 a reprezentat un moment fierbinte în viaţa erotică a scriitorului. Iată un extras relevant dintr-o misivă trimisă în ianuarie sau februarie: „Lucrez din plin la Robinson. Găsesc lucruri *extraordinare* (sic). M-am lansat în treaba asta cu ardoare şi nu pot să mă mai gândesc la altceva, cu excepţia Parisului unde sosesc totdeauna *furens amore*[19] şi de unde

[19] Nebun de dragoste (în limba latină).

mă întorc în aceeaşi stare. O, natură!”. Şi post-scriptumul unei scrisori din mai: „Răspunzând acestor rânduri, dă-mi de înţeles că prezenţa mea este indispensabilă, necesară la sfârşitul lunii la Paris, pentru gravurile la *Un oraş plutitor.* Ceea ce, de altfel, e adevărat”. Se pare că editorul n-a dat curs solicitării, de vreme ce Jules Verne a trebuit s-o repete: „Îmi spui că vei veni la Crotoy, întorcându-te de la Bruxelles. Foarte bine, dar nu uita că spre 25 ale lunii voi întreprinde marea mea călătorie la Paris, cu «Saint-Michel». În ultima mea scrisoare, te rugam chiar să dai de înţeles, scriindu-mi, că prezenţa mea la Paris este indispensabilă, pentru gravurile la *Un oraş plutitor.* Aşa că susţine-mă”.

Honorine Verne a simţit că soţul ei trece printr-un moment dificil. La 15 august, ea îi trimitea aceluiaşi Hetzel aceste rânduri mişcătoare:

„În această dimineaţă, scrisoarea dumneavoastră a venit să mă umple de fericire şi, poate, să readucă bucuria în casă, căci, după cum ştiţi, de mai multe luni, Jules e trist şi nu e în apele lui. Să-l obosească scrisul? Sau îi vine mai greu să o facă, în sfârşit pare descurajat. Şi pune pe seama mea toate neplăcerile pe care i le provoacă această descurajare, observ că se apucă fără chef de lucru; abia aşezat, se ridică, se plânge de această stare de lucruri şi dă vina pe mine, ce să fac? Ce să spun? Plâng şi sunt disperată. Când căsnicia îl plictiseşte şi-l oboseşte prea mult, îşi ia vasul şi iată-l plecat, cel mai adesea nu ştiu unde se află. Dumneavoastră [...] care vă străduiţi atât să faceţi din el un scriitor distins, credeţi că trebuie abandonată ideea de a face un soţ suportabil? Vă cer ietare că-

Honorine Verne

mi deschid astfel inima în faţa dumneavoastră, la începutul scrisorii; voiam doar să vă mulţumesc, dar marile bucurii te fac comunicativ. Poate că veţi găsi un remediu pentru a ne ajuta să ieşim din această situaţie încordată şi întristătoare.

Nu ştiu dacă Jules v-a vorbit vreodată despre toate acestea...

Vă voi ruga deci să păstraţi tăcerea; dacă vreţi să-mi scrieţi, fie pentru a mă consola, fie pentru a-mi da sfaturi, scrieţi-mi la Crotoy, post-restant, mă voi duce joi dimineaţa la poştă. Jules v-a anunţat plecarea lui? Aţi primit o scrisoare de la el marţea trecută?

Răspundeţi-mi în legătură cu asta, era foarte trist, poate că şi-a deschis inima în faţa dumneavoastră.

După părerea mea, cea mai mare greşeală a soţului meu este aceea de a fi părăsit Parisul. Aici e prea singur, se regăseşte prea des cu el însuşi...

La revedere, dragă prietene, iertaţi-mă şi plângeţi-mă, soţul meu îmi scapă din mâini, ajutaţi-mă să-l păstrez..

Scrisoarea făcea parte din lotul donat Bibliotecii Naţionale din Paris de d-na Bonnier de la Chapelle, nepoata lui Pierre-Jules Hetzel. Ea a dispărut când lotul a fost împărţit în două mari volume, prinse în legături solide. Neglijenţă? Sau gestul reprobabil al unui admirator fervent, care considera că viaţa scriitorului trebuie abordată doar dintr-un unghi hagiografic?...

Eminentul vernolog Charles-Noël Martin crede că a descoperit identitatea „sirenei” şi contestă, cu o anume vehemenţă, relatarea lui Jean-Jules Verne, în teza sa de doctorat în ştiinţe şi litere umane, *Recherches sur la nature, les origines et le traitement de la Science dans l’oeuvre de Jules Verne:*

„[...] Amintirile – *foarte* deformate – ale familiei, la patruzeci sau cincizeci de ani după faptele evocate, nu pot fi decât extrem de aproximative şi nu au comune cu realitatea decât câteva detalii, cum ar fi numele şi locurile, nimic mai mult.

Aşa stau lucrurile şi abia mai este necesar să pomenim versiunea, la fel de imaginară, a Margueritei Allotte de la Fuÿe: pe la 1885, o bogată văduvă (?) locuind într-o vilă

(Asnières?) unde Jules Verne venea să discute cu această „sfătuitoare” şi chiar să lucreze în linişte. Încă o dată, cât de diferită este realitatea, când se încearcă reconstituirea ei în mod ştiinţific!

Am regăsit-o pe doamna Duchesnes, care locuia, într-adevăr, la Asnières. Numai că ea a murit la 29 de ani şi asta se întâmpla în 1865, mai exact la 13 decembrie. Şi, minunată cheie, prenumele ei era *Estelle,* ceea ce ne lămureşte în sfârşit originea straniei „Stilla”, idealizată de Jules Verne, cincisprezece sau douăzeci de ani mai târziu, în *Castelul din Carpaţi,* scris probabil cu câţiva ani înainte de 1886, când face aluzie pentru prima oară la manuscrisul său.

[...]

Legătura lui Jules Verne cu Estelle Hénin, căsătorită Duchesnes, datează tocmai din perioada în care lui i-a venit brusc ideea de a-şi duce familia departe de Paris, la Crotoy! N-am putut încă să verific dacă Estelle era cântăreaţă[20], Jules Verne putând s-o fi cunoscut în mediul teatral, pe care-l frecventa încă asiduu în anii 1860-’64, ceea ce ar asigura pe deplin identificarea cu Stilla, de pe acum foarte convingătoare, dacă n-ar fi decât prin vârsta dispariţiei lor: înainte de treizeci de ani” (22, nota 188).

L-am cunoscut pe Charles-Noël Martin şi am stat de câteva ori de vorbă, în apartamentul său înţesat cu cărţi din Bagneux (lângă Paris). În toamna anului 1982, după ce am descoperit misiva cvasitelegrafică a d-nei Allotte de la Fuÿe, i-am trimis o copie, aşa cum îi făgăduisem, solicitându-i opinia. Mi-a răspuns la 17 octombrie, considerând că „Singurul lucru interesant, pe care Jean-Jules Verne nu-l spune în cartea sa, este «întâlnită la Crotoy pe la 1870»:, dar punând această posibilă întâlnire pe seama unei alte ipotetice relaţii amoroase a lui Jules Verne. Şi scrisoarea continuă astfel: „...am fost de mai multe ori la Asnières, pentru a examina minuţios arhiva stării civile şi a discuta cu

[20] Cu toate că nu are altă sursă de informaţii decât nota lui Martin, publicată sub titlul *Recherches sur les maîtresses de Jules Verne* (91), Jean Chesneaux vorbeşte despre „cântăreaţa Estelle Hénin, căsătorită Duchesnes” (3, p. 163).

doi notari: nu există o d-nă Văduvă Duchesnes la Asnières, nici pe la 1885, nici înainte, nici după. Unica d-nă Duchesnes este aceea despre care am vorbit, decedată în 1865, cu prenumele Estelle, ceea ce este totuşi extrem de convingător pentru «La Stilla», cu atât mai mult cu cât ea a murit la 27 de ani[21], aşa cum spune el (Jules Verne – I. H.) despre «La Stilla»[22]. Iată de ce m-am hotărât să public acest rezultat, *în pofida lipsei altor dovezi* (sublinierea îmi aparţine – I. H.)".

Nota 188 şi scrisoarea nu m-au convins. A reţine din amintirile *„foarte* deformate", „extrem de aproximative" ale lui Jean-Jules Verne doar *numele* şi *locul,* sugerând că, în ceea ce priveşte *data,* nepotul scriitorului a greşit cu douăzeci de ani, mi se pare a fi o soluţie arbitrară, menită să legitimeze descoperirea din arhiva stării civile. În definitiv, ceea ce ştim cu certitudine, graţie investigaţiilor lui Charles-Noël Martin, este doar că la 13 decembrie 1865 murea, în orăşelul de lângă Paris, în vârstă de 29 de ani, Estelle Duchesnes – cu „s" final, spre deosebire de grafia propusă de Jean-Jules Verne. Era ea amanta scriitorului? Martin răspunde afirmativ, întemeindu-se pe faptul că locuia la Asnières, pe asemănarea dintre prenumele Estelle şi numele (artistic?) Stilla şi pe „vârsta dispariţiei" persoanei reale şi a personajului imaginar – cu toate că diferenţa de patru ani nu mi se pare neglijabilă. Posibilitatea unor coincidenţe trebuie aşadar luată în calcul, devreme ce alte dovezi lipsesc.

Spaţiul acordat acestei discuţii nu reprezintă o concesie făcută gustului pentru senzaţionalul de factură joasă. Nu mă preocupă în mod deosebit natura relaţiilor scriitorului cu misterioasa doamnă, chiar dacă interpretarea lui Jean-Jules Verne este, deliberat sau involuntar, cam idilică. Pentru că iată cum încheia Georges Bastard descrierea foarte avantajoasă pe care i-o făcuse *omului* Jules Verne în 1883, deci în perioada presupuselor „efuziuni verbale":

„Într-un cuvânt, o fizionimie deschisă şi inteligentă, o atitudine vie şi energică, gestul brusc şi nervos al unui

[21] În nota 188, vârsta este de 29 de ani.

[22] În roman, Stilla moare la 25 de ani.

marinar, al unui breton şi al unui om hotărât la orice, care se trădează în propriile sale opere. Un suflu de nobleţe şi de visare care-i animă toate cărţile şi i-a adus un succes de bună calitate şi o reputaţie de om cutezător, din partea femeilor. Femeia născoceşte cu uşurinţă, lăsându-se în voia fanteziei sale, personaje care-i ies din creier înarmate din cap până-n picioare, eroi frumoşi şi galanţi, tipuri desăvârşite în ceea ce priveşte valoarea şi curajul, pe care vrea să le întâlnească în ficţiuni şi, mai mult încă, în viaţă. Jules Verne li s-a părut a fi acest tip visat de cavaler aventuros, nobil şi plin de graţie – şi au luat foc. A primit avalanşe de scrisori, epistole amoroase şi bilete parfumate. Cunosc chiar femei încântătoare, cinstite, se înţelege, care, fiind acum mame de familie, au ars cândva de dorinţa de a-i scrie direct, cu naivitate, pentru a-i cere fotografia. Tânăr, trecea drept un bărbat frumos. Astăzi, doamnelor, n-am auzit să se spună că ar arăta mai rău…” (35).

De fapt, suntem interesaţi să ştim în ce măsură se susţine opinia larg răspândită potrivit căreia *Castelul din Carpaţi* ar fi depozitarul amintirii dureroase a unei pasiuni secrete. Aşadar, „unica sirenă” a dispărut, dacă acceptăm evaluarea lui Jean-Jules Verne, în 1884 sau 1885, inaugurând o cumplită „serie neagră”: atentatul în urma căruia scriitorul avea să rămână aproape infirm (9 martie 1886), moartea editorului şi prietenului său de peste douăzeci de ani, Pierre-Jules Hetzel (17 martie), moartea mamei sale (15 februarie 1887). Influenţa acestor evenimente tragice asupra vieţii şi operei lui Jules Verne nu poate fi subestimată. „Nici timpul, nici îndepărtarea nu-i alinaseră durerea. Ar fi trebuit să uite şi nici vorbă despre aşa ceva. Amintirea Stillei era la fel de vie ca în prima zi, contopindu-se cu viaţa lui. Există răni care nu se închid până la moarte”, scrie autorul *Castelului din Carpaţi,* referindu-se la destinul lui Franz de Télek. Iar Jules îi mărturiseşte fratelui său Paul, la 20 iunie 1894: „Caracterul meu este profund schimbat şi am primit lovituri în urma cărora n-am să-mi revin niciodată”.

Conceput şi redactat în această stare de spirit, romanul are o altă tonalitate decât „Călătoriile extraordinare” care l-

au precedat. Că scriitorul era în deplină cunoştinţă de cauză stă mărturie comparaţia cu *Claudius Bombarnac* pe care o face într-o scrisoare adresată lui Hetzel, la 13 februarie 1891: „În fine, va fi un roman fantezist şi vesel, în vreme ce *Castelul din Carpaţi* este fantastic dar ştiinţific şi foarte *romanesc*, mult mai

Jules Verne în 1883

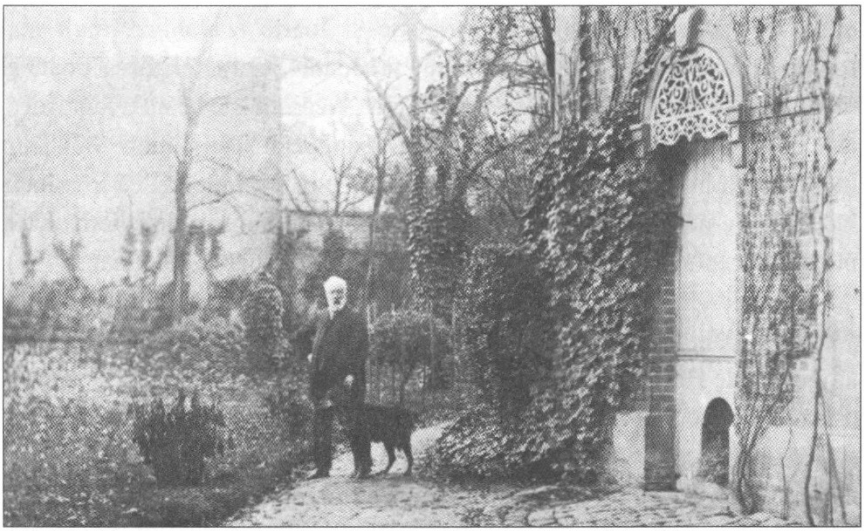

Jules Verne în 1886, după atentat

romanesc decât tot ceea ce am făcut vreodată". Caracterizarea poate fi întâlnită şi în deschiderea primului capitol: „Această istorie nu e fantastică, ea e doar romanescă". Sensul acestui termen repetat şi subliniat? Mă alătur interpretării lui Charles-Noël Martin: „...nu e nicio îndoială că în mintea lui Jules Verne el are înţelesul pe care-l dăm acum termenului «romantic», punând accentul pe fantasticul implicat în romantismul à la Hoffmann" (88).

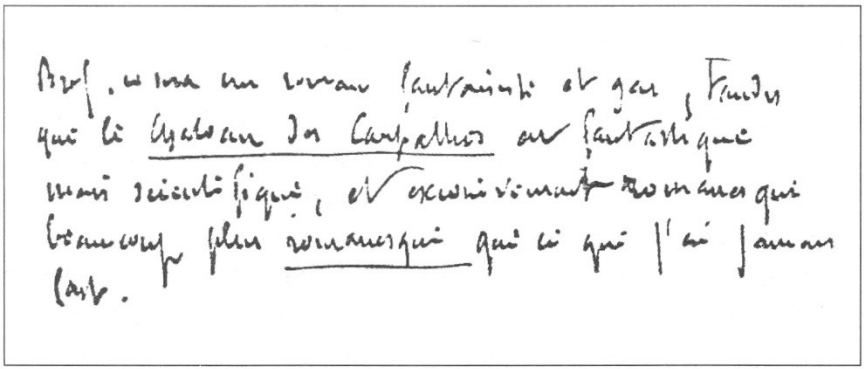

Apropierea fusese sugerată în 1950 de Jean-Jacques Bridenne: „Acţiunea *Castelului din Carpaţi* se desfăşoară

într-o atmosferă care ne aminteşte de Hoffmann şi mai ales de *Ligeia, Morella, Casa Usher,* dar (o, crimă de lezocult!) moarta care apare este o imagine pre-cinematografică şi cântecul său provine dintr-un cilindru de fonograf". (38). În treacăt fie zis, evocarea povestirilor scriitorului american mi se pare nepotrivită, aici; funciarmente străin de „solemnitatea macabră a lui Poe" – formula îi aparţine lui Louis Vax (179, p. 18) – Jules Verne vorbeşte el însuşi, în studiul din „Musée des Familles", despre „inexplicabilul, imposibilul produs al unei imaginaţii care ajungea uneori până la delir". Întorcându-ne la Hoffmann, numele lui este prezent, în roman, doar în formă adjectivală: „De fapt, negustorii ăştia de termometre, barometre şi vechituri te duc totdeauna cu gândul la nişte făpturi aparte, cu un aer întrucâtva hoffmannesc". Există însă destule alte temeiuri care legitimează supoziţiile lui Daniel Compère (48) şi Robert Pourvoyeur (106), formulate în articole cu un conţinut diferit şi a căror apariţie este atât de apropiată în timp, încât contaminarea nu pare a fi posibilă. Cei doi distinşi vernologi consideră că autorul *Castelului din Carpaţi* s-a inspirat nu direct din proza scriitorului german – pe care o cunoştea foarte bine (în amintitul studiu despre Edgar Poe, el afirmă că „Hoffmann s-a ilustrat pe tărâmul fantasticului pur, care nu se supune nici unui raţionament fizic") –, ci din opera *Povestirile lui Hoffmann,* compusă de Jacques Offenbach pe un libret de Michel Carré şi Jules Barbier. Libretiştii au combinat subiectele a trei povestiri: *Omul cu nisipul, Povestea imaginii pierdute* şi *Consilierul Krespel,* aducându-l în scenă pe autor ca să istorisească întâmplările iubirii lui pentru diferitele întruchipări ale aceleiaşi femei, cântăreaţa... Stella! Acest personaj nu există în povestirile lui E.T.A. Hoffmann şi constituie unul dintre principalele argumente invocate de Robert Pourvoyeur în sprijinul ipotezei sale. Dacă adăugăm că Stella e iubită de doi bărbaţi, Hoffmann şi bogatul consilier Lindorf, preferându-l pe cel dintâi, că ochii consilierului „aruncă fulgere" şi că el are „un aspect satanic", „triumfând prin spaimă", elementele comune operei şi romanului încep să capete o pondere deloc neglijabilă. Să mai amintim că

negustorul ambulant din primul capitol al romanului pare o replică a lui Coppelius din operă, negustor de „barometre, higrometre, termometre, cu preţ redus, dar cu bani gheaţă”. În sfârşit, nu putem nesocoti alte potriviri semnificative: moartea eroinei la finalul unei arii interpretate cu pasiune, pierderea imaginii reflectate de oglinzi etc.

Putem deci împărtăşi concluzia lui Daniel Compère: „Opera lui J. Barbier(?) i-a dat în mod cert lui J. Verne ideea de a scrie *Castelul din Carpaţi*...”?. Dacă „J. Verne a văzut opera la 26 ianuarie 1889, când era controlorul financiar[23] al teatrului din Amiens”, cum ne încredinţează exegetul francez, lucrul nu e posibil: romanul era gata, într-o primă formă, în 1889, probabil chiar mai înainte. Premiera pariziană a *Povestirilor lui Hoffmann* a avut însă loc la 10 februarie 1881, iar până la atentatul din 9 martie 1886, „urmând o sugestie a lui Hetzel, el (Jules Verne) a păstrat obiceiul de a veni să stea o săptămână din patru la Paris, ca să nu piardă contactul cu mediul favorabil bunului mers al activităţii sale literare” (98). Scriitorul ar fi putut deci să vadă opera cu destul timp înainte de a începe redactarea romanului, mai ales că unul dintre libretişti era vechiul său colaborator, Michel Carré. Offenbach, mort în 1880, nu era nici el un necunoscut pentru Jules Verne, de vreme ce scrisese partiturile operei-feerie *Le Voyage dans la lune* (1875) şi a operei-bufe *Le Docteur Ox* (1877).

Înainte de a considera discuţia încheiată, ar trebui totuşi să avem certitudinea că romanul nu poate fi raportat la surse anterioare operei. Se impune, în primul rând, o confruntare cu povestirile care au stat la baza libretului. Să recitim, deci, *Omul cu nisipul* şi vom constata că Giuseppe Coppola vinde nu numai ochelari şi lorniete (Pourvoyeur), apărând mai întâi, în scrisoarea lui Nathanael către Lothar, ca „negustor de barometre”. De altfel, cum observă Marcel Moré (23, p. 157), lornieta vândută lui Nathanael cu „Trei ţechini... trei ducaţi...” mijloceşte declanşarea acţiunii ca şi luneta cumpărată de Frik cu „un florin şi jumătate”: prima îl

[23] Consilierul municipal Jules Verne veghea la buna desfăşurare a spectacolelor, ceea ce este altceva.

face pe eroul povestirii lui Hoffmann să se îndrăgostească de Olimpia, păpuşa mecanică a lui Spalanzani, iar a doua îi dezvăluie ciobanului fumul care se înalţă din donjon, deci faptul că fortăreaţa de pe podişul Orgall e din nou locuită. *Povestea imaginii pierdute,* dar şi *Aventura din noaptea de Silvestru* (Compère) i-ar fi putut sugera lui Jules Verne ideea „resuscitării" Stillei – în *Aventura...* apare un portret „despre care s-ar putea crede că a fost răpit unei oglinzi" – şi ne oferă o analogie posibilă: „pierderea" imaginii o dată cu distrugerea ecranului reflectant. Mai departe. Eroina din *Consilierul Krespel* este o cântăreaţă fără egal, dar doctorul îi spune tatălui ei, consilierul: „Eforturile vocale sau o cauză naturală au făcut ca pieptul Antoniei să aibă un defect de alcătuire care dă cântecului său această forţă minunată şi aceste tonuri unice, depăşind aproape sfera de cuprindere a vocii omeneşti. Dar ea ar putea plăti cu moartea acest dar ceresc; dacă va continua să cânte, nu va trăi mai mult de şase luni". Antonia făgăduieşte că nu va nesocoti acest avertisment. Krespel o aude însă, într-o noapte, cântând, acompaniată la pian de logodnicul ei – şi a doua zi o găseşte moartă. Opera lui Offenbach reia motivul cântecului fatal, înlocuindu-l pe logodnicul-compozitor cu doctorul Miracle, întruchipare a diavolului... Dar izvorul inspiraţiei verniene poate fi căutat şi în altă parte.

În 1849, Alexandre Dumas publica *Les mille et un fantômes.* Mărturisind apetitul pentru ocultism al şcolii romantice, volumul cuprinde şi nuvela *Femeia cu colan de catifea,* al cărei erou este... Ernest-Théodore-Guillaume Hoffmann (al treilea prenume al scriitorului era, într-adevăr, Wilhelm; el l-a înlocuit cu Amadeus în semn de omagiu faţă de Wolfgang Amadeus Mozart). Elementele biografice reale – data şi locul naşterii, talentul muzical etc. – slujesc drept suport unei istorii tenebroase, despre care autorul afirmă că i-ar fi povestit-o Charles Nodier. La Mannheim, tânărul Hoffmann îi cunoaşte pe şeful de orchestră Gottlieb Murr şi pe fiica acestuia, frumoasa Antonia. Punctele de contact cu *Consilierul Krespel* sunt evidente şi voite: pasiunea pentru instrumentele vechi (Stradivarius, Amati), vocea miraculoasă a Antoniei, faptul că mama ei a fost de

asemenea o mare artistă. Ceea ce ne interesează sunt însă deosebirile, fie ele şi de detaliu. Eroina scriitorului german are ochii albaştri. Dumas vorbeşte despre „părul blond (care) adumbrea ochii şi sprâncenele de catifea neagră”. Iar Stilla ne este înfăţişată „cu părul ei lung auriu, cu ochii negri...”. Să vedem şi cum stau lucrurile în ceea ce priveşte scena morţii. În *Consilierul Krespel,* Angela, mama Antoniei, „fusese cuprinsă de frig la ieşirea din teatru” şi „murise în noaptea care ar fi trebuit să preceadă măritişul fiicei sale”. Nimic romantic în această pneumonie galopantă. Pe când, în *Femeia cu colan de catifea,* mama Antoniei, cântând *Alceste* de Gluck în italiană, la a treia reprezentaţie, în timp ce interpreta admirabilul solo al lui Alceste, „când îl luă pe *re,* cu întreaga putere a vocii sale, păli, se clătină, îşi pierdu cunoştinţa: o arteră îi plesnise în piept...”. Soţul său, şeful de orchestră, „scoase un strigăt teribil, care se contopi cu ultimul suspin al primadonei”. Iată şi scena morţii Stillei, în racursiu: „Ea se clatină... ea cade [...] Stilla a murit... O arteră i-a plesnit în piept... Cântecul i s-a stins o dată cu ultimul suspin!”. Poate fi vorba despre o simplă coincidenţă?

Les mille et un fantômes ne oferă şi un alt prilej de meditaţie. Textul care dă titlul culegerii foloseşte un artificiu narativ fără pretenţii de originalitate: invitat la masă de domnul Ledru, primarul comunei Fontenay-aux-Roses, autorul ascultă istoriile înfricoşătoare spuse de convivi. Ultima îi aparţine unei femei „de treizeci şi doi, treizeci şi trei de ani, care trebuie să fi fost extraordinar de frumoasă înainte ca obrajii să i se fi scofâlcit, înainte de a fi devenit atât de palidă...”. Poloneză din Sandomir, refugiată în Moldova în timpul războiului pentru independenţă din 1825, ea ajunge în castelul din Carpaţi al prinţesei Smérande Brankovan. Iubită de cei doi fii ai acesteia, fraţi vitregi, Hedwige îl preferă pe seraficul Gregoriska tenebrosului Kostaki, şeful cetei de briganzi care-i atacase escorta. Kostaki îl pândeşte pe Gregoriska, se aruncă asupra lui şi e străpuns de sabie, devenind vampir. Vrând să o salveze pe Hedwige de pofta lui de sânge, Gregoriska îl sileşte să se întoarcă în groapă, ţintuindu-l în ea cu „o spadă sfântă,

relicvă rămasă de la un bătrân cruciat care luase Constantinopolul cu Villehardouin şi Beaudoin de Flandra". Dar învingătorul moare şi el, pentru că, aşa cum îi explică iubitei, „într-un astfel de duel, scumpă Hedwige, nu rana ucide, ci însăşi lupta". Aflând cele întâmplate, prinţesa îi spune tinerei poloneze că „neamul Brankovanilor e blestemat până la a treia şi a patra generaţie şi asta pentru că un Brankovan a omorât un preot". După opt zile, Hedwige pleacă în Franţa, rămânând din această tragică aventură cu paloarea care l-a intrigat pe autor.

Cele patru capitole – *Les monts Carpathes, Le château de Brankovan, Les deux frères, Le monastère de Hango* – îl îndreptăţesc pe Al. Piru să afirme că „Dumas ştie destule lucruri despre români şi dă în povestirea sa detalii de peisaj şi moravuri surprinzătoare" (169). Iată câteva frânturi din relatarea Hedwigei: „Puteam deja să zărim vârful muntelui Pion (Ceahlău – I. H.), care întrece cu un cap întreagă această familie de uriaşi şi pe al cărui versant sudic se află mănăstirea Sahastru", „Trecusem de turnurile ruinate de la Niantzo (Neamţ – I. H.)... De unde ne aflam, puteam să urmărim cu privirea cursul Bistriţei...". Al. Piru indică drept posibilă sursă documentară romanul contesei Dash, *Cantemir moldavul,* menţionând şi prezenţa la Paris, în acea perioadă, a multor români. Dar Dumas ar fi putut să găsească elementele de culoare locală necesare şi în numeroasele cărţi consacrate ţărilor române încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Amintesc doar câteva, în ordine cronologică: Jean-Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* (1781), W. Wilkinson, *Voyage dans la Valachie et la Moldavie* (1831), Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de la Valachie* (1839), Raoul Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie* (1839).

În anul apariţiei volumului *Les mille et un fantômes,* Jules Verne intră în graţiile lui Alexandre Dumas, care sprijină în chip hotărâtor pătrunderea tânărului nantez în lumea teatrului. Ecourilor uşor decelabile – înfăţişarea şi scena morţii Stillei – le putem deci adăuga şi influenţa mai subtilă privind orientarea spre o anumită zonă geografică relativ

îndepărtată, chiar dacă locul acţiunii este altul decât cel în care îşi va situa scriitorul nostru castelul său din Carpaţi. Pentru că am ajuns aici, să lămurim o ciudată intervenţie în cadrul discuţiei care a urmat, la Colocviul de la Cerisy, comunicării lui Jacques Neefs, *La Château des Carpathes et la question de la représentation.* Replicând unei observaţii privind existenţa în România a unui model al castelului din roman, Simone Vierne declara: „...nu trebuie să dăm crezare... românilor, care continuă să susţină că George Sand a fost în România şi a văzut castelul – din Carpaţi, evident – pe care-l descrie în *Consuelo,* în vreme ce e sigur că nu-i adevărat" (94). Nu ştiu cine erau şi mă întreb cine puteau fi românii care ar fi susţinut o astfel de enormitate. Pentru că, în *Consuelo,* localizarea este foarte precisă:

„În ramificaţia occidentală a munţilor Carpaţi care desparte Boemia de Bavaria şi căreia i se spune, în aceste ţinuturi, Boehmer-Wald (pădurea Boemiei), se înălţa încă, acum o sută de ani, o veche construcţie foarte întinsă, numită, în virtutea nu ştiu cărei tradiţii, *Castelul Uriaşilor.* Cu toate că avea, de departe, înfăţişarea unei bătrâne fortăreţe, nu mai era decât un palat...

Cine poate să creadă că George Sand a trebuit să vină în România pentru a descrie un castel situat între Boemia şi Bavaria?... E de presupus, mai curând, că Simone Vierne a născocit pe loc întreaga poveste, dacă nu cumva s-a întâlnit cu vreun compatriot de-al nostru mai şugubăţ...

Întorcându-ne la posibila influenţă a lui Dumas, ea trebuie înţeleasă, desigur, ca un prim şi îndepărtat stimul. Interesul lui Jules Verne pentru „aceste provincii de la capătul Europei" (*Castelul din Carpaţi*) s-a cristalizat ulterior datorită în bună măsură însăşi metodei sale de creaţie, mărturisită lui Edmondo de Amicis şi descrisă de acesta în 1896: „...mai întâi citeşte multe relatări istorice şi geografice despre ţările respective, ca şi cum n-ar trebui decât să le înfăţişeze în mod amplu şi amănunţit..."(31). Am văzut că relatări istorice şi geografice despre ţările Româneşti apăruseră din belşug în Franţa secolului al XIX-lea. Cât despre Transilvania...

Principalele izvoare ale *Castelului din Carpaţi* sunt

indicate chiar în prima pagină a romanului: „Dl de Gérando a descris şi Élisée Reclus a vizitat aceste provincii de la capătul Europei”. O trimitere prea succintă, care a dat naştere la numeroase rătăciri şi aproximaţii. În prefaţa primei versiuni româneşti[24], subintitulată „Roman din vieaţa poporului românesc din Ardeal”, dr. E. Dăianu scrie: „Jules Verne n-a umblat nicicând în părţile noastre. Datele, de care se serveşte, le-a scos din

[24] Jules Verne, *Castelul din Carpaţi.* Traducere autorisată de Victor Onişor, Sibiiu, 1897, „Tipografia”, societate pe acţiuni.

LE TOUR DU MONDE

NOUVEAU JOURNAL DES VOYAGES

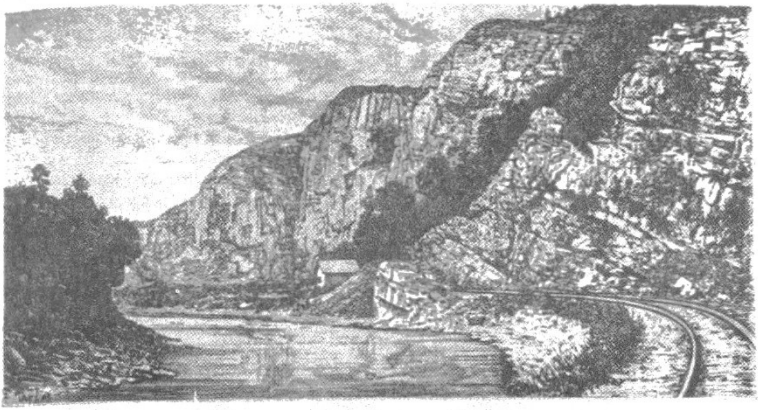

Le trou du Dragon. — Dessin de Taylor, d'après une photographie de M. Veress.

VOYAGE

AUX RÉGIONS MINIÈRES DE LA TRANSYLVANIE OCCIDENTALE,

PAR M. ÉLISÉE RECLUS.

1873. — TEXTE ET DESSINS INÉDITS.

I

La Porte de la Transylvanie. — La vallée du Sebes Körös. — La Montée du Roi. — Le château des Fées et le trou du Dragon. — Les forêts et le déboisement. — Csucsa et ses environs. — De Csucsa à Kolosvar.

Le train de chemin de fer dans lequel nous étions emportés venait de dépasser Nagy-Varad [1]. Les maisons éparses se rapetissaient peu à peu et ne semblaient plus que des points blancs au milieu de la verdure des jardins. La contrée devenait plus accidentée. Déjà quelques petites collines prolongeaient leurs croupes à demi boisées de chaque côté du chemin; une rivière joyeuse murmurait sur les cailloux; en face, vers la Transylvanie, s'étageaient les sommets bleus des montagnes de Bihar, tandis qu'en arrière on voyait encore la plaine hongroise, semblable à un immense lac de pourpre rouge, s'étendre sous la pourpre de l'Occident.

Certes, la plaine magyare est fort belle, mais je la quittais avec plaisir pour entrer dans la montagne. Quand, pendant toute une journée, de l'aube au crépuscule, on a vu sans cesse le même paysage fuyant vers l'arrière du convoi et reparaissant à l'avant; quand les mêmes bosquets d'acacias, les mêmes champs de blé, les mêmes pâtis labourés d'ornières, les mêmes troupeaux errants, les mêmes villages aux blanches masures carrées, les mêmes mares où barbotent les oies, les mêmes potences obliques se balançant au-des-

[1] Dans le cours de ce récit, je me servirai constamment, pour désigner les villes et les villages, de celui des trois ou quatre noms qui est employé par la majorité de la population locale. Nagy-Varad est une ville magyare; il est donc juste qu'elle garde son nom magyar. Si elle était allemande, le nom germanique de Gross-Wardein, que nous trouvons sur presque toutes les cartes, lui appartiendrait de droit.

două cărţi geografice. Una, geografia cea mare a celebrului Élisée Reclus, care a umblat în Ardeal, chiar prin valea Jiului, şi alta o carte de Gerando Attila, care la timpul său a fost călăuzit pe Reclus în călătoria sa”. Dar scriitorul nu şi-a scos datele din cel de-al treilea volum al monumentalei *Nouvelle Géographie universelle,* consacrat Europei Centrale, ci din însemnările de călătorie publicate de Reclus în „Le Tour du Monde”, sub titlul *Voyage aux régions minières de la Transylvanie occidentale* (172). Iar dl. De Gérando nu este Attila şi nici baronul Joseph-Marie, cum presupune Didier Coste, într-o notă, ce-i drept, dubitativă (50), ci Auguste, ginerele contelui Emeric Teleki, căruia i-a dedicat monografia *La Transylvanie et ses habitants* (151). Cercetarea atentă a acestor două texte ne va îngădui să aruncăm o privire în laboratorul de creaţie al lui Jules Verne.

Ginerele contelui Teleki nu-şi ascunde opţiunea sentimentală, scriind, de pildă: „...legat de o familie maghiară, eram aproape cetăţean al ţării sale” (151, p. 229). Dar înrudirea nu-l determină să închidă ochii în faţa unor adevăruri istorice fundamentale: „Valahii sunt, în Transilvania, cei mai vechi locuitori ai pământului. Ei ocupau ţara şi întemeiaseră un principat, când ungurii şi-au extins dominaţia asupra munţilor vechii Dacii” (Id., p. 325). Sau, în altă parte: „Dedesubtul celor trei «naţiuni unite» se află valahii, vechii stăpâni ai solului şi cei mai numeroşi locuitori, care nu posedă niciun teritoriu...” (Id., p. 53). El citează chiar un îndemn la care nu ne-am fi aşteptat, date fiind circumstanţele: „«Da *pe moarte,* dă până la moarte» este un proverb (?) folosit printre valahi” (Id., p. 380).

Imperativele adevărului ştiinţific se conjugă, la Élisée Reclus, cu temeiuri afective mărturisite chiar din primul capitol al însemnărilor sale: „Mă simţeam emoţionat. Puneam pentru prima oară piciorul pe un pământ locuit de români. Simpatia mea profundă pentru acest neam misterios făcea să-mi bată inima. De ce această emoţie? mă întrebam. Oare pentru că naţiunea română a fost nefericită şi a îndurat, timp de multe veacuri, toate suferinţele cuceririi şi ale sclaviei? Oare pentru că limba ei are aceeaşi origine cu idiomurile latine ale popoarelor occidentale şi

instinctul marii familii vorbeşte în mine, fără ştirea mea?”. Mai departe, întâlnindu-se, la Ciucea, cu un român, autorul reia: „...mă gândeam cu tristeţe la sărmanul său neam învins, dispreţuit, la toate nenorocirile care îl mai aşteaptă, poate! Ciudat destin au românii din Transilvania! Ei populează aproape întreaga ţară şi, totuşi, nu se consideră că ar avea o existenţă politică; ei n-au alt drept decât pe acela de a fi oprimaţi şi teritoriul lor este împărţit oficial între cele trei «naţiuni», ungurii, secuii şi saşii”. Să adăugăm şi această constatare, care consună cu aceea a lui Auguste de Gérando: „Aceştia, urmaşii vechilor daci, alcătuiesc majoritatea populaţiei în valea Someşului, ca şi în cea mai mare parte a Transilvaniei” (op. cit.).

Jules Verne îmbină aceste fragmente şi le înnobilează cu viziunea prefacerilor viitoare, într-un pasaj care începe prin a se referi la seniorii de Gortz:

„...ei aveau ca deviză faimosul proverb valah *«Da pe moarte,* dă până la moarte!» şi şi-au dat, şi-au vărsat sângele pentru cauza independenţei – acest sânge moştenit de la romani, strămoşii lor.

După cum se ştie, atâta devotament, atâtea eforturi şi sacrificii n-au dus decât la cea mai nedemnă opresiune a urmaşilor acestui neam viteaz. El nu mai are o existenţă politică. Trei călcâie l-au zdrobit. Dar aceşti valahi din Transilvania nu-şi pierd speranţa că vor scăpa de jug. Viitorul le aparţine şi ei repetă cu o încredere de nezdruncinat cuvintele în care se concentrează toate aspiraţiile lor: «Roman on péré! Românul n-ar putea să piară!»”.

Această din urmă locuţiune era prezentă în numeroase volume şi articole care tratau problemele româneşti. Rămânând la autorii citaţi, Jules Verne ar fi putut s-o întâlnească în marea lucrare geografică a lui Élisée Redus: „...vechiul lor proverb: *Romoun no péré!* Românul nu va pieri!” (171, p. 248).

Faţă de insistenţa cu care este precizată în roman naţionalitatea lui Rodolphe de Gortz şi a lui Franz de Télek, „lectura” lui Jean-Paul Dekiss din *Jules Verne l’enchanteur* este pur şi simplu stupefiantă: „Contele Franz de Télek,

Mathias Sandorf şi baronul de Gortz sunt toţi trei de origine ungară” (9, p. 292). Nu e o alunecare de condei, de vreme ce, în aceeaşi pagină, citim: „...contele Franz de Télek cucerise inima Stillei, diva Operei din Napoli. Ea anunţă că se va mărita cu el şi părăseşte teatrul, pentru a-l urma pe domeniile lui din Ungaria”. Iar în *Tabloul tematic* al *Celor 62 de Călătorii extraordinare,* acţiunea romanului este rezumată astfel: „Un conte ungur caută o femeie fantomă într-un castel bântuit din Transilvania” (Id., p. 389).

Aşadar, ultimul vlăstar al „Familiei conţilor de Télek, una dintre cele mai vechi şi mai ilustre din România”, al cărui castel strămoşesc era situat „la câteva mile” de Craiova, este „un conte ungur”, iar domeniile lui din Oltenia se află în Ungaria!... Ungur ar fi şi „ultimul reprezentant al seniorilor de Gortz”, care s-a întors în Transilvania „ca să ia parte la una dintre sângeroasele răscoale ale ţăranilor români împotriva asupririi maghiare”!...

Vreau să cred că nu e vorba de o siluire deliberată a textului vernian. Cum să ne explicăm, atunci, incredibila metamorfoză? Nu pot decât să formulez câteva ipoteze:

– autorul n-a citit romanul şi a consemnat spusele unei persoane, lipsite de discernământ;

– autorul a citit romanul în copilărie, şi-a amintit doar intriga şi a fost indus în eroare de numele protagoniştilor;

– autorul a avut la îndemână o versiune mutilată a romanului, din care lipseau referirile la biografia eroilor.

Îndatorirea elementară a istoricului literar este însă aceea de a cunoaşte nemijlocit şi în profunzime operele comentate. Iar Jean-Paul Dekiss nu şi-a dat nici măcar osteneala de a consulta foarte utilul *Dictionnaire des Voyages extraordinaires* al lui Claude Lengrand, apărut înaintea cărţii sale, în care prezentarea personajelor Rodolphe de Gortz şi Franz de Télek începe prin a le defini originea: „Român” (18, pp. 123 şi 232).

Vreau să fiu bine înţeles. N-aş fi închis ochii şi n-aş fi căutat circumstanţe atenuante dacă fraza incriminabilă ar fi sunat astfel: „Contele Franz de Télek, Mathias Sandorf şi baronul de Gortz sunt toţi trei de origine română”, răstălmăcirea naţionalităţii nobilului maghiar părându-mi-se

la fel de inacceptabilă. Pentru că dincolo de interpretarea în mod firesc subiectivă a unor întâmplări şi comportamente, suveran trebuie să rămână adevărul textului.

Am păstrat deocamdată grafia din roman şi din lucrările citate a numelor şi cuvintelor româneşti, întrucât, aşa cum vom vedea, până şi erorile de transcriere pot fi semnificative. Dar, înainte de a continua, trebuie să menţionez că scriitorul a luat de la Auguste de Gérando nu numai modul obiectiv de apreciere a situaţiei, ci şi un punct de vedere care ignora tendinţele istorice reale. Când el spune, aşadar, că „oricare ar fi fost organizarea ei politică, ea (Transilvania) a rămas aria de conlocuire a diferitelor neamuri care convieţuiesc fără să se contopească, valahii sau românii, ungurii, ţiganii, secuii de origine moldavă şi saşii, pe care timpul şi împrejurările vor sfârşi prin a-i «maghiariza», în folosul unităţii transilvane”, nu face decât să reformuleze ideea lui Gérando, sintetizată în prefaţa monografiei sale: „În prezent, Ungaria şi Transilvania sunt în mers. Ele au fost antrenate în mişcarea care împinge astăzi toate popoarele către un ţel comun. Fără îndoială, nu putem decât să fim de acord cu această mişcare, dar ea nu va izbândi decât cu condiţia de a le apropia, de a le asimila”. După cum referirile din roman la înapoierea unor personaje îşi au izvorul în afirmaţii ca aceasta: „Abia ieşiţi din servaj, supuşi unor bieţi preoţi ignoranţi, ţăranii valahi au toate superstiţiile popoarelor semi-civilizate” (op. cit., p. 332). Coexistenţa pasajelor pătrunse de încrederea în destinul istoric al românilor din Transilvania şi a unor idei aparţinând potrivnicilor acestui destin e o expresie a inconsecvenţei gândirii verniene. Deosebirea dintre tonul vibrant al frazelor celebrând aspiraţia spre libertate şi expunerea neutră, lipsită de forţă şi mlădiere, a tezei deznaţionalizării arată însă limpede care este opţiunea intimă a autorului.

Investigaţia mea pe tărâmul surselor documentare verniene neavând ambiţia de a fi exhaustivă, mă voi mulţumi, în privinţa detaliilor, să pun în lumină câteva corespondenţe. Descriind, de pildă, portul româncelor din Transilvania, Gérando evocă, printre altele, *„Catrintza* sau şorţul de lână [...] ornat cu dungi colorate” şi, mai departe,

„...o singură coadă de păr la capătul căreia ele leagă o panglică sau o monedă de argint” (op. cit., p. 353). Reclus vorbeşte şi el despre *„Catrintza* cu şorţ roşu şi albastru pe care ele şi-o leagă de mijloc [...]; bluză brodată cu arabescuri şi strânsă cu o centură”. Iar Miriota Koltz poartă

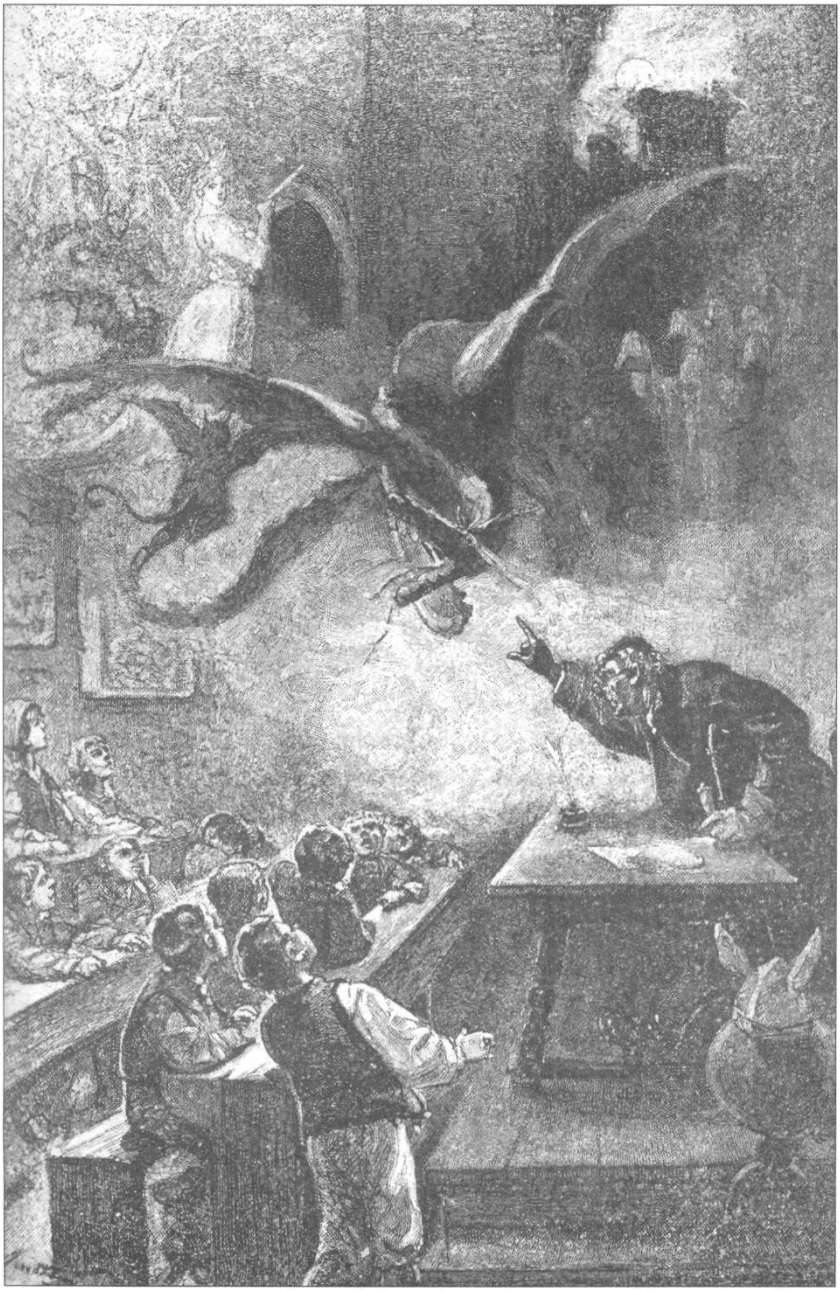

„Asta se învăța la școala dascălului Hermod"

„bluza brodată cu fir roşu la gât, la încheieturi şi la umeri, fusta strânsă cu o centură [...] «catrinza», dublu şorţ, cu dungi albastre şi roşii, prins de mijloc”, coada de păr fiindu-i „împodobită cu o panglică sau cu o monedă măruntă de metal”.

În alineatul următor, Jules Verne ne asigură că nimeni n-o întrece pe Miriota în materie de poveşti şi legende transilvănene: „Cunoaşte legenda Stâncii Fecioarei, unde o tânără prinţesă cam imaginară a scăpat de urmărirea tătarilor; legenda peşterii Balaurului, din valea «Urcuşului Regelui»; legenda fortăreţei Deva, construită «pe vremea zânelor»; legenda Detunatei, cea «lovită de trăsnet», vestit munte de bazalt asemănător unei gigantice viori de piatră la care cântă diavolul în nopţile furtunoase; legenda Retezatului cu vârful tăiat de o vrăjitoare; legenda Cheilor Turzii, pe care le-a tăiat cu o puternică lovitură de sabie sfântul Vasile”. Şi iată cum apar toate acestea în izvoarele folosite: „...(numită) Stânca Fecioarei din pricina unei tinere prinţese pe care tătarii o asediaseră în castelul său şi care ar fi fugit noaptea, căutându-şi un refugiu pe această piatră” (Reclus); mergând prin valea „Urcuşul Regelui”, „La un cot se iveşte... castelul Zânei. Alături se deschide o peşteră; este ascunzătoarea Balaurului” (Id.); despre fortăreaţa Deva vorbesc şi Gérando (op. cit., p. 366) şi Reclus, acesta din urmă precizând: „...construită «pe vremea zânelor» spun ţăranii”; Detunata apare şi ea în ambele surse, cu sintagma explicativă „lovită de trăsnet”, iar Reclus adaugă: „...vestitul munte de bazalt [...] Localnicii consideră că seamănă oarecum cu o vioară gigantică: pentru ei, este «Vioara neagră de piatră»”; Retezatul apare scris la fel, Retyezat şi cu echivalentul francez la Gérando (p. 395) şi Redus; defileul despicat de sabia sfântului „Ladislas” este şi el prezent (Gérando, p. 170 şi Redus).

Un ultim exemplu din această categorie, pentru a opera şi o rectificare necesară. În capitolul IV al însemnărilor sale. Reclus se referă la „faimosul Rosza Sandor, al cărui nume s-a aflat pe toate buzele maghiare. El a fost cel mai îndrăzneţ «betyar»[25] [...] Când a venit războiul pentru independenţă,

[25] Haiduc (în limba maghiară).

el a încetat să mai fie brigand pentru a deveni erou [...] Redevenit simplu scelerat [...] Au trebuit să se decidă să-l bage iar pe marele om la puşcărie [...] temniţa din Gherla". Crezând că Rosza Sandor era român, Jules Verne scrie că, după ce participase „la una dintre sângeroasele răscoale ale ţăranilor români împotriva asupririi maghiare", baronul de Gortz, potrivit zvonurilor, „se alăturase din patriotism faimosului Rosza Sandor, un fost tâlhar de drumul mare, din care războiul de independenţă făcuse un erou de dramă. Din fericire pentru el, după terminarea luptelor, Rodolphe de Gortz se despărţise de banda compromiţătorului «betyar» şi procedase înţelept, căci fostul brigand, redevenit căpetenie de hoţi, sfârşise prin a cădea în mâinile poliţiei, care se mulţumi să-l închidă în temniţa din Gherla". Or, războiul pentru independenţă este cel declanşat de guvernul revoluţionar maghiar din 1848 împotriva dominaţiei Habsburgilor. E adevărat că din ceata de o sută de călăreţi a lui Rosza Sandor făceau parte şi români ca Mihăilă, Vasile Dreciu şi alţii (Cf. 182, p. 100), dar aceştia erau oameni de condiţie modestă, care luaseră calea haiduciei pentru că nu mai puteau suporta exploatarea latifundiarilor din Transilvania. Baronul de Gortz n-avea ce căuta printre ei şi, oricum, nu patriotismul l-ar fi putut îndemna să se alăture faimosului „betyar"[26]...

În treacăt fie zis, răscoala ţăranilor români împotriva asupririi maghiare, la care se referă Jules Verne, nu poate fi, cum presupune Mihai Stoian într-un foarte interesant articol (117), răscoala lui Horea. Acţiunea romanului se petrece la sfârşitul secolului al XIX-lea. Cu cinci ani mai devreme, în perioada tragicei dispariţii a Stillei, Rodolphe avea „cincizeci spre cincizeci şi cinci de ani", ceea ce pune sub semnul întrebării chiar participarea lui la luptele din 1848. Iar dacă ne amintim că răscoala lui Horea a avut loc în 1784...

Vom face un popas mai îndelungat în aria onomasticii, începând cu problemele de toponimie pe care le ridică

[26] Confuzia este perpetuată de Jean Chesneaux care, într-o carte relativ recentă (2001), enumera printre „Faptele politice" consemnate în opera verniană „revolta ţărănească din 1848 condusă în Transilvania de Sandor Rosza" (3, p. 268).

romanul. Numele de localităţi, ape, munţi apar mai ales în versiune sau grafie maghiară, aşa cum erau însemnate pe hărţile vremii şi cum le reproduc Auguste de Gérando şi Élisée Reclus. La acesta din urmă, lucrul mi se pare mai puţin firesc, de vreme ce, potrivit propriei sale afirmaţii, printre cei care l-au însoţit în călătoria sa se afla şi un cunoscător al limbii române. Într-un text publicat în 1910, în „Viaţa socială”, Zamfir C. Arbore îi atribuie ilustrului geograf o explicaţie greu de acceptat. Prin 1877, spune Arbore, în timp ce stătea de vorbă cu Reclus în biroul acestuia, servitoarea aduse cartea de vizită a lui Mircea C. Rosetti (unul dintre fiii lui C.A. Rosetti), care stăruia să fie primit. Stăpânul casei fu de acord. Şi Arbore continuă:

„Eram bucuros să văd un român în cabinetul nostru de lucru, unde până atunci defilaseră reprezentanţii tuturor naţiunilor, atât din Europa, cât şi din Asia. Un român însă nu ne călcase pragul până în ziua aceea. Conversaţia noastră, fireşte, avu ca subiect ţara românească.

E. Reclus se plânse că voind să scrie despre Transilvania locuită de o populaţie românească şi voind ca toponomia geografică a acestei ţări să fie în limba poporului care o locuieşte, s-a adresat către societatea geografică din Bucureşti, rugând-o să-l ajute în această lucrare.

— N-am primit însă niciun răspuns, continuă Reclus cu un surâs ironic, aşa că am fost nevoit să recurg la izvoarele ungureşti, cari mi-au fost puse la dispoziţie, din Budapesta, cu cea mai mare amabilitate.

Vorbele acestea impresionară dureros şi vădit pe M.C. Rosetti care, cu o galanterie şi bunăvoinţă proprie numai românului, se declară la dispoziţia marelui geograf, promiţându-i întregul său concurs pentru a doua ediţie a lucrării sale.

E. Reclus mulţumi cu căldură:

— E păcat însă că n-aţi venit ceva mai înainte. Lucrarea mea este foarte mare şi eu unul nu cred să mai văd a doua ediţie a ei. E păcat că în lucrarea mea, aşa cum se prezintă astăzi, localităţile pur româneşti poartă denumiri ungureşti. *Mais... ce n’est pas de ma faute*.. (138).

Este vorba, evident, despre al treilea tom din *Nouvelle*

Geographie universelle, consacrat Europei Centrale şi apărut în 1878. Dar de ce să fi cerut Reclus ajutorul Societăţii Geografice Române, întemeiată abia în 1875, când străbătuse el însuşi o bună parte a Transilvaniei în 1873? De altfel, însemnările din „Le Tour de Monde" cuprind şi ele prea puţine toponime româneşti, autorul justificându-se într-o notă de subsol: „În cursul acestei relatări, mă voi folosi în mod constant, pentru a desemna oraşele şi satele, dintre trei sau patru nume, de acela întrebuinţat de majoritatea populaţiei locale. Nagy-Varad este un oraş maghiar; este echitabil, deci, ca el să-şi păstreze numele maghiar". Se întâmplă însă şi ca, scrise după ureche şi cu o grafie străină, denumiri neaoş româneşti să pară a fi altceva decât sunt, „Câmpul lui Neag" devenind, de pildă, sub pana călătorului francez, „Kampuluinyag"... Să nu ne lăsăm prinşi în plasa unui reproş cu temei nesigur şi a unei justificări doar parţial îndreptăţite. În masivul op din 1878, Reclus declară, în pagina rezervată mulţumirilor: „Prietenul meu, dl Attila de Gérando, a fost ghidul meu devotat în patria sa maghiară...". Mai e cazul să căutăm o altă explicaţie?

Faţă de preponderenţa toponimelor maghiare, remarcăm două denumiri dintr-o altă arie lingvistică, importante pentru că se referă la zona în care se petrece acţiunea: satul Werst şi podişul Orgall. Unele nume de persoane stau şi ele sub aceeaşi zodie: Frik, Koltz, Deck, Gortz, Franz – ceea ce-l determină pe Robert Pourvoyeur să afirme că atmosfera „este mai curând germanică, fapt subliniat de numele principalelor personaje şi locuri" (106). Într-adevăr, incontestabil maghiare sunt doar Patak şi Télek, Hermod fiind împrumutat dintr-o altă povestire a lui Hoffmann, *Prinzessin Brambila – Ein Capriccio nach J. Callot* (1820), în care îl întâlnim pe „Magul Hermod". Volker Dehs consideră că „magisterul" din Werst reprezintă „o parodie *ridiculizantă*" a personajului hoffmannian (56).

Mai departe. Nicolas nu ridică semne de întrebare, ca şi Rodolphe: undeva este pomenit „Rodolphe le Noir", stăpânul palatului de la Curtea de Argeş, deci Radu Negru. Dar toate numele de persoane sunt, în viziunea autorului,

româneşti, aidoma „ciudatelor nume păgâne, Florica, Daina, Dauritia, care se află la mare cinste în familiile valahe”. Aici erorile de transcriere îi aparţin lui Gérando: „Anumite nume păgâne, ca *Florica,* Flora; *Daina,* Diana, *Dainitia*...*”* (op. cit., pp. 326–327) – diminutivul de alint fiind deformat încă o dată de Jules Verne... sau de zeţar.

Tălmăcirea *Castelului din Carpati* nu a fost, aşadar, o operaţie facilă. Prefaţatorul ediţiei din 1897 scrie: „În original numirile de persoane mai toate, şi cele de localităţi în cea mai mare parte, sunt maghiare, ceea ce dă un colorit unguresc romanului (vezi observaţia lui Robert Pourvoyeur – I. H.), colorit însă care în traducerea dlui Onişor dispare cu totul. Traducătorul nostru a fost atât de norocos, şi atât de liber, de a schimbat numele ungureşti cu de cele româneşti, pentru că Români sunt cei ce le poartă, şi a dat astfel cărţii o înfaţoşare ca-şi-când ar fi scrisă de un Român”. În 1923, traducerea lui Ion Pas era precedată de o notă a editurii, care afirmă, printre altele: „Cititorii noştri vor urmări cu un deosebit interes şi cu o legitimă curiozitate acest roman. Evident, sunt şi multe bizarerii în el. Sunt caracterizări greşite, sunt denumiri exotice, sunt într-însul lacune geografice. În traducerea pe care-o oferim, ne-am îngăduit să îndreptăm unele, să desfiinţăm altele – şi să lăsăm intacte câteva cu titlu de... curiozitate şi document”. Iar în 1967, Vladimir Colin preciza şi el, în postfaţă, că au fost necesare corectarea ortografiei, restabilirea toponomiei româneşti şi reconstituirea numelor „unor personaje de origine română, cărora romanul le atribuie sonorităţi cu totul bizare”[27]. Mi s-a părut util să întocmesc un tablou comparativ, în care am inclus şi soluţiile propuse de traducătorul anonim al textului apărut în foileton în „Ziarul călătoriilor şi al întâmplărilor de pe mare şi uscat”, între 5 noiembrie şi 25 decembrie 1897, sub titlul *Castelul Carpaţilor* (ordinea numelor este aceea a apariţiei lor în

[27] În ediţia din 1980 a traducerii sale, Colin a adoptat câteva dintre soluţiile propuse de mine, cum specifica în postfaţă. Pornind de aici, am continuat tentativa de restabilire a toponomiei şi onomasticii originare, în ediţia din 1999, apărută la Editura Compania.

roman):

Jules Verne	*Onişor*	*Ziarul*	*Pas*	*Colin*
Frik	Bucur	Fric, Frik	Fric	Frig
Werst	Măţeşti	Werst	Werst	Vereşti
Orgall	Orgal	Organ	Orgal	Orgal
Koltz	Colţu	Kolţ	Colţ	Colţ
Nic Deck	Niţă Stan	Nic Deck, Nicu Dec	Nic Dec	Nicu Deac
Miriota	Măriuţa	Măriuţa, Mioriţa	Mioriţa	Mioriţa
Rodolphe de Gortz	Radu de Gorţ	Radu Gorţ	Radu Gorj	Radu Gorj
Hermod	Petrică	Hermod	Hermod	Hermod
Patak	Părăian	Patak, Patac	Patac	Paţac
Nyad	Niad	Niad	Nyad(?)	Niada
Franz de Télek	Emil Telesco	Francisc de Telec	Franz Telec	Frâncu Slătineanu
Rotzko	Costache	Roţca	Roşea	Roşea

În dorinţa legitimă de a da cărţii un colorit românesc, Victor Onişor s-a îndepărtat uneori prea mult de textul original: Bucur, Măţeşti, Stan, Petrică, Emil, Costache. Ceilalţi traducători au lăsat neschimbate numele socotite a nu avea echivalenţe autohtone – Orgal, Hermod, Niad – şi au transcris pur şi simplu altele: Koltz=Colţ; Gortz=Gorţ, Gorj; Rotzko=Roşca. Metateza Mioriţa-Miriota era şi ea evidentă, autorul însoţind numele cu explicaţia „adică mieluşeaua”; ignorând explicaţia, Onişor (şi, parţial, anonimul din „Ziarul călătoriilor...”) au optat pentru Măriuţa. Să ne oprim o clipă la acest din urmă caz, pentru a urmări meandrele unei încercări de interpretare biografico-semantică. Referindu-se la un text al lui Marcel Moré, Daniel Compère afirmă că, vrând să descifreze misterul *Castelului din Carpaţi,* exegetul „a căutat să afle identitatea muzei

secrete a lui Jules Verne văzând în prenumele «Miriota» o deformare a numelui Berthei Marietti, care a jucat, în 1874, în adaptarea teatrală a romanului *Ocolul lumii în optzeci de zile.* Berthe Marietti ar fi deci femeia căutată" (49). Într-o notă de subsol din capitolul VIII al cărţii *Nouvelles*

Miorița Colț

explorations de Jules Verne, Moré citează, într-adevăr, numele Berthei Mariotti – cu *o,* ceea ce face din el, printr-o stranie coincidenţă, anagrama perfectă la Miriota. Dar aici nu este vorba despre fiica birăului Colţ, ci despre posibilul model real al Stillei, relevându-se, în acest context, „consonanţa italiană" a numelui Mariotti (23, p. 161). Necunoscând forma şi sensul numelui românesc, Daniel Compère continuă: „Am preferat să vedem în «Miriota» deformarea cuvântului «miroir», tânăra Miriota Koltz fiind reflecţia Stillei, care nu mai există nici ea decât ca un portret proiectat cu ajutorul oglinzilor" (op. cit.). Câte speculaţii seducătoare se pot naşte dintr-o eroare de transcriere!...

Cunoaştem, aşadar, sursele livreşti ale romanului, unul dintre stimulii posibili şi am efectuat o rapidă trecere în revistă a problemelor de onomastică, asupra cărora voi reveni. Să încercăm acum să dăm un răspuns întrebării pe care şi-o pune Robert Pourvoyeur, într-o notă de subsol din articolul citat: „...ce l-a putut determina pe Verne să plaseze atât de departe cadrul acţiunii romanului său" – cu toate că „atât de departe" sună ciudat, dacă ne gândim la cadrul acţiunii altor „Călătorii extraordinare", desfăşurate în Africa, Asia, cele două Americi, Australia, regiunile arctice şi antarctice.

În amintita scrisoare către Mario Turiello, datată 10 aprilie 1895, scriitorul reia mărturisirea făcută în 1889 corespondentului lui „Pall Mall Gazette": „Scopul pe care-l urmăresc este de a înfăţişa sub această formă romanescă întregul nostru sferoid şi eforturile mele au tins mai ales către asta. Meritul operei, dacă există un merit, este de a fi urmat până acum această cale şi voi încerca să o urmez până la capăt". Iar în discuţia cu Edmondo de Amicis este dezvăluită şi metodologia acestei operaţii globale: „şi-a propus (Jules Verne) să descrie în «Călătoriile extraordinare» întregul Pământ; trece deci de la o regiune la alta, într-o anumită ordine prestabilită, neîntorcându-se decât de nevoie şi cât mai pe scurt posibil în ţările pe care le-a străbătut". Or, Transilvania fusese numai evocată în *Mathias Sandorf* şi constituia încă o pată albă pe harta

periplurilor imaginare verniene..

De unde însă interesul faţă de românii transilvăneni tocmai în acea perioadă? Pentru a răspunde, trebuie să începem prin a ne referi la starea de spirit favorabilă mişcărilor de eliberare naţională existentă în Franţa. Ea s-a manifestat încă înainte de Marea Revoluţie: un număr important de francezi a trecut oceanul ca să lupte alături de coloniştii americani împotriva armatelor engleze. 1789 a exaltat această pornire, iar 1848 i-a dat consistenţă, prin insurecţiile declanşate în Europa. Or, Jules Verne a fost profund marcat de ideile paşoptiste, printre care la loc de cinste se afla aceea a dreptului naţiunilor la autodeterminare. Am văzut că multe lucrări apelau la acest drept în legătură cu naţiunea română. Voi cita alte titluri, apărute chiar în anii de gestaţie a *Castelului din Carpaţi:* Léon de Rosny, *La patrie des Romains d'Orient* (1884) şi *Les Romains d'Orient. Aperçu de l'ethnographie de la Roumanie* (1885), Abdolonyme Ubicini, *Les origines de l'histoire roumaine* (1886). Iată cum se referă Rosny la Transilvania: „...în această frumoasă şi bogată regiune, întreaga ţară aparţine curajoasei populaţii care, sub povara celei mai funeste opresiuni, a trebuit să se refugieze pe câmpii, unde ar fi fost nimicită de secole, dacă, cu toate nenorocirile sale, n-ar fi opus necontenit ocupanţilor sentimentul indestructibil al originii şi naţionalităţii sale" (174, pp. 126–127). Sensul şi cuvintele înseşi ne amintesc formulările memorabile întâlnite în *Castelul din Carpaţi.*

Climatul ardent datorat acestei nobile campanii justifică, din punct de vedere ideatic, opţiunea scriitorului. Ideile *Memorandului românilor din Transilvania şi Ungaria* circulau, de altfel, cu mulţi ani înaintea redactării acestui text programatic, de pildă în memorandul Partidului Naţional Român, publicat la Paris în 1883. Iar în 1891, când, cum am văzut, Jules Verne rescria romanul pe şpalturi, apărea, tot în limba franceză, *Memoriul studenţilor universitari români privitor la situaţia românilor din Transilvania şi Ungaria,* comentat deosebit de favorabil în ziarele şi revistele vremii. Printre ele, „Le Soleil", care avea să publice, în foileton, *Claudius Bombarnac,* roman

îngemănat cu *Castelul din Carpaţi,* în marea ediţie in-4. Ne este îngăduit să presupunem că Jules Verne a citit măcar prezentarea *Memoriului studenţilor,* într-un ziar a cărui „numeroasă clientelă” o aprecia într-o scrisoare adresată lui Hetzel la 31 august 1892.

Un posibil catalizator al interesului scriitorului faţă de spaţiul carpatin îl constituie ipoteticele relaţii cu transilvăneanca Luise şi cu soţul acesteia (trecem sub tăcere, deocamdată, numele de familie). Într-un articol din 1961, întemeiat, pare-se, pe datele furnizate de o descendentă a Luisei, Simion Săveanu afirma că aceasta din urmă s-a născut la Homorod, Rupea şi că s-a căsătorit, la Bucureşti, cu Oscar Favre; soţul îmbolnăvindu-se grav, pleacă amândoi la Paris şi apoi la Amiens, unde-l cunosc pe Jules Verne prin intermediul fiicelor Honorinei. Favre moare după trei ani. Având de rezolvat o problemă de moştenire, Luise se întoarce în Transilvania, însoţită de scriitor, care a rămas o vreme şi s-a documentat pentru *Castelul din Carpaţi* (114). Alexandru Culcer adaugă că numele de fată al Luisei era, probabil, Pildner şi că vizita lui Jules Verne a avut loc între 1878 şi 1885 (52). Noi elemente a adus Catinca Muscan, într-un interviu cu Lucia Angela Dudescu, nepoata în linie directă a Luisei (92). Într-o suită de discuţii, pe care le-am avut începând din 1978, doamna Dudescu a adăugat noi detalii unui tablou încă neterminat. Vi-l înfăţişez ca atare.

Luise Teutsch s-a născut la Homorod, la 15 mai 1845. Tatăl ei, de profesie învăţător, a fost mutat în 1850 la Weisskirchen, azi Viscri,

în judeţul Braşov, murind foarte tânăr. La 17 ani, Luise a plecat la Bucureşti, lucrând probabil în atelierul de modă al mamei unei prietene din sat. La 19 ani, s-a măritat cu un elveţian, Bertschi, devenind văduvă după numai trei ani. În 1873, s-a măritat a doua oară, cu francezul Fabre, proprietarul unui hotel din Capitală. Din nou văduvă în 1878, a acceptat cererea în căsătorie a lui Gustave Müller, elveţian şi el, care a cumpărat şi hotelul. Între 1878 şi 1881, soţii Müller au stat la Amiens, unde locuia verişoara lui Gustave, Louise Berton, prietenă cu fetele din prima căsătorie ale Honorinei, soţia lui Jules Verne. Aceasta este, probabil, filiera prin care l-ar fi cunoscut pe scriitor. Întorcându-se la Bucureşti în 1881, familia Müller păstrează o susţinută relaţie epistolară cu Jules Verne.

În 1882 s-a născut Eugènie Jeannette Marie Rose, prima fiică a soţilor Müller. Ea a plecat la Amiens în 1896, locuind în casa Louisei Berton şi frecventând familia Verne. Luându-şi brevetul de institutoare în 1898, Eugènie a revenit în ţară şi s-a căsătorit cu inginerul Stéphane Gaillac, naturalizat în 1912. Fiica lor, nepoata Luisei Müller, Lucia Angela, a fost găzduită şi de ea de Louise Berton la Amiens – evident, prea târziu pentru a-l mai cunoaşte pe Jules Verne. Ea a moştenit o mică pendulă de masă şi două dintre cele şase navomodele care se aflau într-o vitrină încuiată din casa inginerului Gaillac: iahtul „Duncan” din *Copiii căpitanului Grant* şi submarinul „Nautilus” din *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Potrivit tradiţiei familiale, pendula şi navomodelele au fost dăruite soţilor Müller şi Eugèniei de Jules Verne, iahtul fiind lucrat chiar de el, iar submarinul împreună cu Gustave Zédé, autorul planurilor primului submarin francez, „Le Gymnote”. Printre daruri se numărau şi mai multe „Călătorii extraordinare”, în superba ediţie ilustrată in-octavo, cu dedicaţiile autorului. Din păcate, ele au dispărut în 1944, ca şi scrisorile primite de la Amiens. Doamna Lucia Angela îşi amintea doar că acestea din urmă aveau o înfăţişare ciudată, peste rândurile orinzontale fiind trasate altele, vertical, ca într-un joc de cuvinte încrucişate. Or, în dosarele lui Jules Verne au fost găsite câteva mii de logogrife şi careuri de cuvinte încrucişate, compuse de-a

lungul întregii sale cariere, ca o recreere necesară după efortul elaborării „Călătoriilor extraordinare”.

Cunoscând obiceiul scriitorului de a da personajelor sale numele unor rude şi cunoştinţe – Uncle Prudent, din *Robur Cuceritorul,* vine de la unchiul Prudent Allotte de la Fuÿe; Briant, din *Doi ani de vacanţă* – de la Aristide Briand, coleg de liceu cu Michel Verne; inginerul William Tersen, constructorul *Insulei cu elice* – de la medicul militar Gustave Tersen, retras la Amiens – am căutat un Müller în opera vernianã. L-am găsit în ciudata povestire *Domnul Re-diez şi domnişoara Mi-bemol,* apărută în numărul din decembrie 1893 al publicaţiei „Le Figaro illustré”. Dar poate constitui elevul Joseph Müller, din imaginarul orăşel elveţian Kalfermatt, un semn al relaţiei scriitorului cu Gustave?... Potrivit relatării Luciei Angela Dudescu, tatăl acestuia din urmă, Jean Müller, al cărui portret se afla pe unul din pereţii camerei în care stăteam de vorbă, ar fi fost locotenent în gărzile elveţiene, la Palatul Fontainebleau. În urma investigaţiilor întreprinse la rugămintea mea, doamna Cécile Compère, membră în Consiliul de administraţie al fostului Centre de Documentation Jules Verne din Amiens, astăzi Centre Internaţional Jules Verne, mi-a scris, la 12 februarie 1993, că Jean a fost om de serviciu, devenind, în 1848, şeful oamenilor de serviciu de la Palat. De unde se vede că hiperbolele tradiţiei familiale trebuie tratate cu circumspecţie. Întorcându-ne la povestirea *Domnul Re-diez şi domnişoara Mi-bemol,* să notăm că ea a apărut la numai un an după *Castelul din Carpaţi* şi că muzica joacă un rol important în ambele texte. Dar Müller e un nume la fel de comun ca Smith, sau Durand, sau Ionescu.

M-am lovit de această largă răspândire onomastică atunci când am încercat să dau de urma lui Gustave la Bucureşti. Întrucât mi se spusese că soţul Luisei cumpărase, în 1878, hotelul lui Fabre, am cercetat în această direcţie, aflând, de pildă, în legătură cu hotelul Broft: „Ziarele bucureştene din 1885 relatează că hotelul urmează a fi demolat în urma unui aviz în acest sens al comisiei de arhitectură de pe lângă primăria oraşului. Antreprenorul hotelului, un oarecare Müller, hotărăşte să se mute într-o

casă învecinată cu Capşa” (166, pp. 61–62). „Un oarecare Müller”, fără prenume... Iar „Almanach High Life de L’Indépendence Roumaine” îşi înştiinţa cititorii, în 1889, că „Grand Hotel Boulevard” este condus de dl John Müller şi dna H. Horhn.

Discuţiile cu doamna Lucia Angela m-au îndreptat şi spre o altă pistă: la întoarcerea de la Amiens, Gustave ar fi devenit proprietarul restaurantului „Elveţia”. Un local greu de identificat. Pe strada Câmpineanu se afla „Berăria Elveţiană”, numită astfel pentru că era situată nu departe de fostul club al coloniei elveţiene de la grădina „Union”, iar după desfiinţarea grădinii, membrii coloniei se întâlneau la berărie (op. cit., p. 246). Şi mai interesant este un pasaj dintr-un *Manual al călătorului* apărut la Bucureşti, în 1879, în limba franceză: „*Restaurantul Union Suisse,* strada Stirbey-Vodă, aproape vizavi de stabilimentul dlui Guichard. Una dintre casele unde se găseşte mâncare bună şi ieftină. Dl Müller, proprietarul acestui restaurant, s-a gândit că clientela sa i-ar fi recunoscătoare dacă n-ar avea de plătit poleieli. Aşa că niciun lux inutil: mâncare gustoasă, preţuri accesibile, serviciu de bună calitate” (140, p. 31). Din păcate, ca şi în alte texte care se referă la restaurantul şi grădina „Union Suisse”, nu apare prenumele proprietarului.

Cercetările pe care le-am întreprins au dus la un singur rezultat mai aproape de aşteptările mele: în *Anuarul Bucurescilor* pe anul 1891–1892 (autor Carol Gobl), printre băcani figurează şi un Müller G. (!), a cărui prăvălie se afla pe Calea Călăraşi 36. O iniţială nu constituie decât o jumătate de argument. Cealaltă jumătate rezidă în faptul că, potrivit unei informaţii obţinute de Simion Săveanu de la alţi descendenţi ai soţilor Müller, aceştia din urmă s-ar fi instalat, prin 1887–1888, într-un imobil de pe... Calea Călăraşi 58–60 (25, p. 53).

De ce atâtea eforturi pentru a regăsi, în Bucureştiul de acum peste un secol, dovada existenţei unui personaj în definitiv insignifiant? Pentru că simţeam nevoia unei insule palpabile într-un ocean de incertitudini. Nimic din ceea ce am relatat până acum nu certifică relaţia dintre Jules Verne şi familia Müller, în pofida existenţei unor probe indirecte:

Lucia Angela și Radu Dudescu

– am examinat îndeaproape pendula de masă şi navomodelele aflate în apartamentul din strada Polonă 21 al doamnei Lucia Angela şi al soţului său, arhitectul Radu Dudescu;

– sunt în posesia Certificatului de studii primare şi a Brevetului de capacitate pentru învăţământul primar eliberate domnişoarei Eugènie Jeannette Marie Rose Müller, primul la Amiens, la 31 iulie 1897, al doilea la Lille, la 19 septembrie 1898 (dar referindu-se la certificatul din 23 iunie 1898 al
Comisiei de examen întrunită la Amiens); documentele mi-au fost dăruite de doamna Lucia Angela înaintea morţii sale, survenită în 1981;

ACADÉMIE DE LILLE

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

DÉPARTEMENT DE LA SOMME

BREVET DE CAPACITÉ POUR L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE

(INSTITUTRICES. — BREVET ÉLÉMENTAIRE).

Le Recteur de l'Académie de Lille,

Vu l'article 21 de la loi du 30 octobre 1886 ;

Vu les articles 106 et 107 du décret du 18 janvier 1887 ;

Vu les articles 134 à 149 inclus de l'arrêté en date du même jour ;

Vu le procès-verbal de l'examen subi par Mad^lle Müller dans les conditions déterminées par le décret et l'arrêté sus-visés ;

Vu le certificat en date du 23 Juin 189[illegible] par lequel la Commission d'Examen siégeant à Amiens, département de la Somme, pour la 1re session de 1898, atteste que Mad^lle Müller Eugénie Jeannette Rosa née le 5 Août 1882, à Bucarest, département de (Roumanie), a été jugée apte à obtenir un Brevet élémentaire pour l'enseignement primaire.

Délivre à Mad^lle Müller le présent Brevet.

Fait à Lille, le 15 7bre 1898.

Signature de l'impétrante :

Le Recteur de l'Académie de Lille,

– cercetând corespondenţa lui Jules Verne păstrată la Biblioteca Naţională din Paris, Departamentul manuscrise, am găsit cinci scurte misive din 1899, 1901 şi 1904, prin care scriitorul cerea secretarului de redacţie al editurii Hetzel să expedieze şapte dintre romanele sale „domnişoarei Berton, directoare a şcolii din foburgul Noyon, Amiens”.

– câteva fotografii, primite şi ele în dar, o înfăţişează pe Louise Berton lângă Luise Müller şi Eugènie Müller-Gaillac, sau împreună cu Lucia Angela Gaillac, în 1920, la Amiens şi la Lausanne.

Deci:

– obiectele există, dar numai tradiţia familială susţine că ar fi aparţinut lui Jules Verne şi ar fi fost dăruite soţilor Müller şi (sau) primei lor născute;

– Eugènie Jeannette Marie Rose Müller s-a aflat la Amiens în 1897–1898, dar nu ştim dacă a frecventat sau nu familia Verne;

– Louise Berton îl cunoştea pe Jules Verne şi era în relaţii cel puţin amicale cu familia Müller, dar nimic nu atestă,

deocamdată, că prin ea s-ar fi stabilit legătura între scriitor şi oaspeţii din România.

Vom părăsi, un timp, această filieră, îndreptându-ne atenţia către un alt ipotetic stimul al interesului lui Jules Verne nu numai faţă de Transilvania, ci chiar faţă de regiunea în care se desfăşoară acţiunea romanului. Iată ce scria, în 1980, Simion Săveanu: „...la Iscroni, un sat pe drumul spre Vulcan, a locuit pe vremuri soţia unui fost proprietar din Valea Jiului, care ar fi fost în corespondenţă cu Jules Verne [...] Autoarea scrisorilor expediate în Franţa şi, de altfel, destinatara celor primite de la Amiens, avea 70 de ani la sfârşitul secolului trecut. Vorbea curent limbile germană, italiană şi maghiară, fiind în acelaşi timp o bună pianistă. Ana Margarete Maderspach a locuit în actuala clădire a căminului cultural din Iscroni, edificiu ce se asemăna cu un mic castel" (25, p. 57). În 1983, Dumitru Dem Ionaşcu preciza că „fiica castelanului din Iscroni [...] s-a aflat la Paris între anii 1875–1880" (79), iar în 1984 publica fragmente din jurnalul ei intim, pe care le reproduc împreună cu comentariul autorului: „Ane Margarete Maderspach nota în 1883, mai 5, în jurnal: «Descrierea satului la marginea căruia locuiesc cu tata, de-acum bolnav, ocupându-mă de toate treburile domeniului şi în mod aparte de doagele pentru butoaie şi trimiterea lor la Roma şi Viena, sunt sigură că i-a plăcut bunului meu prieten de la Amiens. Cred... Castelul nostru e ca o închisoare. Rece şi neprimitor. Are şapte turnuri cu orificii de apărare şi două ieşiri secrete – una spre biserică, cealaltă duce în munte pe sub râu. Sătenii, oamenii liberi, mulţi veniţi de peste munţi, din Valachia, răzvrătiţi, după cum înţeleg, dar ei n-o spun, sunt aşa de blânzi, supuşi şi buni lucrători că n-am a mă plânge...».

[...] În 1886, când actul demenţial, comis de un adolescent care trage asupra scriitorului, pare s-o impresioneze profund pe Ane Margarete, aceasta notează: «Ce descreierat! Ce nebun! Un om aşa de blând, – bun, inteligent să sufere din lipsa de minte a unui nebun...» (Jurnalul, p. 34). Furtuna din sufletul scriitorului nu-i, însă, atentatul din martie, din care rămâne şchiop pe viaţă. În

aceşti ani (1886–1892), el luptă împotriva unei disperări, pe care nimeni şi nimic nu le poate risipi. Revenim la *Jurnal,* august 1886: «Ce n-aş da să fiu la Amiens. Are nevoie... (cuvintele s-au şters din această frază)... tata are nevoie de mine, e foarte distrus... cred că o să piară... Am să-i răspund la epistolă poate...» (fila rămâne albă la pagina 51). Acum avem cele mai certe dovezi: Jules Verne n-a călătorit niciodată în România şi n-a fost pe Valea Jiului. El însuşi – marele Verne – avea să-i scrie din Amiens, cândva – 1891 – Anei Margarete, printre altele: «Am sfârşit povestea ta de departe, apropiată mie şi sufletului tău. Cum te-aş putea răsplăti...» (restul textului – probabil fragmente din scrisoare – este ininteligibil). În ianuarie 1893, la pagina 105, aflăm: «L-am primit... (sigur e vorba de *Castelul din Carpaţi).* Tata e încântat dar... Sunt bucuroasă că mi-ai respectat rugămintea...». Care rugăminte? Probabil că a existat o înţelegere între Ane Margarete şi Jules Verne – pe care n-am aflat-o nici din jurnal – de-a rămâne în umbră. De-a nu i se dezvălui numele" (80).

O descoperire senzaţională – dacă Jurnalul există, dacă traducerea (din ce limbă?) este exactă, dacă „bunul prieten de la Amiens" era Jules Verne, dacă... Aşa cum arătam îndată după apariţia fragmentelor, s-ar cuveni ca Jurnalul să fie încredinţat unor specialişti care să-i certifice autenticitatea şi să reconstituie cuvintele „şterse" sau „ininteligibile", ceea ce ne-ar îngădui, poate, să înlăturăm semnele de întrebare. Pentru că, aşa cum încheiam atunci, „socotind că teoriile trebuie să se adapteze faptelor şi nu invers, sunt gata să întâmpin cu căldură o posibilă revelaţie" (74).

Din păcate, acest apel, reiterat în 1992 (vezi 14, p. 109), n-a avut efectul dorit. Îl reînnoiesc acum, asigurându-l pe posesorul scrisorilor – dacă ele există – că numele său va fi menţionat aşa cum se cuvine.

Articolele lui Dumitru Dem Ionaşcu – ca şi acelea, anterioare, ale lui Liviu Burlec (40 şi 41) – se referă şi la amplasamentul „castelului din Carpaţi", de fapt al modelului său real. Să redeschidem romanul: „Acest vechi castel se înalţă pe o culme izolată a pasului Vulcan, în

partea superioară a unui podiş numit Orgall”. În capitolul al doilea, se precizează că incinta castelului se află la „Opt sau nouă sute de picioare înainte de pasul Vulcan” şi este descrisă panorama vizibilă de pe platforma superioară a donjonului: „În spate unduieşte lanţul muntos înalt, atât de capricios ramificat, care marchează graniţa cu Valahia. În faţă se adânceşte sinuosul defileu Vulcan, singurul drum practicabil între provinciile limitrofe. Dincolo de valea celor două Jiuri se ivesc târgurile Livezeni, Lonea, Petroşani, Petrila, îngrămădite în jurul puţurilor care slujesc exploatării acestui bogat bazin carbonifer. Apoi, în planurile îndepărtate, o admirabilă învolburare de culmi împădurite la poale, pline de verdeaţă pe coaste, sterpe în creştet, dominate de piscurile abrupte ale Retezatului şi Parângului. În sfârşit, dincolo de valea Haţegului şi de albia Mureşului se întrezăresc contururile înecate în ceaţă ale Alpilor Transilvaniei mijlocii”. Este ceea ce se vede, într-adevăr, din preajma pasului Vulcan, dar pe dealul Gorganului (Orgall?) nu se afla, după cum mi-au spus localnicii, decât un pichet al grănicerilor unguri, distrus în 1918. Unde să căutăm, deci, modelul „castelului din Carpaţi”, printre glorioasele ruine care împânzesc Transilvania?

Să ne întoarcem la însemnările de călătorie ale lui Élisée Reclus şi să citim: „Neîndoielnic, valea Rua de Mora (Râu de Mori) a fost foarte populată odinioară. Trecătoarea prin care se

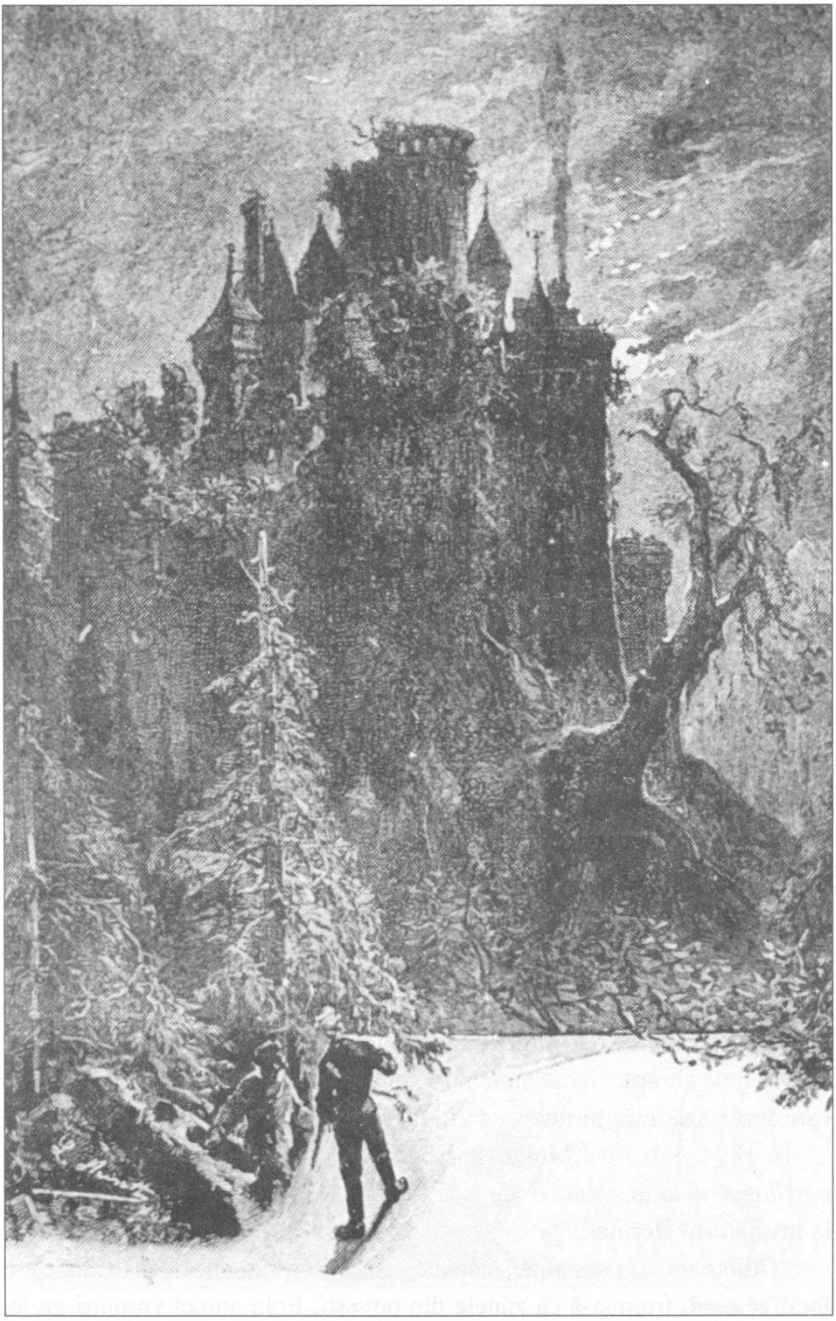

pătrunde în ea dinspre câmpia Haţegului era păzită de o cetate ale cărei ruine se văd încă, pe un promontoriu acoperit de mărăcinişuri" (op. cit.). Este reprodus şi un „Desen de Taylor, după o fotografie de dl Veress", cu legenda „Castelul Koltz". Cum acest din urmă nume a fost dat de Jules Verne birăului din Werst (şi fiicei sale), mi se pare că misterul a fost dezlegat.

Cetatea Colţ a fost construită, în secolul XIV, de un cneaz din familia Cândea (devenită Kendeffy). Cea mai veche descriere a ei pe care am putut s-o găsesc i se datorează istoricului turc Evlia Celebi, autorul importantei lucrări *Seyahatname,* tradusă parţial şi în româneşte. La 15 iulie 1661, în timpul uneia dintre incursiunile armatei otomane în Transilvania, Celebi a făcut parte din unitatea trimisă să predea căpitanului cetăţii 121 de prizonieri. Iată pasajul care ne interesează:

„Cetatea Colţ. Aceasta se află sub stăpânirea crailor Ardealului. Afară de Seidi paşa, niciun vizir n-a mai fost în această provincie. Această cetate e proprietatea ereditară a lui Zolyomioglu (?) şi are o mie de ostaşi. Cetatea e construită în valea podişului Colţ, pe malul râului Colţ, pe o stâncă înaltă; e o cetate solidă în cinci colţuri şi înaltă până-n cer. Are o singură poartă care priveşte către şesul Haţegului; e o cetate frumoasă cu unsprezece turnuri. Are multe întărituri înconjurătoare, dar toate laturile îi sunt atât de abrupte, încât nu te poţi apropia. Spre sud, în spatele munţilor care formează întăriturile ei, se află Ţara Românească" (144).

În 1894, Silvestru Moldovan, autorul cărţii *Ţara noastră. Descrierea părţilor Ardeiului,* relata o legendă pe care Mioriţa ar fi putut să o afle de la învăţătorul Hermod:

„Odinioară, aşa se spune, stăpâna cetăţii Colţului era Ileana Cândea, o fată fecioară, frumoasă ca zânele din poveşti. Erau atunci vremuri grele; asupra strămoşilor noştri năpădiseră cete sălbatice de tătari. Românii s-au luptat cu ei vitejeşte şi i-au alungat din hotarele lor, dar vai, mulţi dintre ei au căzut prinşi şi au fost duşi în robie. Între aceştia a fost şi iubitul Ilenei. El a fost prins în focul luptei şi răpit de tătari şi nimenea nu ştia unde se află. Ileana, care se topea

de dorul lui, şedea adeseori pe zidul cetăţii şi privea, privea înduioşată în depărtare, doar îl va zări venind acasă. Odată, şezând ea astfel

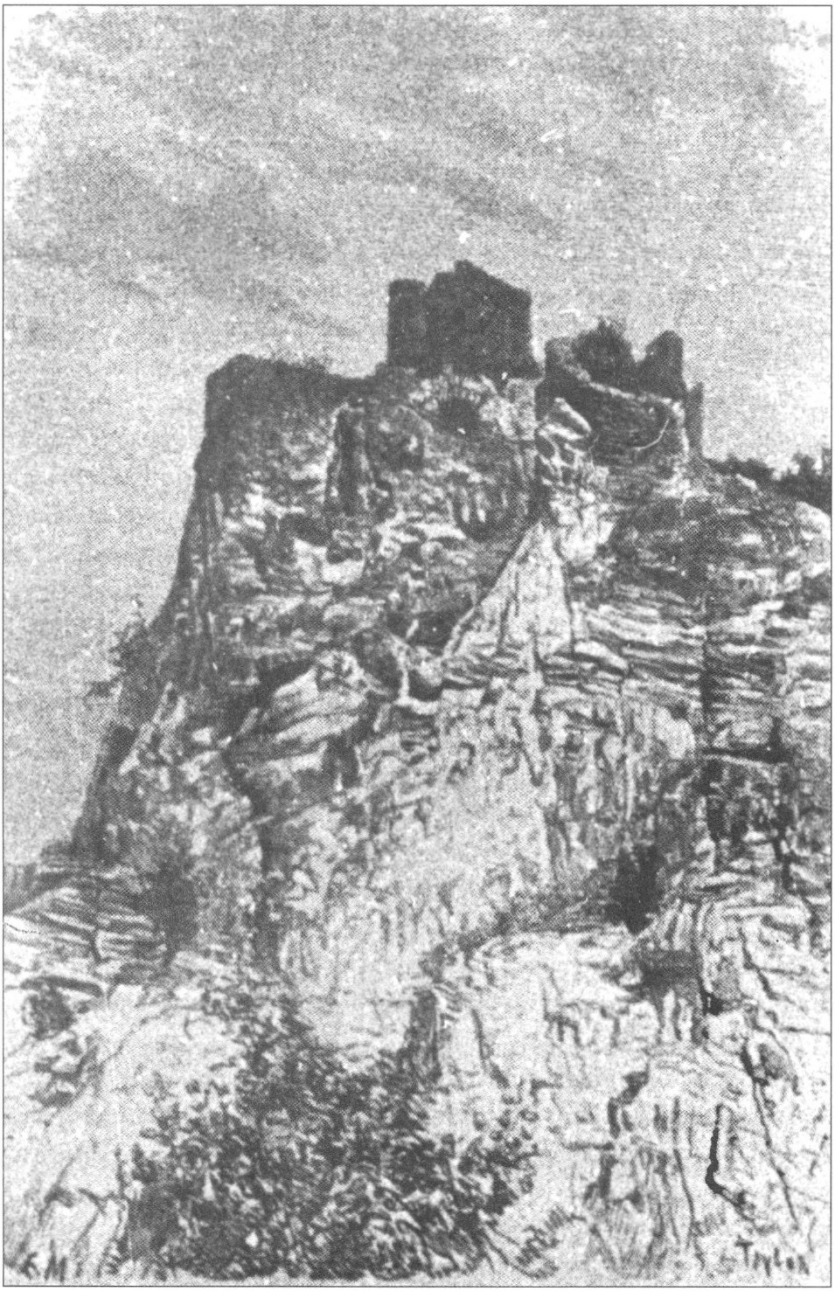

Desen lui Taylor

pe zid şi privind la cele două văi, cari îi păreau pustii şi cernite de jale, o cuprinse un somn uşor şi adormi. Şi ce să vezi! În somn i s-a arătat iubitul şi i-a spus că atunci va scăpa din robie, când ea va aduna atâta aur, cât să ajungă până acolo unde e ţinut el prins.

Ileana nu ştia cum să înţeleagă visul, nici nu prea credea în el. Dar iubitul ei i s-a arătat şi a doua şi a treia oară în vis. Acum Ileana se hotărî să lucre, să lucre mult ziua şi noaptea, ca să câştige aurul trebuincios.

Şi s-a apucat Ileana de tors şi torcea, torcea cu mare sârguinţă, ziua şi noaptea. Şi din ce i se sporea tortul, dintr-aia se simţea îndemnată mai mult la lucru. Odată, într-o noapte înstelată, luminată de razele aurii ale lunii, şezând în foişorul cetăţii atârnat pe marginea stâncii, toarse mult până ce trecu de miezul nopţii. Şi ce să vadă? Tortul, ce l-a tors după miez de noapte, era din fire de aur şi dacă torcea oricând după miezul nopţii, se alegea tot fire de aur. Aşa torcea ea noapte de noapte când odată, înspre cântători, cine-i prinde fusul, ce sfârâia în josul foişorului? Era iubitul Ilenei, care în momentul când firele de aur au fost atât de lungi, cât să ajungă până la locul unde era el prins, i-au pocnit lanţurile de pe trup şi el a putut să alerge acasă, în braţele iubitoare ale ei” (158, pp. 34–35).

După acest intermezzo ficţional, vă propun spre lectură o descriere a cetăţii mult mai amănunţită decât aceea a lui Evlia Celebi, apărută în *Ghidul judeţului Hunedoara* din 1936, sub semnătura lui Octavian Floca şi dr. Victor Şuiaga:

„Intrarea în cetate se face prin poarta aşezată în partea de Nord. Cu toate stricăciunile suferite în cursul timpului, zidurile impozante din piatră de stâncă se păstrează încă până la înălţimea de 6–7 m, aşa că ele nici nu permit trecerea în curte decât pe poarta de odinioară.

Planul cetăţii şi aci ca şi la biserica din faţă, a fost determinat de suprafaţa şi configuraţia stâncii pe care a fost clădită. În linii mari ea are forma triunghiulară. Două din laturi sunt formate din ziduri puternice prevăzute cu turnuri, iar a treia e lipsită de ziduri, căci prăpastia adâncă şi dreaptă ce coboară până jos în fundul văii, nu necesită nicio apărare artificială. Primele două laturi, cea de Nord cu

zidurile înalte de cea 7–8 m şi cea de Sud întărită cu două turnuri poligonale, formează un obstacol de nepătruns.

În interiorul zidurilor avem o mică curte, un turn pătrat şi două camere de locuit, destinate gărzii cetăţii.

Urmele de tencuială care se mai păstrează asemenea fac dovada că cetatea era în întregime tencuită.

Partea superioară a zidurilor nu se mai păstrează, aşa încât nu ne-a rămas nimic din acoperişul, probabil din lemn, de odinioară. La fel a dispărut şi podul din lemn, care putea să permită sau să oprească accesul prin poartă în interiorul cetăţii.

Luată în întregime, cetatea ne apare ca o construcţie unitară, excepţie face doar turnul pătrat din interior. Acesta nici nu face parte organică din restul clădirii, semn că a fost clădit separat. El ocupă partea culminantă a stâncii şi are două etaje. Încăperea de jos, cu uşă, fără ferestre însă, serveşte ca depozit. Primul etaj, cu ferestre destul de mari spre Est şi Vest, putea servi ca locuinţă. Al doilea era amenajat şi rezervat apărătorilor.

Celelalte turnuri legate între ele printr-un zid foarte puternic erau şi ele etajate. Cel de lângă poartă, cu două etaje, a fost construit pentru apărarea intrării. Celălalt avea în partea de jos un rezervor pentru apă, iar partea de sus servea la apărare.

Înălţimea totală a cetăţii, fără acoperiş, trebuie să fi fost de cca 8–9 m.

În forma aceasta întărită, Cetatea Colţii apare ca o cetate de necucerit. Singura parte pe unde inamicul s-ar fi putut apropia până sub zidurile cetăţii era cea de la Sud. Zidurile puternice şi cele două turnuri poligonale măreau atât de mult suprafaţa, încât se puteau concentra aici un număr cât de însemnat de apărători, aşa că nu putea exista niciun pericol nici aici.

Apărarea drumului de la poalele ei (cu care scop a şi fost făcută), drum ce făcea legătura şi trecerea din valea Haţegului peste Retezatul în valea Jiului Românesc la Câmpul-lui-Neag, deci cu celălalt versant al masivului, se făcea cu toată uşurinţa şi cu multă siguranţă” (150, pp. 358–361).

După patru decenii, cetatea clădită pe culmea unui deal stâncos, la peste 720 de metri desupra nivelului mării, mi s-a părut a avea acelaşi aspect impunător, chiar dacă timpul îşi urmase lucrarea. La descrierea de mai sus trebuie să adaug doar că, potrivit arheologilor, pe laturile accesibile exista odinioară un şanţ adânc, peste care se trecea pe podul mobil...

Autorul la Cetatea Colț, în 1978

A venit timpul să ne amintim cum arată castelul imaginat de Jules Verne:

„...o incintă de ziduri de culoarea gresiei, căptuşite cu un hăţiş de plante de stâncă, se rotunjeşte pe o lungime de patru-cinci sute de stânjeni, adaptându-se la denivelările podişului; la fiecare extremitate, câte un turn de colţ, cel din dreapta, pe care creştea faimosul fag, purtând încă o mică gheretă cu acoperiş ţuguiat; în partea stângă, zidurile sunt susţinute de contraforturi şi suportă campanila unei capele al cărei clopot crăpat sună când vântul bate cu putere, înfricoşându-i la culme pe oamenii din partea locului; în sfârşit, la mijloc, încoronat cu o platformă crenelată, un donjon masiv, cu trei rânduri de ferestre cu ochiuri plumbuite, al cărui prim etaj e împrejmuit de o

terasă circulară...”. Mai târziu, vom afla că incinta este „apărată de un şanţ adânc, al cărui unic pod mobil era ridicat şi lipit de poartă”, că zidurile „dominau şanţul de la înălţimea a patruzeci de picioare” şi că „Prin partea dreaptă, de altfel, ar fi fost imposibil să treci peste incintă, nu numai pentru că acolo nu existau nici poartă, nici pod mobil, dar curtina, modelându-se după iregularităţile platoului, se ridica la o înălţime destul de mare”.

Elementele comune cetăţii Colţ şi „castelului din Carpaţi” nu trebuie să ne dea iluzia unei descrieri după natură: ele aparţin oricărei fortăreţe feudale care se respectă. Şi apoi, dacă ruinele de lângă Suseni ne impresionează şi astăzi, vechea incintă e departe de a avea o circumferinţă de 800–1000 de metri, cum precizează autorul în legătură cu burgul de pe podişul Orgall.

Prima încercare de a identifica modelul „castelului din Carpaţi” este, probabil, aceea a lui Sebastian Stanca. În *Monografia istorică a văii Jiului,* lucrare premiată în 1933 de Academia Română, el scria:

„A văzut resturile cetăţii (Cetatea Bolii) geograful francez Elisée Reclus, care a călătorit în Valea Jiului între anii 1851–1854, făcând o descriere amănunţită atât a ţinutului, cât şi a stâncii cu rămăşiţele cetăţii, în lucrarea sa monumentală *Nouvelle géographie universelle.*

Bazat pe această informaţie şi-a brodit apoi Jules Verne romanul *Castelul din Carpaţi* localizat în Valea Jiului” (176).

Aţi remarcat, desigur, erorile monografului: călătoria lui Reclus în Valea Jiului a avut loc în 1873, cetatea (doar pomenită, nu descrisă amănunţit) este Colţ şi nu Bolii, iar lucrarea în cauză – *Voyage aux régions minières de la Transylvanie occidentale* şi nu volumul III din *Nouvelle Géographie universelle.*

În 1970, Simion Săveanu publica articolul *Pe urmele lui Jules Verne... în ţara Haţegului,* subliniind, în încheiere, „coincidenţa frapantă dintre locul unde este construită cetatea Colţ, modul ei de construcţie şi descrierea amănunţită a castelului din Carpaţi, descriere care ne duce spre culmea împădurită ce străjuieşte drumul spre Vulcan, Lonea, Petroşani... Asemănarea dintre cele două castele

indică aproape cu siguranţă faptul că Jules Verne şi-a plasat acţiunea celebrului său roman în cetatea Colţ!” (115). Am văzut cum stau lucrurile cu „modul de construcţie”. Cât despre amplasamentele cetăţii şi „castelului”, orice apropiere este exclusă. Coincidenţele trebuie căutate pe un alt tărâm.

Numele de familie al birăului şi al fiicei sale este, am mai spus-o, cel al cetăţii. Iată şi două supoziţii inedite până la apariţia, în 1978, a studiului meu *Castelul din Carpaţi* (70). Însoţitorul pădurarului Nicu Deac în expediţia spre castel este doctorul *Patak* – în limba maghiară, *răuşor.* (Nu întâmplător, primul traducător în româneşte al romanului l-a rebotezat Părăian!) Iar la poalele dealului pe care a fost clădită cetatea curge... Râuşorul. Să se datoreze prezenţa acestui nume corespondenţei scriitorului cu Ane Margarete Maderspach, castelana de la Iscroni?

Nefericitul logodnic al Stillei ne prilejuieşte şi el o (mai complicată) meditaţie onomastică. „Familia conţilor de Télek – scrie autorul – una dintre cele mai vechi şi mai ilustre din România, a jucat un rol important chiar înainte ca ţara să-şi fi cucerit independenţa, pe la începutul secolului al XVI-lea. Participând la toate evenimentele politice, ea şi-a înscris cu glorie numele în istoria acestor provincii. Acum, mai puţin favorizată decât faimosul fag al castelului din Carpaţi, care mai avea trei ramuri, casa Télek rămăsese cu una singură, ramura Télekilor din Craiova, al cărei ultim vlăstar era tânărul boier abia sosit în satul Werst”. Ce să caute însă un astfel de nume în Ţara Românească?... Încercând să rezolve incongruenţa, Victor Onişor şi Vladimir Colin au recurs, cum am arătat, la soluţii radicale: Emil Telesco, Frâncu Slătineanu. Cercetarea izvoarelor documentare ne oferă o altă cheie, după opinia mea singura care ne poate duce la dezlegarea enigmei. „Rămăşiţele pământeşti ale Elisabethei Morsinai sunt depuse într-un alt sat de pe domeniul Huniazilor, la Telek”, scrie Auguste de Gérando (op. cit., p. 374)[28]. Nu era mai

[28] Daniel Compère e convins că a găsit soluţia: „Cât despre contele Franz de Télek, el îşi datorează fără îndoială numele muntelui Felek” (6, p. 77). Dacă ar fi citit cartea lui Gérando...

firesc, deci, ca aşa să-l fi chemat pe stăpânul „castelului din Carpaţi”, mai ales când ştim că membrii familiei Cândea se numărau printre oamenii de încredere ai lui Iancu de Hunedoara? Şi pentru că e vorba despre un nobil român, versiunea cea mai plauzibilă a numelui mi se pare a fi Francisc (de) Teleac, cum sună toponimul românesc al satului hunedorean. Autorul anonim al traducerii din „Ziarul călătoriilor” s-a apropiat foarte mult de această grafie, dar n-a îndrăznit să meargă până la capăt... Cât despre Radu Gorj (transcriere firească a lui Gortz), patronimicul este la fel de nepotrivit pentru o veche familie din Transilvania şi întru totul la locul lui în ţara Românească.

Aşadar Jules Verne a încurcat numele protagoniştilor. Nu a făcut-o nici prima, nici ultima oară. De ce să ne mirăm că unui transilvănean i se atribuie un nume muntenesc (şi invers), când, în *Frumoasa Dunăre galbenă*, Miclescu şi Dragoş i se vor părea autorului a fi nume ungureşti?

Pentru că ne-am întors pe tărâmul onomasticii, să abordăm şi grupul de toponime al căror înţeles părea ireductibil. Orgall ar putea fi, aşa cum am sugerat, o transcriere după ureche a lui Gorgan (urechea Anei Margarete Maderspach?). Werst... în judeţul Braşov se afla localitatea Wert (Vărd), situată nu prea departe de Homorodul Luisei Teutsch-Müller. Iar Niad este, citit pe dos, „unul dintre ciudatele nume păgâne [...] care se află la mare cinste în familiile valahe”: Dain(a), în transcrierea eronată a lui Gérando – Verne. Procedeul mai este folosit în „Călătoriile extraordinare”, uneori într-un mod şocant, ca de pildă Servadac-Cadavres.

Încercarea noastră de a limpezi acest aspect, a cărui însemnătate nu trebuie subevaluată, nu va ocoli misterul numelui Stillei. Robert Pourvoyeur îl consideră, cum am văzut, derivat din Stella, primadona din opera *Povestirile lui Hoffmann.* Înaintea lui, Marcel Moré descoperise că interpreta unui rol secundar dintr-o altă creaţie a lui Offenbach, opera bufă *Docteur Ox* (1877), se numea Stella, comentând: „Stranie coincidenţă: Stella, Stilla! cele două nume, cel al realităţii şi cel al fanteziei, sunt identice, în afara unei litere” (23, p. 162). Constatăm şi că, rezumând

romanul, Marguerite Allotte de la Fuÿe scrie invariabil Stella în loc de Stilla. Să aibă faptul o semnificaţie ocultă, sau face parte din suita de erori a biografei, de genul Rodolphe de Haz şi Franz de Teck?... În sfârşit, într-un dialog imaginar dintre Jules Verne şi prietenul său din tinereţe, celebrul fotograf şi aeronaut Félix Toumachon, zis Nadar, Gilbert Prouteau sugerează că numele divei ar fi fost inspirat de cel al nepoatei lui Cain, Tsilla, din *Legenda secolelor* a lui Victor Hugo (24, p. 364). O sugestie mai îndreptăţită decât pare la prima vedere, dacă ne gândim la frecvenţa anagramelor în „Călătoriile extraordinare”: Nadar devine Ardan în dipticul selenar, Barnum – Munbar în *Insula cu elice* etc. Iar admiraţia lui Jules Verne faţă de autorul *Legendei secolelor* este deseori mărturisită în scrisorile adresate familiei şi în cărţi: „cel mai ilustru dintre poeţii noştri”, îl categoriseşte Aronnax, în *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Dar poate că toate aceste căutări sunt de prisos şi ar trebui să prevaleze soluţia cea mai simplă: Simone Vierne observă că eroina absentă a romanului se numeşte „în mod transparent Stilla, steaua teatrului San Carlo din Napoli” (29, p. 161).

Mai rămâne să elucidăm zgomotoasa problemă a vizitei lui Jules Verne în Transilvania. Nesocotind afirmaţia categorică a prefaţatorului primei versiuni româneşti a *Castelului din Carpaţi:* „Jules Verne n-a umblat nicicând în părţile noastre”, s-au ivit o seamă de speculaţii întreţinute de unii descendenţi ai soţilor Müller. La 1 aprilie 1961 – să fi ales redacţia revistei „Magazin” anume această dată? – apărea articolul lui Simion Săveanu, *Jules Verne a vizitat şi ţara noastră.* Fructificând informaţii obţinute dintr-o sursă deocamdată anonimă, autorul susţine că, după moartea lui Oscar Favre la Amiens, Luise se întoarce în Transilvania, însoţită de scriitor, pentru a rezolva chestiuni legate de o moştenire (114). Dacă Simion Săveanu nu ne spune când s-a petrecut evenimentul, Pompiliu Voiculeţ-Lemeny precizează: *„Le Château des Carpathes (Castelul din Carpaţi)* este unul dintre puţinele romane pentru care autorul s-a documentat la locul acţiunii, călătorind în anul 1892 prin ţara noastră şi stând mai mult timp în ţinutul

oraşului Petroşani, făcând cercetări atât asupra locurilor cât şi a locuitorilor, studiind întreaga istorie a Transilvaniei” (124). Aşadar, Jules Verne s-a documentat în 1892 pentru un roman care a început să apară, în „Magasin d’Éducation et de Récréation”, la 1 ianuarie 1892 şi a cărui primă versiune exista cel mai târziu în 1889!...

Campionul tezei documentării „la locul acţiunii” este însă Simion Săveanu, care o reia în câteva articole şi în cartea intitulată, definitoriu, *Pe urmele lui Jules Verne în România.* În subcapitolul *Un voiaj incognito*, alcătuind „un punctaj cu elemente noi descoperite” ca rezultat al „investigaţiilor de până acum”, autorul consideră că ele constituie „o dovadă în plus în sprijinul subiectului acestei lucrări: vizita scriitorului în ţara noastră” (op. cit., pp. 81–85). Să le analizăm pe rând:

„1. La Bucureşti există o pendulă şi patru micro-modele de iahturi care au aparţinut romancierului francez şi au fost dăruite prietenei sale Luiza”;

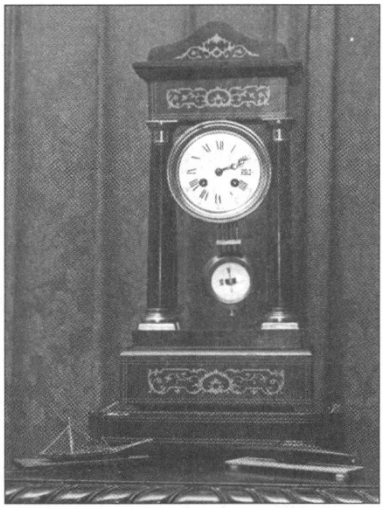

Pendula și navomodelele

La Bucureşti se aflau, cum am arătat, o pendulă de *masă* – precizarea e necesară, întrucât Simion Săveanu vrea să ne facă să credem că Lucia Angela Dudescu i-ar fi spus „...mica pendulă pe care o vedeţi pe perete...” (Id., p. 49) – şi *două* navomodele; pe de altă parte, a include un submarin în categoria „iahturi” e un element cu adevărat nou...

În favoarea tradiţiei familiale, potrivit căreia navomodelele au fost lucrate de Jules Verne, poate fi invocată o informaţie consemnată de Daniel Compère: „Dulgherul din Crotoy realizează, în 1868, o machetă a lui «Saint-Michel», pe care J. Verne o finisează pentru a o face întrutotul asemănătoare vasului său. El va construi şi o

machetă a lui «Nautilus»” (7, p. 17).

Cât despre filiera prin care obiectele au ajuns la Bucureşti, Simion Săveanu consideră drept hotărâtoare o frază din testamentul Luisei Müller: „Fiica mea Eugènie, care a murit, a primit încă în timpul vieţii ei toate lucrurile mai preţioase de la mine: *un ceas de perete valoros astăzi*...” (pp. 53–54); sublinierea îi aparţine lui Simion Săveanu, ceea ce dovedeşte, în opinia mea, că domnia sa n-a văzut pendula de masă din apartamentul soţilor Dudescu.

„2. A corespondat cu soţii Müller şi cu alţi prieteni din România”;

Singurele scrisori ale lui Jules Verne descoperite până acum în ţara noastră sunt adresate unor cititoare din Galaţi şi Focşani, cuprinzând numai amabilităţile de rigoare.

„3. Prozatorul a avut posibilitatea să vină pe teritoriul românesc între anii 1882–1884 sau 1884–1886, epoci despre care nu se ştie unde a voiajat”; în 1882, prozatorul era de mult celebru şi nu era cu putinţă ca o absenţă mai lungă să treacă neobservată. Or, Simion Săveanu prespune că numai vizita în Transilvania a durat o lună, la care ar trebui să se adauge drumul dus-întors şi zilele petrecute la Bucureşti. În biografia lui Jules Verne nu există o asemenea pată albă.

Dezvoltându-şi ipoteza, autorul a uitat că, potrivit scenariului său, la călătorie, începută *la Amiens,* a participat şi Luise. Or, în 1882 aceasta se afla *la Bucureşti,* unde, la 5 august, s-a născut Eugènie Jeannette Marie Rose, în 1884 urmând gemenele Angele şi Georgette. Disponibilitatea nu prea tinerei mame pentru drumuri lungi şi obositoare mi se pare mai mult decât îndoielnică.

De altfel, a include anul 1884 printre cei în care „nu se ştie unde a voiajat” scriitorul denotă o cunoaştere să spunem aproximativă a biografiei verniene. Pentru că între 13 mai şi 18 iulie a avut loc a cincea şi cea mai celebră croazieră în Mediterana, la bordul lui „Saint-Michel III”.

Un ultim, dar deloc neglijabil, detaliu. Imaginându-şi modul în care s-a desfăşurat „călătoria incognito realizată de Jules Verne”, Simion Săveanu scrie: „Anul 1882. Un iaht

sub pavilion francez a coborât pe Dunăre până în faţa Giurgiului, unde a aruncat ancora. După formalităţile vamale de rigoare, un bărbat în jurul vârstei de 55 ani însoţit de o femeie mai tânără au intrat pe teritoriul românesc". Făcând abstracţie de precizările de mai sus, mă întreb cum ar fi ajuns „Saint-Michel III" *să coboare pe Dunăre,* ştiut fiind că portul său de croazieră, Le Treport, era situat pe ţărmul francez al Mării Mânecii!

„4. Atras de necunoscut, a trecut Bosforul, a străbătut Dobrogea şi a călătorit de-a lungul coastelor Mării Negre";

În altă parte, Simion Săveanu se întreabă: „Cum ar fi putut altfel să descrie atât de minuţios toate aşezările situate de-a lungul malurilor acestei mări, în povestirea *Kéraban încăpăţânatul*?" (Id., pp. 59–60). Am reprodus la locul cuvenit scrisoarea lui Jules Verne către editorul Hetzel, din care reiese limpede că ocolul Mării Negre a fost făcut *pe hartă.*

„5. Fratele lui a navigat pe Marea Neagră şi este foarte probabil că a fost şi în ţara noastră";

Paul Verne a participat, ca marinar, la războiul Crimeei (1854–1855). Acel „foarte probabil" nu este decât o apreciere lipsită de orice suport real. Şi apoi, cum ar putea constitui vizita (imaginară) a lui Paul în ţara noastră „o dovadă în plus" în ceea ce priveşte vizita (la fel de imaginară) a lui Jules?

„6. Michel Verne, fiul său, a prospectat mine în România timp de mai mulţi ani şi a mers cu vaporul pe Dunăre";

Michel a efectuat prospecţii miniere în Rusia, Silezia, România între 1898 şi 1902 (Cf. 27, p. 325). Călătoria pe Dunăre a avut loc şi ea în această perioadă, dând naştere incidentului pe care-l voi relata în al şaptelea capitol al cărţii noastre. Faptele nu au, evident, nicio legătură cu presupusa vizită a scriitorului.

„7. La Reşiţa a lucrat un membru al familiei Verne, neidentificat încă, iar la Iscroni locuia Ana Margarete Maderspach, despre care tradiţia aminteşte că ar fi corespondat cu scriitorul";

Prima parte a acestui pasaj este semnificativă pentru modul în care, sub pana lui Simion Săveanu, semnele de

întrebare se transformă în certitudini. Mai înainte se afirmase doar că printre funcţionarii francezi ai STEG-ului, Uzinele Reşiţa de astăzi, era menţionat, prin 1860, „un oarecare G. Verne” (op. cit., p. 56), autorul continuând: „Dar cine a fost G. Verne, nu se ştie încă precis, deoarece printre rudele romancierului n-am găsit niciun nume asemănător...” (Id., p. 57). Pentru binele cauzei, „un oarecare” devine „un membru al familiei Verne”!

În legătură cu Ane Margarete Maderspach, ca prezumtivă corespondentă a scriitorului, m-am pronunţat anterior.

„8. Poetul şi dramaturgul Hajdu Zoltan susţine că a văzut într-o veche revistă ilustrată un document extrem de preţios: o imagine fotografică care-l înfăţişa pe Jules Verne în momentul când voiaja în Transilvania”;

Hajdu Zoltan ar fi văzut fotografia în copilărie şi nu-şi amintea „nici măcar titlul acelei publicaţii” (Id., p. 61). În aceste condiţii, ceea ce ar fi constituit o dovadă hotărâtoare nu e decât o fata morgana.

„9. Mentorul literar al romancierului a scris o poveste a cărei acţiune se petrece într-un cadru din Moldova”;

Am arătat că nuvela lui Alexandre Dumas ar fi putut constitui un prim stimul al interesului viitorului romancier pentru o anumită zonă geografică. Atât şi nimic mai mult.

„10. Jules Verne a dovedit un ataşament nemaiîntâlnit la vreun alt autor străin pentru România şi poporul ei”.

Am dat câteva exemple, dintre multele posibile, care infirmă această aserţiune. Jules Verne s-a înscris în curentul de simpatie acţionând, mai ales în Franţa, în favoarea împlinirii aspiraţiilor naţionale ale românilor transilvăneni.

Să recapitulăm: prezenţa la Bucureşti a unor obiecte dăruite (conform tradiţiei familiale) la Amiens; corespondenţa (dispărută, dacă a existat) cu soţii Müller; participarea lui Paul Verne la războiul Crimeei; prospecţiile efectuate de Michel Verne în România, în jurul anului 1900; un nume (G. Verne) aflat (prin 1860!) pe lista funcţionarilor francezi de la Reşiţa; corespondenţa Anei Margarete Maderspach cu scriitorul (conform tradiţiei locale şi fragmentelor neautentificate publicate de Dumitru Dem Ionaşcu); amintirea despre o fotografie dintr-o revistă fără

nume; o nuvelă a lui Dumas; ataşamentul scriitorului faţă de România şi de români. Nimic din toate acestea nu ne oferă „o dovadă în plus” privind vizita în ţara noastră. Simion Săveanu însuşi conchide, cu o dezarmantă candoare: „Un singur element lipseşte la ora aceasta pentru ca viziunea călătoriei lui Jules Verne în România să nu mai pună niciun fel de probleme: un document care s-o ateste” (op. cit., p. 85).

Din „punctajul” reprodus anterior este omis un „argument” utilizat de câteva ori în volum: Jules Verne n-ar fi putut să înfăţişeze atât de viu şi de amănunţit peisajele, costumele, obiceiurile româneşti, dacă nu le-ar fi cunoscut nemijlocit. (Opinia este împărtăşită de Liviu Burlec, în articolele la care m-am referit.) Fără a trece sub tăcere existenţa principalelor surse documentare ale *Castelului din Carpaţi,* Simion Săveanu este convins că „numai din lectura scrierilor acestora sau din eventuale discuţii purtate cu aceşti autori (Auguste de Gérando şi Élisée Reclus – I. H.) n-ar fi putut rezulta o acţiune atât de realistă, cu detalii de peisaj inexistente în niciuna din lucrările amintite” (Id., p. 73). Să vedem în ce măsură se susţine această nouă afirmaţie categorică.

Întrebându-se cine a construit „castelul din Carpaţi”, Jules Verne răspunde: „...îndrăzneţul artist a rămas neştiut, de n-o fi cumva românul Manole, cel atât de glorios cântat de legendele valahe, care a clădit la Curtea de Argeş celebrul castel al lui Radu Negru”. Simion Săveanu comentează: „Partea finală a citatului reprodus reflectă din plin cunoştinţe uimitoare pentru un străin şi ele nu puteau fi asimilate decât dacă ar fi călătorit prin acele locuri sau i-ar fi povestit cineva despre ele” (Id., p. 67). E adevărat că nici Gérando, nici Reclus nu se referă la legenda meşterului. Manole; Jules Verne a întâlnit-o în „Cozeriile geografice” din „Le Tour du Monde”, intitulate *De Paris à Bucarest* şi folosite de el, cum vom vedea, ca principală sursă pentru *Frumoasa Dunăre galbenă.* În numărul din 1866 al revistei, M. Lancelot nota: „În drum spre Argis (sic.), am citit emoţionanta legendă pe care şi-au transmis-o generaţiile în legătură cu construcţia bisericii”. Urmează legenda, în

versiunea lui „Basile” Alecsandri. Jules Verne preia şi grafia lui Lancelot: Argis, Manoli etc.

Constatând prezenţa unor „cuvinte româneşti, aşa cum erau ele pronunţate de localnici”, Simion Săveanu o consideră drept „o nouă mărturie în sprijinul temei pe care o dezbat: vizita prozatorului pe pământul românesc” (Id., p. 69). Cuvintele citate sunt: cucuruz, mămăligă, voievozi, barăci, balauri, catrinţă, şerpi de casă, zmei... Pentru a nu transforma aceste pagini într-un obositor studiu comparativ, voi spune doar că *toate* aceste cuvinte se găsesc în sursele documentare amintite. Câteva exemple: „porumbul, zis *cucuruz* în regiune” (Reclus, *Voyage...); „mammaliga*, adevărată *potenta* italiană” (Gérando, *La Transylvanie...* vol. I, p. 346); „Voievodul Huniade” (Reclus, op. cit.); „baracă” (id.); „şerpi de casă” (Lancelot, „Le Tour...”, 1869).

Am văzut că legendele evocate succint într-o pagină a romanului sunt desprinse şi ele din Gérando şi Reclus. Simion Săveanu crede că pasajul respectiv „denotă cunoaşterea folclorului transilvănean” (op. cit., p. 69) şi adaugă la şirul „dovezilor” care ar pleda pentru vizita incognito a scriitorului „descrierea vestitului «Târg de fete» de pe muntele Găina, care

„De sărbătoarea Sfântului Petru, se deschide târgul de fete"

avea loc în fiecare an, sau băncile de piatră puse de localnici la răscrucile de drumuri, locuri de odihnă şi de astâmpărare a setei călătorilor” (id.). În context, se lansează o altă idee fără acoperire: „...scriitorul, de câte ori a reprodus ceva luat de la Reclus a pus fragmentul între ghilimele” (id., p. 70). Pentru o deplină şi, sper, definitivă lămurire, voi aşeza de astă dată textele faţă în faţă:

„...tinerii vin în grabă, de la o depărtare de mai multe leghe, la «târgul de fete» care se ţine în iulie, în ziua consacrată protectorilor sfântul Petru şi sfântul Pavel. Ele sunt acolo cu sutele, tinere şi bătrâne, frumoase şi urâte, însoţite de membrii familiei şi de prieteni, gătite cu podoabele lor, aşezate pe lăzile lor cu veşminte...” (Elisée Reclus, *Nouvelle Géographie universelle. Tome III, Europe Centrale,* Paris, Librărie Hachette et Cie, 1878, p. 352).

„În fiecare an, la sărbătoarea sfântului Petru, se deschide «târgul de fete». În ziua aceea, se adună toate fetele din comitat. Au venit în cele mai frumoase căruţe, trase de cei mai buni cai; şi-au adus zestrea, adică veşminte ţesute, cusute, brodate de mâinile lor, închise în lăzi viu colorate; sunt însoţite de familii, prietene, vecine. Şi atunci vin tinerii... (Jules Verne, *Le Château des Carpathes,* Paris, Librairie Hachette, 1923, pp. 84–85).

„Din loc în loc, vase cu apă proaspătă sunt puse pe un fel de dolmene aşezate în acest scop la marginea drumului. Atâta bunăvoinţă faţă de străinul care trece nu constituie o mărturie în favoarea valahului desconsiderat? [...] bănci de piatră.”

„Această stâncă era una dintre băncile de piatră acoperite cu sipică şi saxifragă, întâlnite deseori la răscruce de drumuri în provinciile valahe. Călătorul poate nu numai să se odihnească, dar şi să-şi astâmpere setea cu apa dintr-un vas pus pe bancă, apă împrospătată în fiecare zi de ţărani.” „...uriaşii stâlpi de granit sau de şist neşlefuit, ridicaţi la răscruci de drumuri [...] în Transilvania, o mică piatră fixată transversal pe creştetul lor aminteşte că e vorba despre o cruce; acolo unde această piatră lipseşte, o crestătură orizontală ajunge pentru a sfinţi stâlpul” (Elisée Reclus, *Voyage...).*

„La marginea băncii se înălţa o tulpină de granit, vestigiu al unei cruci ale cărei braţe nu erau marcate, pe stâlpul vertical, decât printr-o crestătură pe jumătate ştearsă” (Jules Verne, *Le Château...* p. 70).

Fragmentele n-au fost puse între ghilimele, pentru că Jules Verne n-a transcris, ci a prelucrat informaţiile oferite de Reclus. Un alt exemplu frapant al metodei de lucru a scriitorului îl constituie înmănunchierea într-un singur pasaj a datelor despre minele şi minereurile Transilvaniei, date risipite pe multe pagini ale însemnărilor marelui geograf:

„La Praid [...] se vede chiar un adevărat munte de sare pură, al cărui dom teşit nu are mai puţin de şapte kilometri de jur-împrejur [...] Turda [...] rocile sale furnizează în medie douăzeci de mii de tone de sare gemă pe an.”; „Minele de la Rimetea [...] numeroase zăcăminte de plumb, de galenă, de mercur, de fier.”; „Hunedoara [...] zăcămintele sale de fier, odinioară neglijate, au căpătat o mare importanţă datorită descoperirii calităţilor extraordinare pe care le are minereul, pentru fabricarea oţelului. „Minele bazinului sunt foarte uşor de exploatat în întreaga vale lacustră în care curg astăzi cele două Jiuri.”; „Această cantitate este de cel puţin două sute cincizeci de milioane de tone.”

„...mine de sare gemă la Turda, cu o producţie anuală de peste douăzeci de mii de tone; muntele Praid, al cărui dom are o circumferinţă de peste şapte kilometri şi conţine numai clorură de sodiu; minele de la Rimetea, care produc plumb, galenă, mercur şi mai ales fier [...] minele de la Hunedoara şi minereurile lor care se transformă în oţel de calitate superioară; mine de huilă, uşor de exploatat în primele straturi ale acestor văi lacustre [...] vastă pungă cu un conţinut apreciat la două sute cincizeci de milioane de tone...” (Jules Verne, *le Château...* p. 29).

Confruntarea textelor cere, desigur, mai mult efort şi este mai puţin spectaculoasă decât însăilarea unor fabulaţii despre „documentarea la faţa locului”. Ea ne îngăduie să înţelegem semnificaţia unui pasaj din scrisoarea trimisă de Jules Verne lui Hetzel, la 20 iulie 1991:

„Am primit cele două numere din «La Revue Britannique»

pe care mi le-ai trimis. Articolul despre ruteni îmi va putea fi de folos. Dar de cea mai mare utilitate mi-a fost călătoria lui Elisée

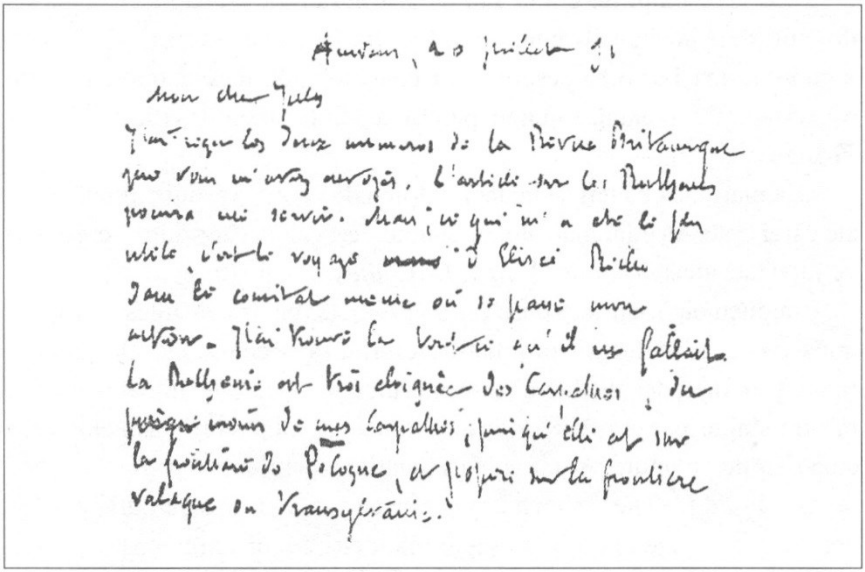

Reclus chiar în comitatul unde se petrece acţiunea romanului meu. Am găsit în ea tot ceea ce-mi trebuia. Rutenia se află foarte departe de Carpaţi, cel puţin de Carpaţii *mei,* de vreme ce este situată la graniţa cu Polonia, iar eu operez la graniţa valahă cu Transilvania”.

Aş adăuga, ca o admirabilă concluzie la discuţia de până acum, aprecierea formulată de Herve de Rauville într-un panegiric publicat după două săptămâni de la moartea lui Jules Verne: „...el avea darul – rar chiar la cei mai mari scriitori – de a da senzaţia *lucrului văzut* atunci când descria ţări, scene şi moravuri pe care le cunoştea doar pentru că le studiase în lucrările altora, sau chiar pur şi simplu pentru că le inventase” (109). Ne vom întâlni îndată cu o altă manifestare a acestui dar al zeilor.

Un atribut spectaculos al domniei regelui-abur îl constituie creşterea vitezei de deplasare a oamenilor şi a mărfurilor, datorată extinderii ariei şi performanţelor unui nou şi revoluţionar mijloc de locomoţie. În 1829, locomotiva lui Robert Stephenson, „Rocket", remorca un convoi cântărind treisprezece tone cu douăzeci şi şase de kilometri pe oră. În 1832 avea loc inaugurarea primei linii ferate franceze, între Saint-Étienne şi Lyon. Iar la începutul lui aprilie 1847, Jules Verne urca pe Loara în piroscaf, până la Tours, de unde lua trenul spre Paris, ca să-şi dea examenele la Facultatea de drept. Corespondenţa cu părinţii nu consemnează impresiile acestei călătorii a tânărului de 19 ani. Să recurgem, deci, la idolul său literar, Victor Hugo, care îi scria soţiei, cu un deceniu în urmă, după ce străbătuse în acelaşi mod spaţiul dintre Anvers şi Bruxelles: „E o mişcare magnifică, pe care trebuie să o simţi ca să-ţi dai seama de ea. Iuţeala e uimitoare. Florile de pe drum nu mai sunt flori, sunt pete sau mai curând linii roşii şi albe; nu mai există puncte, totul devine linie; lanurile de grâu sunt mari plete galbene, lucernele sunt lungi cosiţe verzi; oraşele, clopotniţele şi copacii dansează şi se amestecă nebuneşte la orizont..." (Cf. 168, p. 26). În 1842, Paul de Kock considera că „Drumul de fier este adevărata lanternă magică a naturii" (id., p. 18). Iar Benjamin Gastineau hiperboliza, într-un text din 1861: „Înaintea creării drumului de fier, natura nu mai palpita: era o Frumoasă-din-pădurea-adormită, o statuie rece, o vegetală, un polip; până şi cerurile păreau imuabile. Drumul de fier a însufleţit totul, a pus în mişcare totul. Cerul a devenit un infinit activ, natura – o frumuseţe în acţiune" (id., p. 29). Maşina se integrează firesc în peisaj, se transformă într-un element regenerator al naturii care abia începuse să cunoască efectele poluării industriale.

Această stare de spirit se manifestă vizibil şi în „Călătoriile extraordinare". Pierre Macherey sesizează prezenţa unor imagini emblematice în *Copiii căpitanului*

Grant şi *Ocolul lumii în optzeci de zile!* „...fumul se răsuceşte în jurul esenţelor cu numele cele mai rare, trenul ia în stăpânire pădurea, deşertul, locuindu-le, împodobindu-le ca un templu...” (87). În temeiul acestei comuniuni secrete, cursierul de fier e capabil de performanţe aproape magice. În drumul lor pe „Pacific Rail-Road”, Phileas Fogg şi însoţitorii lui ajung la un pod suspendat peste torentul Medicine-Bow, care ameninţă să se prăbuşească, având mai multe grinzi rupte. S-ar impune o transbordare, dar pasagerii americani acceptă soluţia cea mai nebunească: „Locomotiva fluieră prelung. Mecanicul făcu trenul să dea înapoi cam o milă, ca un săritor care îşi ia avânt. Apoi, scoţând un alt fluierat, locomotiva porni înainte, mai întâi încet, pe urmă repede, din ce în ce mai repede, până ce viteza deveni înfricoşătoare; nu se mai auzea decât urletul maşinii, ca un nechezat metalic; pistoanele făceau douăzeci de curse pe secundă, osiile roţilor fumegau în lagăre. Gonind cu o sută de mile pe oră, trenul nu mai apăsa pe şine. Viteza mânca greutatea... şi trecură! Trecură ca fulgerul, fără să vadă podul. Sau mai degrabă săriră de pe un mal pe celălalt...”.

Viteza care mănâncă greutatea nu e decât o metaforă investită cu autoritatea unei false teorii ştiinţifice. Poate că Jules Verne şi-a amintit versurile lui Hugo din *Voix intérieures*:

„O poètes! le fer et la vapeur ardente
Effacent de la terre, à l’heure où vous rêvez,
L’antique pesanteur, à tout objet pendante,
Qui sous les lourds essieux broyait les durs pavés”.

Drumul de fier apare şi în *Încăpăţânatul Kéraban:* călătorul îndărătnic trebuie să aştepte trecerea trenului pe linia Cernavoda – Constanţa şi îşi vede apoi trăsura sfărâmată de o locomotivă, pentru că nu a vrut să se retragă de pe şine, spre a-i face loc lui Safar. Cu toată aversiunea lui faţă de acest mijloc de locomoţie netradiţional, Kéraban e silit să-l folosească de la Poti la Tiflis, unde e dus să-şi plătească amenda.

Tiflis este şi punctul de plecare al lui Claudius Bombarnac, eroul-povestitor eponim al unui roman pe care

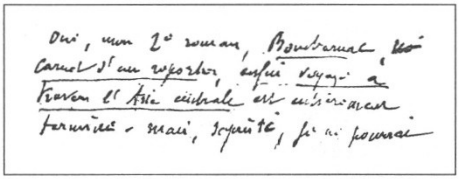

Marc Angenot îl consideră a fi „feroviar de la prima până la ultima pagină” (32). Jules Verne a început să-l aştearnă pe hârtie în 1890, după cum reiese din scrisoarea trimisă lui Hetzel la 13 februarie 1891: „...pentru 92, îţi rezervasem *Castelul din Carpaţi,* 1 vol. Şi romanul la care lucrez acum, de asemenea 1 vol. – călătoria *expresului trans-asiatic* de la Tiflis la Pekin, să-l numim, dacă vrei, *însemnările unui reporter,* sau *Claudius Bombarnac* (este numele reporterului), sau *Cele 13 zile ale lui Bombarnac* etc. În sfârşit, va fi un roman fantezist şi vesel...”. La 12 august, editorul primeşte vestea că „...al 2-lea roman, *Bombarnac, Carnetul unui reporter,* în fine *Călătoria prin Asia centrală* este în întregime terminat...”. Ceea ce nu-l împiedică pe autor să expedieze, la 12 octombrie, manuscrisul „aproape integral”, iar la 16 decembrie să precizeze: „...îţi trimit pe calea ferată ultimele capitole manuscrise ale lui *Bombarnac...”.*

S-ar putea crede că nimic nu mai stătea în calea apariţiei grabnice a romanului. Dar Hetzel fiul moştenise obiceiul tatălui său de a formula aprecieri, obiecţii, sugestii – şi Jules Verne era totdeauna gata să taie, să înlocuiască, să adauge, când aceste operaţii se arătau a fi profitabile textului. O dovadă ne este oferită şi de această scrisoare din 14 februarie 1892, pe care o reproduc in extenso:

„Dragul meu Jules,

Îţi trimit astăzi o parte din şpalturile lui Bombarnac şi te rog stăruitor să le dai la corectat cât mai curând posibil şi să mi le retrimiţi.

Noul rol al lui Faruskiar, ca administrator al C^{ie}, aduce în roman schimbări pe care nu le poţi bănui. Dar cum această modificare îmi place foarte mult, cum o găsesc extrem de modernă, nu dau îndărăt din faţa acestei remanieri şi sper s-o duc la bun sfârşit. Repet, asta schimbă lucrurile în profunzime, dar cartea va câştiga.

Atenuez simţitor rolurile Caterna, cel puţin la capitolul glumă, şi le readuc la nivelul pe care nu trebuie să-l depăşească.

Cât despre baronul german, e altceva, îl păstrez aşa cum e. Reflectând, am înţeles că nu e posibil un roman cu un tip care vrea să facă Ocolul Lumii în 49 de zile şi îl face în 300. În a 50-

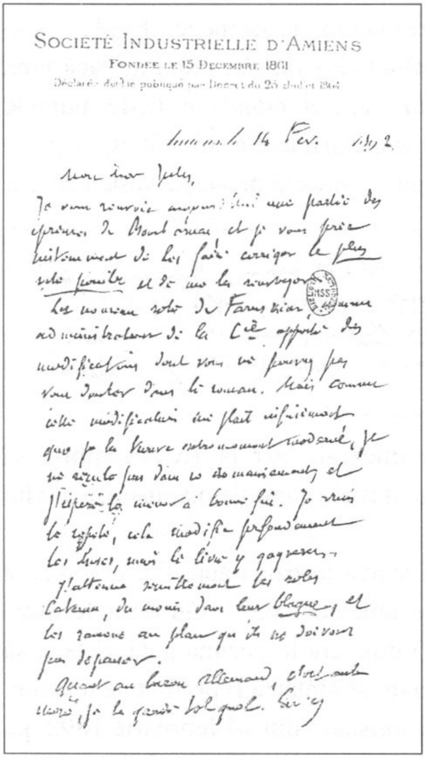

SOCIETÉ INDUSTRIELLE D'AMIENS
FONDÉE LE 15 DÉCEMBRE 1861
Déclarée d'utilité publique par Décret du 25 Juillet 1864

Lundi 14 Fév.

Mon cher Jules,

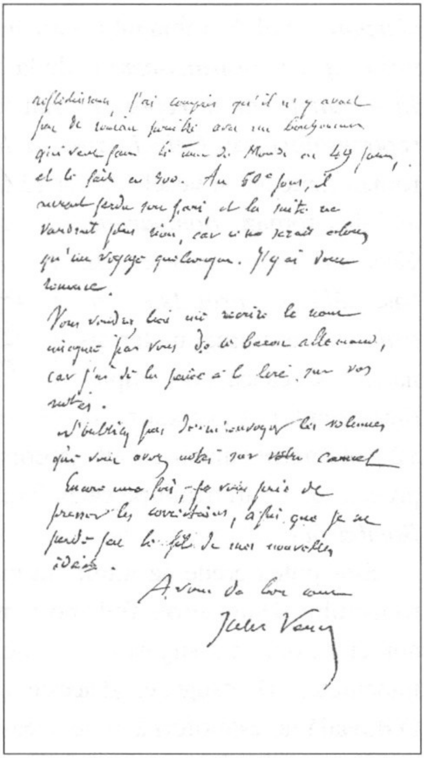

réfléchissant, j'ai compris qu'il n'y avait pas de roman possible avec un bonhomme qui veut faire le tour du Monde en 49 jours, et le fait en 80. Au 50e jour, il aurait perdu son pari, et la suite ne vaudrait plus rien, car ce ne serait alors qu'un voyage quelconque. J'y ai donc renoncé.

Vous voudrez bien me récrire le nom imaginé par vous de ce baron allemand, car j'ai de la peine à le lire sur vos notes.

N'oubliez pas de m'envoyer les volumes que vous avez notés sur votre carnet. Encore une fois, je vous prie de presser les correcteurs, afin que je ne perde pas le fil de mes nouvelles idées.

A vous de tout cœur

Jules Verne

a zi, el ar fi pierdut pariul şi urmarea n-ar mai face doi bani, căci n-ar mai fi decât o călătorie oarecare. Am renunţat deci la asta.

Te rog să-mi scrii încă o dată numele pe care l-ai imaginat pentru baronul german, căci mi-e greu să-l citesc în notele dumitale.

Nu uita să-mi trimiţi volumele pe care le-ai notat pe carnet, încă o dată, te rog să-i grăbeşti pe corectori, ca să nu pierd firul noilor mele idei.

Al dumitale din toată inima,

Jules Verne".

Despre modificări este vorba şi în scrisoarea datată 1 martie:

„Da, probabil am dezvăluit *prea devreme* trecutul lui

Faruskiar şi de asta *mă grăbesc* atât să revăd şpalturile. Nu voi divulga secretul decât mai târziu, după sosirea la Kaşgar şi prezentarea administratorului Marelui Transasiatic. – Prefer ca baronul german să-şi păstreze rolul de călător angajat în ocolul lumii; i se potriveşte. Dacă, mai târziu, voi fi obsedat de acest subiect, îl voi trata în cu totul alt mod. – Am văzut că Zeitung şi-a reînceput farsele şi voi profita. Claudius Bombarnac va putea să creadă mai întâi că în ladă se află croitorul Zeitung, personaj prea puţin interesant şi pe care-l cunoaşte pentru că l-a văzut la Paris. Dar el îşi va da seama că se înşală văzându-l pe Kinko, personaj foarte interesant de care se va ataşa. Aşa va fi mult mai bine”.

„Sosisem la Tiflis“

Ecourile acestui permanent schimb de opinii pot fi depistate cu uşurinţă în romanul apărut la 21 noiembrie 1892. Reporter al ziarului „XX^e Siècle”[29], Claudius Bombarnac primeşte o depeşă prin care i se cere să se îmbarce în „Marele Transasiatic” şi să trimită redacţiei relatări despre incidentele survenite de-a lungul celor 6000 de kilometri de cale ferată, parcurşi în treisprezece zile, de la Uzun-Ada la Pekin. Incidentele se lasă însă aşteptate, pentru că interesul cititorilor parizieni nu poate fi trezit de sfărâmarea uneia dintre cutiile cu dinţi artificiali pe care Fulk Ephrinell le transportă în Imperiul Celest, sau de pierderea pălăriei baronului Weisschnitzerdörfer, călătorul

[29] În 1892, la Paris apărea ziarul „XIX^e Siècle”.

hotărât să facă ocolul lumii în treizeci şi nouă de zile. Iar singurul lucru cu adevărat senzaţional nu poate fi comunicat ziarului: într-o ladă purtând inscripţiile *Oglinzi – Fragil – A se feri de umezeală* şi adresa *D-şoara Zinca Klork, bulevardul Cha-Coua, Pekin, provincia Petcili, China* se află... o fiară care sforăie. „Dar în ce scop – se întreabă reporterul – domnişoara Zinca Klork, această tânără femeie frumoasă – trebuie să fie frumoasă, această românca – e sigur românca, îşi expediază o fiară într-o cutie cu astfel de inscripţii?” Foarte curând, „fiara” se dovedeşte a fi un bărbat: „Acest om căruia-i disting perfect trăsăturile pare să aibă 25–26 de ani. Poartă barbă neagră. E un adevărat tip de român – ceea ce-mi confirmă ideile despre corespondenta sa românca. Are o privire blândă, cu toate că fizionomia lui denotă o mare energie...”. Bombarnac hotărăşte să intre în legătură cu el: „Îi voi spune că sunt francez şi un român ştie că poate avea totdeauna încredere într-un francez”.

Trenul îşi continuă cursa. Într-o staţie, i se ataşează un vagon plumbuit, sosit de la Teheran cu trupul neînsufleţit al marelui mandarin Ien-Lu. Reporterul se grăbeşte să telegrafieze ştirea ziarului său. În aceeaşi staţie, se urcă noi pasageri: seniorul mongol Faruskiar şi un conaţional de rang inferior, Ghangir. Mereu în căutare de senzaţional,

Bombarnac îşi închipuie că Faruskiar ar putea fi temutul bandit Ki-Tsang, care operează în regiunea străbătută de Marele Transasiatic.

După o tentativă ratată, reporterul îl contactează pe pasagerul clandestin. Reproduc esenţialul primei discuţii:

„— Cum te numeşti?

— Kinko (probabil Cincu – I. H.).

— Kinko?... Excelent nume!

— Excelent?...

— Pentru articolele mele! – Eşti român, nu-i aşa?

— Român din Bucureşti...

— Dar ai trăit probabil în Franţa...

— Patru ani la Paris, ca ucenic tapiţer în foburgul Saint-Antoine.

— Şi te-ai întors la Bucureşti?...

— Da, ca să lucrez pe cont propriu, până când mi-a fost imposibil să mai rezist dorinţei de a pleca...

— A pleca?... În ce scop?

— Pentru a mă însura!

— Să te însori... cu domnişoara Zinca...

— Zinca?...

— Da, domnişoara Zinca Klork, bulevardul Cha-Coua, Pekin, China!

— Ştiţi deci...

— Desigur... Adresa e pe lada dumitale...

— Adevărat!

— Cât despre domnişoara Zinca Klork...

— E o tânără româncă... Am cunoscut-o la Paris, unde învăţa meseria de modistă... Fermecătoare...

— Eram sigur de asta... nu e nevoie să insişti.

— S-a întors şi ea la Bucureşti... apoi i s-a propus să fie directoarea unei case de modă la Pekin... Ne iubeam, domnule, ea a plecat... şi a trecut un an de când suntem despărţiţi!... Mi-a scris acum trei săptămâni... Îi mergea foarte bine acolo... Dacă puteam să mă duc şi eu, mi-aş fi făcut o situaţie... N-am fi întârziat să ne căsătorim... Ea pusese ceva bani de-o parte... Eu aş fi câştigat curând cât ea... şi am pornit la drum... şi eu... spre China...

— În cutia asta?...

— Cum altfel, domnule Bombarnac? îmi răspunde Kinko, roşind. N-aveam decât suma necesară pentru a cumpăra o ladă, ceva provizii şi a mă lăsa expediat de un prieten îndatoritor... Biletul Tiflis-Pekin costă o mie de franci... Dar îndată ce-i voi câştiga, Compania va fi despăgubită, vă jur...”.

Reporterul îi promite discreţie şi sprijin, urmând ca, după ce acest lucru va fi posibil, să publice un mare articol în foileton, cu titluri palpitante: „Îndrăgostitul din cutie!... Zinca şi Cincu!... O mie cinci sute de leghe prin Asia Centrală, într-un vagon de bagaje!!!”.

Trenul ajunge în Pamir şi călătoria devine mai bogată în întâmplări. Faruskiar împuşcă o panteră care se pregătea să sară pe o platformă. O bară de legătură se rupe şi vagonul funerar rămâne undeva, în urmă; seniorul mongol se evidenţiază din nou prin insistenţa cu care cere să se pornească îndată după el. Suspiciunile reporterului dispar când, la intrarea pe teritoriul chinez, se află că Faruskiar este unul dintre administratorii Companiei Marelui Transasiatic.

La Khotan, Bombarnac găseşte o depeşă care-l aşteaptă de mai multe zile: ziarul său îl înştiinţa că trenul transportă nu trupul unui mandarin, ci tezaurul împăratului Chinei – aur şi pietre preţioase în valoare de 15 milioane de franci. Şi ceea ce trebuia să se întâmple se întâmplă: în timp ce

pasagerii asistă la preliminariile căsătoriei lui Fulk Ephrinell cu Horatia Bluett, reprezentanta unei firme producătoare de peruci din Londra, Marele Transasiatic este atacat de banda lui Ki-Tsang. După o împotrivire înverşunată, pasagerii încep să cedeze. Dar

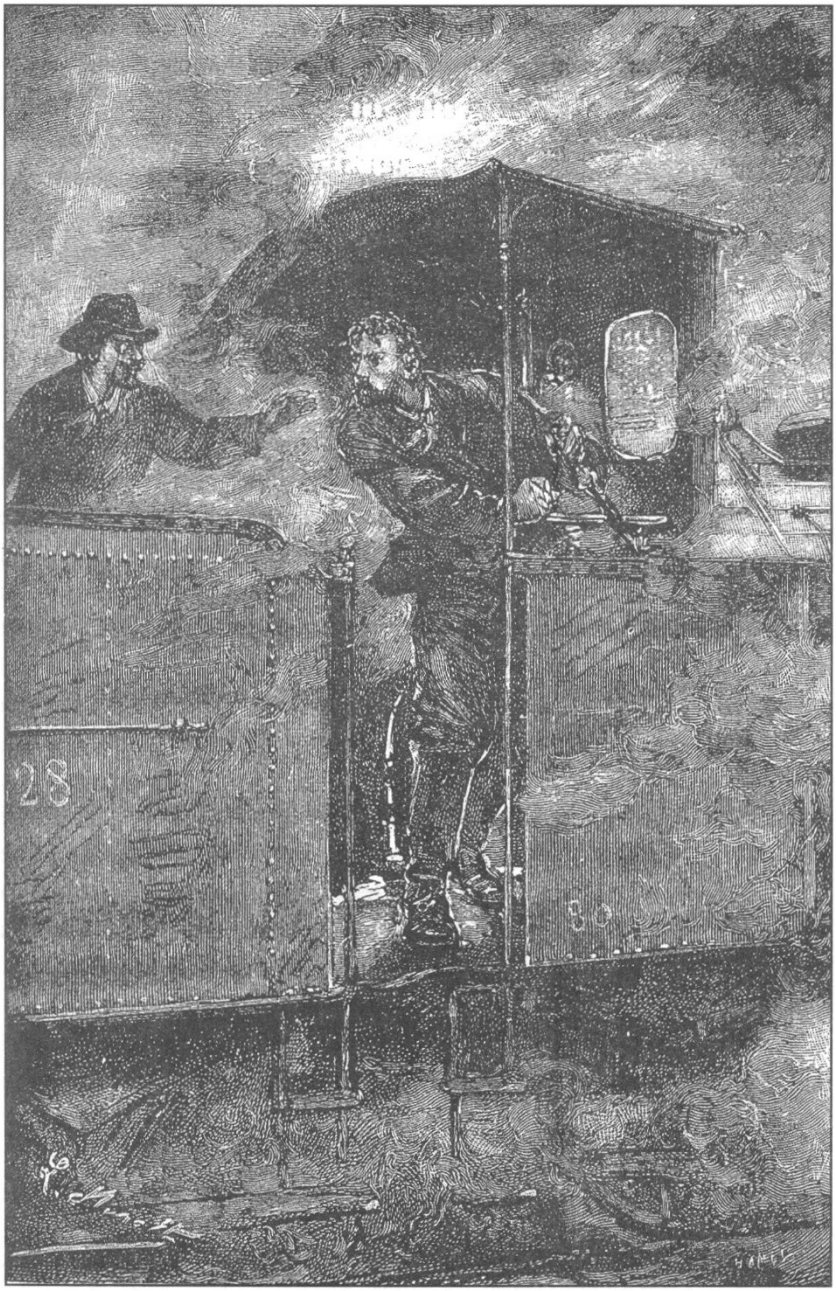

„Îl văd prinzându-se cu amândouă mâinile de supape"

Faruskiar îl ucide pe Ki-Tsang şi bandiţii fug. Reporterul trimite ziarului o telegramă în care exaltă eroismul administratorului.

Călătoria se apropie de sfârşit. Făcându-i o ultimă vizită lui Kinko, Bombarnac surprinde o discuţie între Faruskiar şi oamenii lui. Ei au pus la cale deturnarea trenului spre un viaduct în construcţie, urmând ca, după prăbuşirea care n-ar fi lăsat niciun supravieţuitor, să-şi însuşească tezaurul imperial. Mecanicul şi fochistul sunt ucişi. Mongolii sar din tren. Reporterul îl pune la curent pe Kinko şi amândoi ajung pe locomotivă, dar nu ştiu cum să o oprească. Tânărul apelează atunci la un mijloc disperat: el face să crească presiunea aburilor şi-i cere lui Bombarnac să-i avertizeze pe pasageri că vagoanele din faţă trebuie abandonate. Cazanul explodează şi Marele Transasiatic se opreşte la două sute de paşi de prăpastie. Dar Kinko a dispărut. Profund mişcat, reporterul comentează: „...graţie sângelui rece, energiei, devotamentului tânărului român, am scăpat toţi de această catastrofă [...] Aşadar, printre tovarăşii noştri de călătorie se afla un erou [...] Era acest român, acest om modest, neînsemnat, acest sărman logodnic pe care logodnica sa îl va aştepta zadarnic, pe care nu-l va revedea niciodată!... Ei bine, voi şti cum să procedez ca să i se facă dreptate... Voi spune de ce-a fost în stare...”.

După întârzierea pricinuită de evenimente, trenul ajunge în staţia terminus şi Bombarnac o vizitează pe Zinca Klork pentru a-şi îndeplini trista îndatorire de a-i anunţa moartea logodnicului. Zinca, „o blondă de 22–23 de ani, cu ochii negri caracteristici tipului românesc”, e gata să-şi piardă cunoştinţa, când în stradă se aud zgomote, strigăte şi... vocea lui Kinko! Proiectat de explozia cazanului pe terasament, scăpând nevătămat printr-o minune, pasagerul clandestin aşteptase ca agitaţia să se liniştească şi se întorsese în ascunzătoare. Iar acum, lada fiind transportată la destinaţie, un accident de circulaţie o făcuse să cadă şi să se desfacă, dezvăluindu-şi conţinutul. Kinko e condamnat la şase luni de închisoare, dar cei care-i datorează viaţa intervin în favoarea lui, ziarele cer să fie absolvit de pedeapsă. Împăratul îl graţiază şi-i trimite o sută de mii de

franci, drept mulţumire pentru salvarea tezaurului. Romanul se încheie cu căsătoria tinerilor. Iar povestitorul primeşte acest răspuns la ultima sa depeşă:

„Claudius Bombarnac Pekin China

Direcţiunea ziarului «XX^e Siècle» îl însărcinează pe corespondentul său Claudius Bombarnac să prezinte complimente şi omagii eroicului senior Faruskiar”.

Poanta finală este un comentariu ironic implicit la adresa loviturilor de teatru care încearcă să învioreze relatarea unei călătorii ameninţate de monotonie. Conştient de posibila reacţie a cititorilor, Jules Verne îl pune pe unul dintre pasagerii Marelui Transasiatic, actorul Caterna, să i se adreseze lui Bombarnac, tocmai în legătură cu metamorfoza lui Faruskiar: „...scrieţi asta într-un roman şi veţi vedea dacă nu se va spune că e neverosimil!”. Reporterul îi dă dreptate, subliniind însă că „oricât ar fi de neverosimil, aşa stau lucrurile”.

Introducându-ne încă o dată în intimitatea procesului său de creaţie, scriitorul citează faptul divers care i-a sugerat ideea omului-colet: „În 1889, 1891 şi 1892, un croitor austriac, Hermann Zeitung, a călătorit de la Viena la Paris, de la Amsterdam la Bruxelles, de la Anvers la Christiania, într-o ladă şi doi logodnici din Barcelona, Errès şi Flora Anglora, au împărţit aceeaşi cutie... de conservă[30], traversând Spania şi Franţa”. Întreprinzând investigaţii limitate, am găsit această însemnare, într-o amplă lucrare consacrată Parisului în secolul al XIX-lea: „19 ianuarie 1890. Un croitor vienez, Hermann Zeitung, soseşte cu trenul de la Viena la Paris, închis într-o ladă. El se transformase în colet, neavând cu ce să-şi plătească voiajul. Din nefericire pentru el, în momentul în care iese din ladă este văzut de impiegaţi şi dus la comisarul de poliţie” (1 85, p. 413). Regăsim în roman modul de a călători, lipsa de bani, descoperirea fraudei în ultimul moment. Sub pana lui Jules Verne, aceste elemente capătă alte dimensiuni şi sunt înnobilate de mobilul romantic al călătoriei şi de eroismul pasagerului clandestin.

[30] Joc de cuvinte intraductibil: în limba franceză, „de conserve” înseamnă şi „de conservă” şi „împreună”.

Implicarea afectivă a autorului rezultă şi din registrul total diferit în care sunt exploatate alte evenimente de dată relativ recentă, mediatizate mult mai amplu decât escapada croitorului vienez. Trimisul ziarului „XX^{e} Siècle” îi trece în revistă pe tovarăşii de călătorie, într-o discuţie cu şeful trenului, Popov:

„— Am ajuns la german, am continuat eu.

— Baronul Weisschnitzerdorfer?

— Mi se pare că merge până la Pekin.

— Până la Pekin şi mai departe, domnule Bombarnac.

— Mai departe?

— Da... face ocolul lumii.

— Ocolul lumii?

— În treizeci şi nouă de zile.

Aşadar, după domna Bisland, care a făcut acest faimos ocol în şaptezeci şi trei de zile, după miss Nellie Bly, care l-a făcut în şaptezeci şi două, după onorabilul Train, care l-a făcut în şaptezeci, acest german pretinde să-l facă în treizeci şi nouă?...

E adevărat, mijloacele de comunicaţie sunt acum mai rapide, direcţiile mai rectilinii şi, utilizând Marele-Transasiatic, care face ca Pekinul să se afle la cincisprezece zile de capitala prusiană, baronul poate să scurteze cu jumătate durata vechiului parcurs, prin Suez şi Singapore.

— Nu va ajunge niciodată! am exclamat eu.

— De ce? a întrebat Popov.

— Pentru că întârzie mereu. La Tiflis era să piardă trenul, iar la Baku pachebotul...

— Dar n-a ratat plecarea la Uzun-Ada...

— Nu contează, Popov, aş fi foarte surprins dacă germanul i-ar întrece pe americani şi pe americane, în acest meci între «globe-trotteri»!”

De astă dată, documentarea lui Jules Verne lasă de dorit. Doar durata călătoriei lui Nellie Bly este consemnată corect, poate pentru că tânăra făcuse o escală la Amiens, cum vom vedea mai târziu. Elizabeth Bisland, de la magazinul „Cosmopolitan”, a pornit la drum în ziua de 14 noiembrie 1889, odată cu Nellie Bly, de la cotidianul „World”, cele două publicaţii fiind rivale, dar s-a întors după şaptezeci şi

şase de zile. Iar George Francis Train a făcut ocolul lumii în şaizeci şi şapte de zile, între 18 martie şi 24 mai 1890. În memoriile sale, apărute în 1902, acest personaj excentric pretinde că ar fi efectuat prima sa călătorie circumterestră în optzeci de zile, între sfârşitul lui august şi jumătatea lui octombrie 1870, ceea ce i-ar fi oferit lui Jules Verne ideea celebrului său roman, datând din 1873. O pretenţie care se înscrie, deocamdată, pe orbita ficţiunii, în aşteptarea dovezilor – mărturii ale contemporanilor, articole de ziar, etc. – care ar putea să-i confere statutul de realitate incontestabilă.

Revenind la Cincu, transcrierea firească a lui Kinko şi la logodnica lui, Zinca, iată două surse posibile pentru aceste nume. În *Le Kéroutza,* Stanislas Bellanger se referă la „Zinnka", ibovnica haiducului „Tounso" (141, p. 148). Iar numele polcovnicului din acel timp al judeţului Ilfov era Mihalache Cincu (Cf. 170, p. 401).

Naţionalitatea celor doi logodnici ar putea fi considerată întâmplătoare, dacă autorul-povestitor nu şi-ar manifesta atât de explicit simpatia faţă de tânărul bucureştean şi faţă de români, în general. *Claudius Bombarnac* datează, de altfel, din 1892, ca şi *Castelul din Carpaţi.* Similitudinile dintre cele două romane nu se rezumă la atât. Cuplul Cincu – Zinca Klork[31] pare un avatar al cuplului Nicu Deac – Mioriţa Colţ: bărbaţii sunt la fel de curajoşi, iar femeile aparţin aceluiaşi tip de fizionomie, Jules Verne mărturisindu-şi încă o dată predilecţia pentru blondele cu ochi de culoare închisă. Semnalez şi o „coincidenţă" biografică. Din discuţia reporterului cu Cincu, reiese că acesta din urmă a cunoscut-o pe Zinca, acum în vârstă de 22–23 de ani, cu 5–6 ani în urmă, când învăţa meseria de modistă. Or, la 17 ani, Luise Teutsch începea şi ea să lucreze într-un atelier de modă.

Un alt cuplu din *Claudius Bombarnac* ne aminteşte două dintre pasiunile statornice ale autorului: teatrul şi verişoara lui, Caroline, pentru care – pretinde Marguerite Allotte de la Fuÿe – micul Jules fusese gata să pornească spre fabuloasa Indie, în căutarea unui colier de coral (1, p. 27). Chiar dacă episodul e învăluit într-un abur de legendă familială,

[31] N-am reuşit să „traduc" acest patronimic.

obiectul fixaţiei sentimentale din copilărie şi adolescenţă reapare în roman. Este vorba despre Caroline (singurul personaj din „Călătoriile extraordinare” cu acest nume!), soţia actorului Adolphe Caterna, actriţă ea însăşi, „o blondă destul de drăguţă, cu ochi albaştri, tenul cam ofilit, părul buclat sub pălăria legată cu panglici, costumul de călătorie lipsit de gust în croiala demodată, ca şi în culoarea ţipătoare”. Modul în care este înfăţişată această „dugazon” a scenelor provinciale îndreptăţeşte opinia formulată de Luce Courville: „Scriind numele Carolinei, Jules Verne se gândeşte, desigur, la prima lui dragoste şi, resentiment sau luciditate, trasează, cu o peniţă binevoitoare, dar în ascuns ironică, o eboşă de caricatură” (51).

Un eveniment ale cărui semnificaţii şi consecinţe au o cu totul altă anvergură decât voiajurile frauduloase ale lui Hermann Zeitung i-a oferit scriitorului cadrul şi pretextul acţiunii. În 1888 fusese inaugurat drumul de fier care unea orăşelul Uzun-Ada, de pe ţărmul Mării Caspice, cu miticul Samarkand. Construit cu extraordinară rapiditate de unităţi ale armatei ruse, sub conducerea generalului Anenkov, Transcaspianul trezise admiraţia Europei. Era, de altfel, o perioadă fastă pentru marile proiecte şi realizări feroviare. Lesseps şi Cotard propuseseră să lege în acest fel Rusia de India. Se vorbea despre viitorul Transsiberian. Iar colonelul Bogdanovici visa la o cale directă între Petersburg şi Pekin, via Irkuţc. La curent cu toate aceste planuri, Jules Verne a elaborat o variantă proprie, prelungind Transcaspianul pe teritoriul Chinei.

La festivităţile prilejuite de inaugurarea din 1888 fuseseră invitaţi şi câţiva francezi, printre care Napoléon Ney, nepot al mareşalului din epoca de glorie a primului imperiu. La întoarcere, el publicase imediat o amplă relatare a călătoriei spre Samarcand (162). Într-un articol din „La Vie du Rail”, B. Grangier susţinea că scriitorul s-a inspirat din această relatare pentru *Claudius Bombarnac* (Cf. 118). Dar numele lui Napoléon Ney nu apare în roman, care se referă la alte surse. Autorul cunoaşte dările de seamă ale inginerului Boulangier despre „opera prodigioasă a generalului Anenkov” şi despre drumul pe calea ferată

până la Merv, împrumutând de la el descrierea unui prânz excelent în vagonul-restaurant al Transcaspianului şi a câinilor rătăcitori care „au devorat un general”. Buhara este văzută, parţial, prin ochii lui Arminius Vambéry (178). Este citată „intrepida călătoare” doamna de Ujfalvy-Bourdon – şi lectura atentă a monumentalului său volum *De Paris à Samarkand* (177) mi-a îngăduit să recunosc numeroasele pasaje folosite în *Claudius Bombarnac*, chiar atunci când nu sunt puse între ghilimele. Cercetarea cărţii lui Ney este, de altfel, edificatoare. Chiar dacă obiectul descrierii coincide, unghiul de vedere şi detaliile sunt diferite, provenind dintr-un alt izvor.

Să fi contribuit la inflamarea imaginaţiei verniene şi impresiile proaspete ale lui Paul Nadar, fiul celebrului fotograf şi aeronaut Félix Toumachon zis Nadar, prietenul din tinereţe al scriitorului? În septembrie 1890, el participase la călătoria organizată de Compagnie Internaţionale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens prin Transcaucazia şi Turkestanul rusesc, de la Tbilisi până la Samarkand. Fotograf ca şi tatăl său, experimentase cu acest prilej noile aparate Eastman-Kodak, de format mic, care foloseau peliculă suplă cu gelatină, în locul fragilelor plăci de sticlă.

Paul s-a întors la Paris cu peste 200 de clişee, în care portretele, peisajele, monumentele de arhitectură apar eliberate de canoanele stilului academic dominant în acea perioadă. De altfel, în 1891, a fondat „Journal de la Photographie”, fiind considerat părintele jurnalismului fotografic.

Printre localităţile vizitate în septembrie 1890 s-au numărat Tbilisi, Baku, Merv, Buhara, Samarkand, descrise în *Claudius Bombarnac.* Nu ştim însă dacă Jules Verne s-a întâlnit cu cel căruia îi dăruise, în 1865, romanul *Cinci săptămâni în balon.* La curent cu ceea ce se petrecea în universul ştiinţei şi tehnicii, el aflase, desigur, că Paul efectuase, în 1888 sau 1889, un zbor cu balonul „Jules Verne” al lui Emile Gravis, realizând câteva fotografii aeriene.

Rolul lui Paul Nadar în orientarea scriitorului spre locurile

unde se desfăşoară prima parte a aventurii feroviare rămâne, aşadar, o simplă supoziţie, până la eventuala descoperire a unor dovezi convingătoare. Cert este doar faptul că Jules Verne a început să se documenteze pentru *Claudius Bombarnac* în jurul datei de 10 noiembrie 1890, deci după întoarcerea fotografului din călătorie.

Transasiaticul nu este unica şi nici prima linie ferată transcontinentală din „Călătoriile extraordinare”. Înainte de a utiliza „Pacific Rail-Road”, Phileas Fogg fusese pasagerul lui „Great Peninsular Railway”, pe teritoriul Indiei. Jean Chesneaux scrie că „în *Robur Cuceritorul* sunt observate, de la înălţimea la care se afla «Albatrosul», lucrările intensive ale trans-saharianului...” (4, p. 68). De fapt, cum se precizează în romanul citat, „Era întuneric beznă. Aşa că nu zăriră nicio frântură din calea ferată trans-sahariană aflată în construcţie, potrivit proiectului lui Duponchel – lungă panglică de fier care trebuie să lege Algerul cu Tombuctu, prin Laghuat şi Gardaia, urmând să ajungă mai târziu până la golful Guineei”. Trecând peste această inadvertenţă, să reţinem că, în *Claudius Bombarnac*, Jules Verne îşi imaginează racordarea Marelui Transasiatic la Marele Transafrican. Pasajul merită să fie reprodus:

„— Şi cum ar putea fi unită Asia cu Africa printr-o cale ferată? întreabă maiorul Noltitz.

— Prin Rusia, Turcia, Italia, Franţa şi Spania. Călătorii vor merge de la Pekin la Capul Bunei-Speranţe fără transbordare.

— Şi strâmtoarea Gibraltar? intervine Pan-Ceao.

La acest nume, sir Francis Trevellyan ciuleşte urechea. Îndată ce se vorbeşte despre Gibraltar, întregul Regat-Unit pare cuprins de aceeaşi tresărire mediterano-patriotică.

— Da... Gibraltarul? reia maiorul.

— Se va trece pe dedesubt, am răspuns eu. Mare lucru un tunel de cincisprezece kilometri! Nu va fi un parlament englez care să se opună, cum face în legătură cu tunelul dintre Calais şi Dover! Totul se va înfăptui într-o zi, totul...”.

Această anticipaţie într-o anticipaţie ne stimulează dorinţa de a circumscrie perioada în care se desfăşoară acţiunea romanului. Un prim indiciu îl constituie chiar

numele ziarului al cărui corespondent este Claudius Bombarnac: „Secolul XX”. Autorul oferă cititorului atent şi alte puncte de sprijin, afirmând, de pildă, că Transsiberianul „este în curs de realizare, chiar foarte avansată”; or, lucrările de construcţie a celui mai lung drum de fier au demarat în 1895 şi s-au încheiat în 1904!... Putem deci conchide că Marie-Hélène Huet nu avea dreptate când declara, în 1973: „Doar trei povestiri sunt situate în viitor: *Amiens en l’an 2000, La Journée d’un journaliste américain en l’an 2889 şi L’Eternel Adam”* (15, p. 9). Lista ar fi trebuit oricum să mai cuprindă *Insula cu elice,* manuscrisul romanului *Parisul în secolul XX* nefiind încă descoperit.

La 6 aprilie 1893, Jules Verne i se plângea lui Hetzel: „Sunt mâhnit văzând că toate ziarele publică recenzii ale unor cărţi oarecare, fie şi numai câteva rânduri, iar despre ale noastre nimic, în afara zilelor de sfârşit de an. *Bombarnac* n-a avut nici măcar şansa de a fi semnalat de critică”. O ignorare nejustificată, *Claudius Bombarnac* fiind, cum pe drept cuvânt conchide Charles-Noël Martin, „un foarte frumos roman, bine construit, perfect echilibrat, instructiv şi captivant, căci există în el mişcare şi diversitate” (89).

Succesul naşte, cvasiobligatoriu, contestarea. Marea audienţă a „Călătoriilor extraordinare” i-a adus lui Jules Verne nu numai îndoiala unora în ceea ce priveşte însăşi existenţa sa fizică (vezi mobilul vizitei la Amiens a lui Edmondo de Amicis), ignorarea de către istoria literară conformistă, sau absenţa de sub cupola Academiei Franceze, unde au somnolat destui „nemuritori” de o clipă.

În a doua jumătate a lui 1876, scriitorul şi editorul său, Pierre-Jules Hetzel, erau somaţi să plătească, în termen de trei zile, suma de 10.000 de franci domnului Léon Delmas. Motivul? Dl Delmas publicase în 1863, sub pseudonimul Pont-Jest, o nuvelă care ar fi fost plagiată în *Călătorie spre centrul Pământului.* Dar să vedem ce spune principalul împricinat, într-o scrisoare nedatată către Hetzel: „...am recitit *Capul lui Mimer.* Închipuieşte-ţi că eroul dlui de Pont-Jest nici măcar nu merge în interiorul Pământului. El se mulţumeşte să descopere un cap într-un sicriu, în vârful unui munte, apoi moare şi asta-i tot. Nu-i nicio urmă de legătură între subiectul lui şi al meu. Singura asemănare, cam ciudată, este că amplasamentul sicriului este indicat de umbra proiectată de o nuia la lumina Lunii, în timp ce, la mine, umbra proiectată de un pisc la lumina Soarelui este cea care indică locul unde se află deschiderea pentru a coborî în interiorul Pământului. Şi uite-aşa! Nuvela d-lui de Pont-Jest se sfârşeşte cam acolo unde începe cartea noastră!”. Somaţia a fost urmată de o citaţie, dar, firesc, procesul a fost pierdut de reclamant.

La fel s-au petrecut lucrurile în 1896, când chimistul Eugène Turpin, inventatorul melinitei, s-a recunoscut în personajul Thomas Roch, din romanul *În faţa steagului.* Asemeni lui, Roch inventase nu doar un super-exploziv, ci şi un detonator şi un proiectil autopropulsat. Asemeni lui, se izbise de obtuzitatea celor chemaţi să aprecieze importanţa acestor invenţii pentru apărarea naţională. Şi dacă Turpin fusese închis, fiind învinuit de divulgarea într-o carte a unor secrete militare, Roch îşi pierduse minţile, ajungând la

ospiciu şi devenind apoi unealta unor piraţi lipsiţi de scrupule. Acuzaţia de defăimare nu era deci gratuită, dar tribunalul s-a lăsat convins de argumentele dlui Droz, consilier juridic al Editurii Hetzel şi, mai ales, de elocinţa lui Raymond Poincare, strălucit reprezentant al baroului parizian, la ale cărui servicii apelase Jules Verne. Viitorul prim-ministru şi preşedinte al Republicii Franceze avea să fie implicat şi în cel de-al treilea proces prilejuit de o „călătorie extraordinară" (1910–1911), inculpat fiind de astă dată, alături de editor (Louis-Jules Hetzel, fiul lui Pierre-Jules, decedat în 1886), Michel Verne. Graţie acestui episod, a devenit cunoscut titlul versiunii originale a *Pilotului de pe Dunăre*, roman apărut abia în 1908.

M-am referit la proces şi în prima mea carte consacrată marelui scriitor (13, pp. 111–113), întemeindu-mă pe comunicarea prezentată de Piero Gondolo della Riva la Colocviul Jules Verne de la Amiens (11–13 noiembrie 1977) şi publicată în „Bulletin de la Société Jules Verne" (67). Vernologul italian intrase în posesia copiilor corespondenţei Editurii Hetzel din perioada 1909–1912 şi reproducea, în comunicare, patru scrisori, cea mai importantă dintre ele – proiectul de răspuns al lui Michel Verne către Jackel Semo – fragmentar. După 1980, am putut consulta Arhivele Hetzel, la Biblioteca Naţională din Paris, Departamentul manuscrise. Şi iată ce am descoperit, la cota N. a. fr. 17010:

„Arhivele Hetzel
Dosare de autori
LXXIX
Jules Verne
Procesul SEMO"

Cele 182 de pagini ale dosarului înmănunchează piese de maximă importanţă pentru înţelegerea nu doar a desfăşurării procesului, ci şi a fazelor elaborării romanului aflat în discuţie. Selecţia mea începe cu această scrisoare:

„R. Cassin
avocat

12, rue Caumartin

Paris, 21 Decembrie 1909

Domnului J. Hetzel
Librar Editor
18, rue Jacob Paris

Domnule,

Am onoarea să vă informez că sunt împuternicit de firma Jackel Semo, din Rusciuc, să urmăresc pe cale judiciară compensarea considerabilului prejudiciu care i-a fost adus, şi din pricina căruia continuă să sufere, prin publicarea romanului *Pilotul de pe Dunăre,* semnat Jules Verne, publicat de dumneavoastră în foileton în „Le Journal" şi în volum, în mai multe ţări şi în mai multe limbi, în care Jackel Semo este numit bandit şi înfăţişat ca atare.

Detaliile furnizate pe seama lui, privind îndeosebi religia şi oraşul natal, ca şi locurile unde este plasată acţiunea, îl vizează atât de direct, încât e cu neputinţă să se nege că este vorba despre clientul meu. De altfel, nu poate fi nicio îndoială în această privinţă: domnul Jackel Semo s-a aflat în contact cu fiul lui Jules Verne în timpul unei călătorii a acestuia din urmă la Belgrad şi atunci au făcut schimb de cărţi de vizită.

Lucrarea pare astfel să fie opera fiului, care l-a cunoscut personal pe domnul Jackel Semo şi nu a lui Jules Verne însuşi.

Vă stau la dispoziţie pentru a conferi despre această chestiune, înainte de a începe urmărirea judiciară.

Vă rog să primiţi, Domnule, distinsele mele salutări.

R. Cassin[32]".

Cât de întemeiată era învinuirea formulată în scrisoare? La paginile 128 şi 131 ale *Pilotului de pe Dunăre,* primul tiraj, se poate citi: „...această gabară care, cu încărcătura

[32] Foarte tânăr atunci (născut în 1887), René Cassin avea să devină şi el celebru: coautor al „Declaraţiei universale a drepturilor omului", preşedinte al Curţii europene a drepturilor omului, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, în 1968.

incompletă, ar fi trebuit să aibă un calaj de cel mult un picior, se afunda în apă aproape şapte picioare. Acest fapt da naştere unor dificultăţi reale în navigaţia pe Dunăre şi făcea necesară

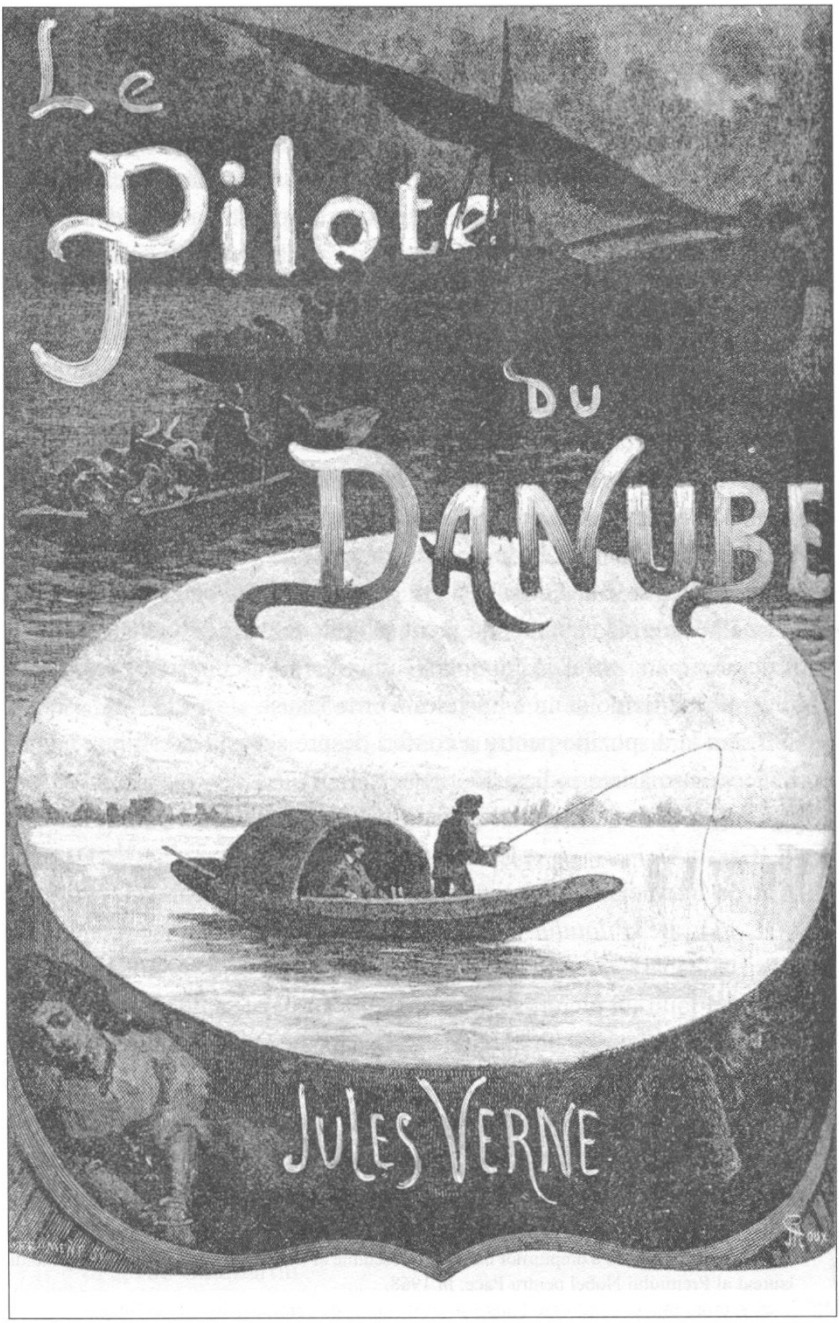
Le Pilote
du
Danube
Jules Verne

prezenţa unui excelent pilot. Banda dispunea de un asemenea pilot în persoana lui Jackel Semo, un israelit originar şi el[33] din Rusciuc”.

La 28 decembrie, Hetzel îi trimitea lui Michel o copie a scrisorii. A doua zi, Michel îi răspundea (citez esenţialul): „Evident, ştirea pe care mi-o dai e foarte agasantă, dar nu trebuie să exagerăm”. Editorul a hotărât, totuşi, să schimbe numele personajului înainte de a primi citaţia şi a acceptat sugestia lui Michel ca pilotul să se cheme Yacoub Ogul, ceea ce, dat fiind numărul egal de litere, prezenta avantajul retipăririi unui singur rând.

Lucrurile nu s-au oprit însă aici. La 9 februarie 1910, Semo fixa cuantumul compensaţiei la 20–25.000 de franci. Tratativele n-au dat niciun rezultat. La 22 aprilie, Hetzel primea notificarea oficială, cuprinzând cererea de a se elimina numele lui Jackel Semo din roman. La 30 aprilie, Michel întocmea un proiect de răspuns, pe care-l supunea lui Hetzel:

„Cât despre răspuns, cred că ar trebui să dea dovadă de cea mai deplină sinceritate şi să declare:

– 1. Că e adevărat că l-am întâlnit pe dl Semo pe Dunăre şi că am făcut schimb de cărţi de vizită.

– 2. Că nu-mi amintesc nimic despre detaliile pe care pretinde că mi le-a dat, fapt pe care-l contest categoric, până la proba contrarie.

– 3. Că este cel puţin exagerat ca, pornind de la această întâlnire, să se susţină caracterul apocrif al cărţii, alegaţie împotriva căreia protestez în modul cel mai categoric.

– 4. Că adevărul este mult mai simplu şi că rolul meu s-a mărginit, după întoarcerea din călătorie, la a-i cita tatălui meu, care căuta nume bulgăreşti, pe cel al dlui Jackel Semo.

– 5. Că e imposibil ca folosirea acestui nume să-i fi adus cel mai mic prejudiciu dlui Semo, personajul imaginar care-l poartă jucând doar un rol episodic şi foarte şters. Că, de altfel, acest personaj a murit, în roman, în 1876 şi că are o cu totul altă profesie decât aceea a reclamantului. Că, prin urmare, nu e posibilă nicio confuzie, cu toate similitudinile

[33] ...ca şi eroul romanului, Serge Ladko şi şeful bandei de contrabandişti, Ivan Striga.

datorate dorinţei de a respecta culoarea locală.

– 6. Că folosirea numelui Semo n-a avut un alt motiv şi că, oricum, nici tatăl meu, nici eu, n-am avut intenţia de a-i dăuna veritabilului Semo, cu care n-am fost în contact decât câteva ceasuri, pe care nu-l cunosc într-o altă ipostază şi căruia i-am păstrat cea mai plăcută amintire.

– 7. Că deplâng faptul că dl Semo s-a putut înşela în această privinţă şi că, îndată ce am aflat despre nemulţumirea lui, inexplicabilă pentru noi, ne-am grăbit să-i dăm satisfacţie spontan. Că numele lui nu mai figurează în *Pilotul de pe Dunăre”.*

Nu ştim dacă Hetzel s-a declarat de acord, dacă răspunsul a fost redactat şi trimis celui în cauză. Presupunând că gestul a fost făcut, el n-a avut efectul scontat. La 26 mai, Jackel Semo se adresa Tribunalului Civil al Senei, cerând drept despăgubiri 50.000 de franci. În această situaţie, împricinaţii au apelat la tandemul care câştigase procesul cu Eugène Turpin, furnizându-i datele necesare întocmirii pledoariilor. Într-o notă trimisă lui Droz, la 23 decembrie 1911, Hetzel explica astfel schimbarea titlului iniţial, *Frumoasa Dunăre galbenă*:

„Romanul fusese scris, în ciornă dar în întregime, potrivit metodei autorului, pe la 1880. Data arată că (titlul – I. H.) era ca o reminiscenţă a celebrului vals al lui Strauss, *Frumoasa Dunăre albastră,* care făcea furori pe atunci, de unde glumele lui Jules Verne care, vorbind cu cei doi Hetzel, tatăl şi fiul, despre creaţia lui, spunea că Dunărea e desigur frumoasă, dar, transportând mult pământ aluvionar, nu putea să aibă această culoare.

Mai târziu, când s-a pus problema (în 1908) publicării acestei opere, rămasă inedită, titlul devenise cam inactual...”.

Inactual şi demonetizat prin apariţia, în 1904, a cărţii lui Gaston Lavergnolle, *Frumoasa Dunăre blondă. Amintiri şi impresii de călătorie...*

În dosarul LXXIX se află şi *Nota redactată de domnul Michel Jules Verne cu privire la Pilotul de pe Dunăre,* şapte pagini dactilografiate, din care am desprins:

„Această din urmă lucrare a fost scrisă, prima oară, la o

dată pe care n-aş putea s-o precizez. Manuscrisul autograf al acestei prime versiuni, intitulată *Frumoasa Dunăre galbenă,* este alăturat prezentei note. În afara câtorva părţi comune, această versiune este cu totul diferită de textul publicat. Asta se datorează faptului că romanul, în prima sa formă, nu-l satisfăcea pe tatăl meu, care a socotit că trebuie să-l reia aproape în întregime.

Această dublă versiune a unei aceleiaşi lucrări nu este un fapt unic. În afară de *Goana după meteor, Pilotul de pe Dunăre şi Naufragiaţii de pe „Jonathan”, e*xistă cel puţin un precedent în trecut. *Douăzeci de mii de leghe sub mări* a fost şi el scris de două ori şi chiar, dacă nu mă înşel, de trei ori. Lucrul este uşor de verificat raportându-ne la manuscris, aflat în proprietatea Prinţului Roland Bonaparte, căruia i l-am dăruit în semn de omagiu.

Dar, în epoca în care a fost compus *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* tatăl meu era tânăr şi putea să-şi asume efortul de a scrie de mai multe ori, de mână, aceeaşi lucrare. În cazul *Pilotului de pe Dunăre,* circumstanţele erau foarte diferite. Când tatăl meu a considerat că a venit momentul să-şi reia cartea de la capăt, acţiunea timpului se făcea simţită din plin. Mâna refuza aproape să-l mai asculte şi slăbirea vederii îl adusese la o stare de cvasi-cecitate. Aceste fapte sunt de notorietate publică. De altfel, ele sunt dovedite de cele două scrisori autografe alăturate prezentei note. Acesta este motivul pentru care tatăl meu s-a hotărât să dicteze *Pilotul de pe Dunăre,* aşa cum făcuse, de altfel, înainte, cu câteva dintre operele a căror publicare socotise nimerit să o întârzie.

Pentru aceste dictări, eram secretarul său cel mai indicat şi, cum am spus, prima dintre ele a justificat achiziţionarea unei maşini de scris Dactyle. Aşa am ajuns să-i înmânez, ca un simplu document, cartea de vizită a domnului Jackel Semo.

La moartea tatălui meu, m-am aflat deci în prezenţa unei serii de opere, dintre care patru existau în două forme distincte, o formă manuscrisă, reprezentând versiunea respinsă de tatăl meu şi o formă dactilografiată, reprezentând versiunea pe care o considera definitivă, în

afara unor modificări de detaliu pe care avea de gând să le efectueze pe şpalturi, moartea lui obligându-mă să le iau asupra mea. Voi atrage atenţia că faptul poate fi dovedit în mod efectiv prin compararea manuscriselor cu textele publicate, texte care, în anumite cazuri, n-au decât foarte puţine raporturi cu prima versiune [...]

Din cele de mai sus, trebuie deci să conchidem: 1. Că, situaţia *Pilotului de pe Dunăre* fiind aceeaşi ca a *Vulcanului de aur,* a *Goanei după meteor* şi a *Naufragiaţilor de pe „Jonathan", a*ceastă situaţie a avut aceleaşi cauze, 2. Că, dacă *Pilotul de pe Dunăre* este apocrif, există cvasi-certitudinea că şi celelalte trei opere sunt la fel, 3. Că nu se poate imagina ce interes am fi avut, o terţă persoană sau eu însumi, să ne dăm osteneala de a reface aceste patru lucrări, devreme ce posedam manuscrisele autografe şi că n-aş fi fost atât de imbecil încât, având în mână un text manuscris de o autenticitate inatacabilă, să născocesc un altul, conţinând o particularitate suspectă.

Rezultă din acest raţionament, care mi se pare irefutabil, că folosirea numelui domnului Jackel Semo este tocmai o dovadă a autenticităţii *Pilotului de pe Dunăre,* rescrierea celor patru romane devenind un fapt dintre cele mai fireşti îndată ce este atribuită autorului însuşi, a cărui dorinţă de perfecţionare e de ajuns pentru a explica totul.

S-ar fi putut întâmpla să nu fiu în măsură să stabilesc altfel decât prin această dovadă indirectă autenticitatea *Pilotului de pe Dunăre* şi, în consecinţă, a tuturor operelor postume, căci în definitiv nimic nu ne putea face să prevedem, pe tatăl meu şi pe mine, acuzaţia formulată astăzi şi nu se obişnuieşte să se recurgă la martori pentru astfel de lucruri.

Se întâmplă, totuşi, să fiu în stare să furnizez o dovadă directă a faptelor citate mai sus.

Într-adevăr, dacă eram ocazional secretarul tatălui meu, această funcţie era departe de a acoperi întreaga mea activitate şi aveam, la Paris, diferite preocupări care mă împiedicau uneori să mă deplasez la Amiens. În acest caz, s-a întâmplat ca, în mod excepţional, să fiu înlocuit de dactilografe aflate în serviciul meu, îndeosebi când se iveau

piedici consecutive. Astfel, d-şoara X... locuind la Paris, pe strada... stenodactilografă, angajata unei Societăţi al cărei Administrator Delegat eram atunci, a făcut, atât în 1903, cât şi în 1904, mai multe călătorii la Amiens, unde a stenografiat textul tatălui meu şi, în mod expres, câteva capitole din *Pilotul de pe Dunăre,* a cărui a doua versiune a fost redactată în 1904. În acest dosar se află o scrisoare a d-şoarei X... atestând acest fapt. În cursul anului 1903 şi anterior acestei date, o altă dactilografă a fost trimisă de asemenea de mine, dar în mod cu totul excepţional. Din păcate, am uitat numele şi adresa acestei dactilografe, dar, dacă se consideră absolut necesar, nu mi-ar fi poate cu totul imposibil să o regăsesc şi să-i solicit mărturia.

Cu titlul de dovezi complementare, alăturez o scrisoare a mamei mele şi una a dlui X... strada... Paris, care o confirmă pe aceea a d-şoarei X... şi fac, presupun, de prisos mărturia stenodactilografei pe care am pierdut-o din vedere”.

Să întrerupem examinarea dosarului aflat la Departamentul manuscriselor, pentru a face bilanţul descoperirilor prilejuite de lectura documentelor reproduse mai sus. Deci, textul *Pilotului de pe Dunăre* (1908) diferă substanţial de cel al primei versiuni a romanului, intitulată *Frumoasa Dunăre galbenă* şi datând, afirmă Hetzel fiul, de pe la 1880. De aici, bănuiala – întărită de prezenţa unui nume inexistent în manuscris – că romanul publicat în 1908 aparţine lui Michel şi nu lui Jules Verne. Răspunzând acestei acuze, Michel se referă la o versiune intermediară, pe care tatăl său ar fi considerat-o definitivă, cu excepţia unor modificări de detaliu, operate înaintea trimiterii la tipar. În lipsa acestei versiuni, sunt invocate două mărturii scrise, anexate la Notă, care vor fi prezentate la proces. Dar înainte de a aborda faza finală a odiseei literaro-juridice, să vedem despre ce este vorba în *Frumoasa Dunăre galbenă*, pentru a putea aprecia în cunoştinţă de cauză asemănările şi deosebirile faţă de *Pilotul de pe Dunăre.*

Manuscrisul autograf al acestei prime versiuni nu se află în dosarul LXXIX. Am putut să-l examinez mai târziu, datorită amabilităţii colegiale (şi confidenţiale) a unui distins vernolog francez. Iar acum versiunea în cauză stă la

îndemâna tuturor celor interesaţi, prin grija Societăţii Jules Verne, care a tipărit-o în 1988, cu o prefaţă şi note de Olivier Dumas. Este textul la care mă voi referi în continuare.

Aşadar, membrii „Undiţei Danubiene”, societatea pescarilor din ţările riverane marelui fluviu, şi-au dat întâlnire la 25

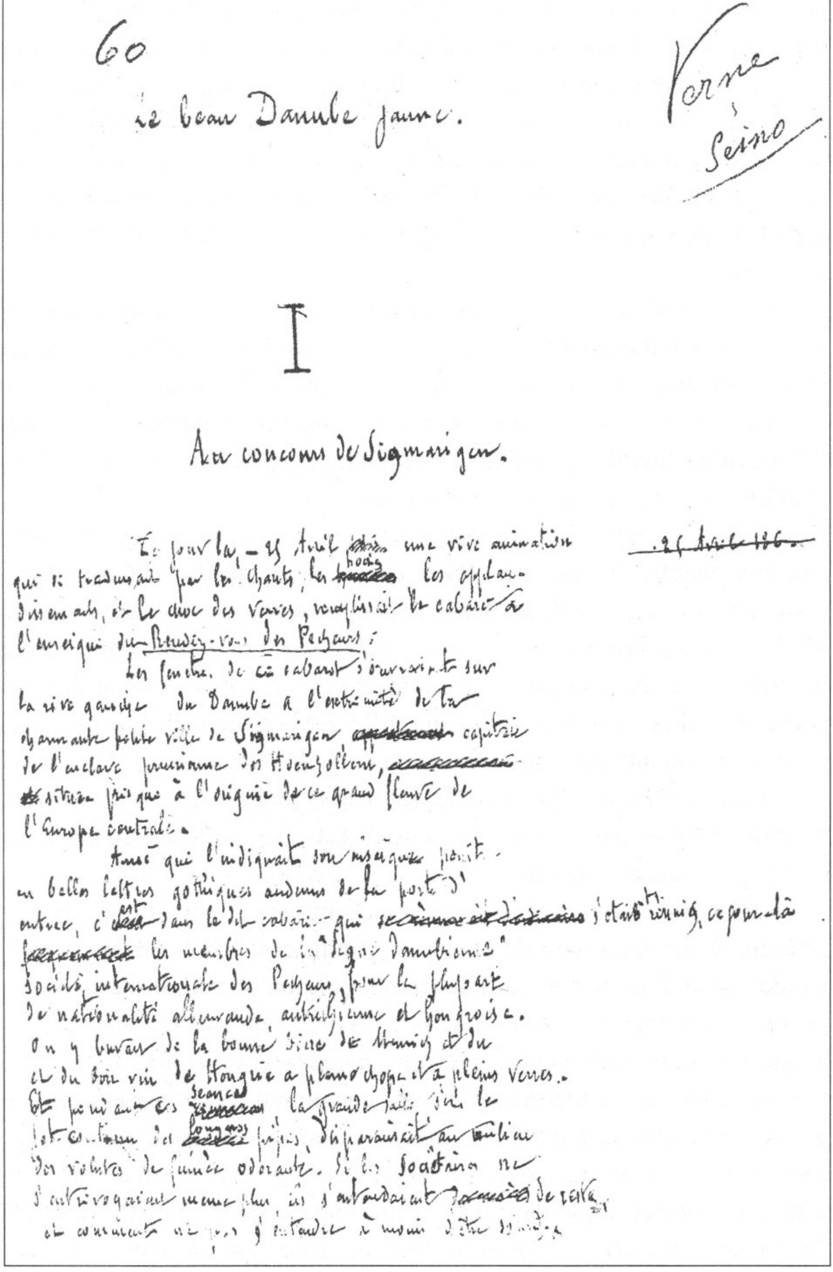
60

Le beau Danube jaune.

Verne
Seino

I

Au concours de Sigmaringen.

Ce jour-là, — 25 avril une vive animation qui se traduisait par les chants, les hochs les applaudissements, et le choc des verres, remplissait le cabaret à l'enseigne du Rendez-vous des Pêcheurs.

Les fenêtres de ce cabaret s'ouvraient sur la rive gauche du Danube à l'extrémité de la charmante petite ville de Sigmaringen capitale de l'enclave prussienne des Hohenzollern, située presque à l'origine de ce grand fleuve de l'Europe centrale.

Ainsi que l'indiquait son enseigne peinte en belles lettres gothiques au-dessus de la porte d'entrée, c'est dans le dit cabaret que s'étaient réunis, ce jour-là les membres de la "Ligue Danubienne" société internationale des Pêcheurs, pour la plupart de nationalité allemande, autrichienne et hongroise. On y buvait de la bonne bière de Munich et du et du bon vin de Hongrie à pleine chope et à pleins verres. Et pendant ces séances la grande salle était le lieu continu des longues pipes, disparaissait au milieu des volutes de fumée odorante. Si les sociétaires ne s'entrevoyaient même plus, ils s'entendaient de reste, ou convenait ne pas s'entendre à moins d'être sourds.

Prima pagină a manuscrisului

aprilie 186., pentru a participa *La concursul de la Sigmaringen.* Preşedintele societăţii, ungurul Miclesco (sic), toastează şi „pentru valahi, pentru moldoveni, pentru basarabeni”. Concursul este câştigat, la ambele categorii – număr de peşti şi exemplarul cel mai greu – de ungurul Ilia Krusch, un bărbat de cincizeci de ani, cu ochi albaştri, primit foarte de curând în societate.

Un ziar vienez anunţă că dublul laureat se află *La izvoarele Dunării,* de unde va coborî până la vărsare, cu barca sa de pescar. Krusch îi confirmă lui Miclesco această intenţie.

O Comisie internaţională, alcătuită din reprezentanţi ai statelor „mărginite sau traversate de Dunăre”, printre care valahul Kassilick (?), moldoveanul Titcha (?) şi basarabeanul Choczim, se întruneşte la Viena pentru a lua măsurile impuse de activitatea unei bande de răufăcători de-a lungul fluviului. Şeful contrabandiştilor pare să fie un anume Latzko, de origine sârbă. La propunerea lui Titcha, cuantumul recompensei acordate pentru capturarea lui Latzko este ridicat la 2000 de florini. Comisia trece apoi la alegerea şefului poliţiei internaţionale, a cărei sarcină constă în anihilarea bandei. Candidaţii cu cele mai multe şanse sunt trei poliţişti din Ungaria, Bavaria şi Moldova. Prin vot secret, este desemnat ungurul Karl Dragoch (sic).

Ilia Krusch parcurge prima etapă, *De la izvoarele Dunării la Ulm*, a periplului care urmează să-l poarte prin „două ducate, Baden şi Hohenzollern, două regate, Wurtemberg şi Bavaria, două imperii, Austro-Ungaria şi Turcia, patru principate, Serbia, Valahia, Moldova şi Bulgaria”. Întâmpinat cu căldură de marinari şi de oamenii de pe ţărm, laureatul „Undiţei Danubiene” vinde cu preţuri avantajoase peştii prinşi pe drum. În timp ce vizitează oraşul Ulm, este urmărit de un necunoscut, până şi în catedrala descrisă – ţine să amintească autorul – de „un călător francez, dl Duruy”. A doua zi, în zori, necunoscutul îl abordează, se prezintă ca fiind dl Jaeger, de naţionalitate austriacă şi-i propune să-l însoţească în călătorie, oferindu-i 500 de florini. Krusch ezită dar, până la urmă, acceptă.

De la Ulm la Ratisbona, navigaţia se desfăşoară fără

incidente. Krusch pescuieşte, Jaeger priveşte cu mare atenţie ambarcaţiile şi vehiculele de pe ţărmuri. La sugestia celui din urmă, hotărăsc să rămână 24 de ore la Ratisbona.

Jaeger citeşte presa locală şi străină, trece pe la Oficiul poştal, unde, la post restant, îl aşteptau două scrisori, din Belgrad şi din Ismail, având ca adresă iniţialele X.K.Z. Şi se întâlneşte cu un bărbat căruia-i recomandă să nu arate că l-ar cunoaşte, dacă-l va vedea împreună cu Ilia Krusch. La restaurantul unde ia masa de prânz, surprinde o discuţie în cursul căreia se lansează ipoteza că Latzko şi Krusch ar putea fi una şi aceeaşi persoană... Călătoria continuă *De la Ratisbona la Passau,* prilej pentru călători de a admira peisajul. La fiecare oprire, Jaeger are scurte conciliabule cu oameni care par să-l aştepte şi găseşte scrisori adresate lui, la oficiile poştale. El îi explică lui Krusch că a fost reprezentantul unei firme comerciale din Budapesta, ceea ce a dus la crearea unor multiple relaţii.

Primit cu un entuziasm debordant la Passau, Krusch este „salvat" de agenţii de poliţie trimişi în acest scop de Jaeger. Timp de trei zile, barca este antrenată de curent *De la Passau la Linz,* acest din urmă oraş neprezentând vreun interes pentru cei doi navigatori.

De la Linz la Viena, circulaţia pe Dunăre devine tot mai intensă. Krusch îşi dovedeşte calităţile de pilot şi-i spune lui Jaeger că a exercitat această profesiune timp de cincisprezece ani. Într-un târguşor unde-şi vinde peştii prinşi în ajun, el află că Latzko ar fi fost arestat. Jaeger se arată foarte interesat de această ştire...

...din păcate falsă. *La ieşirea din Micii Carpaţi,* poliţiştii conduşi de Dragoch încearcă să captureze două căruţe încărcate cu marfă de contrabandă. Dar răufăcătorii conduşi de Latzko sunt mai numeroşi. După un schimb de focuri, oamenii legii sunt nevoiţi să se retragă. Iar mărfurile din căruţe sunt îmbarcate pe o şalandă care începe să coboare pe Dunăre.

La Viena, Jaeger se desparte de Krusch dimineaţa, făgăduind că se va întoarce seara. Dar, la ora stabilită, un comisionar îi înmânează pescarului o scrisoare: tovarăşul de călătorie trebuie să părăsească imediat capitala şi-i urează

drum bun, urmând să se reunească mai târziu. Krusch navighează deci singur *De la Viena la Pressburg şi Budapesta*, în acest ultim loc de popas fiind aşteptat nu numai de un grup de cetăţeni ostili, ci şi de câţiva poliţişti.

După două nopţi petrecute în închisoare, pescarul este dus la primărie, unde s-a întrunit Comisia internaţională. Între timp, locuitorii oraşului s-au împărţit în *Kruschişti şi antikruschişti,* cei din Pesta fiind pro, iar cei din Buda contra. Interogat de preşedintele Comisiei, Krusch află că el ar fi, de fapt, banditul Latzko! La cererea lui, i se promite că se vor efectua investigaţii la Racz, oraşul său natal, pentru a i se stabili identitatea. Drept rezultat, laureatul „Undiţei danubiene" este pus în libertate şi îşi reia călătoria.

De la Pesta la Belgrad, niciun incident de semnalat. Krusch speră că Jaeger îşi va face apariţia şi i se pare că-l zăreşte pe o stradă din Peterwardein. Dar fostul reprezentant de comerţ îl aşteaptă pe un chei din Belgrad.

Tandemul reconstituit navighează *De la Belgrad la Porţile de Fier,* asistând, la Orşova, la controlul sever al tuturor ambarcaţiilor care coboară pe Dunăre. Printre ele, o şalandă remarcată de cei doi, în etapa Linz-Viena, datorită abilităţii cu care era pilotată.

Nicopole, Rusciuc, Silistra sunt următoarele popasuri ale bărcii lui Krusch. Lângă ultimul dintre cele trei oraşe, o furtună puternică îl obligă pe pescarul-laureat să se adăpostească într-un mic golf. Şalanda aruncă şi ea ancora. Noaptea se aud strigăte de ajutor...

Pilotul şalandei a căzut în fluviu şi n-a mai putut fi salvat. Dimineaţa, patronul îi propune lui Krusch să-l înlocuiască, în schimbul unei importante sume de bani, până la Marea Neagră. Şi cum eroul nostru refuză, este dus cu forţa pe bordul şalandei, împreună cu Jaeger. Navigaţia continuă, în aceste condiţii, *De la Silistra la Galaţi.* Jaeger este convins că echipajul şalandei face contrabandă şi se întreabă dacă proprietarul ei nu e însuşi Latzko. Iar Krusch constată că nava se afundă în apă mai mult decât s-ar cuveni, în raport cu încărcătura obişnuită a unei astfel de ambarcaţii. Alte motive de suspiciune sunt păstrarea unei distanţe prudente faţă de alte nave şi de cele două ţărmuri, muţenia

marinarilor şi mai ales faptul că oaspeţii fără voie sunt închişi într-o cabină, pe timpul nopţii... ceea ce nu-l împiedică pe Jaeger să dispară.

Convins că tovarăşul său de călătorie s-a înecat, Krusch surprinde o discuţie între paznici, aflând că mărfurile de contrabandă vor fi transbordate pe un alt vas şi că „patronul" este, într-adevăr, Latzko. În timp ce navighează *De la Galaţi la Marea Neagră,* el hotărăşte să împiedice, cu orice preţ, reuşita planului banditesc. Şi când vasul complice se arată la orizont, pilotul face să eşueze şalanda pe un banc de nisip. Lovit puternic de Latzko, îşi pierde cunoştinţa – dar avizoul vămii de la Chilia soseşte şi-i neutralizează pe contrabandişti. Oamenii legii sunt conduşi de... Jaeger, de fapt Karl Dragoch, şeful poliţiei Comisiei internaţionale. Aşa că mărfurile sunt recuperate din fundul dublu al şalandei, Latzko şi acoliţii săi vor fi condamnaţi la ani grei de temniţă, iar Dragoch cunoaşte un adevărat triumf, ca şi Ilia Krusch, câştigător, pe deasupra, al recompensei de 2000 de florini.

Vom reveni asupra acestei călătorii pe Dunăre, agrementată cu o intrigă vag poliţistă. Să nu uităm însă că textul pe care l-am rezumat constituia o piesă la dosarul procesului intentat de Jackel Semo editorului Hetzel şi lui Michel Verne, fiind pus la dispoziţia reclamantului chiar de către Michel. Şi cum ceea ce ne interesează cu adevărat este nu modul în care a ajuns numele negustorului din Rusciuc în paginile unui roman semnat de Jules Verne, ci problema paternităţii versiunii finale, vă ofer, spre comparaţie, o succintă prezentare a *Pilotului de pe Dunăre.*

Aşadar, membrii Ligii[34] Danubiene s-au reunit sâmbătă 5 august 1876 *La concursul de la Sigmaringen,* al cărui dublu laureat este pescarul ungur Ilia Brusch. Acesta, un bărbat

[34] Într-o notă de subsol, Olivier Dumas explică astfel schimbarea numelui societăţii: „...din pricina unei lecturi greşite a cuvântului bătut la maşina de scris, Michel Verne scrie «Ligue» în loc de «Ligne», care e totuşi mai logic pentru o asociaţie de pescari şi nu pentru o acţiune întemeiată pe interese politice" (33). Şi în manuscris, primul termen al sintagmei este, într-adevăr, „Ligne" = Undiţă şi nu „Ligue" = Ligă.

de mai puţin de treizeci de ani, purtând ochelari negri, anunţă zgomotoasei adunări intenţia sa de a coborî pe fluviu, de la izvor până la Marea Neagră.

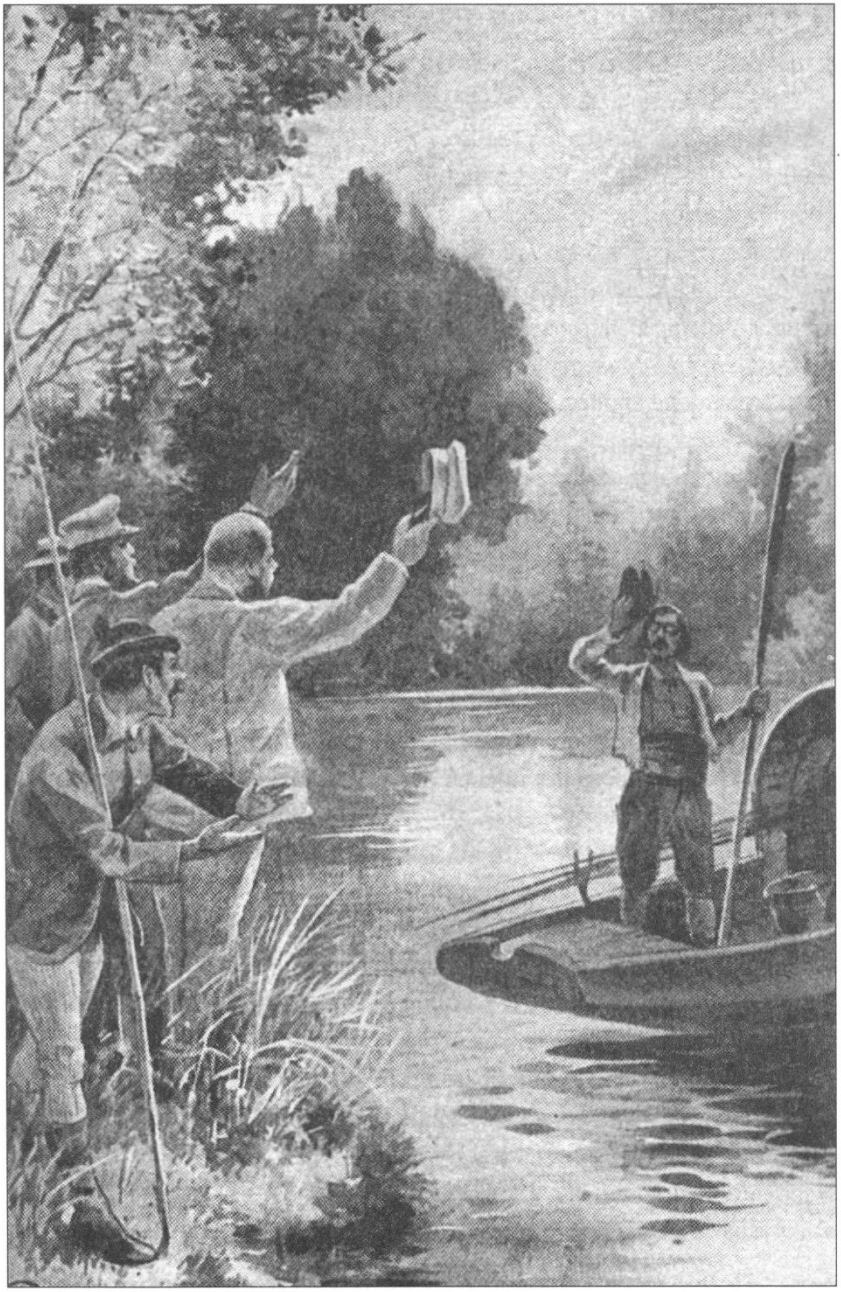

„Ilia Brusch salută pentru ultima oară"

Ziarele din ţările riverane, printre care şi „Românul” din Bucureşti, popularizează îndrăzneţul proiect. Dar lumea este preocupată de jafurile, însoţite uneori de crime, care se petrec pe ambele maluri ale Dunării, determinând statele interesate să creeze o poliţie internaţională, sub ordinele detectivului ungur Karl Dragoch. Un membru al Ligii emite ipoteza că Brusch ar putea fi unul dintre răufăcători. În discuţie se amestecă un necunoscut, care se prezintă drept Jaeger, din Viena. El află de la preşedintele Ligii, ungurul Miclesco, că Brusch a fost primit foarte de curând în societatea pescarilor danubieni. La 10 august, un grup numeros se deplasează *La izvoarele Dunării,* unde asistă la plecarea lui Brusch în lunga lui călătorie.

Se pare că proaspătul laureat nu urmăreşte doar să stabilească un record original: el vâsleşte cu putere, îndată ce e sigur că nu-l urmăresc priviri indiscrete şi refuză să accepte ca însoţitor în călătorie un necunoscut, cu toate că acesta îi oferise o mie de florini. E nevoit însă să revină asupra hotărârii sale, când necunoscutul îl scapă de un jandarm intransigent. În finalul capitolului, *Pasagerul lui Ilia Brusch* se recomandă drept Jaeger, din Viena.

Popoarele din Peninsula Balcanică se ridică împotriva

„Actele dumneavoastră, vă rog”

stăpânirii turceşti. Conducătorul conspiratorilor bulgari de la Rusciuc este *Serge Ladko.* Pilot şi pescar valoros, el se însoară cu Natcha Gregorevitch, al cărei tată fusese ucis de turci. Rivalul său, Ivan Striga, care-i seamănă numai la înfăţişare, fiind temut şi urât de toţi (spion otoman? contrabandist?), jură să se răzbune. Răscoala izbucneşte în mai, fără succes. Aflat în străinătate, pentru a procura arme, Ladko nu se mai poate întoarce acasă. Dar când nu mai primeşte veşti de la Natcha, pune la cale o stratagemă graţie căreia să o revadă, fără a cădea în mâna turcilor.

Navigaţia se desfăşoară fără incidente. Aflăm că Jaeger e, de fapt, *Karl Dragoch.* Detectivul a recurs la acest subterfugiu pentru a verifica dacă Ilia Brusch este sau nu unul dintre răufăcători, dar şi pentru a supraveghea incognito mişcarea navelor pe fluviu.

La Ratisbona, Dragoch trece pe la Oficiul poştal, unde-l aşteptau mai multe scrisori, se întâlneşte cu unul dintre agenţii săi şi, la restaurantul unde ia masa de prânz, aude iar că Brusch ar putea fi şeful bandei. Parcă pentru a-i întreţine suspiciunea, pescarul vâsleşte mereu, spre a iuţi lunecarea bărcii. Într-o repriză de pescuit, cârligul undiţei îi smulge ochelarii, lăsând să i se vadă *Ochii albaştri,* foarte vii. Întrebat de Dragoch de ce poartă ochelari, răspunde că are vederea slabă şi că nu suportă lumina zilei...

La Viena, doi necunoscuţi îl văd pe Dragoch în barca lui Brusch şi conchid că detectivul şi pescarul sunt una şi aceeaşi persoană. Dragoch se întâlneşte, în oraş, cu agentul de la Ratisbona, supravegheat fiind de cei doi. La rândul său, îl urmăreşte pe Brusch până la dugheana unui tăinuitor de obiecte furate, dar, când se reunesc la cină, laureatul afirmă că nu şi-a părăsit

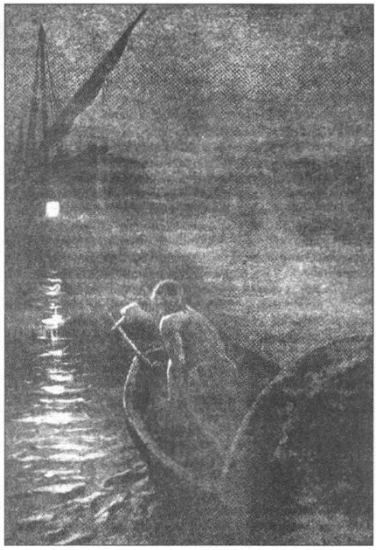

„Frânghia tăiată biciui apa"

locuinţa plutitoare. *Vânători şi vânaturi* contribuie astfel la adâncirea misterului general.

Dragoch observă că părul negru al lui Brusch este blond la rădăcină... Într-o discuţie despre răufăcătorii de pe malurile Dunării, pescarul recunoaşte că e de origine bulgară, asemeni şefului bandei, al cărui nume se pare că ar fi Ladko. Rămas singur în barcă, detectivul descoperă *Portretul unei femei* tinere şi frumoase; în partea de jos a fotografiei, o dedicaţie în limba bulgară: „Iubitului meu soţ, Natcha Ladko". Parcă anume pentru a întări convingerea lui Dragoch că „Brusch" este Ladko, agentul său îl înştiinţează că, în timpul nopţii, s-a comis un nou jaf – noaptea în care pescarul nu fusese la bordul ambarcaţiei... Detectivul pleacă să ancheteze cazul, rugându-l pe „Brusch" să-l aştepte cel puţin douăzeci şi patru de ore.

„Între marginea zidului și lanț erau aproape doi metri"

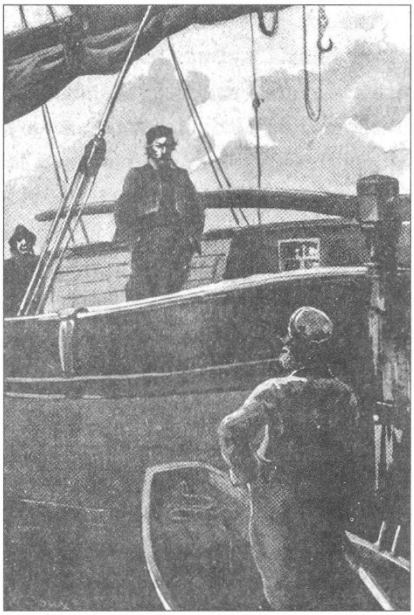

„Sunt pilot"

După ce constată că jaful de la vila contelui Haguenau a fost efectuat de profesionişti ai crimei, Dragoch dă de urma căruţei încărcate cu prada şi încearcă s-o captureze. Dar bandiţii sunt mai numeroşi decât poliţiştii, aceştia din urmă fiind siliţi să se retragă. Iar pescarul a dispărut, împreună cu barca lui. *Cele două eşecuri ale lui Dragoch* îl determină pe detectiv să solicite, telegrafic, întărirea controlului navelor de pe Dunăre şi arestarea falsului Ilia Brusch, învinuit de tâlhării şi crime.

„Brusch" este, într-adevăr, Serge Ladko. Patriotul bulgar a decis ca, sub numele de împrumut pe care l-a adoptat pentru perioada exilului său voluntar, să participe la concursul de la Sigmaringen, să-l câştige şi să pornească în mult trâmbiţata călătorie pe Dunăre, putând astfel să se oprească fără riscuri la Rusciuc şi să-şi revadă soţia. În acest scop, s-a deghizat, răzându-şi barba, vopsindu-şi părul şi punându-şi ochelari negri. Aşteptându-l pe Jaeger-Dragoch, el este făcut *Prizonier* de bandiţii care cred că au de-a face cu şeful poliţiei internaţionale şi dus la bordul unei nave.

Nava este şalanda tâlharilor conduşi de... Ivan Striga, în al cărei fund dublu sunt ascunse obiectele jefuite. Pilotată de un israelit din Rusciuc, ea coboară pe fluviu până la Marea Neagră, unde prada este preluată de un vapor complice. La bord se mai află, sub pază, o femeie. Găsind în barca lui „Brusch" fotografia Natchei Ladko, Striga vrea să vadă cine e prizonierul. Dar acesta, după ce fusese, timp de o săptămână, *în puterea unui duşman,* reuşeşte, în ultima

clipă, să evadeze.

Plonjând în Dunăre, Serge Ladko îşi regăseşte barca, legată cu o parâmă de şalandă, reluându-şi imediat călătoria întreruptă de captivitate. Abia ajuns la Semlin, este arestat, *în numele legii.*

Aflat în posesia datelor furnizate de Dragoch, judecătorul Izar Rona îl învinuieşte pe Ladko de toate crimele săvârşite de Striga, sub numele pescarului patriot. Ladko susţine că e Ilia Brusch şi că faptul poate fi dovedit la Szalka, localitatea sa de reşedinţă. Judecătorul recurge la *O comisie rogatorie,* pentru a-i verifica identitatea. Dar comisarul de poliţie din Szalka îl găseşte la adresa indicată pe Striga, care se dă drept Brusch.

Copleşit de aceste împrejurări inexplicabile, Ladko află, dintr-un ziar oferit de un gardian compătimitor, despre masacrul săvârşit de turci în Bulgaria. Disperat, el se hotărăşte să evadeze. Făcând o adevărată echilibristică *între cer şi pământ,* reuşeşte să ajungă dincolo de zidul închisorii, unde este întâmpinat de... Jaeger/Dragoch.

Navigaţia în doi este reluată. Detectivul nu mai crede cu tărie în vinovăţia pescarului, iar acesta este preocupat doar de soarta neştiută a soţiei sale. Vâslind cu furie, fiind tot mai *Aproape de ţintă,* el îi mărturiseşte lui Dragoch că n-a avut niciodată intenţia de a ajunge la Marea Neagră şi că se va opri la Rusciuc. Când debarcă pe ţărmul bulgăresc, la adăpostul întunericului, detectivul îl urmăreşte, deghizat.

La Rusciuc, Dragoch dă peste principalul acolit al lui Striga, Titcha, de la care, îmbătându-l, află adevăratul nume al şefului bandei şi faptul că Natcha este prizonieră pe şalandă. Condus de Titcha la *Casa goală* a lui Ladko, detectivul îl găseşte acolo pe tovarăşul său de călătorie, copleşit de durere şi-l determină să fugă înaintea venirii turcilor în căutarea cărora pornise banditul.

Barca zboară pe urmele şalandei. Dragoch şi-a dezvăluit identitatea, Ladko ştie că Natcha e în mâinile lui Striga. În sfârşit, ei descoperă şalanda, ancorată în braţul Chilia. Noaptea, Ladko îl răpeşte pe Yacoub Ogul, se întoarce *înot* la barca sa şi-l lasă pe banditul-pilot în paza detectivului.

Dragoch îl duce pe prizonier la Chilia, unde şeful poliţiei

refuză să coopereze: „Acest braţ al Dunării aparţinând atunci în indiviziune României şi Turciei, era îndreptăţită temerea că o intervenţie ar fi putut da naştere unor reclamaţii foarte nedorite din partea Sublimei Porţi, într-un moment când vuiau surd ameninţări de război. Dacă funcţionarul român ar fi putut răsfoi cartea destinului, ar fi văzut că acest război, declarat din vremuri imemoriale, avea să izbucnească în mod necesar câteva luni mai târziu şi asta l-ar fi făcut, fără îndoială, mai puţin timid...”. Dragoch pleacă în căutarea avizoului vămii de la Sulina. Între timp, Ladko, *Pilotul de pe Dunăre,* îşi oferă serviciile patronului şalandei imobilizate în locul unde dispăruse Ogul. Acceptat de nevoie, el conduce nava spre Marea Neagră, dar, la apariţia vaporului complice, o face să eşueze pe un banc de nisip, îl ucide în luptă dreaptă pe Striga şi-i ţine la respect pe ceilalţi bandiţi, până la sosirea avizoului. Apoi o regăseşte pe Natcha, închisă într-o cabină.

În *Epilog*, aflăm că fericitul cuplu se stabileşte mai întâi „în oraşul românesc Giurgiu”, iar după războiul pentru independenţă, la care Serge participă activ, se întoarce la Rusciuc, având trei fii. Karl Dragoch rămâne prietenul familiei, instruindu-l pe cel mai mic dintre băieţi pentru a face carieră în administraţia judiciară. Mezinul este proprietar al unor bănoase crescătorii de sturioni. Iar primul născut se pregăteşte să-i urmeze tatălui său: „prin el se va perpetua rasa Piloţilor de pe Dunăre”.

Alăturarea la care am recurs ne îngăduie să formulăm o concluzie netă: canavaua (călătoria pe marele fluviu) e aceeaşi; broderiile diferă. Evident, nu toate deosebirile sunt semnificative. Schimbarea iniţialei numelui patronimic al eroului (Brusch în loc de Krusch), suprimarea enumerării băuturilor tari care însoţesc cafeaua pescarilor întruniţi la Sigmaringen, sau a episodului disputei declanşate de atribuirea unuia dintre premii, dispariţia capitolului *O Comisie internaţională* şi comprimarea severă a altora – aş putea cita încă destule intervenţii de acelaşi calibru – n-ar fi afectat structura intimă a textului. Numai că, de la prima versiune până la cea publicată, s-a modificat însăşi finalitatea aventurii fluviale. Ungurul Ilia Krusch nu vrea

decât să stabilească un nou record (după cel înregistrat la concursul „Undiţei Danubiene”), navigând de la izvoarele Dunării la Marea Neagră şi întreţinându-se, pe tot acest parcurs, exclusiv din pescuit. Bulgarul Serge Ladko adoptă o falsă identitate pentru a ajunge la Rusciuc şi a afla care este soarta preaiubitei sale Natcha. Drept consecinţă, croaziera asezonată cu descrieri turistice, isprăvi pescăreşti[35] şi delicii gastronomice, cărora li se adaugă o poveste cu contrabandişti menită să dinamizeze o acţiune cvasiinexistentă, devine o (melo)dramă patriotico-sentimentalo-poliţistă, abundând în lovituri de teatru. Ni se propune şi o justificare teoretică a acestei strategii narative: „N-ar fi deci raţional să respingem *de plano* un fapt, sub pretextul că pare anormal sau neverosimil. Trebuie să fim mai modeşti şi să admitem infinita varietate a combinaţiilor hazardului”. Ceea ce se traduce, în roman, printr-o intrigă stufoasă, caracterizată şi prin cadrilul travestiurilor.

Pentru că am ajuns aici, trebuie să atrag atenţia asupra modului în care travestiurile operează, de astă dată involuntar şi pe tărâmul onomasticii. Miclescu şi Dragoş nu sunt nume ungureşti, ca de altfel şi Ilia Brusch. Iar Ladko nu e un nume bulgăresc, cum declară însuşi purtătorul lui! Michel, care călătorise între 1898 şi 1902 în Ungaria, România şi Bulgaria, n-a înlăturat aceste erori, contribuţia lui – „Jackel Semo” – aflându-se la originea procesului la care vom reveni imediat.

Pentru a ne afla în posesia tuturor argumentelor utilizate în bătălia juridică desfăşurată în faţa completului de judecată prezidat de Charles des Etangs, voi reproduce două dintre scrisorile invocate în Nota lui Michel. Am

[35] Mi s-a părut amuzant să reproduc aici opiniile unui matelot de pe „Saint-Michel I” (primul vas cumpărat de Jules Verne) despre autorul acestui roman, în care pescuitul joacă un rol atât de important:

„Pe de altă parte, Sandre şi Alfred îl adoră pe Verne.

— N-are decât un defect, îmi spunea Sandre, nu ştie nimic despre pescuit şi nu crede în peşte decât când îl ţine în vârful furculiţei. Cum e posibil ca un om atât de superior să fie atins de o asemenea infirmitate?” (140).

desprins întregul pasaj din pledoaria lui Raymond Poincare:

„Paris, le juillet 1909

Domnule,

Conform dorinţei dumneavoastră, mă grăbesc să vă confirm:

1. Că, în primele zile ale anului 1903, mi-aţi remis un manuscris intitulat *Vulcanul de aur,* pe care l-am copiat la maşina de scris, pe foi duble;

2. În cursul anilor 1903 şi 1904, am făcut, din dispoziţia dumneavoastră, mai multe drumuri la Amiens, unde am stenografiat, după dictarea tatălui dumneavoastră, câteva capitole ale unui roman intitulat *Pilotul de pe Dunăre* şi ale unui alt roman intitulat «Mazellanie» (de fapt, *En Magellanie* – I. H.), care a fost tipărit ulterior sub titlul «Naufragiaţii de pe Jonathan»”.

Şi Poincare continuă astfel:

„Pe deasupra, d-şoara Sauvaget s-a întâlnit, în timp ce mergea să lucreze cu dl Jules Verne, cu dl Marchiz de Clermont-Tonnerre, care o stima în mod deosebit”.

Iată scrisoarea marchizului:

„Conform dorinţei dumneavoastră, vă confirm cu plăcere că, la începutul anului 1904, fără să pot preciza data, am avut cinstea de a conduce cu maşina, la Gara de Nord, pe d-şoara Sauvaget, care efectua atunci lucrări de dactilografie pentru mine şi că ea mi-a spus, în acel moment, că se duce la Amiens pentru a înregistra stenografie o dictare a dlui tatăl dumneavoastră.

Vă autorizez să folosiţi această scrisoare în modul care vă va conveni şi vă rog să fiţi încredinţat, Dragă Domnule, de sentimentele mele de foarte afectuoasă prietenie”.

La audierea din 2 ianuarie 1912, primul a luat cuvântul dl Vainfeld, avocatul reclamantului. Pledoaria sa însumează cincisprezece pagini, „dactilografiate după stenograma lui Felix Harang, stenograf-judiciar acreditat pe lângă Tribunalul Civil al Senei”. Am ales câteva fragmente care mi s-au părut a avea o legătură directă cu problema în discuţie:

„Când clientul meu a aflat despre utilizarea numelui său în cartea lui Jules Verne, a căutat explicaţia acestui fapt.

El şi-a amintit că se întâlnise cu fiul lui Jules Verne, dl Michel Jules Verne, pe un vapor austriac. Dl Michel Jules Verne se angajase într-o dispută cu un impiegat; necunoscând bine limba acestuia, lăsa să-i scape cuvinte franţuzeşti; dl Jackel Semo s-a apropiat şi s-a oferit să-i servească drept interpret. În urma acestui incident, dl Jackel Semo a făcut schimb de cărţi de vizită cu dl Michel Verne. Acesta i-a spus că este om de afaceri şi că mergea în Serbia, pentru a obţine concesiuni.

Călătoria, care trebuia să dureze trei sau patru zile (probabil ore – I. H.), a durat, din pricina ceţii, 36 de ore. În acest răgaz, dl Jackel Semo i-a povestit tovarăşului de drum că străbunicul său navigase pe tot cursul Dunării, în etape scurte, până la Rusciuc.

Când a citit acest roman, dl Jackel Semo a conchis că dl Michel Jules Verne, vrând să profite de notorietatea tatălui său, a publicat sub numele acestuia un roman ale cărui nume sunt împrumutate din conversaţia pe care a avut-o cu dl Jackel Semo.

[...] Am văzut manuscrisul lui Jules Verne, ori el nu seamănă decât de departe cu *Pilotul de pe Dunăre* [...] Pe deasupra, am căutat în manuscrisul lui Jules Verne şi nu am găsit numele Jackel Semo.

O dată cu manuscrisul, mi-au fost communicate două scrisori, una a d-şoarei Sauvage (sic), cealaltă a marchizului de Clermont-Tonnerre.

Din scrisoarea d-şoarei Sauvage pare să rezulte că, în 1903, Jules Verne a dictat el însuşi acestei tinere fete, care era dactilografă, câteva capitole. Or, Tribunalul ştie că, în ultimii ani ai vieţii sale, Jules Verne era orb. Tribunalul ştie foarte bine că, pentru a dicta câteva capitole, ar fi fost nevoie de o persoană care să poată citi manuscrisul, o persoană care să poată face rectificările. Or, este de neconceput ca Jules Verne, care era orb şi, în consecinţă, nu putea să-şi recitească manuscrisul, să-l fi dictat.

[...] Clientul meu este convins că romanul *Pilotul de pe Dunăre,* apărut sub numele lui Jules Verne, a fost scris de dl Michel Jules Verne, sau că acesta a furnizat elementele necesare, întrucât constituie (romanul – I. H.) aproape

reproducerea conversaţiei pe care clientul meu a avut-o cu el”.

Replica lui Raymond Poincare se întemeiază foarte de aproape pe *Nota* lui Michel. În schimb, pledoaria lui Droz conţine un adaos demn de menţionat: „În anii care i-au precedat moartea, dl Jules Verne nu mai locuia la Paris, locuia la Amiens; el era obosit, bolnav, nu mai afla odihnă şi mulţumire decât în continuarea muncii sale. Aşa că, foarte des, dl J. Hetzel, care avea legături de prietenie cu Jules Verne, mergea să petreacă împreună cu el o zi, câteodată patruzeci şi opt de ore. Or, nu o dată, ci de multe ori dl Jules Verne i-a relatat dlui Hetzel aventurile *Pilotului de pe Dunăre,* vorbindu-i despre ezitările sale în ceea ce priveşte dezlegarea cutărei sau cutărei situaţii, introducerea în povestire a cutărei sau cutărei peripeţii. În consecinţă, cartea era completă, terminată în întregime, cum vi s-a explicat, de către Jules Verne şi lucrarea trebuie considerată ca având-l pe Jules Verne drept autor”.

Argumentele apărătorilor celor doi împricinaţi au apărut şi de astă dată mai convingătoare, după cum reiese din ultimul document pe care vi-l voi prezenta parţial, pentru a nu ne rătăci în hăţişul terminologiei juridice:

„9 ianuarie 1912

Roger Giry

Doctor în drept

Avocat de prima instanţă

Domnule,

Am onoarea să vă informez că tribunalul a decis că dl Semo a primit reparaţiile pe care era în drept să le pretindă în urma somaţiei sale, că, în consecinţă, cererea sa era lipsită de temei.

Alegaţiile dlui Semo vizându-l pe autorul *Pilotului de pe Dunăre* sunt considerate ca fiind calomnioase: el este condamnat la un franc despăgubiri faţă de dumneavoastră şi de dl Michel Verne.

Tribunalul ordonă eliminarea acestor alegaţii [...] Dl Semo este condamnat la plata cheltuielilor de judecată.

Este un succes complet, pe care sunt fericit să vi-l fac cunoscut”.

Destinatarul scrisorii, Hetzel, s-a grăbit să-i trimită în aceeaşi zi lui Michel o depeşă prin care-i anunţa acest mic triumf.

Spaţiul acordat unui proces încheiat acum peste nouă decenii, cu o sentinţă fără echivoc, este justificat de implicaţiile cazului pe planul istoriei literare. A dictat într-adevăr Jules Verne d-şoarei Sauvaget noile capitole ale romanului care avea să apară sub titlul *Pilotul de pe Dunăre,* lui Michel revenindu-i doar efectuarea „unor modificări de detaliu”? Sau trebuie să considerăm afirmaţiile peremptorii ale editorului şi ale fiului, ca şi mărturiile stenodactilografei şi a marchizului, drept tot atâtea plăsmuiri menite nu atât să explice prezenţa numelui Jackel Semo, cât să autentifice versiunea finală a romanului în cauză, poate şi celelalte „Călătorii extraordinare” postume?

Înainte de a formula un punct de vedere, este necesar să cântărim temeinicia aserţiunilor dlui Vainfeld, care contestă nu numai paternitatea julesvernianã a *Pilotului de pe Dunăre,* ci şi capacitatea scriitorului de a-şi exercita profesia „în ultimii ani ai vieţii sale”. Or, a susţine că romanul „constituie aproape reproducerea conversaţiei” dintre Jackel Semo şi Michel Verne – călătoria străbunicului „pe tot cursul Dunării, în etape scurte, până la Rusciuc”, informaţiile despre obiceiurile, religiile, legendele ţărilor riverane[36], numele locurilor şi ale personajelor – înseamnă a nu ţine seama de faptul că toate aceste elemente aparţin primei versiuni. Să elucidăm deci, mai întâi, chestiunea datei la care a fost redactată *Frumoasa Dunăre galbenă.*

Dacă Michel este evaziv, Hetzel ne orientează spre anul 1880, invocând şi derivarea evidentă a titlului din cel al valsului lui Johann Strauss. Autorul ţine să sublinieze această filiaţie, chiar în a doua pagină a manuscrisului, vorbind despre reputaţia concursurilor organizate de „Undiţa Danubiană”, „pe cursul superior, ca şi pe cursul inferior al celebrului fluviu, galben şi nu albastru, cum îl cântă faimosul vals al lui Strauss”. Cât despre culoarea Dunării, pe care Jules Verne n-a avut prilejul s-o vadă în

[36] Pledoaria se referea şi la acest aspect.

realitate, numeroase impresii de călătorie o descriau în acelaşi fel. Voi da un singur exemplu, desprins din cartea lui Charles de Mouy, *Lettres du Bosphore. Bucarest-Constantinople-Athènes* (1879): „În dimineaţa aceea, fluviul rostogolea ape galbene şi nisipoase...” (160, p. 18).

Textul primei versiuni ne oferă şi indicii cronologice care par să confirme data propusă de editor. Capitolul IV, *De la izvoarele Dunării la Ulm,* începe astfel: „Aşa pornise această coborâre a marelui fluviu care avea să-l plimbe pe Ilia Krusch prin două ducate, Baden-Baden şi Hohenzollern, două regate, Wurtemberg şi Bavaria, două imperii, Austro-Ungaria şi Turcia, patru principate, Serbia, Valahia, Moldova şi Bulgaria”[37]. O enumerare aparent anodină – dar să deschidem o carte de istorie şi vom constata că o parte a Bulgariei, până atunci paşalâc turcesc, dobândeşte statutul de principat prin tratatul încheiat la Berlin, în iulie 1878; cât despre ţara noastră, ea devine regat în 1881. Aşadar, *Frumoasa Dunăre galbenă* ar fi fost redactată *după 1878* şi *înainte de 1881.* Se adaugă un element de natură statistică. În capitolul XV, *De la Silistra la Galaţi,* despre acest din urmă oraş se spune, printre altele, că are „nu mai puţin de optzeci de mii de locuitori”, cifră întâlnită şi în lucrarea lui A. Beauré şi H. Mathorel, *La Roumanie* (1878). O evaluare hipertrofică, de vreme ce în *Annuaire général de Roumanie* pe anul 1882 populaţia oraşului este estimată la 36.107 locuitori...

Revenind la proces, pârâţii şi apărătorii lor ar fi putut să spulbere iluzia lui Jackel Semo privind rolul discuţiei cu Michel în geneza şi elaborarea romanului printr-o trimitere la sursele documentare folosite de autor. „Călătoriile extraordinare” nu constituiau însă, atunci, obiectul studiilor aprofundate de mai târziu şi nimănui nu i-ar fi dat prin gând să recurgă la un astfel de argument. O vom face noi,

[37] În *Pilotul de pe Dunăre* sunt înşiruite doar trei principate: Hohenzollern, Serbia şi România (Bulgaria fiind pur şi simplu omisă, cu toată naţionalitatea eroului şi popasul lui la Rusciuc), iar o notă de subsol precizează: „Aceste două principate au fost ridicate ulterior la rangul de regat, România în 1881 şi Serbia în 1882”.

considerând că problema depăşeşte sfera de interes a istoriei literare.

Aşa cum se întâmplă şi cu alte romane verniene, o notaţie fugară ne dezvăluie principala sursă de informaţii a scriitorului. Intrând în catedrala din Ulm, dublul laureat al concursului de pescuit admiră „tabernacolul pe care un călător francez, dl Duruy, a putut să-l asemuiască unui bastion cu gherete şi balcoane...” (p. 45 în *Frumoasa Dunăre galbenă,* p. 28 în *Pilotul de pe Dunăre).* Victor Duruy, istoric şi om politic francez, călătorise în 1860 *de la Paris la Bucureşti,* publicând sub acest titlu însemnările sale, în prestigioasa revistă „Le Tour du Monde”, între 1861 şi 1863[38]. În acest din urmă an, i s-a încredinţat ministerul instrucţiei publice, fiind împiedicat să-şi încheie relatarea. Redacţia s-a adresat atunci pictorului D. Lancelot, care-l însoţise pe Duruy, ilustrându-i însemnările. Şi călătoria a continuat, în paginile revistei, în 1865, 1866 şi 1868.

Pasaje din „cozeriile geografice” ale tandemului Duruy – Lancelot pot fi recunoscute, evident prelucrate, în roman. Am ales două exemple al căror interes pentru noi nu va mai trebui demonstrat. Iată cum descrie Lancelot trecerea prin Porţile de Fier:

„Depăşim locul de vărsare al Cernei, râu fermecător care-şi rostogoleşte apele limpezi printr-o trecătoare încastrată în Carpaţii transilvani, înainte de a le contopi cu valurile galbene ale Dunării[39] şi [...] ne aflăm în mijlocul Porţilor de Fier.

Acesta este deci faimosul defileu, odinioară spaima navigatorilor! [...]

Porţile de Fier prezintă, pe o distanţă de trei kilometri, aspectul unei vaste rupturi care s-ar fi produs brusc într-o masă enormă de stânci, făcând să se prăbuşească de fiecare parte în albia fluviului blocurile de piatră care s-ar fi sudat unul de altul datorită greutăţii lor, astfel încât să

[38] În 1864, aceste însemnări au fost înmănunchiate în volumul *Causeries de voyage. De Paris à Bucharest* par Victor Dumy. *Première partie. De Paris à Vienne.*

[39] Are rost să mai căutăm în altă parte sorgintea metaforei verniene?

formeze un pavaj gigantic şi inegal. Distanţa dintre cei doi pereţi poate fi de două sute de metri, iar înălţimea lor de două ori pe atât”.

Şi acum, prelucrarea vernianã:

„...depăşind locul de vărsare al Cernei, care vine din Carpaţii transilvani, ei (Krusch şi Jaeger/Dragoch – I. H.) ajunseră la intrarea faimosului defileu al Porţilor de Fier.

Este o trecere destul de primejdioasă, care a fost bogată în catastrofe. Pe o distanţă de aproape o leghe, între ziduri înalte de patru sute de metri, fluviul se scurge, sau mai curând se precipită printr-o albie care nu măsoară mai puţin de jumătate în lăţime. La picioarele acestor pereţi sunt îngrămădite stânci enorme căzute de pe creste, de care valurile se sparg cu o violenţă extraordinară. Începând de aici, ele dobândesc acea culoare galben închis care ne îngăduie mai cu temei să-l numim (fluviul) frumoasa Dunăre galbenă, marele fluviu al Europei centrale”.

Al doilea citat. Lancelot:

„Târguşoarele valahe, aşezate în mijlocul unor peisaje ceva mai plăcute, încep cu câteva case risipite, apoi se grupează, se aliniază şi se pierd sub copaci. Dar ţărmurile Bulgariei sunt aproape pustii [...] din când în când pot fi zărite, mergând cu o încetineală sporită de distanţă, femei adăpostite sub imense umbrele roşii. Curbura acestor umbrele, în formă de cupolă maură, nu lasă să se vadă decât partea de jos a fustelor albe”.

Jules Verne:

„Pe solul Valahiei, târguşoarele şi satele nu sunt deloc rare şi se succed la adăpostul copacilor, câteodată scăldate de apele Dunării. Ilia Krusch putu chiar să observe că, de

această parte, pescuitul cu undiţa era la mare cinste. Nobilul exerciţiu era practicat de bărbaţi, dar şi de femei, pe care o mare umbrelă roşie, de formă maură, le apăra de averse, ca şi de razele soarelui”.

Efortul recombinării elementelor textului primar îi joacă de astă dată o festă scriitorului, care unifică detalii surprinse de călător pe ambele maluri ale fluviului...

O paralelă atentă a însemnărilor din „Le Tour du Monde” cu textul primei versiuni a romanului ne obligă să constatăm că împrumutul a mers cam departe. Până şi titlurile multor capitole sunt identice: *De la Ratisbona la Passau, De la Passau la Lintz, De la Lintz la Viena...* Se pare că Michel a remarcat această înfeudare faţă de o operă străină. O ipoteză pentru care pledează faptul că, în *Pilotul de pe Dunăre,* au fost sacrificate sau condensate cu precădere pasajele transplantate din relatarea lui Duruy-Lancelot.

Asta nu înseamnă că „Toate detaliile geografice din *Frumoasa Dunăre galbenă* se regăsesc deci în relatarea din «Tour du Monde»” (61). Pentru simplul motiv că voiajul lui Lancelot pe Dunăre se încheie la Giurgiu, iar cel al tandemului Krusch – Dragoch la Chilia. Relatarea din „Le Tour du Monde” n-avea deci cum să-i ofere scriitorului datele necesare unei astfel de descrieri:

„În după-amiaza zilei de 17 iulie, şalanda ajunse la Galaţi, un oraş românesc situat la şapte sau opt leghe mai jos de Brăila, în unghiul drept pe care-l face Dunărea pentru a-şi relua ultimul curs către est. El n-are mai puţin de optzeci de mii de locuitori. Este sediul Companiei europene de navigaţie la gurile Dunării. Porto-franco în care se varsă Prutul, el exportă grâu, porumb, secară, orz, ovăz, in, piei, seu. Comerţul său se cifrează la cincizeci, şaizeci de milioane de franci anual. Grecii sunt numeroşi. Legătura cu Constantinopolul este asigurată de Lloyd. El este alcătuit din două oraşe, cel vechi, cu pavaj de lemn, străzi întortocheate, cel nou, etajat pe înălţimile care domină fluviul”.

În căutarea sursei, am parcurs multe lucrări, unele pomenite în al doilea capitol al cărţii noastre. Am ajuns, în

cele din urmă, la ghidul lui Adolphe Joanne şi Emile Isambert, *Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l'Orient,* apărut în 1861, din care citez:

„Acest mare oraş este alcătuit din două aşezări cu un aspect destul de diferit: prima, vechiul oraş, vecină cu fluviul, este inegală, neîngrijită, cu străzi întortocheate şi cu pavaj de lemn, numit pod în limba valahă. Aşezarea modernă este etajată pe înălţimile care domină Dunărea..." (152, p. 441).

Celelalte componente ale descrierii le-am aflat în... *Grand Dictionnaire Universel du XIX^e^ Siècle,* la pagina 937:

„Principalele articole de export sunt: grâul, porumbul, secara, orzul, ovăzul, sămânţa de in, pieile, seul etc. [...] Mişcarea anuală a comerţului reprezintă o valoare de 50 la 60 de milioane de franci [...] Grecii formează elementul cel mai numeros".

Întregul pasaj nu se mai află în *Pilotul de pe Dunăre* – ca şi altele, mai puţin întinse, consacrate peisajului danubian românesc. Noua tramă include, în schimb, o destul de amplă referire la destinul istoric al ţării noastre.

Discuţia de pe vaporul austriac i-a oferit, se pare, lui Michel doar un nume, pe care l-a introdus în versiunea finală a romanului. Să vedem cum stau lucrurile cu cealaltă alegaţie a dlui Vainfeld.

E adevărat că, după 1900, cataracta de care suferea i-a dat mult de furcă lui Jules Verne. Dar de aici până la cecitatea proclamată de avocatul lui Jackel Semo e un drum lung, neluat în seamă de o arguţie interesată. Mărturie stau scrisorile olografe trimise, chiar în acei „ultimi ani", lui Jules Hetzel şi lui Mario Turiello, ultima fiind datată 5 martie 1905[40]. Dovada peremptorie o constituie aceste rânduri din 12 decembrie 1904:

„Dragul meu Jules, îţi trimit astăzi, în două pachete, şpalturile *Invaziei mării.* Dacă mai e timp pentru a mi le retrimite, le voi revedea, dacă nu, te rog să ai grijă de modul în care sunt efectuate corecturile".

Un „orb" capabil nu numai să-şi redacteze manu proprio scrisorile, dar şi să corecteze şpalturile unui roman!... Ceea

[40] ...deci cu nouăsprezece zile înaintea morţii.

ce nu înseamnă decât că scriitorul, cu toată vederea lui slăbită, ar fi putut să recitească *Frumoasa Dunăre galbenă* şi să-i dicteze d-şoarei Sauvaget câteva capitole – nu că a şi făcut-o.

Charles-Noël Martin citează *Pilotul de pe Dunăre* printre operele postume care au constituit obiectul contractului încheiat între Michel Verne şi Jules Hetzel, în noiembrie 1905 (21, p. 258). Dar editorul precizase, în nota trimisă avocatului Droz, că *Frumoasa Dunăre galbenă* fusese rebotezată în 1908. Motivul invocat: „titlul devenise cam inactual", este minor. Schimbarea se datorase, în primul rând, restructurării textului, în urma căreia în centrul atenţiei nu se mai afla călătoria pitorească pe Dunăre, ci tribulaţiile bărbatului hotărât să-şi revadă cu orice preţ soţia, supusă atâtor primejdii. Pledoariile celor doi avocaţi ai pârâţilor sunt într-un flagrant dezacord, domnişoara Sauvaget pretinzând, în scrisoarea prezentată de Poincare, că în 1903 şi 1904 stenografiase „câteva capitole ale unui roman intitulat *Pilotul de pe Dunăre*", în vreme ce Hetzel susţinea, prin Droz, că acest titlu data din 1908. E limpede că Michel nu se consultase, în această privinţă, cu editorul său, înainte de începerea procesului. Completul de judecată ar fi trebuit să sesizeze incongruenţa, care punea sub semnul întrebării paternitatea julesverniană a romanului. Dar prestigiul de care se bucura scriitorul a făcut ca probele stânjenitoare să nu fie luate în seamă, aşa cum se întâmplase, într-un alt context, şi în procesul Turpin. A venit însă momentul să spun că punctul de pornire al acestei discuţii, includerea *Pilotului de pe Dunăre* printre operele postume menţionate în noiembrie 1905, stă sub semnul unei erori: în contract, titlul manuscrisului este *Frumoasa Dunăre galbenă.*

Cum se explică scrisoarea stenodactilografei? Pentru a răspunde, trebuie să evocăm împrejurările în care a fost ea redactată şi remisă lui Michel. În decembrie 1909, René Cassin, avocatul lui Jackel Semo, îi notifica lui Jules Hetzel, cum am văzut, nu doar plângerea privind utilizarea infamantă a numelui clientului său, ci şi supoziţia că „Lucrarea (*Pilotul de pe Dunăre* – I. H.) pare astfel să fie

opera fiului lui [...] şi nu a lui Jules Verne însuşi". Or, în acelaşi an 1909, publicarea în foileton a romanului postum *Naufragiaţii de pe „Jonathan"* îi făcuse pe cititorii cotidianului „Le Journal" să conteste faptul că el ar fi opera scriitorului. În replică, Michel a pretins că s-ar afla în posesia unor texte „dictate" de tatăl său. Atunci a convins-o pe domnişoara Sauvaget, probabil cu argumente sunătoare, să iscălească o ticluire care să autentifice *Naufragiaţii de pe „Jonathan"* dar şi *Pilotul de pe Dunăre,* romane modificate de el în mod substanţial. S-ar putea spune că a fost un gest premonitoriu: scrisoarea datează din iulie 1909, iar procesul a fost declanşat la 26 mai 1910.

O altă mărturie, de astă dată cinstită, părea să susţină alegaţia lui Michel. Într-un opuscul din 1935, B. Kiszely Magda, care a cercetat biblioteca lui Jules Verne la Toulon, unde se afla în păstrarea văduvei lui Michel, scrie, în legătură cu sursele *Pilotului de pe Dunăre*: „Pentru partea ungară a călătoriei, Jules Verne utilizează, de astă dată, o hartă geografică a Ungariei (Stieler: *Handatlas,* p. 26). Pe această hartă, el marchează, cu un creion roşu şi albastru, locul unde se desfăşoară un moment important al acţiunii (furtul din vila contelui de Haguenau, în apropiere de Esztergom)" (16, p. 54). Un moment care există doar în versiunea finală a romanului. Bibliotecile tatălui şi fiului au fost însă comasate, cum arată prezenţa unor cărţi apărute după 1905. Şi chiar dacă lucrarea lui Stieler i-ar fi aparţinut lui Jules Verne, creionul roşu şi albastru n-a putut fi mânuit decât de Michel, ţinând seama de faptele enumerate mai sus.

Cercetări relativ recente au arătat şi că data redactării manuscrisului sugerată de Jules Hetzel nu stă în picioare. În 1988, Olivier Dumas preciza că „scriitura corespunde unei perioade mai târzii, fiind asemănătoare celei a ultimelor romane: *Vulcanul de aur* şi *În Magellania.* Scriitura unui roman din anii 1880 diferă net de cea a acestora din urmă, literele fiind mai mici, ferme şi rotunjite". Ulterior, Piero Gondolo della Riva a găsit pagina pe care Jules Verne a notat datele compunerii ultimelor sale romane şi a constatat că *Frumoasa Dunăre galbenă* a fost scris între 1

ianuarie şi 29 martie 1901 (Cf. 10, p. 249).

Aşa se sfârşeşte istoria adevărată a acestui roman care înfăţişează o călătorie, poate mai puţin „extraordinară”, de la izvoarele Dunării până la Marea Neagră.

Încheind cercetarea acestui important segment al „Călătoriilor extraordinare”, firesc este să ne întrebăm cum l-au privit conaţionalii noştri pe autorul lor – publicişti anonimi sau oneşti, literaţi, personalităţi ale culturii române. Cea mai veche menţiune pe care am izbutit s-o aflu aparţine prestigioasei reviste „Convorbiri literare”. La 1 ianuarie 1873, în paginile mensualului ieşean apărea această însemnare:

Nesemnată, nota ar putea fi opera lui George Panu, care scria, în *Amintiri de la „Junimea” din Iaşi:*

REVISTĂ BIBLIOGRAFICĂ ESTERNĂ.

Jules Verne. Cinq semaines en ballon.
Aventures du Capitaine Hateras.
Voyage au centre de la terre.
De la terre à la lune, et autour de la lune.
Une ville flottante et les forceurs de blocus.
Avertures de trois Russes et de trois Anglais.
Vingt-mille lieues sous les mers.

Toate aceste votume formează o serie intreagă de scrieri, publicate de d. Jules Verne (ediţiuni ilustrate, grand in 8⁰ chez I. Hetzel, editor, 18, Rue Jacob, Paris) sub titlul atrăgĕtor de *Voyages extraordinaires.* In adivĕr autorul imbrăţoşază in cercetările sale universul intreg, descriind in mod interesant şi instructiv tot odată cele ce ştiinta modernă cunoaşte despre cer, pămĕnt şi mare. Sperăm că aceste scrieri vor găsi şi intre Români cetitori numeroşi.

„Ziceam că autorul care mi-a luminat mai mult sistemul de estetică pozitivă a fost Jules Verne. Nici atunci, cu atât mai mult acuma, nu pot lua pe Jules Verne, care în definitiv nu-i decât un vulgarizator al ştiinţei, drept un autor literar, nici scrierile lui nu le pot considera ca adevărată literatură. Aceasta nu împiedică însă ca Jules Verne să nu fie unul din cei întâi care a tras efecte literare dramatice din principii de ştiinţă absolut seci.

Nu-şi poate închipui cineva ce impresie colosală au

produs asupra spiritului meu, în 1870, romanurile care apăruseră până atunci şi care au rămas şi până acum fondul geniului lui Jules Verne: *Voyage au centre de la terre, De la terre à la lune, Cinq semaines en ballon, Autour de la lune* etc., au făcut deliciile mele nopţi întregi. Citeam aceste lucruri cu un îndoit interes: întâi cu interesul care se degajează din ele, independent de sistemul de credinţă, şi al doilea cu plăcerea omului care avea o teorie, a căreia realizare în parte, în foarte mică parte, mi-o dădea Jules Verne.

Ieşit proaspăt din liceu, niciodată nu-mi trecuse prin cap că principii aride ca acela al căderii corpurilor, al gravităţii, al atracţiei şi toate celelalte cu privire la electricitate, lumină, căldură etc., puteau să fie exploatate pentru a pune în mişcare personajele unui roman, fie chiar cu o intrigă cam copilărească.

Dar romanul care confirmă credinţa mea, şi anume, că cunoştinţele pozitive moderne prezintă o platformă mult mai largă pentru artă şi literatură şi că imaginaţia omului modern întrece mult pe a omului antic, a fost: *De la terre à la lune.* Cum am spus demult, eu fusesem în liceu admiratorul şi al literaturii italiene clasice. Dante, Petrarca, Ariosto şi Tasso îmi erau familiari. Cetind *De la terre à la lune* a lui Jules Verne mi-am adus aminte că un poet, cu câteva sute de ani înaintea lui, Ariosto, a tratat acelaşi subiect ca şi Jules Verne. În epopeea sa: *Orlando furioso,* Ariosto are un cântec, *Suirea lui Astolfo în lună.* Şi atunci m-am gândit să recitesc din nou această ascensiune.

Am recitit din nou pe Ariosto şi am rămas izbit de superioritatea lui Jules Verne faţă de acel faimos poet. Notaţi că Jules Verne nu e poet; el este, o mai repet, un răspânditor al ştiinţelor pozitive, pe când Ariosto este unul din cei mai mari poeţi ai Italiei, cu o imaginaţie, desigur, mult mai fecundă şi mai strălucită decât la mulţi poeţi chiar moderni.

Şi cu toate aceste, când comparezi modul cum ambii prezintă suirea în lună, eşti izbit de superioritatea unuia faţă cu celălalt, superioritate datorită numai cunoştinţelor celor două epoce. Aşa, mi-aduc aminte cum făceam deosebirea

pe atunci între aceşti doi autori şi cum se întărea în mine ideea, cum că cunoştinţele moderne, vaste şi variate, sunt un material mult mai propriu pentru dezvoltarea imaginaţiei.

Să dau câteva exemple apropo de Ariosto şi Jules Verne, exemple pe care le-am prezentat la „Junimea”, cu ocazia altor discuţii tot pe acea temă.

Astolfo din *Orlando furioso* se suie la lună într-un car cu patru cai roşii ca focul... Este concepţia veche a lui Apollon care străbate cerul cu cursierii săi de foc.

După credinţele de la începutul veacului al XVI-lea – cel puţin Ariosto se face ecoul lor, sau poate chiar este invenţia lui (nu am timp să controlez) – în spaţiul interplanetar domneşte un foc etern. Cum face Ariosto ca Astolfo cu caii săi să treacă prin focul etern? Natural că recurge la miracol, acest expedient antic şi modern încă în credinţele religioase şi populare prin care se înlătură toate imposibilităţile şi se aplanează toate greutăţile pentru eroi. Astolfo avea cu dânsul un bătrân evanghelist care permite ca carul să treacă fără să fie atins de flăcări.

Acest lucru Ariosto îl spune în două versuri numai, el aşa de prolix. Pentru ce? Pentru că neştiind nimic asupra acelor regiuni şi neavând măcar ipoteze, cum avem astăzi asupra spaţiilor interplanetare, nu putea nici să zică, nici să inventeze altceva decât focul etern, admis pentru infern.

Cetiţi toată partea din Jules Verne în care este descris voiajul înainte de a sosi în lună, şi veţi vedea câte detalii, câte observaţii, câtă imaginaţie ştiinţifică. Îmi aduc aminte – căci n-am cetit demult pe Jules Verne – cum el exploatează legile fizice aplicate într-un mediu îndepărtat de pământ; cum, de exemplu, paharele când stau la masă rămân suspendate în aer namaiavând greutate; cum aruncând pe fereastră un câine mort, acesta începe a se învârti împrejurul bombei ca un satelit etc.

Ariosto nu ştie nimic din interiorul lunei, decât că şi ea are fluvii, lacuri, câmpuri, munţi, văi şi s-ar părea că crede că este locuită. Atât. Ce sărăcie faţă de cunoştinţele precise, pe care Jules Verne le intercalează asupra lunei, cu ocazia voiajului inventat de dânsul” (165, pp. 264–267).

Aş fi preferat, desigur, ca George Panu să fie mai puţin tributar opiniilor establishmentului literar francez, care părea să ignore însăşi existenţa celebrului său contemporan. Iar când n-o ignora, Albert Thibaudet îi amintea numele în treacăt şi Gustave Lanson îl utiliza ca termen de comparaţie jignitoare pentru ambii scriitori implicaţi: „(Zola) N-a fost nici măcar un vulgarizator ca Jules Verne”. Unele dintre observaţiile junimistului vădesc, totuşi, înţelegerea specificului creaţiei verniene şi a inovaţiei pe care o aduce ea în beletristica secolului al XIX-lea: „unul dintre cei întâi care a tras efecte literare dramatice din principii de ştiinţă absolut seci”, „principii aride [...] exploatate pentru a pune în mişcare personajele unui roman...”.

În deceniul opt apar şi primele traduceri. „Alegătorul liber” publică, în numerele 88–90 (3–10 septembrie) din 1875, la rubrica *Varietăţi*, povestirea *O dramă în aer.* La 25 ianuarie stil vechi, 6 februarie stil nou, Nr. 4, Anulu XII, 1876, în „Familia”, tipărită atunci la „Buda-Pesta”, debutează foiletonul *Caletoria de pe pamentu în luna,* „După Jules Verne”, însoţit de această notă în josul paginii: „Facemu atenţi pe cetitorii noştri la acésta scriere. Autorulu ei tratéza sciinti’a în forma de romanu, de aceea operile sale sunt fórte cetite şi traduse în tóte limbile culte. Dintre tóte inse ’de la terre la lune’ a facutu efectu mai mare. Publicatiunea, ce începem noi acuma, e unu estractu copiosu din acestu romanu. Red”. Am reprodus textul fără nicio modificare şi voi proceda în acelaşi fel pe mai departe, din motivul precizat în nota de la pagina 13.

La 29 Febr. st. v „12 Mart. st. n., revista îşi înştiinţează cititorii, la rubrica *Literatura*: „Jules Verne scrie érasi unu romanu nou. Acest’a e intitulatu: «Mihaiu Strogoff», si contine caletori’a aventurósa a acestuia din Petersburg pana la Kirgizi”.

Publicarea primei părţi a dipticului lunar vernian se încheie în Nr. 16, când aflăm şi numele traducătorului: Iosifu Holodanu, pseudonimul lui Iosif Vulcan, directorul „Familiei”. A doua parte, *În giurulu lunei,* apare în numerele 48–52, având acelaşi traducător.

Se pare că romanele au fost bine primite de cititori, de vreme ce hebdomadarul literar bucureştean „Globul” se decide să le reia, într-o nouă tălmăcire, inserând în primul său număr, datat 6 august 1877, această prezentare:

„Începem ciclul romanelor noastre mai mari cu traducerea *autorizată* a uneia din operile cele mai escelente ale celebrului

Jules Verne în 1877

scriitor francez Jules Verne.

Prin «călătoriele sale extra-ordinară» învăţatul şi spiritualul autor a inaugurat un nou gen de scrieri, care a produs în timp de câţiva ani o adevărată revoluţiune, nu numai în literatura beletristică, dar mai cu osebire în gustul lumei cetitoare de pe pământul întreg.

Cu un stil elegant şi încântător, *Jules Verne* tractează într-un mod speculativ diferite discipline ale sciinţelor pozitive şi se încearcă, pe baza teoriei şi a observaţiunilor, a da soluţiuni ipoteselor cari preocupă lumea sciinţifică.

Jules Verne nu face sciinţă, ba de multe ori îşi permite licenţe şi comite chiar eresii sciinţifice. Scopul său însă şi l-a ajuns; căci a procurat savantului o lectură din cele mai plăcute în ore de repaos, şi a atras şi pe cetitorul diletant, pe care-l instruesce într-un mod nesimţit, pentru ca să-l poată înţelege mai bine. Şi astfel scriitorul frances a reuşit să răspândească gustul sciinţelor pozitive în cercurile cele mai întinse ale lumei cetitoare.

Am crezut dar că nu putem inaugura mai bine seria romanelor într-o foaie beletristică română, decât prin una din operele lui Jules Verne, *Din pământ în lună.* Sperăm că cetitorii noştri ne vor mulţumi pentru această alegere”.

Romanul a apărut până la 26 noiembrie, fiind urmat, între 3 decembrie 1877 şi 28 aprilie 1878, de *În giurul lunei.* Versiunile româneşti, nesemnate, îi aparţineau, probabil, lui B. V. Vermont, administratorul revistei şi unul dintre cei mai activi traducători din epocă.

Nu vom părăsi anul 1877 fără a menţiona cele două traduceri din „Timpul”, publicate în foileton, la rubrica *Partea literară.* Între 25 martie şi 9 iulie a apărut, în 37 de episoade, cu întreruperi datorate şi războiului ruso-turc, *Ocolul pamentului în 80 de zile;* într-o amuzantă tentativă de autohtonizare, traducătorul anonim îl transformă pe Jean Passepartout în Ioan Vântură-Lume. Iar la 6 septembrie a început publicarea romanului *Mihail Strogoff sau Curierul ţarului,* fără să fie indicaţi autorul şi traducătorul. În privinţa ultimului, era o practică des întâlnită în epocă. Dar omiterea numelui lui Jules Verne reprezenta nu doar o ilegalitate, ci şi o nesocotire a intereselor ziarului, dacă nu cumva se evita

astfel plata drepturilor de autor. După 37 de episoade, apariţia a încetat, fără nicio explicaţie, lăsându-i pe cititori să se întrebe ce avea să se întâmple cu eroul, care fusese capturat de tătari.

Au urmat, în 1879, *Necasurile unui chinesu în China* („Românul”, 39 de episoade, între 24 Iuliu şi 30 Octobre, „Tradus din franţuzesce de Fr. D.”, adică Frédéric Damé), *Ocolul lumii în opt-deci de dile* („Jurnalu pentru toţi”, 1 Iuniu-23 Augustu, „Traducţiune de D. B. M.”) şi *Aventurele a 3 Ruşi şi 3 Englesi în Africa australă* („Jurnalu pentru toţi”, 26 Augustu-8 Noembre, acelaşi traducător). „Jurnalu pentru toţi” fiind un „Magasin bihebdomadar ilustratu”, foiletoanele erau însoţite de reproduceri ale gravurilor din ediţia Hetzel.

În 1880, *Doctorul Ox* (Foiţa „Stelei României”; la Biblioteca Academiei Române există doar numerele ziarului din perioada 1 Aprilie-7 Maiu, fără traducător).

În 1882–1883, *Nenorocirile unui kinez*, „dupe Jules Verne”, titlu schimbat ulterior în *Nenorocirile unui chinez în China* („Literatorul”, numerele 8–12, traducere de Th. M. Stoenescu).

În 1884, *O Fantasie a doctorului OX* (Foiţa „Amaradiei”, doar primele două capitole, la 23 august şi 22 septembrie, traducere de M. C.).

În 1885, *Arhipeleagul în foc*[41] (Foiţa ziarului „România”, 20 ianuarie- 21 martie, fără traducător).

În 1887, *Un căpitan de cincisprezece ani* (Foiţa ziarului „România”, 75 de episoade, până la 8 iulie, fără traducător). La 9 iulie, la rubrica *Ştiri şi fapte* din prima pagină a aceluiaşi ziar, un anunţ: „Terminându-se foiletonul ce-l publicam, începem astăzi reproducerea romanului *Casa cu vapor*[42], datorită tot penii fecundului scriitor Jules Verne. Romanul acesta conţine o interesantă călătorie făcută prin India septentrională, ţara tigrilor”. Au apărut 71 de episoade, până la 24 octombrie, fără traducător.

În 1838, Foiţa ziarului „România” găzduieşte *Cele cinci sute de milioane ale damei Begum* (39 de episoade, între 10 Maiu şi 5 August, cu întreruperi pricinuite şi de greva

[41] *Arhipeleagul în flăcări.*

[42] *Casa cu aburi.*

lucrătorilor tipografi, fără traducător) şi *Revoltaţii de pe „Bounty*” (între 6–7 şi 14–15 August, fără traducător).

În 1889, *Gazeta viitorului* („Tribuna”, 9/12 Aprilie, fără traducător). Sunt fragmente din povestirea apărută în numărul din februarie al revistei americane „Forum”, sub titlul *În anul 2889.* Iscălită doar „Jules Verne”, era rodul colaborării scriitorului cu fiul său, Michel.

În 1889–1890, *Arababura*[43] (Foiţa ziarului „România”, 42 de episoade, până la 16 martie, fără traducător).

În 1891, *Un oraş plutitor* („Ilustraţiunea română”, între 16 iunie şi 8 decembrie).

În 1892, din nou *Gazeta viitorului* („Gazeta Bucovinei”, 3–15 Septembrie şi „Gazeta Poporului”, 22 Noiembrie, fără traducător) şi *Doctorul Trifulgas*[44] („Revista ilustrată”, vol. I, fără traducător).

Această selecţie îndreptăţeşte constatarea că, în ultimele decenii ale secolului 19, prezenţa „Călătoriilor extraordinare” în presa românească a devenit tot mai vizibilă. O prezenţă care culminează, din unghiul tematic al cărţii noastre, cu amintita apariţie, în 1897, a romanului *Castelul Carpaţilor* (sic), în „Ziarul Călătoriilor şi al întâmplărilor de pe mare şi uscat”. E adevărat că lipsesc câteva titluri de mare rezonanţă: *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras, Călătorie spre centrul Pământului, Copiii căpitanului Grant, Douăzeci de mii de leghe sub mări, Insula misterioasă,* un motiv plauzibil constituindu-l dimensiunile lor, care ar fi făcut practic imposibilă publicarea în foileton. Acestea şi alte opere verniene au devenit accesibile publicului în prima jumătate a secolului 20, când editurile au publicat numeroase traduceri semnate de G. M. Amza, Ana-Maria Bottez, Elisa Caplescu, E. C. Decusară, Const. A. I. Ghica, Jean Popescu Hârşova, Ion Pas, M. H. Perera, Constantin Pestrianu, George B. Rareş, N. Săftoiu, nume uitate astăzi, care merită măcar această înşiruire. Lucrarea a fost dusă la bun sfârşit după cel de-al doilea război mondial, când au văzut lumina tiparului aproape toate componentele acestui corpus unic în istoria

[43] *Sans dessus dessous.*

[44] *Fritt-Flacc.*

literaturii universale.

Fluxul traducerilor a fost însoţit, firesc, de cel al textelor consacrate lui Jules Verne. Periodicele româneşti fac cunoscute publicului şi zvonurile care circulă pe seama scriitorului. Ne-o dovedeşte această însemnare din „Românul”, datată 9 iulie 1888:

„*Uă operă nouă a lui Jules Verne*

Aflăm că Jules Verne cunoscutul scriitor francez a dis unor amici că ar avea intenţiunea d-a alege de scena viitoarei sale scrieri oraşul Viena şi de eroul operei sale pe clopotarul (păzitorul) turnului sântului Ştefan. Se înţelege că autorul va atribui eroului său felurite întâmplări romantice. El a comunicat amicilor lui că a studiat diferite cronice vieneze în care a găsit destule evenimente misterioase şi foarte interesante, a cărora descoperire o va atribui păzitorului turnului. Îndemnarea la această operă i-a procurat-o, după cum însuşi afirmă, doamna Barones ă Ruttenstein (Constancia Geiger)” (137).

N-am reuşit să descopăr sursa acestei pseudoinformaţii în presa franceză şi n-am întâlnit niciunde numele pretinse egerii. Iar „opera” nu există.

La rubrica *Varietăţi,* hebdomadarul ieşean „Era nouă” din 27 mai 1890 publică un articol care se referă la un eveniment amplu mediatizat în epocă:

„Incungiurul lumei în 72 de zile

Phileas Fogg, eroul romanului lui Jules Verne, *Incungiurul lumei în 80 de zile*, a fost întrecut cu mult. În câţiva ani, dacă se vor mai amesteca mult americanii – şi mai ales americanele –, încunjurul lumei astfel precum şi l-a închipuit amintitul romanţier, nu va mai avea decât un interes arheologic. Phileas Fogg va fi pentru strănepoţii săi ceiace e diligenţa faţă cu drumul de fer, corabia cu pânze faţă cu pachebotul transatlantic, sau vaporul (aburul – I. H.) faţă cu electricitatea.

Îndrăsneţul anglo-saxon a cărui aventuri ni le-au povestit Jules Verne a întrebuinţat 80 de zile ca să-şi câştige rămăşagul. O tânără americană de 19 ani, miss Nelly Bly, n-a întrebuinţat decât 72 de zile pentru a încungiura globul, şi încă a pierdut 12 zile aşteptând pachebotele ce au avut

gloria de a o purta. În realitate, ea a putut să parcure în 60 de zile 42.000 de chilometri.

. . . . . .

Într’o zi, miss Nelly Bly, care esercita pe lângă ziarul *World* din New york, funcţiunea de reporteră, propuse redactorului să facă încunjurul lumei pe socoteala jurnalului. Confraţilor din America le place mult a încuraja întreprinderile aventuroase, căci să nu uităm că Stanley a plecat întâiaş-dată, în explorările sale din Africa centrală, ca corespondent al ziarului *New-york Herald.* Propunerea d-rei Bly era dar agreabilă, şi a fost primită deîndată.

La 14 noembre trecut, tânăra călătoare se sui în pachebotul hamburghez *Augusta-Victoria,* din care debarcă la Southampton la 22, dar cu o zi întârziere. De aici se repezi la Amiens, unde-şi espuse planul seu lui Jules Verne în persoană. Istoriograful lui Phileas Fogg îi spuse că în mai puţin de 79 zile nu-şi va putea îndeplini proectul seu de încungiur al pământului[45], dar miss Bly stărue în prevederile sale, adecă în cele 72 de zile”.

[45] Replica atribuită de ziarele franţuzeşti lui Jules Verne poate fi întâlnită şi într-o însemnare din „L’Indépendence roumaine” (125).

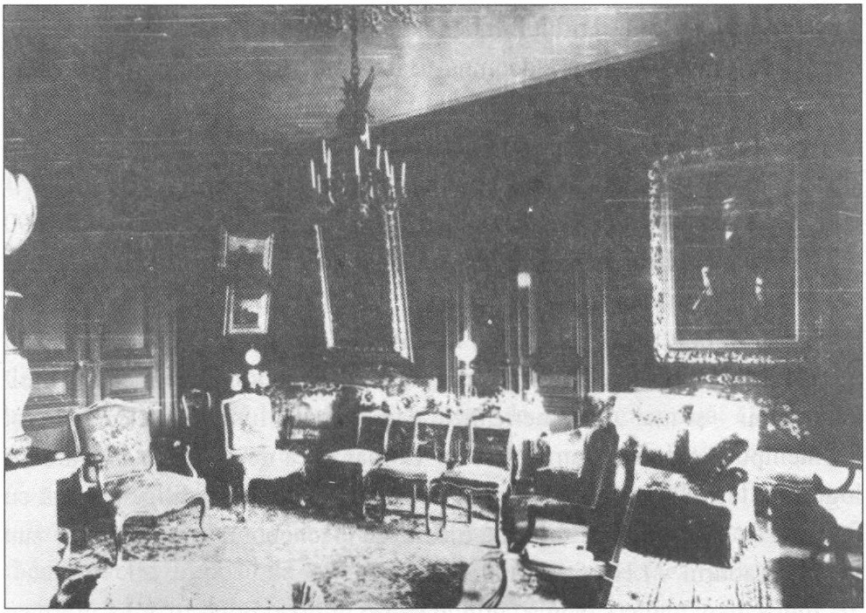

Salonul în care a fost primită Nellie Bly

Articolul, semnat Lux, înşiră apoi etapele călătoriei – Calais, Brindisi, Colombo, Hong-Kong, Yokohama, San Francisco – şi „intrarea *regală*" în New York, „cu toate că faptul s-a petrecut în liberala Americă" (86).

În cartea publicată la întoarcerea din călătorie, Nellie Bly afirmă că vizita la Amiens s-ar fi datorat solicitării soţilor Verne, adresată corespondentului ziarului „The World" la Londra. „O, cât aş vrea să-i văd!", ar fi exclamat ea, regretând că nu dispune de timpul necesar. La care corespondentul, Tracey Greaves, ar fi replicat: „Dacă poţi să te lipseşti două nopţi de somn şi de odihnă, cred că e posibil" (161, p. 31).

Robert Sherard, corespondentul aceluiaşi ziar la Paris, a consemnat versiunea reală a întâmplării, chiar în anul morţii lui Jules Verne: „S-a crezut că ar fi o bună publicitate pentru călătorie dacă, în drumul prin Franţa spre Brindisi, tânăra fată putea să se întâlnească cu Jules Verne la Amiens. Mi s-a cerut să pregătesc întâlnirea. La început, bătrânul domn nu înţelegea deloc ce rost ar fi avut o astfel de întâlnire şi a fost necesar să fac un efort pentru a-l convinge să accepte.

A fost cu atât mai dificil pentru mine, cu cât îmi dădeam seama că abuzam de bunăvoinţa lui, în propriul nostru interes” (175, p. 315).

Cât despre scepticismul pe care l-ar fi manifestat cu privire la efectuarea ocolului lumii în 72 de zile, scriitorul a ţinut să pună la punct această născocire, în două scrisori apărute în presa timpului, la 15 şi 16 decembrie 1889. Iată pasajul în chestiune din cea de-a doua, republicată în „Journal d’Amiens”, la 20 decembrie: „Vă rog să-mi permiteţi să restabilesc adevărul în legătură cu tânăra şi fermecătoarea americană care m-a vizitat la Amiens – între două trenuri. Miss Bly încearcă să călătorească în jurul lumii nu în 79, sau 75, sau 72 de zile, ci 70, răstimpul maxim care i-a fost acordat. Or, contrar relatărilor din ziare, i-am spus că această călătorie mi se părea foarte *realizabilă* în acest răstimp, dacă nu se iveau nici întârzieri, nici accidente maritime” (130).

Răstălmăcirea spuselor sale nu l-a făcut pe Jules Verne să-şi schimbe buna impresie pe care i-o făcuse concurenta lui Phileas Fogg. La sfârşitul scurtei întâlniri, el ciocnise cu ea un simbolic pahar cu vin, urându-i (cu ajutorul lui Sherard, care slujise drept interpret) „Good luck, Nellie Bly”. Reprezentarea grafică a acestui moment a apărut în „The World”, la 8 decembrie 1889.

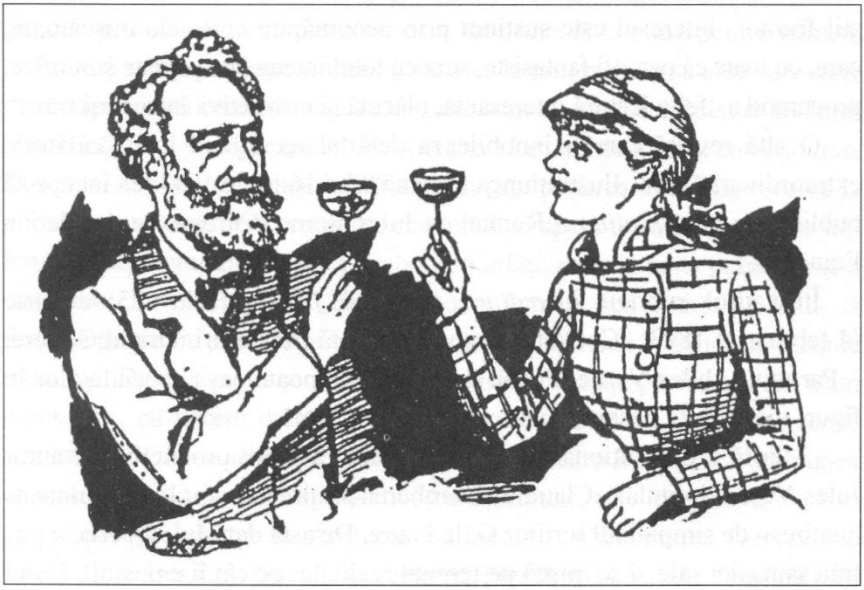

„Tânăra şi fermecătoarea americană” nu l-a uitat pe cel care o primise cu căldură şi o încurajase la debutul temerarului său periplu. Într-o convorbire cu Marcel Hutin, reprodusă în „L’Echo de Paris” la 24 mai 1901, Jules Verne dezvăluie un fapt rămas până atunci neştiut: „Miss Bly, devenită doamna Stewart, a venit să mă vadă, acum câţiva ani, aflându-se cu soţul ei, un foarte bogat american, la Boulogne-sur-Mer. Am felicitat-o pentru doborârea recordului lui Phileas Fogg, cu mult timp înaintea construirii căii ferate transsiberiene. Astăzi nu mai e o mare ispravă să dai ocol lumii instalat comod într-un vagon.”

Tabloul prezenţei scriitorului în publicaţiile româneşti din 1890 este întregit de un text apărut în *Calendarul ilustrat Bucurescian.* Trecând în revistă *Principalii scriitori francesi contimporani,* autorul anonim menţionează:

„Între aceştia, un loc însemnat îi se cuvine lui *Jules Verne* (născut la 1828). El este creatorul unui nou gen de literatură: vulgarizarea sciinţelor sub formă de romane. Scrierile sale au avut ediţiuni nenumărate încă de atunci când aceasta se întâmpla rar la romane. Cel mai renumit din ele, *Le tour du monde en 80 jours,* pus pe scenă, a fost

unul din marile succese ale teatrului modern, ceea ce a îndemnat dramatisarea câtorva din romanele lui. Afară de aceasta, toate au fost traduse în principalele limbi, înlesnind astfel tuturor citirea lor. Ele au un merit foarte mare; contrar romanelor în genere, ele pot fi citite de toţi şi de toate vârstele. Scrise într-un stil frumos, interesul este susţinut prin nenumărate episoade mişcătoare, care, cu toate că par a fi fantasiste, sunt cu totul întemeiate pe date ştiinţifice, procurând astfel o lectură interesantă, plăcută şi instructivă în acelaşi timp”.

O altă revistă care-şi înnobilează debutul recurgând la o „călătorie extraordinară” este „Ilustraţiunea română”. La 16 iunie 1891, ea începe să publice *Un oraş plutitor,* „Roman de Jules Verne. Curonat de Academia Franceză.”

În cadrul rubricii *Literatura modernă franceză* din 23 ianuarie (4 februarie) 1893, „Constituţionalul” prezintă trei autori: Grand Carteret – Parquin – Jules Verne. Primii doi mai spun poate ceva specialiştilor în figuri uitate. Iată pasajul consacrat celui din urmă:

„Merită a fi menţionat aci şi noul roman al mult productivului autor Jules Verne, intitulat «Claudius Bombarnac», precum şi «Les Robinsons lunaires» de simpaticul scriitor G. Le Faure. De astă dată Jules Verne a pus frâu fantasiei sale şi se mişcă pe terenul realităţei pe cât îi e posibil. Eroul romanului său este un reporter care, fiind trimes de foaia sa, a călătorit de la Tiflis la Peking, spre a repurta asupra liniei ferate transasiatice şi a ţărilor de acolo. O impresie urâtă în această carte interesantă face numai împrejurarea că autorul se foloseşte de ocasiune spre a aduce Rusiei exageratele sale omagie şi a arăta Germaniei tot dispreţul său”.

Nimic despre calităţile romanului şi, mai ales, nimic despre faptul că adevăratul său erou este un român. „Impresia urâtă” se datorează orientării politice junimiste a cotidianului.

În 1879, poligraful G. Baronzi, caracterizat de G. Călinescu drept „un vulgarizator productiv ca o uzină” (143, p. 330), prezenta Comitetului Teatrelor o piesă diferită, cel puţin ca intenţie, de numeroasele lui comedii bulevardiere.

Ion Ghica, Directorul General al Teatrelor, a încredinţat manuscrisul spre lectură lui I. Calenderu. Iată referatul acestuia:

„Domnule Director,

Am citit comedia în trei acte a Domnului G. Baronzi intitulată «Uă lună pe cer şi alta pe pament» şi iată apreţierea ce am putut face. Piesa este luată din scrierea D. Jules Verne «Cinq semaines en ballon»; ca scriere literară are un contestabil merit; ca operă teatrală mă îndoiesc să poată izbuti. Mai întâiu nu are din ceea ce poate interesa pe public, nici acţiune dramatică nici scene comice; o urmare de dialoguri asupra unor chestiuni de geografie şi de navigaţiune aeriană. Acestea pot oferi oare care interes la citire pentru oameni culţi, dară o representaţie teatrală (mai ales la noi) trebuie să aibă în vedere mulţimea pentru care asemenea chestiuni sunt cu totul indiferente. D. Jules Verne a făcut o piesă de teatru din opera sa «Le tour du monde en 80 jours». Dar chiar aceasta n’a reuşit la Paris decât prin punerea în scenă, ceea ce la noi nu putem avea decât cu multe cheltuieli. O operă teatrală după cum ştiţi foarte bine, Domnule Director, trebuie să înfăţişeze sau lupta patimilor şi a simţămintelor omeneşti sau caractere care, într-un gen mai puţin înalt, să distragă pe public prin scene amuzante, precum sunt mai în genere comediile moderne. Dară în piesa ce aţi bine-voit a-mi încredinţa pentru a o citi n’am putut găsi, cu părere de rău, nici intrigă, nici caractere, nici chiar scene amuzante. Rămâne acum, Domnule Director, a vedea înşivă dacă opiniunea ce mi-am putut forma, în limita cunoştinţelor mele, este întemeiată”.

În dosarul păstrat la Arhivele Naţionale – Direcţiunea Generală a Theatrelor, Dosarul No. 3, Cercetarea pieselor Theatrale Originale şi Traduceri, Anul 1879 – se află şi Procesul Verbal No. 32, care consemnează decizia Comitetului Teatrelor de a respinge piesa, în temeiul Memoriului lui I. Calenderu. Se reia argumentul costului prohibitiv: „...asemenea piese pentru a avea o întreagă reuşită ar necesita cheltuieli enorme astfel cum chiar piesa «Le tour du monde en 80 jours» nu a putut reuşi în Paris decât printr-o măreaţă punere în scenă cea ce la noi ar fi

dacă nu imposibil dar a atrage dupe sine cheltuieli enorme”. Abia după treisprezece ani, diriguitorii Teatrului Naţional se vor încumeta să treacă peste această oprelişte, „măreaţa punere în scenă” fiind însă de sorginte străină, după cum aflăm din *Cronica* apărută pe prima pagină a cotidianului „L’Indépendence roumaine”, la 11/25 februarie 1893:

„Teatrul Naţional e pe cale de a monta o piesă care face ocolul lumii de douăzeci de ani şi care se numeşte – fără îndoială din această cauză – *Ocolul lumii în 80 de zile.* Dl Sever Moschuna a tradus-o din franceză şi, cum maşinăriile şi decorurile sunt de mare amploare, au fost închiriate de la un impresar din Coburg, care l-a însărcinat pe unul dintre reprezentanţii săi să vegheze la manevrarea complicată a acestui mare spectacol.

Sunt puţini tinerii din generaţia actuală care să nu fi citit celebrul roman al lui Jules Verne, din care provine piesa lui d’Ennery[46]. Am fost toţi captivaţi, acum douăzeci de ani, de aventurile extraordinare ale lui Phileas Fogg, cutreierând lumea şi trecând prin mii de peripeţii, urmărit de implacabilul agent de poliţie Fix, ca de umbra sa. Câte amintiri plăcute ne readuce în minte *Ocolul lumii* şi cât de minunat era timpul în care, feriţi de grijile luptei pentru existenţă, izolaţi în fericirea copilăriei, atât de facilă şi atât de deplină, urmăream cu interes păţaniile comice ale excelentului. Passepartout, în vreme ce aventura cu frumoasa indiană trezea în noi primele presimţiri ale dragostei.

Din fericire pentru noi, redevenim cu uşurinţă copii, copii mari. Seara, când munca zilnică s-a sfârşit, când am lăsat grijile în birourile noastre, cum se lasă veşmintele incomode la vestiar, nu mai suntem aceiaşi oameni: dacă un actor ne atrage la teatru, plângem cu actorii şi râdem cu ei, aşa cum plângeam odinioară împărtăşind suferinţele eroilor romanului. Aşa se va întâmpla, cu siguranţă, sâmbăta asta, la prima reprezentaţie: nu vom plânge, cu toată emoţia

[46] Jules Verne semnează, împreună cu d’Ennery, această piesă, ca şi *Copiii căpitanului Grant, Mihail Strogov* şi *Călătorie prin imposibil*, contribuind efectiv la realizarea acestor opere dramatice.

puternică provocată de aventura Aoudei, dar vom râde de zăpăceala lui Niculescu, în rolul lui Passepartout, care a fost botezat în româneşte *Sfredeluş.* Aproape întreaga trupă a Teatrului Naţional va juca în piesă, cu Nottara şi d-na Ar. Romanescu în frunte. Este pentru prima oară că se prezintă la Bucureşti ceea ce se numeşte o piesă de mare spectacol cu un decor atât de colosal, maşinării atât de numeroase şi o manevră atât de complicată.

Trebuie să mulţumim comitetului pentru această plăcută surpriză, într-un moment în care nu o mai aşteptam" (97).

Semnată cu pseudonimul Numa, *Cronica* a fost urmată, în L'Indépendence roumaine", de însemnările infatigabilului Claymoor (Mihai Văcărescu, fiul poetului Iancu Văcărescu), din rubrica sa *Carnet du High-Life.* La 13/25 februarie, el reproducea afişul Teatrului Naţional, care prezenta conţinutul celor 14 tablouri şi distribuţia. Iar la 18 februarie/2 martie, comenta astfel cea de-a patra reprezentaţie:

„Majestatea Sa Regele şi Alteţele Lor Regale, Prinţul şi Prinţesa de România au asistat la această frumoasă reprezentaţie. Cu siguranţă, scena noastră cunoaşte un mare succes. Ea se află într-un moment norocos. De la galerie până la parter, mulţimea aplaudă la fiecare schimbare a decorurilor. Cele mai admirate sunt: – Plecarea din Suez. – Ceremonia funeraliilor rajahului. – Calea ferată a Pacificului. – Grota şerpilor şi priveliştea Liverpoolului.

Dna Aristizza Romanescu este o foarte plăcută văduvă din Malabar, care-şi joacă rolul perfect, ca de obicei şi trezeşte veritabile emoţii în scena rugului. Îmblânzitoarea de şerpi, dna Welner, dacă face să înceteze şuieratul reptilelor sale, provoacă în schimb aplauzele publicului. Dl C. Nottara interpretează în mod foarte spiritual rolul englezului excentric. Dar cei care provoacă veselia generală sunt d-nii Niculescu, care-l joacă pe servitorul Passepartout şi Catopol, în agentul de poliţie. Ni se promite un nou punct de atracţie. Curând va fi şi un balet.

Este ceea ce lipsea pentru a întregi piesa" (46).

Temerile privind recuperarea chiriei pentru maşinării şi decoruri – Ioan Massoff menţionează suma „exorbitantă" de

800 lei pentru fiecare reprezentaţie (156, p. 313) – s-au dovedit a fi neîntemeiate. Aristizza Romanescu îşi amintea, în 1904:

„...Direcţia (Teatrului Naţional – I. H.) primise, din partea unui german, propunerea de a «monta» *Ocolul pământului,* cu decorurile şi toate accesoriile lui. Încântată de perspectiva unui câştig, nu numai că a acceptat, dar şi-a dat şi silinţa de a face cea mai bună distribuţie: nu lipsea niciun societar. 15 reprezentaţii în şir, cari au adus 50.000 de lei.

Nu mi-aduc aminte de ce, cu o reţetă de 3500, seria s-a întrerupt şi s-a dat *Traian* şi *Andrada,* tragedie de Ventura şi Leonescu, scrisă anume pentru soţia celui d'intâi" (173, pp. 305–306).

Maliţia marei actriţe pare îndreptăţită.

Decizia Comitetului de a include piesa în repertoriul Teatrului Naţional a fost explicată astfel de Massoff, în volumul III al cuprinzătoarei sale lucrări, *Teatrul românesc. Privire istorică:*

„Salturile făcute de teatru în ceea ce priveşte alegerea pieselor erau cu adevărat ameţitoare, iar motivele invocate pentru a îndreptăţi aceste salturi se cam învechiseră: necesitatea de a «împăca toate gusturile», de a se da spectacole menite să atragă un public cât mai numeros pentru ca teatrul să poată «trăi» şi să-şi îngăduie «luxul» unor spectacole de artă, puţin cercetate de public. Alegerea piesei cu «mare spectacol», în 5 acte şi 14 tablouri, *Ocolul pământului în 80 de zile* nu a fost totuşi o greşeală, într-o perioadă când nu se pomenea de reprezentaţii teatrale pentru tineret [...]

Ocolul pământului în 80 de zile este un fel de dramatizare a celebrului roman al lui Jules Verne, mai mult o feerie aranjată de autorul romanului în colaborare cu binecunoscutul Adolphe d'Ennery [...] Spectacolul e însoţit de muzica lui Franz Suppe. Din pricina marilor cheltuieli [...] s-au majorat şi preţurile biletelor; totuşi feeria s-a jucat, mai întotdeauna cu săli pline, de douăsprezece ori în şir, în luna februarie (1893 – I. H.), când «carnavalul bătea în plin» – lună socotită «rea» pentru teatru. Aşadar, exista un public

pentru teatru!” (156, pp. 313–314).

Merită să fie reprodusă şi nota care se referă la condiţiile neştiute de spectatori, necesare desfăşurării reprezentaţiilor:

„Pentru Ocolul pământului în 80 de zile s-a cerut cu împrumut de la Ministerul de Război 20 de costume complete de marinari, 21 de mantale, 21 de perechi de cizme de infanterie, pantaloni, căşti jandarmereşti. Împrumuturile acestea, de efecte şi muniţii (? – I. H.), ca şi trimiterea de soldaţi pentru figuraţie au luat, la un moment dat, o întorsătură tragi-comică, cei de la teatru neavând grijă să înapoieze la timp efectele împrumutate, după cum deseori le restituiau deteriorate; astfel, comandantul garnizoanei Bucureşti înştiinţează Teatrul să se înapoieze de urgenţă cele 32 de mantale şi pantaloni luate de la regimentul 21 infanterie, «deoarece oamenii au rămas dezbrăcaţi». În zadar comandantul garnizoanei Bucureşti, colonelul Teli, a dispus că «nu mai este permis a se da oameni sau efecte militare pentru reprezentaţiile teatrale»; Teatrul a intervenit la Ministerul de Război şi împrumutul a continuat” (Id., p. 530).

Reprezentarea „feeriei” lui Jules Verne şi Adolphe d’Ennery se află, aşadar, la originea unei practici care a devenit, ulterior, o obişnuinţă: recurgerea la soldaţi şi efecte militare pentru montările teatrale şi mai ales cinematografice de mare anvergură.

Succesul înregistrat la Bucureşti a trezit ambiţia fostei capitale moldave. La 12 martie 1893, ziarul ieşean „Ecoul Moldovei” îşi înştiinţa cititorii, în cadrul rubricii *Din localitate*:

Cu începere de sâmbătă 13 Marte. orașul nostru va avea rara ocasiune să vadă marea fierie *Ocolul pământului în 80 zile*, piesă cu mare spectacol în 5 acte și 15 tablouri de A. d'Ennery și Jules Verne, tradusă de d-nu S. I. Grosman, musica de François de Supée, și jucată de toată trupa. Printre frumoasele tablouri cele mai de admirat sunt: Un cheu al canalului de suez. Un bungalov într'o pădure din India. Necropola Rajahilor si Serbare de moarte; hotel la Calcuta. Peșterea șerpilor la Borneo. O tavernă la San-Francisco, Un tren atacat de Indieni pe linia farată «Pacificul» Scara giganților. O sală de mâncare pe vaporul «Henrieta» Vederea Vaporului «Henrieta» pe ocean. Explosia cazanelor. Oceanul în întregul lui și arestare pe o scândură de scăpare. Intr-un hotel din Livepool. Un sacrificiu. înșelat cu o zi O serbare în cludul excentricilor și câștigul prinsoarei de un milion. Trei căsătorii.

Decorurile sunt lucrate în atelierul pictorului F. Tuchemeyer din orașul Coburg și dirigiate de d-nu Iahones Heidenreich.

Se vor da 6 reprezentațiuni cu această frumoasă fierie, în care publicului iașan i se procură deosebita plăcere de a vedea și admira arta decorativă și mecanismul scenic în toată splendoarea lor.

„Evenimentul" din 12 martie preciza, în *Cronica Iaşului,* că „La representaţiile acestei piese Teatrul-Circ Sidoli va fi iluminat cu lumină electrică." Se pare că spectatorii n-au fost zgârciţi cu aplauzele, devreme ce un spectacol cu *Complicii* lui Goethe a fost precedat de *Ocolul crâşmei în 80 de minute,* „Monolog-parodie cu cântec zis de d. Gh. Dimitrescu" („Evenimentul" din 19 martie).

Din păcate, „publicul iaşan" n-a avut „deosebita plăcere de a vedea şi admira arta decorativă şi mecanismul scenic în toată splendoarea lor" decât de două ori. Motivul îl aflăm din „Ecoul Moldovei", care îşi informa cititorii, la 25 martie: „Vroind artiştii să continue, aflăm că au fost împiedecaţi de poliţie de a mai juca piesa, în urma retragerei autorizaţiei de către Comitetul Teatral motivata de părere ce ar fi avut-o că nu întruneşte condiţiunile estetice."

Piesa a ţinut afişul Teatrului Naţional din Bucureşti încă un deceniu, dar spectacolul s-a degradat, din vina Direcţiei şi a actorilor. Dacă, la premieră, publicul aplaudase „cea mai bună distribuţie", ulterior s-a recurs la compromisuri

care au dus la repetate eşecuri. În 1900, notează Faust Mohr, „Nevoia variaţiei repertoriului obligă direcţiunea să reia *Ocolul pământului în 80 de zile.* Dar piesa e prost jucată: într-o mulţime de roluri apar băieţii de la Conservator – câte unii în 4–5 roluri! – căci actorii mai de seamă refuză să joace roluri «mici». Cronicarii dramatici se ridică cu vehemenţă împotriva acestei deficienţe, dar fără efect...” (157, p. 24). Situaţia se repetă în 1901. Întrucât interpretul principal al piesei *Fiul pădurilor* de Friedrich Halm se îmbolnăvise, în locul celei de-a treia reprezentaţii s-a jucat *Ocolul pământului* „cu cele mai multe roluri încredinţate băieţilor din Conservator. Rezultatul: 180 de lei la cassă!” (Id., p.31).

Se pare că direcţiunea a învăţat ceva din acest fiasco, aplecându-şi urechea la filipicele cronicarilor dramatici şi determinându-i pe câţiva dintre „actorii mai de seamă” să-şi interpreteze rolurile. La 8 decembrie 1901, „Zig-Zag” publica acest anunţ:

„Teatrul Naţional
Societatea Dramatică
Duminică 9 Decebrie
Representaţie populara cu preţuri reduse
La orele 2 p.m. se va juca
Ocolul Pământului în 80 de zile
Piesă cu mare spectacol în 5 acte şi 14 tablouri
de A. D’Ennery şi Jules Verne
tradusă de d. Sever Moscuna
cu următorii artişti în rolurile principale:
P. Liciu, G. Achille, Al. Catopol, Brezeanu, Cuţarida, I. Constantiniu, Paciurea, Th. Petrescu, D-na Costescu şi d-rele Mihăilescu, Gerlach, V. Marinescu, etc”

Încheind acest lung intermezzo teatral, reiau trecerea în revistă a articolelor din presa noastră.

Unicul număr al revistei „Aurora literară” din Tecuci, apărut la 14 februarie 1893, consacra rubrica intitulată *Celebrităţile Secolului* lui Jules Werne (cu dublu v!). Textul se referă şi la dramatizările „Călătoriilor extraordinare”, fără a-l pomeni pe d’Ennery:

„Jules Werne născutu în anul 1828, e unul din contimporanii scriitori Francesi, ale cărui opere celebre, au produs un echo puternic în analele literaturei Francese.

El aparţine acelei classe celebre de scriitori, cari vulgarizează sciinţele sub forma de romane.

Spiritul său fantastic, a ajuns la apogeul său în celebra sa operă: un tour du monde en 80 jours, care a şi fost dusă pe scenă unde a primit din partea publicului cunoscător ovaţiunile cele mai călduroase.

Spiritul său fantastic, imaginaţiunea sa aprinsă, au făcut ca operele sale să fie epuizate şi scoase în mai multe ediţiuni.

Dramatizarea operelor sale au un succes splendid.

Prin scrierile sale cele vestite, dânsul e colaborator la una din cele mai mari reviste din Paris: Magasine d’educatiune et de recréation şi în care se poate ceti cu amănunţitul operele sale celebre”.

Caracterizat prin sărăcia limbajului şi numeroasele agramatisme, acest galimatias se datora, probabil, directorului efemerei publicaţii, avocatul Pascal Corodeanu.

Anii 1894–1896 ne oferă o paranteză epistolară. La Biblioteca Academiei Române, Departamentul Manuscrise, se află o carte de vizită trimisă, la 2 mai 1894, domnişoarei Elise Christodorescu, din Focşani. Cele câteva rânduri sunt purtătoare ale unui mesaj convenţional:

„Domnişoară, regret profund că nu pot să vă răspund în limba dumneavoastră, devreme ce mi-aţi scris cu atâta amabilitate într-a mea. Dar, în fine, în franceză ca şi în română, mă declar şi vă rog să mă consideraţi

foarte respectuosul dumneavoastră servitor,

Jules Verne”.

Nu e lipsit de interes să menţionez că, potrivit ştampilei poştei române, plicul a ajuns la destinaţie la 6 mai. Amiens-Focşani în patru zile, acum o sută zece ani!...

Mai consistente sunt scrisorile păstrate la Biblioteca „V.A. Urechea” din Galaţi, adresate domnişoarei Antonia Schwartz (la 21 martie şi 10 aprilie 1895) şi doamnei Rovena Schwartz (la 3 ianuarie 1896). Iat-o pe cea din 21 martie:

„Domnişoară,

Mă grăbesc să răspund amabilei dumneavoastră scrisori, dar mă tem că nu pot să vă dau satisfacţie decât pe jumătate. Nu mai am nicio fotografie şi la vârsta mea nu se mai poate să faci altele.

La ora actuală, am scris atâtea cărţi câţi ani am – ceea ce înseamnă că am şaizeci şi şapte de ani mai împliniţi decât sunt romanele mele! Binevoiţi deci să mă iertaţi dacă mă mărginesc la a vă trimite aceste rânduri, cu complimentele mele pentru felul în care scrieţi franţuzeşte. Nu pot să vă răspund în limba dumneavoastră, Domnişoară, dar nu vă rog mai puţin să primiţi asigurarea respectuoasei mele consideraţii.

Jules Verne”.

Refuzul politicos de a trimite fotografia solicitată nu era rezervat corespondentelor din România. Până şi Mario Turiello, tânărul italian cu care Jules Verne s-a aflat timp de mulţi ani într-o susţinută relaţie epistolară, a primit o scrisoare, datată 26 octombrie 1894, conţinând acest pasaj: „Cât despre portretul pe care mi-l cereţi, n-am niciunul la dispoziţie, nici măcar unul şi, vă mărturisesc, la vârsta mea sunt prea puţin dispus să mă proţăpesc în faţa obiectivului unui fotograf”.

Toate aceste scuze (reiterate şi în celelalte răspunsuri trimise Antoniei şi Rovenei Schwartz) sunt, de fapt, pretexte fără acoperire. În acei ani şi chiar mai târziu, scriitorul s-a „proţăpit” destul de des în faţa obiectivelor unor fotografi, îndeosebi din Amiens. O dovadă se află în pagina

următoare.

În 1897, apariţia versiunii româneşti a *Castelului din Carpaţi,* semnată de Victor Onişor, a fost amplu şi contradictoriu comentată în Transilvania. După o prezentare elogioasă, în numărul din 19–31 octombrie, „Familia” publica, la 16–28 noiembrie şi 23 noiembrie-5 decembrie, diatriba lui Ilarie Chendi, cu subtilul neutral „Recensiune”. Dizertând mai întâi pe tema traducerilor, în general şi a celor în româneşte, criticul trece la cestiune:

„Jules Verne, bărbatul şciinţelor empirice, romansierul cu vioiciune parisiană, răsfoind prin filele celebrului geo- şi etnograf Elisée Reclus, dă cu ochii de nişte pagini, pe cari citeşce despre un popor de rassă latină, care locueşce în Carpaţii cei romantici, trăind o viaţă primitivă, dar idilică, tulburată numai de duşmanii cari vor să-l răpună, luându-le drepturile... Fantasia romansierului *productiv* se aprinde, iute îşi găseşte un sat (îl botează Miceşti[47]), îndată îl colonizează cu popor de-acesta, aşază satul la picioarele Carpaţilor, inventează în apropiere şi un castel faimos, spaima satului şi – iată e gata romanul, *roman din viaţa poporului român[48]!* Iar pentru ca să fie scris în *milieu*-ul original, asemenea celorlalte romane ale sale, îi mai dă coloritul şciinţific, arătând ce minuni

[47] Satul a fost botezat Miceşti de traducător – poate pentru că în această localitate de lângă Alba-Iulia s-a celebrat căsătoria lui Elie Dăianu, directorul ziarului „Tribuna” şi prefaţatorul versiunii româneşti, cu d-şoara Netti Totoian (Cf. „Familia”, 25 mai-6 iunie 1897). În volum numele devine Măţeşti.

[48] şi acest subtitlu îi aparţine traducătorului.

Jules Verne în 1895

pot produce invenţiile lui Edison...

Putem deci deosebi două părţi în romanul lui Verne: una conţinând puţina acţiune din îngustele cadre ale Miceştilor, iar a doua cea cu minunile «şcientifice», cari n-au absolut nimic de-a face cu viaţa «poporului român».

În partea primă autorul voieşce să zugrăvească un sat românesc, să deie un tablou fidel geografic şi cultural al poporului român, să-i presinte modul lui de viaţă, moravurile şi credinţele lui. După o escursie[49] istorico-geografică, autorul ne presintă pe un cioban român, «urmaş degenerat al vechilor Daci» (traduce dl Onişor). Acesta e păstorul primarului Colţu din Miceşti. Păstorul acesta are meritul de a nutri întreg satul cu superstiţiuni, el duce în sat toate poveştile şi faimele despre strigoi, bălauri şi duhuri necurate.

Satul, sau opinia publică a locuitorilor este vecinic preocupată de «Castelul din Carpaţi», un castel părăsit de pe platoul Orgalului de la stânga pasului Vulcan. În acest castel picior de miceştean n-a pătruns şi niciun semn de viaţă nu s-a mai dat acolo, de vreo câţiva ani. Castelul – crede păstorul Bucur şi cu el satul întreg de la alfa până la omega – este vizuina smeilor şi a strigoilor, loc necurat şi afurisit de Dzeu. Atât e de mare superstiţiunea lor şi groaza, ce rezultă din această morbidă închipuire, atât de puternică, încât seara pe uliţă nu mai vedeai pe nime, *ba o parte a locuitorilor voia de frică chiar să emigreze din Miceşti...* «Cine s-ar fi apropiat şi numai ca un pătrar de milă (de acest Castel) s-ar fi primejduit sufletul atât pentru lumea aceasta, cât şi pentru cealaltă» – zice Verne că era *credinţa* poporului. «De altminteri – continuă Verne – cum se şi putea ca în satul Miteşti (sic) să nu esiste astfel de credinţe în lucruri supranaturale? Popa, care are să se îngrijească de starea sufletească a credincioşilor săi şi dascălul, care e primul factor în creşcerea copiilor, *propagă cu atât mai vârtos aceste poveşti, cu cât şi ei le cred.»* Şi mai la vale: «*Lucruri de aceste se învăţau şi în şcoala dascălului Petrică*».

Astfel scrie Jules Verne despre un sat românesc în anul

[49] În loc de „excurs”.

Domnului 1893[50], iar casuri de aceste în romane şi alte scrieri streine se iau întotdeauna ca *pars pro toto.* Dl Dăian (scriitorul prefaţelor) dă lui Verne atributul de «filo-român»... Să vedem mai departe cum se manifestă acest filo-românism.

«Civilisaţia e tocmai ca şi aerul şi apa. Peste tot locul, unde numai îşi află cale sau măcar o mică deschizătură, străbate şi schimbă moravurile existente. Însă trebuie să recunoaştem, că în această parte de miazăzi a Carpaţilor *nu s-a găsit încă o deschizătură, pe unde să poată pătrunde. Cum se şi poate altfel în acele locuri, unde oamenii se nasc, cresc şi mor, fără a fi eşit de pe hotarul satului*» (p. 38). Asta e sat românesc în anul 1893, desenat de un «filo-român». Seamănă mai mult cu un sat de Botocuzi!

Trecând peste contrazicerea că acest sat uitat de Dzeu totuşi avea o casă «parterre» cu uşa de *sticlă* către stradă (birtul), ne oprim la o altă minune. Mai era în Miceşti şi un doctor. Iată-l: «N-avea nici un fel de cunoşcinţă nici în medicină, nici în nimic... dar, se pare că şi atâta era de-ajuns poporaţiei nepretenţioase... această poporaţie fără cultură» (p. 46 şi 48).

Aceste citate ajung pentru a ne face ideie despre viaţa românească şi stările româneşti cum zugrăveşte Verne în fondul romanului său. Ele nu sunt de felul acela, încât să ne arate pe autor de filoromân. Abstrăgând de la însemnătatea politică a acestui cuvânt, Jules Verne ar fi fost filoromân în casul când ar fi pătruns mai adânc viaţa poporului nostru, când ar fi fost capabil a o aprecia cu temeinicie, când – cunoscând prin autopsie sau prin studiu profund – adevăratele noastre datini şi credinţe, s-ar fi inspirat de ele; când de poveştile noastre nu s-ar fi bătut joc, presentându-le ca resultante din o bolnavă fantasie, cu un cuvânt, când romanul său voind să fie roman din viaţa poporului românesc, ar fi fost mai aproape de realitate. Putea fi bunăoară un roman cultural-istoric; putea să-şi ieie de obiect legendele şi basmele noastre, însă nu o singură însuşire, superstiţia, care deşi esistă în poporul nostru, nu este atât de monstruoasă, cum o arată Jules Verne şi care

[50] Ediţia princeps a apărut în 1892.

nu e ceva propriu românesc, ci e inherentă tuturor ginţilor şi mai ales claselor de jos ale popoarelor din toată lumea.

O astfel de caricaturisare a vieţii şi moravurilor noastre suntem obişnuiţi a ceti numai la nuveliştii patroţi Mikszath Kalman şi Jokay Mor, cari n-au pretenţia de-a fi «filo-români».

Însă să nu ne pripim în a osândi.

Am văzut că Verne n-a scris lucrurile aceste de la sine, ci mânecând din cercetările lui Reclus asupra noastră. Verne nu cunoaşte din intuiţiune poporul românesc, căci altfel n-ar putea să ne prezinte bunăoară o caricatură de cioban, credul şi fricos. Ciobanii noştri, fiii naturii, cari dau piept cu elementele şi cu fearele sălbatice, n-au nimic comun cu ciobanul care se teme şi de «umbra castelului». Românul curagios, care de copil încă duce noaptea boii la câmp, nu e de fel înrudit cu tremuricele din Miceşti.

Şi apoi ce vasăzică non-sensul cu emigrarea locuitorilor din satul lor, de frica duhurilor necurate?

Crezut-a «filoromânul» nostru că pe la noi se află onorabili cetăţeni din Abdera, cari să emigreze din cauza înmulţirii broaştelor? Sau eventual şi mai onorabili Saşi din oraşul Schilda, cari să ieie lumea în cap, de frica şoarecilor?... Voia Verne să creieze în Miceşti un al treilea centru al idioţiei?...

Nu. El şi-a muiat penelul în culorile lui Reclus şi ajutorat de fantasie a construit un tablou, care însă cel puţin e bizar. E mare deosebire, între a scrie sau a zugrăvi din proprie intuiţie şi convingere şi între a-ş împrumuta obiectul din izvoare, cari nici nu se apropie de desăvârşire [...]

Această fără îndoială slabă parte a romanului – falsele culori în care este arătată viaţa poporului nostru – *nu* ne vom explica-o de provenită din anume tendinţe şi porniri nouă duşmănoase, ci din necunoştinţa stărilor faptice din partea autorului. «Die Kunst ist schauen und empfinden»[51]. Verne însă n-a văzut şi n-a simţit decât numai prin mijlocirea unui mediu nedesăvârşit.

«Castelul din Carpaţi» însă *n-a* fost scris pe seama Românilor, ci a Francezilor. Şi pentru ca să-i amuseze pe

[51] „Arta este văz şi simţire” (în limba germană).

aceştia, autorul nu s-a făcut chestie de conşciinţă cum să ne presintă pe noi. Cu cât mai creduli, mai naivi şi mai superstiţioşi ne presintă, cu cât mai mult ne îmbracă în hainele legendare orientale, cu atât mai mare *efect* îşi asigură romanului său.

Francezii şi alţi cetitori străini îl vor găsi foarte *interesant,* şi vor afla destulă distracţie în aceste minuni ale veacului. Nici chiar noi nu ne putem emancipa de tot de sub puterea fantasiei lui Verne, ne distrage încâtva romanul – deşi pe socoteala noastră, căci este scris cu verva proprie Francezilor. Ne interesează a vedea fantasmele acele de toată categoria ce se succed şi se strecoară prin imaginaţia bieţilor Miceşteni, hăulirea aceea a duhurilor necurate, cântecul acela înfiorător, care maltratează aşa de fără milă claviatura nervilor celor adunaţi în birtul din Miceşti.

...P-aci-p-aci să zâmbim şi noi de atâta naivitate. Ne abţinem însă, căci nu ne simţim nici câtuşi de puţin edificaţi. Cele ce cetim, nu evoacă în noi o mai înălţătoare emoţie sufletească, un sentiment estetic deosebit. Nu, căci nu sunt nici adevărate, nici frumoase; nu întrunesc principalele cerinţe ale artei".

Chendi relatează intriga, până la capăt şi îşi reia comentariul:

„Acest fel de roman (cum e partea a doua din «Castelul din Carpaţi» şi cum sunt aproape toate romanele lui Jules Verne) se numeşte *roman scientific.* Tractează şciinţă în mod poporal, are tendinţa de a fi instructiv. S-ar putea mai corect zice roman didactic".

Urmează o dizertaţie despre „didactic" în literatură, apoi:

„Romanele lui Jules Verne aparţin acestei categorii. În toate găsim înjghebată o mare cantitate de şciinţă. Deosebirea între el – care e fără îndoială un scriitor de mare talent – şi între alţi romancieri este, că formele în cari îşi îmbracă materialul, sunt *interesante.* Materialului sec îi dă viaţă organică, şciinţei îi dă rolul de a distrage. Succesele ce Verne a secerat prin romanele sale sunt datorite exclusiv formei. Trăinicie însă nu s-a asigurat romanelor sale. Deja astăzi ele au roluri secundare, care în literatură stau mult *îndărătul* acelor romane, cari desfăşură înalte probleme

sociale şi cari stau la nivoul artei.

Peste romanul «Castelul din Carpaţi» s-a trecut deja la ordinea zilei. Francezii cari vor să-şi facă o idee despre românii din Transilvania sau despre invenţiile lui Edison, n-au trebuinţă să o cetească în acest roman. Cu invenţiile s-au învechit şi *prescris* şi romanul. Iar abstrăgând de la aceste două părţi ale romanului, rămâne superstiţia esagerată şi puţina acţiune în giurul celor două relaţii de dragoste, cari singure însă nu captivează. Dacă n-ar fi modul interesant de povestire, romanul acesta astăzi n-ar mai avea nimic ce l-ar ridica peste romanele de anticuar.

Această interesantă espunere şi faptul că se tractează despre Români, l-ar fi îndemnat pe dl Onişor, ca să ne fericească cu traducerea romanului. E chestie de gust a judeca, dacă am avut trebuinţă de această traducere sau nu. Eu sunt de părere că *nu.* Causa – cele espuse mai sus. Însă după ce odată s-a tradus, mă voi esprima pe scurt şi asupra traducerei.

Dl V. Onişor s-a achitat incontestabil cu multă dibăcie de sarcina ce a luat asupra-ş. Întruneşce unele condiţii dintre cele ce am precisat la început: scrie o bună românească şi interpretează fidel. Păcat că nu a fost mai cu gust la alegerea materialului. În ce priveşce limba, i s-ar putea observa, că putea să folosească o limbă mai poporală, fiind că romanul pentru popor e scris. Trebuia pe urmă să se ferească de unele provincialisme.

Un lucru nu îi pot ierta dlui traducător. Dsa s-a făcut naş şi a rebotezat o mulţime de nume din roman – *a romanisat fără niciun scrupul.* Nu cred că cel ce l-a autorisat să traducă romanul, i-a dat autorisaţia să traducă resp. să romaniseze şi numele. Romanisarea aceasta i-a impus romanului un colorit strein de original. Cetitorului i s-au sugerat impresii, cari cetind originalul, *nu* i s-ar fi sugerat. O astfel de procedură însă nu este îngăduită. Voieşce cineva a se face cunoscut un product al literaturei streine, poftească şi ne deie o traducere *întocmai,* căci numai astfel ne şcim face o justă judecată despre original. Aşa numitele *localisări* trebuie condamnate cu toată hotărârea.

. . . . . .

O altă imputare ce i-o fac dlui Onişor este cu privire la prefaţa scrisă de dl dr. Daian. O prefaţă scrisă de un *al treilea* e un lucru puţin obişnuit. Se poate presupune despre un bun traducător, că însuş va fi capabil să-şi scrie vreo câteva cuvinte de recomandaţie şi de esplicare. Biografia şi scrierile lui Jules Verne le găsea şi dl Onişor în vreun lexicon universal sau în vreo literatură franceză – dacă nu cumva le cunoştea din lectură. Iar faptul că laşi să-ţi facă o prefaţă un director de tipografie, admite presupunerea, că traducerea şi în deosebi prefaţa recomandătoare, este scrisă în prima linie în interesul tipografiei. Am avea deci încă un cas de natura multor altora: o *întreprindere mai mult materială decât literară...* Numai astfel se pot esplica unele lucruri din prefaţa dlui Daian că: *„ «În privinţa politică (!!) Verne ni se arată ca un adevărat filoromân».* (Politică? Cum a putut scoate domnul cu prefaţa o tendenţă sau «privinţă» *politică* din puţinele reflexiuni ca «dă pe moarte», cari n-au nimic de-a face cu fondul romanului?) Numai astfel se poate esplica greşeala comisă poate într-adins, de-a numi în prefaţă productul lui Verne «roman românesc». (De când sunt identice noţiunile «roman românesc» şi «roman din viaţa poporului român»?)

Sunt sigur că dl Onişor n-ar fi recomandat romanul cu atâta stăruinţă bătrânilor, copiilor etc. etc.

Cu un merit însă se poate «măguli» dl Daian. S-a îngrijit de un tipar perfect, cum la puţine cărţi se poate observa. Partea technică a lucrării merită toată lauda.

Însă – atâta tot!” (45).

Ce se poate spune despre „recensiunea” lui Ilarie Chendi? În primul rând, că face o notă discordantă în ansamblul aprecierilor pozitive cu care a fost întâmpinat romanul. După peste un secol, motivaţia acestei atitudini rămâne neclară. Idiosincrasia criticului la autor, operă şi prefaţator se manifestă în cele mai variate forme: sarcasm, viziune maniheistă asupra personajelor, omisiune voluntară, concepţie mecanicistă despre traducerea literară, proces de intenţie etc. De-a dreptul ilară mi s-a părut afirmaţia că o dată cu „învechirea” invenţiilor, romanul şi-a pierdut valabilitatea – ca şi cum fonograful ar avea alt rol decât

acela de a cultiva monomania castelanului din Carpaţi... Dar poate că toate acestea se datorează negativismului funciar al criticului, despre care George Călinescu spunea că face „dovadă de un spirit poliţist şi cam agresiv...” (143, p. 638).

Interpretarea reducţionistă a operei verniene este un lucru obişnuit în epocă, dar nimeni n-a mers atât de departe ca Ilarie Chendi, toţi ceilalţi comentatori subliniind meritele incontestabile ale scriitorului şi ale romanului în cauză. Înainte de a le da cuvântul, voi încheia repedea ochire asupra anului 1897 cu un articol de sezon, apărut la 21 decembrie în ziarul „Dreptatea” şi semnat Hermes:

„Jules Verne

Se apropie anul nou. Copiii între 10 şi 15 ani vor căpăta un nou transport de poveşti şi romane morale, legate luxos, cu scoarţe aurii şi ilustraţii colorate. *Spărgătorul de nuci, Cotoiul încălţat, Din viaţa peilor roşi,* şi mai cu seamă romanele Jules Verne, vor înveseli din nou imaginaţia vie a tinerilor cititori.

E de actualitate credem să reproducem câte ceva despre celebrul scriitor Jules Verne, pe care un colaborator al ziarului Francez *Le Temps* l-a intervievat acuma în vederea anului nou.

Jules Verne va împlini 70 de ani la primăvară. E viguros încă, şi dacă un vechiu accident i-a paralizat puţin piciorul, în schimb spiritul său a păstrat o vioiciune juvenilă.”

Anul 1898 începe cu articolul lui D. P. Barcianu, *Castelul din Carpaţi,* publicat în „Foia Pedagogică”, la 15 ianuarie:

„Înainte cu vr’o 25 de ani scrierile lui Jules Verne erau foarte la modă şi în cercul cetitorilor tineri şi-au mai păstrat mult din atracţiunea lor de odinioară, chiar până în ziua de azi. Între anii şasezeci şi şaptezeci, când îşi începu Verne cariera sa de scriitor, şciinţele naturale căpătară prin descoperiri epocale ceva anterioare şi contimporane, ca ale lui Liebig în chimie, Helmholz şi Meyer în fisică, Edison asupra electricităţei şi prin teoriile lui Darwin asupra «Originei speciilor» şi «Descendenţa omului», un avânt extraordinar şi metodul de cercetare al şciinţelor exacte, cu observările exacte şi amănunţite asupra fenomenelor şi corpurilor naturale şi cu experimentele variate şi combinate

după observările făcute, pentru a primi prin ele răspunsuri asupra adevărurilor legilor naturale, a fost adoptat şi aplicat la cercetări şcientifice în specialităţi de ale şciinţei ca filosofia, psichologia, filologia ş.a., cari până aci credeau a nu pute aştepta vreo lumină pentru sine de la experiment şi de la studiul naturei.

Pentru-ca resultatele uriaşe, dobândite pe terenul diferiţilor rami ai şciinţei, să nu rămână mărginite numai la numărul restrâns al învăţaţilor, ci să devie avere comună a omenimei şi să fie spre folosul tuturor, trebuiau îmbrăcate, pe cât se pute,

Jules Verne și Honorine în 1897

în o formă potrivită astfel, ca să fie înţelese şi apreţiate după adevărata lor valoare chiar şi de oamenii cu mai puţină învăţătură, de oamenii din popor. Astfel s-a născut pe urma literaturii şcientifice o bogată literatură de popularizare a şciinţei. Dar pe când cei mai mulţi se mărgineau numai pe lângă obiectul scientific, de care se ocupau, reducându-l la formele cele mai simple, la resultatele cele mai bătătoare la ochi şi îmbrăcându-l în o limbă accesibilă mulţimei, Jules Verne a apucat pe o cale nouă, pe aceea a romanului. Cum făcură mai înainte De Foe şi Campe[52] în al lor «Robinson», astfel şi Verne ne presentă în număr mai mare şi pe un fond de acţiune mai bogat şi mai fantastic, totdeauna anumite persoane, cari sub ochii cetitorului lucră, se zbuciumă, se luptă în contra a tot felul de împregiurări protivnice, de greutăţi, de pedeci ce li se pun în calea lor spre descoperiri şi invenţiuni de tot felul. Autorul pentru a deştepta şi a ţine viu interesul cetitorului, creează prin fantasia sa, ca în poveştile poporale, întâmplări şi situaţiuni, fel şi fel, ciudate şi minunate, cari însă, în deosebire de ale poveştilor, au un fond real, fiind bazate pe resultate de ale şciinţei moderne şi aflându-şi o dezlegare firească prin sciinţa în gradul de dezvoltare, în care se află acum, sau în gradul unei perfecţiuni presupuse pentru viitor. De multe ori întreaga această chindisitură de minunăţii e ţesută pe canavaoa unei simple istorii de dragoste, ţinute însă totdeauna între marginile celei mai stricte bunecuviinţe. Astfel deci romanele lui Verne nu ne înfăţişează conflicte între simţămintele inimei, sau ciocniri ale patimilor omeneşti, pentru a ne da vr’o analisă aprofundată psichologică a vr’unui personagiu sau o dezlegare a vreunei probleme sociale, ci distrându-ne, deşteaptă în noi curiositatea scientifică şi prin ea ne dă impulsul şi plăcerea de a ne instrua. Că felul acesta de popularisare a sciinţei a avut mare succes, dovadă e, că romanele lui Jules Verne, care s-au succedat în curs de vreo 20 de ani nu numai în limba franceză, ci şi mai în toate limbile europene, în cari au fost traduse, au apărut în o

[52] Ioachim Heinrich Campe publicase, în 1779, un roman inspirat de capodopera lui De Foe, intitulat *Tânărul Robinson.*

mulţime de ediţiuni”.

Ideea că romanele lui Jules Verne ar constitui doar un anumit fel de popularizare a ştiinţei, idee împrumutată de la istoricii literari francezi ai timpului, este lipsită de temei. După cum afirmaţia privind inexistenţa conflictelor între sentimente, între „patimile omeneşti”, nu rezistă confruntării cu trăirile complexe ale unor personaje ca Hatteras sau Nemo. Dacă autorul articolului şi cei ale căror judecăţi le preia ar fi avut dreptate, „Călătoriile extraordinare” ar fi încetat să mai captiveze atâtea generaţii de cititori după ce „descoperirile şi invenţiunile de tot felul” şi-au pierdut aura de nou şi de insolit, devenind prezenţe banale în viaţa noastră de fiecare zi. Dar poate că explicaţia acestei aprecieri generalizatoare constă pur şi simplu în necunoaşterea operelor care o infirmă, opere netraduse încă în româneşte.

D. P. Barcianu are însă meritul de a fi înţeles că accelerarea progresului ştiinţific şi tehnic de la mijlocul secolului 19 a creat impulsul necesar pentru apariţia unei noi forme de expresie artistică, sortită unei dezvoltări prodigioase: ea se va numi, peste multe decenii, Science fiction. Să vedem însă ce scrie el despre cartea pe care şi-a propus să o prezinte cititorilor „Foii Pedagogice”:

„Romanul «Castelul din Carpaţi», care aparţine şi el grupei amintite de scrieri, urmăreşte scopul de a lupta contra credinţelor deşerte în stafii şi lucruri supranaturale, adese ori atât de păgubitoare progresului moral şi cultural al omenimii, deşi *sciinţa,* care se ocupă cu cunoascerea firii, şi năravurilor şi obiceiurilor popoarelor, a graiului poporal, al psichologiei poporane, aşa numita *folkloristica* (de la cuvântul englez «folk» popor) le consideră ca obiecte vrednice de studiat, conţinând adese ori preţioase indicii asupra stării culturale a unui anumit popor, asupra înrudirei popoarelor, asupra izvoarelor comune ale culturii omenesci şi asupra mersului, care ea l-a luat în trecerea sa de la popor la popor.

Pentru a ilustra tesa sa, J. Verne şi-a ales de astă dată o regiune locuită de români, împrejurimea pasului Vulcanului din corn. (comitatul – I. H.) Hunedoarei, şi persoanele active

earăşi sunt mai toate dintre români. Ar fi putut tot aşa de bine să aleagă şi o altă regiune, situată cu totul afară de liniile mari de comunicaţiune, d. e. din Francia-de-Sud sau de Nord etc., căci credinţe deşarte se află destule şi în poporul de rând francez sau italian, spaniol, german chiar, nu numai la români. Amintind ceva despre originea lor, despre luptele şi vitejia lor din trecut, despre cântecele şi legendele lor poporale, despre soartea lor dureroasă din present şi despre încrederea lor neclintită într-un viitor mai bun[53], îi presentează totuşi pe o treaptă de cultură, cum vor fi fost cândva pe la sfârşitul veacului trecut sau şi mai înainte, exagerând unele stări de lucruri, pentru a-şi înlesni clădirea sceneriei de fantasie, menite a pune mai în evidenţă efectele credinţei deşarte şi a înlesni combaterea lor cu armele sciinţei moderne.

Povestirea se învârte în jurul unui «castel» vechiu, aşezat pe un platou din apropierea Retezatului, proprietate străveche a unui român: baron de Gorţ. În acest castel părăsit de mulţi ani şi prin urmare în mare parte ruinat se arată de odată misterioase semne de vieaţă, revenind proprietarul său în trânsul, fără a fi prevestit pe cineva. Voind să trăească acolo, retras, numai amintirei unei vestite cântăreţe italiene, ce o iubise cândva, pentru a nu fi molestat de curiositatea locuitorilor dimprejur, pune pe secretarul său, un mare meşter în construirea şi combinarea de tot felul de aparate şi maşinării, să-i înzestreze castelul cu ele. Şi efectele acestora, nestrăbătute de mintea naivă a ţăranilor, dau nutremânt credinţelor deşarte, ce se învârt în jurul castelului. Toate aceste minunăţii, atribuite de oamenii din popor duhurilor necurate, se dovedesc în urmă a fi efectul bateriilor şi sârmelor electrice, telefonului, fonografului, oglinzilor reflectoare etc., aşezate de secretarul proprietarului cu scopul indicat mai sus. Se înţelege toate aceste sunt întreţesute de o mulţime de amănunte, fantastice adeseori, dar interesante şi cu totul probabile şi verosimile, fiind dată baza reală a descoperirilor mai nouă scientifice şi a aparatelor fisicale, pentru demonstrarea adevărului lor.

[53] Chendi n-a văzut mai nimic din toate acestea...

Traducerea dlui Onişor, este preste tot reuşită, dar fiind vorba de oameni din popor şi încă presentaţi pe o treaptă destul de inferioară de cultură, cuvinte ca: «absenţă, castel, condiţiune, guturai, în fine, supranatural» ş.a. De felul acestora nu se prea potrivesc în gura lor, alterând oarecum coloritul local şi creând contradicere între graiul şi felul lor de a fi. Are apoi traducătorul mai multe întorsături, cuvinte, locuţiuni, cari sau nu sunt româneşti, sau sunt provincialisme, cari cu cea mai multă luare aminte puteau fi cu înlesnire încungiurate, precum dovedesce preponderenţa pasagelor bine traduse. Astfel de cuvinte şi întorsături sunt d. e.: el îşi fluera câinii (pag. 3), totul e sfătuit (59), te las în pace de a mă mai urma (80), îi era imposibil să-şi nimicească simţurile de auz şi vedere (88), lumină intensivă, de unde ies *lustri* de o vioiciune orbitoare (92), cloambe (186), heteroclit (148), a sgrăpsi pământul cu unghiile (159), încărcat de un miros de vechiu (202) ş.a.

Dar scăderile aceste nefiind prea multe, nici de cele cari să altereze esenţa, să fim îngăduitori şi mulţumitori dlui Onişor, pentru că ne-a dat această lucrare a lui J. Verne în limba noastră, în o formă, care face cu putinţă să fie, aşa credem, cu plăcere cetită de tinerimea noastră mai matură, dar şi alţi cărturari. În tot casul preferim a vede în mâinile tinerimei şi prin biblioteci şcolare poporale cărţi de cetit de cuprinsul «Castelului din Carpaţi», decât traduceri de romane de colportagiu, sau romane de acelaşi fel în limbi străine, cari încep a se răspândi şi printre tinerimea noastră" (34).

Este evident că imperativele momentului îi determină pe recenzenţi să insiste asupra virtuţilor educative ale „Călătoriilor extraordinare". O demonstrează şi textul din „Revista Ilustrată", numerele 5–6, din mai-iunie 1898:

„Castelul din Carpaţi e numele unui roman scris de renumitul romancier francez Jules Verne şi tradus în româneşte cu autorizarea editorului de d-nul Victor Onişor. Acest roman cu ilustraţiuni şi cu o potrivită prefaţă despre Jules Verne şi scrierile lui scrisă de măiastră pană a d-lui Dr. E. Dăianu, este o adevărată podoabă pentru orice masă de citit, în el nu afli frivolităţi, nu lucruri ce n-ar putea fi citite

de mic şi mare, femeie ori bărbat; în el află cititorul instrucţie şi distracţie. Apoi persoanele romanului acestuia sunt români din Carpaţii sudici ai Transilvaniei. De ne-a concede spaţiul revistei, bucuroşi vom da o recenziune a acestui roman în vreuna din broşurile următoare, pân' atunci însă îl

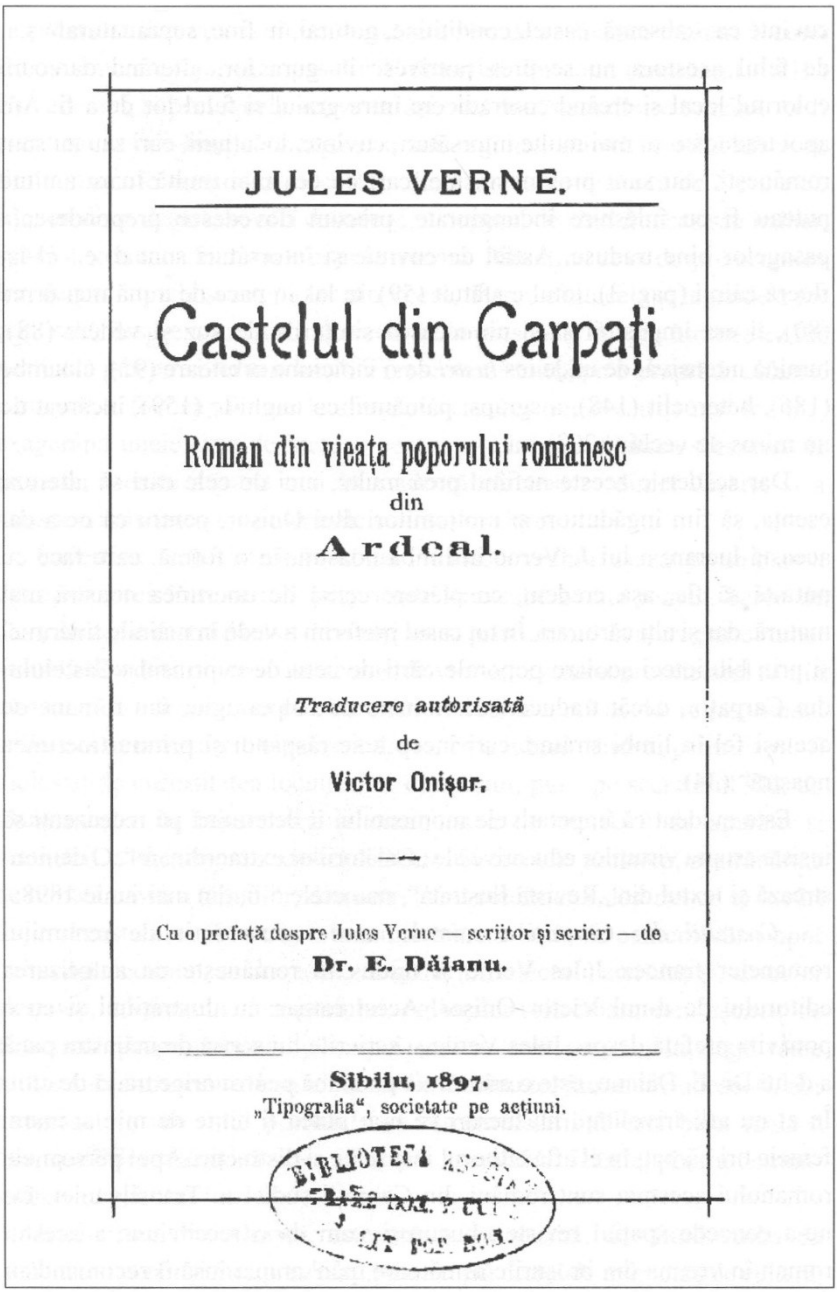

JULES VERNE.

Castelul din Carpați

Roman din vieața poporului românesc

din

Ardeal.

Traducere autorisată

de

Victor Onișor.

Cu o prefață despre Jules Verne — scriitor și scrieri — de

Dr. E. Dăianu.

Sibiiu, 1897.

„Tipografia", societate pe acțiuni.

BIBLIOTECA

Pagina de gardă Castelul din Carpați, traducerea din 1897

recomandăm cu toată căldura publicului nostru, cu atât mai vârtos că e şi foarte ieftin, numai 80 cr. un volum de 255+XII pagini, pe hârtie bună şi tipărit cu mare îngrijire, în «Tipografia» societate pe acţiuni din Sibiu. Toate foile noastre s-au exprimat favorabil despre acest roman şi nu putem altcum, că dacă nici cum scrie Jules Verne n-a plăcea cuiva, atunci acela n-are gust de citire. – Traducătorul lui, dl Victor Onişor, poate fi fălos că a tradus o bună carte pentru noi şi într-o bună limbă, care ne răpeşte; dacă prinzi a o citi apoi n-o mai poţi lăsa din mână până o gaţi, iar atunci zici: Daună că nu mai este! E de dorit să nu lipsească nici dintr-o bibliotecă şi-l recomandăm de premiu la şcolarii buni şi de cadou pentru drăgostoşi".

Pe aceeaşi orbită se înscrie prezentarea din *Călindarul Poporului pe anul comun 1898:*

„Între cărţile apărute la noi în anul acesta, mult-puţine câte sunt, ocupă un loc fără îndoială de frunte *Castelul din Carpaţi,* acest minunat roman al vestitului scriitor francez: Jules Verne. Dacă toate romanele lui Verne sunt interesante, plăcute şi pe lângă aceea pline de învăţătură folositoare, de sigur că pentru noi Românii cel mai interesant e acesta, care poartă titlul *Castelul din Carpaţi* şi care tocmai acum a apărut la «Tipografia», soc pe acţiuni în Sibiu, de unde se şi poate procura.

Castelul din Carpaţi cuprinde una dintre cele mai interesante povestiri, ale cărei întâmplări se petrec în jurul satului Măţeşti din Valea-Jiului. Mai toate persoanele cari au rol în povestire sunt Români şi întreagă cartea pare că e scrisă anume de un Român. Cât pentru vrednicia cărţii e destulă dovadă faptul că Academia franceză din Paris a încununat-o cu premiul său[54] şi a fost tradusă în mai toate limbile din Europa. Ca formă această carte e o raritate în literatura noastră. Tipărită frumos, elegant, în două feluri de ediţiuni, una pe hârtie fină, alta pe hârtie şi mai fină, ea este împodobită cu 26 ilustraţiuni admirabile, lucrate la Paris! Ca mostră putem arăta cititorilor noştri una: portretul autorului, Jules Verne. Celelalte sunt şi mai mari, şi mai

[54] Academia încununase *în 1872* nu un anume roman, ci ansamblul „Călătoriilor extraordinare".

frumoase încă, arătându-ne scene din interesanta povestire asupra tainicului castel din Carpaţi. Preţul cărţii în asemănare cu mărimea şi valoarea ei e foarte ieftin. Ediţia întâiu, pe hârtie fină, costă numai 80 cr. şi porto 5 cr. Ediţia a doua, pe hârtie şi mai fină, şi lucrată cu eleganţă deosebită, costă 1 fl. 20 cr. şi porto 5 cr. Pe lângă că ne dă o citire din cele mai atrăgătoare, pentru tineri şi bătrâni pe o formă, această carte e o podoabă în casa fiecărui român. Scriitorul francez pare că a scris-o anume pentru Români, iar traducătorul, dl Victor Onişor, a îmbrăcat-o într-o frumoasă haină a limbii româneşti. O recomandăm tuturor cititorilor cu toată căldura" (126).

Această publicitate abia mascată poate fi întâlnită în presa transilvană de-a lungul întregului an 1898. O prezenţă justificată nu doar de raţiuni financiare. Autorii cunoscuţi sau anonimi ţineau să sublinieze faptul că „vestitul scriitor francez" şi-a îndreptat privirile, cu simpatie şi compasiune, spre o zonă geografică aproape cu totul ignorată în literatura străină. Era, poate şi o reacţie implicită la acuzele nedrepte formulate de Ilarie Chendi.

De un alt calibru este studiul lui E. Dăianu, *Zola şi Verne,* subintitulat „Reflexiuni" şi găzduit de „Tribuna" din 28 Ianuarie (9 Februarie) 1898. Prefaţatorul primei traduceri româneşti a *Castelului din Carpaţi* porneşte de la un eveniment care scindase societatea franceză în două tabere vehement opuse şi trezise interesul pasionat al opiniei publice de pretutindeni: „Astăzi (studiul e datat „7 februarie n.", deci fusese redactat cu două zile înaintea publicării – I. H.) s-a început înaintea curţei cu juraţi din Paris pertractarea procesului intentat lui Zola, celebrul Emile Zola, pentru scrisoarea ce a adresat preşedintelui Republicii franceze, în cunoscuta afacere «Dreyfus»; ear' mâne – se împlinesc 70 de ani, de când a văzut prima rază de lumină alt romancier francez, vestitul Jules Verne.

Sunt curioase capriţiile întemplarei; ele aduc în legătură şi pun alături lucruri şi persoane, pe care de altfel nime nu le-ar pune alături. În casul acesta, nu-i vorbă, coincidenţa nu e tocmai aşa de capriţioasă, căci şi Zola şi Verne sunt celebrităţi franceze, ambii romancieri de renume universal.

Nu ştiu însă ce ar zice Zola, care astăzi concentrează asupra sa privirile unei lumi întregi, dacă ar vede deodată lângă sine – nu înţeleg pe banca acusaţilor! – pe betrânul septuagenar, Verne”.

Dacă ar fi citit capitolul *Romancierii contemporani* din cartea lui Zola *Romancierii naturalişti* (1890), Dăianu ar fi ştiut cum ar fi fost primită apariţia intempestivă a „bătrânului septuagenar”. Iată pasajul în chestiune:

„...voi spune un cuvânt despre dl Jules Verne. El nu scrie romane în adevăratul înţeles al cuvântului; el dramatizează ştiinţa, se lansează în născociri fanteziste, sprijinindu-se pe noile date ştiinţifice. În definitiv, sunt totuşi romane, şi romane mai aventuroase şi chiar mai imaginare decât ale noastre. Gustul public merge spre aceste vulgarizări amuzante ale ştiinţei. Nu comentez genul, care mi se pare că trebuie să falsifice toate cunoştinţele copiilor. În ceea ce mă priveşte, declar că prefer cu mult mai mult *Degeţelul* şi *Frumoasa din pădurea adormită.* Dar sunt nevoit să-i constat succesul, care este stupefiant. Dl Verne este cu certitudine, în momentul de faţă, scriitorul cel mai bine vândut în Franţa. Fiecare dintre cărţile sale: *Cinci săptămâni în balon, Ocolul Pământului în 80 de zile, Fiii (sic) căpitanului Grant,* ca şi altele, au fost vândute în librării în câte o sută de mii de exemplare[55]. Ele se află în mâinile tuturor copiilor, îşi au locul rezervat în bibliotecile tuturor familiilor, ceea ce explică debitul lor considerabil. De altfel, asta n-are nicio importanţă pentru mişcarea literară actuală. Abecedarele şi cărţile de rugăciuni se vând şi ele în cantităţi considerabile.” (180, pp. 356–357).

Fără îndoială, Jules Verne n-ar fi dorit nici el să se pomenească alături de Zola, a cărui opinie despre „Călătoriile extraordinare” o aflase fie din volumul citat, fie din apariţiile anterioare ale studiului *Romancierii contemporani*, în revista din Sankt-Petersburg, „Le Messager de l’Europe” (1 septembrie 1878), sau în

[55] Cifra este valabilă doar pentru cel de-al doilea titlu. Tirajele celorlalte au fost de 76.000 de exemplare pentru *Cinci săptămâni în balon* şi de numai 38.000 exemplare pentru *Copiii căpitanului Grant.*

suplimentul ziarului parizian „Figaro” (22 decembrie 1878). Daniel Compère atrage atenţia asupra unei scene din *Ziua unui ziarist american în 2890,* în care sfaturile date de Francis Benett romancierului-foiletonist John Last parodiază declaraţiile lui Zola despre modul său de a scrie, din prefaţa la *Thérèse Raquin* (6, p. 101). Sau iată un pasaj dintr-o epistolă adresată, la 19 iunie 1894, lui Mario Turiello:

„Nu există niciun temei pentru a compara opera mea cu aceea a lui Zola. Una este la antipodul celeilalte. Părerea mea este că Zola, care n-are nici spirit, nici stil, nici imaginaţie, nici ideal, nici moralitate, are totuşi un mare talent, primul dintre toate pentru un romancier, pentru că personajele lui sunt vii, foarte vii. El este şi poet, într-o anumită privinţă. Dar îşi foloseşte talentul în mod detestabil”.

Şi la 15 august, în acelaşi an:

„N-am fost niciodată jignit de comparaţiile pe care le-ai făcut între Verne şi Zola. Spun doar că genurile noastre nu pot fi comparate. Rămâne de văzut cine dintre noi doi a făcut mai mult bine în lumea aceasta. Îmi vei permite să cred că nu autorul romanului *Pământul*[56]”

Există şi un foarte important motiv extraliterar pentru care cei doi ar fi refuzat să stea alături, în acel început de februarie 1898. În vreme ce Zola era port-stindardul bătăliei având ca scop reabilitarea căpitanului Alfred Dreyfus, condamnat pe nedrept pentru spionaj, Verne se situa de partea celor convinşi că sentinţa era justă...

Să revenim, însă, la studiul lui E. Dăianu:

„Ce deosebiri mari între aceşti doi scriitori.

Zola are 48 ani, Verne 70; Zola e la apogeul forţelor sale fizice, Verne trecut de mult peste culmea vieţei; Zola e în mijlocul luptei, poate la începutul unei noue cărări a vieţei, în plinul sgomot al Parisului, Verne însă retras în orăşelul Amiens repriveşte cu satisfacţie asupra unei vieţi rodnice în opere frumoase şi de bine, cari au darul de a ave mii de aderenţi şi iubitori, fără a fi combătute de cineva.

[56] Apărut în 1887, romanul descrie dorinţa pătimaşă de a poseda pământ într-o manieră care a dat naştere unor vii proteste, *Manifestul celor cinci* condamnând „exacerbarea notei obscene”.

Zola şi-a înscris şi el în mod neperitor numele în analele omenimei, a scris şi el o mulţime de volume şi are deja o carieră rodnică asupra căreia poate reprivi. Dar' avè-va oare şi el aceeaşi satisfacţie în inimă pe care o simte bătrânul povestitor de fantastice întâmplări de pe uscat şi mare?...

. . . . . .

Şi tocmai atunci, când Verne îşi vede încununată cu cinste, cu stimă şi admiraţiune generală laborioasa sa viaţă, Zola stă la un punct al vieţei sale, care cine ştie dacă nu înseamnă oare un declin rapid spre totală ruină?".

La 23 februarie, Zola a fost condamnat de Curtea cu juri la un an de închisoare şi o amendă de 3000 de franci. Sentinţa fiind confirmată de instanţa superioară, s-a refugiat la Londra, unde a rămas aproape un an, beneficiind, în 1900 de legea amnistiei. Nici vorbă, însă, despre o „totală ruină". Mai întâi, pentru că, recunoscându-i-se inocenţa, Dreyfus a fost graţiat în 1899 (şi reabilitat în 1906). Iar Zola a continuat să scrie şi să-şi publice romanele, până la moartea sa accidentală, în 1902. Supremă distincţie, cenuşa i-a fost transferată la Panteon, în 1908.

Spre cinstea lui, Jules Verne n-a rămas încremenit în opinia din 1898–1899. În *Frumoasa Dunăre galbenă*, roman scris în 1901, Ilia Krusch este confundat cu banditul Latzko şi închis temporar în temniţa din Budapesta. Locuitorii oraşului se împart în kruschişti şi antikruschişti, aluzie deloc voalată la ceea ce se petrecea în Franţa. Şi lucrurile nu se opresc aici. În *Fraţii Kip* (1902), eroii eponimi sunt condamnaţi pe nedrept şi reabilitaţi, după revizuirea procesului. Iar în *O dramă în Livonia,* inocentul Vladimir Yanov este bănuit de crimă, până ce asasinul îşi mărturiseşte fapta, fiind pe patul morţii. Schimbarea atitudinii scriitorului se datorează demascării adevăraţilor vinovaţi, dar şi influenţei fiului său Michel, dreyfusard înfocat.

E. Dăianu îşi continuă analiza reliefând trăsăturile caracteristice ale celor doi „romancieri de renume universal":

„Verne şi Zola representă două curente deosebite. Nu contrare, ci deosebite. Deosebirea lor se marchează în felul deosebit cum sunt priviţi azi, aceşti doi bărbaţi ai Franciei, azi, când fiecare stă la un moment însemnat al vieţei sale.

Pe Verne îl privim toţi cu simpatie, mai mare ori mai mică, şi nime în lume nu cred că-i poartă ură. Nu este el un geniu de

Caricatură: Jules Verne la 70 de ani

calibrul lui Zola, şi totuşi a ştiut să-şi facă un renume universal pe care toată lumea i-l recunoaşte cu drag. Ambii sunt naturalişti; dar unul într-un fel, altul într-alt fel.

Verne e naturalist, pentru că mai toate scrierile lui au un fond din ştiinţele naturale: geografie, chimie, fisică etc. [...]

Verne a poetisat natura, în mărimea şi măreţia ei. El nu analisează firea şi pasiunile omului, care ori-cât de mare ar fi, e nimic în comparaţie cu universul; el nu se prea ocupă în romanele sale de psihologie, ci de geografie, astronomie ori fisică. El nu slujeşte, ca Zola, acelei «ştiinţe noue, alcătuită – cum zice acesta – din fisiologie şi psihologie, istorie şi filosofie» – ci vechei ştiinţe care ne arată universul în admirabila lui construcţiune, ce i-a dat creatorul.

Zola încă se ocupă de natură, dar la el natura, macrocosmos, e lateral şi principal e omul, microcosmos, cu lumea lui de patimi şi scăderi. Pe când Verne ni se pare ca omul, care priveşte şi cercetează universul cu telescopul, considerând dimensiunile, măsurile lui mari, pe atunci Zola pare-că aseamănă scrutătorului care secţionează un cadavru şi cercetează cu microscopul cele mai murdare părţi ale lui.

Astfel precum se deosebeşte geograful, etnograful de medic, de fisiolog, cam aşa se deosebeşte Verne de Zola.

Primul consideră în priviri largi, uriaşe, universul întreg: ne poartă pretutindenea, pe pământ ca şi prin lună, şi în jurul lunei, pe mare ca şi pe uscat, prin pustiurile Africei, ca şi prin Carpaţii Transilvaniei, prin internele planetului nostru ca şi prin adâncimile oceanelor, prin gheţurile vecinice, ca şi prin căldurile tropice. Pretutindenea însă omul ni se arată numai în luptă cu lumea externă, cu elementele, cu fiarele, cu pedicile, ce i se pun în cale, ear' nu în luptă cu lumea sa internă, cu patimile şi viţiile sale.

Fantasia lui vie ţese cele mai interesante încurcături, cari deşteaptă viu interesul nostru, ne distrează şi ne instruează totodată prin diferitele aplicaţiuni ale resultatelor ştiinţei. Talentul lui poetic dă o haină strălucită naturei, care ne atrage şi ne încătuşează. El nu poetisează ceea ce în şcoală, în haina mohorâtă a ştiinţei seci ni se pare aşa de insuportabil, şi ne leagă cu patimă de subiecte ca

matematică, fisică, chimie, de cari de altfel, predate în altă formă, ne îngrozim. El leagă câte un dram de ştiinţă de aripile uşoare ale fantasiei de poet şi ne produce minuni, pe cari cu toţii le urmărim în dezvoltarea lor. Şi pe când ne găsim la capăt, ne aflăm nu numai satisfăcuţi, nu numai alintaţi şi transportaţi, ci şi procopsiţi cu oarecare cunoştinţe noue. El împreună în cel mai măiestru mod utile-dulci, plăcutul cu folositorul şi ne învaţă povestindu-ne.

De altfel talentul lui Verne mai are o parte, care merită să fie relevată. Dacă e adevărat că poeţii sunt proroci, poeta-vates, acest poet al geografiei a dovedit un nou fel de prorocii şi de presimţiri. În toate descoperirile şi invenţiunile a jucat, pe lângă ştiinţă, şi fantasia un mare rol. Ce mirare dacă fantasia vie a lui Verne ar fi descoperit şi ea şi ar fi prorocit lucruri din domeniul lumei sale de idei.

. . . . . .

Fără să fi călătorit prin Africa, Verne a descris în romanul său «5 săptămâni în balon» Africa centrală. Ulterior Livingstone şi Stanley au descris-o după experienţele şi scrutările făcute la faţa locului şi-au adeverit descrierile fantastice ale romancierului!

Aşa este «naturalismul» lui Verne. Adevărată poesie şi realitate – după vorba lui Goethe «Dichtung und Wahrheit» – a naturei.

Şi mâne Francia va serba aniversarea a 70-a a naşterei sale. Şi ziarele vor aduce poate articoli frumoşi în onoarea lui, şi poate nu vor aduce, preocupate fiind de celălalt naturalist, de Zola şi procesul lui" (55).

Dăianu îşi încheie studiul cu un pasaj din articolul omagial al unui ziarist nenumit, pasaj pe care n-am socotit necesar să-l reproduc aici. Cât despre ecoul aniversării lui Jules Verne în presa franceză, în vârtejul patimilor stârnite de procesul lui Zola, el a fost cvasi inexistent. Cu atât mai meritorie este atitudinea publicistului român din Transilvania, care a ţinut să celebreze evenimentul, schiţând un admirabil portret al autorului „Călătoriilor extraordinare".

Articolele apărute în 1905 au fost evocate în primul capitol. Un an mai târziu, „Comoara Tinerimei", „Revistă

pentru adevăr, bine şi frumos”, publica, la 15 ianuarie, în traducerea lui Mihai Pastia, povestirea *Trenul accelerat al viitorului*, atribuind-o lui Jules Verne. De fapt, autorul ei era Michel Verne. Din mai până în noiembrie 1888, el colaborase la ziarul „Figaro” cu nouă texte, purtând titlul generic *Zigzag prin ştiinţă; Expresul viitorului* era unul dintre ele. Vrând să beneficieze de gloria tatălui, fiul le semnase „Michel Jules Verne”. În 1893, când povestirea a fost retipărită în „Les Annales politiques et litteraires”, semnătura a devenit „M. Jules Verne”, *M* putând fi interpretat ca *Monsieur.* Iar publicaţiile din Anglia, România, Rusia şi Statele Unite care i-au făcut loc în paginile lor au renunţat la M, convinse fiind că autorul este Jules Verne.

La 22 decembrie 1907, „Voinţa Naţională” prefaţa apariţia în foileton, începând de a doua zi, a romanului *Minunile şi grozăviile Indiei* (nu poate fi decât *Casa cu aburi),* în traducerea Sofiei Nădejde, cu acest „portret”:

„Numai Alexandru Dumas a avut atâta trecere în lumea cetitorilor cât Jules Verne. Alexandru Dumas, prin romanele sale istorice, a învăţat istoria Franţei pe o mulţime care, altfel, n-ar fi ştiut-o nicio dată; Jules Verne a popularizat astronomia, geologia, ştiinţele naturale, geografia, oceanele, luna, botanica, fizica, chimia, munţii cei mai neumblaţi şi chiar polii pământului.

Jules Verne a făcut ştiinţa plăcută ca un basm, din care vedem lupta omului şi supunerea treptată a naturei”.

Un alt punct de vedere este exprimat în revista „Orion”, numărul din iunie 1908, la rubrica *Bibliografii:*

„La chasse au météore, roman astronomic de Jules Verne, editura Hetzel, Paris. – Preţul 3,50. Romanul acesta a fost conceput de sigur de Jules Verne, dar nu a fost scris de el.

Partea astronomică a romanului cam lasă de dorit. Scriere distractivă, dar care nu te va instrui în ale astronomiei.”

Uimitoare este observaţia privind paternitatea versiunii tipărite a romanului, intervenţiile masive ale lui Michel Verne fiind descoperite abia după multe decenii de la apariţia acestor rânduri. Cât despre rezervele referitoare la

„partea astronomică”, ele îi aparţin, fără îndoială, lui Victor Anestin, directorul revistei: potrivit opiniei idolului său, Camille Flammarion, „Călătoriile extraordinare” erau pline de „greşeli ştiinţifice”.

Centenarul naşterii scriitorului a fost amplu oglindit în presa românească, începând cu *Însemnarea* din „Adevărul Literar şi Artistic”, numărul din 29 ianuarie 1928:

„La 8 Februarie se împlinesc o sută de ani de la naşterea lui Jules Verne, autorul mai multor romane de aventuri semi-fantastice, semi-ştiinţifice, străbătute de frumuseţea Naturii.

[…]

Aceste «fantezii» apar astăzi ca adevărate precursoare ale mai tuturor invenţiunilor technice şi fizice făcute de savanţi în ultimii 60 de ani: aeroplan, automobil, gramofon, radio, submarin, dirijabil etc.

Ziarul «L’Intransigeant», deschizând o anchetă cu titlul: – «Ce datoraţi lui Jules Verne?» – a primit nenumărate răspunsuri din care reese faptul că generaţia crescută de romanele lui Verne se crede mult obligată faţă de acest scriitor, a cărui influenţă a determinat cariera miilor de intelectuali.

Louis Blériot a fost antrenat şi fascinat de ideea aviaţiei, exclusiv graţie farmecului sub care Verne îi ţinuse imaginaţia în lung şir de ani.

Generalul Delcambre, directorul Institutului Francez de Meteorologie, deşi constată că Jules Verne n-a avut cunoştinţe profunde în Meteorologie, afirmă că, totuşi, Verne i-a provocat dragostea pentru această ştiinţă.

Talentul minunat al lui Verne provoacă şi astăzi setea de experienţe, de călătorii şi de cunoştinţe la toţi adolescenţii şcolari care îi citesc romanele cu nesaţ”.

La 16 februarie, „Lumea” Politică şi socială – Ziar independent din Iaşi, publică, sub semnătura I. B., articolul *Jules Verne sărbătorit.*

„Se celebrează în toată Franţa centenarul lui Jules Verne, «cel mai internaţional scriitor din lume», cum îl numeşte Pierre Mille.

Într’adevăr, operile sale nu numai că sunt traduse în

toate limbile europene – dar sute de mii de volume sunt răspândite în traducerile chineze şi persane.

Jules Verne n'a fost numai un scriitor talentat; el a prevăzut, cu imaginaţia sa vie, toate descoperirile geniale din zilele noastre.

El a imaginat navigaţia subterană[57], navigaţia aeriană, foto-telefonul (care este telegrafia fără fir)[58], publicitatea luminoasă proiectată pe nori (realizată, pentru prima oară, acum 2 săptămâni).

Un mare număr din contemporanii noştri, datoresc vocaţiunea lor ştiinţifică, scrierilor geniale ale lui Verne.

Impresiile primite în copilărie, de mulţi oameni de ştiinţă, din scrierile lui Jules Verne, au dirijat sau comandat toată viaţa lor.

Se poate spune, chiar, că multe realizări technice sau ştiinţifice de azi, se datoresc ideilor lui Jules Verne, expuse în scrierile sale.

El însuşi a putut prevedea acestea scriind într-o zi următoarea frază profetică: «Ceiace a putut imagina într-o zi un om, un alt om va putea realiza în viitor».

Opera lui Jules Verne cuprinde o imensă epopeie de 100 de volume, de ştiinţă, de creaţiune şi optimism. Întreaga sa operă este consacrată exaltării energiei, voinţei, ştiinţei umane.

Eroii săi aparţin tuturor raselor din întreaga lume. Aceasta presupune o considerabilă erudiţie şi o cunoaştere profundă a tuturor regiunilor şi a popoarelor de pe întregul glob.

Jules Verne a dovedit acest lucru. El a crezut în misiunea civilizatoare a tuturor popoarelor; a întrevăzut mijloacele geniale care să poată suporta lupta contra naturei.

Sărbătorirea lui Jules Verne, care se face cu atâta fast în întreaga Franţă, trebuie să fie o sărbătoare a întregei planete.

---

[57] Nu poate fi decât „submarină".

[58] După cum arată şi numele invenţiei, este vorba despre transmiterea la distanţă a imaginii, nu a semnalelor morse.

Jules Verne e scriitorul tuturor popoarelor, a copiilor şi a adolescenţilor, a profanilor şi a oamenilor de ştiinţă (77).

La 19 februarie, acelaşi ziar inserează notiţa *Ocolul pământului în 80 de zile:*

„Cu ocazia centenarului lui Jules Verne 3 mari jurnale scandinave au luat hotărârea de a însărcina pe câte un redactor de a încerca tentativa lui Phileas Fogg – eroul capodoperei lui Verne – şi anume de a face ocolul întregului glob pământesc în 80 de zile.

Paris-Soir anunţă că mai multe cotidiene franceze, engleze şi germane se vor asocia la această fantastică realizare a unuia din visurile lui Jules Verne".

Iar la 11 martie, I. B. revine, la rubrica *Din toată lumea,* cu o ştire de senzaţie:

„Înconjurul pământului în 45 de zile...

Pentru celebrarea centenarului lui Jules Verne, jurnalul «Politiken» din Copenhaga va trimite un tânăr concurent pentru a face înconjurul lumei.

Îndrăzneţul turist, Palle Huld, trebuie să îndeplinească acest voiaj în 45 zile!

Huld va fi îmbrăcat, în tot timpul voiajului său, într-o haină specială cu culorile naţionale suedeze (? – I. H.)" (78).

„Tânărul concurent" a reuşit să scurteze cu o zi termenul stabilit, cum arată şi titlul cărţii pe care a publicat-o la întoarcerea din călătorie, *Jorden rundt i 44 dage.*

După aceste însăilări care fac risipă de erori, inclusiv gramaticale, o tabletă impresionistă a poetului Emil Isac, găzduită de „Rampa", la 19 februarie. Autorul şi-a păstrat entuziasmul adolescentin faţă de „minunatul povestitor" a cărui dispariţie o deplângea în 1905:

„Copilăria mea...

Les enfants du Capitaine Grant... Michel Strogoff... Un capitaine de 15 ans... Claudius Bombarnac... Le Château des Carpathes... Voyage autour du monde en 80 jours...

O, Jules Verne...

Alături de călugării care m-au crescut în umedele mănăstiri, şi denii nesfârşite, bone engleze, dascăli irlandezi, globettroteri şi cheiromanţi, conţi şi baroni, sute şi mii de impresii roşii, albastre, negre, panglici misterioase

care se vor lega în cursul vieţii... Jules Verne, ai fost aerul şi libertatea, care m-ai dus în lumea ta bogată, să surâd cu eroii tăi, să mă înfior de Căpitanul Grant, de minunile submarine şi de curajul civic... Poate numai Swift şi Edgar Allan Poe mi-au rămas atât de viu în minte, reamintindu-mi precis tot ce credeam atunci, visam, speram şi vedeam.

Ce este dooping-ul sufletesc pentru copii?

Ce este Jules Verne pentru copilul meu?

Problemele de atunci s-au lămurit. Sburăm, ne cufundăm în apă şi nu murim, ci ducem în profunzime ideea, pe care am semănat-o cu cel dintâi Chavez în Alpi...

Jules Verne...

Fantezia lui uriaşă ne-a îndulcit copilăria. Ne-a scos din robia formelor şi ne-a arătat câmpiile binecuvântate de soare. Pentru mine Jules Verne a fost cel mai bun leac împotriva anachronismului, la care m-au târât iezuiţii. De Foe, Cervantes, Swift, dar înainte de toate lecturile din Jules Verne, mi-au dăruit copilăriei avântul şi credinţa în spiritul creator omenesc.

Poate de aceasta ziua de 8 Febr. 1928, centenarul naşterei lui Jules Verne, a fost un prilej, ca în această zi, să-l aştept să-mi vie Hector Servadac şi să-mi aducă inima lui.

Copilăria noastră se închină în faţa sufletului nemuritor al lui Jules Verne.

Acest minunat poet, a fost atât de mare om!” (81).

La 21 februarie, „L’Indépendence roumaine” reproduce o anecdotă vehiculată, fără îndoială, de ziarele franţuzeşti:

„Când Jules Verne a publicat faimosul său *De la Pământ la Lună*, o anumită personalitate literară a declarat public că noua carte a marelui romancier era, în opinia ei... pur şi simplu ca Luna.

Afirmaţia a fost adusă la cunoştinţa celui în cauză, care s-a mulţumit să răspundă:

— Pentru a şti că Luna este... ca romanul, cenzorul meu trebuia să fi făcut el însuşi călătoria!...

Era un fel de a spune că această călătorie nu era atât de neverosimilă pe cât se susţinea.

Strănepoţii noştri vor schimba, cine ştie?, sensul acestei supărătoare expresii, când vor călători cu obuzul, aşa cum

facem astăzi cu autobuzul”.

În aceeaşi zi, „Orizontul”, Revistă enciclopedică ilustrată, publică pe prima pagină, la rubrica *Din săptămână în săptămână,* câteva rânduri, sub titlul *Centenarul lui Jules Verne*: „La 8 Februarie s-a serbat a suta aniversare a naşterii lui Jules Verne, care a debutat ca autor dramatic, secretar al Teatrului Liric, remizier de bursă şi a reuşit mai presus de toate în romanele sale fantastice. Din o recentă carte a lui Allotte de la Fuÿe: *Jules Verne, sa vie, son oeuvre,* detaşăm pagina următoare”. Urmează un amplu pasaj din opul biografei familiale (autorul notiţei introductive i-a omis prenumele), consacrat perioadei dintre încheierea studiilor de drept şi angajarea la Teatrul Liric. Tot pe prima pagină începe publicarea unui fragment din *Ocolul lumei în 80 zile,* care continuă în pagina 2 (128).

Cartea prezentată în „Orizontul” îi prilejuieşte lui g.b. Câteva reflecţii pertinente, inserate în „Adevărul Literar şi Artistic” la 1 Aprilie 1928:

„Din viaţa necunoscută a lui Jules Verne în momentul centenarului lui *Jules Verne,* d-na Allotte de la Fuÿe, pe care strânse legături de rudenie o leagă de autorul operei «Cinci săptămâni în balon»[59], publică o biografie minunat de sinceră şi documentată asupra acestui animator al tinerelor spirite din secolul al XIX-lea, asupra acestui anunţător genial al timpurilor nouă. Găsim în «Jules Verne, sa vie son oeuvre» gustul documentului precis şi darul unei evocări vii, care sunt şi calităţile esenţiale ale lui Jules Verne însuşi.

Fiu al unui armator[60] din Nantes, Jules Verne n-a fost sedentarul din Amiens, cum s’a crezut de cei mai mulţi. El a străbătut mările cu yachtul lui, a călătorit cu pasiune şi spiritul lui a călătorit încă mai mult şi mai departe. Încă de tânăr şi-a descoperit chemarea, a creiat o formulă literară absolut nouă şi a pus în serviciul imaginaţiei sale gustul de informaţie ştiinţifică, cea mai precisă, care, lucru ar părea curios, îl apropie de Zola. Mare realist şi mare vizionar, el nu numai că a prevăzut, dar a trăit chiar cu o jumătate de secol în viitor, indicând toate cuceririle ştiinţifice din secolul

[59] Biografa nu era decât soţia fiului unui văr al scriitorului.

[60] Pierre Verne era avocat, nu armator.

al douăzecilea.

Măreţia operei sale se măsoară numai cu incredulitatea contemporanilor săi. Într-o vreme se credea că Jules Verne nu există, că operele sale erau scrise de un «sindicat», iar academia italiană trimise pe marele scriitor Ed. de Amicis[61], să cerceteze la Amiens dacă acest Jules Verne este «un om» şi trăieşte.

Jules Verne trecea drept un «mit solar», ceea ce este, fără îndoială, cea mai înaltă culme a popularităţii omeneşti."

„Adevărul Literar şi Artistic" revine asupra evenimentului, la 20 mai, cu un amplu articol al lui C. N. Negoiţă, intitulat *Jules Verne şi ştiinţa. Cu prilejul centenarului său:*

„S-au împlinit o sută de ani de la naşterea lui Jules Verne. Când Scandinavia serbează centenarul lui Ibsen, Franţa nu vrea să lase neobservată comemorarea romancierului ştiinţific, ale cărui fantezii au încântat copilăria noastră, pentru mulţi fiind un îndemn spre observare şi ştiinţă.

Jules Verne ne-a fost şi învăţător. Silabiseam franţuzeşte pe cărţile din «Bibliothèque rose» ale Contesei de Segur, dar când întâmplarea ne-a adus în faţă una din cărţile frumos aurite pe margini, conţinând povestea minunată a ocolului pământului în numai optzeci de zile, am fost câştigaţi de Jules Verne. Nu ştiu cine ne sfătuise să citim cărţile franţuzeşti fără dicţionar. Să prindem rostul cuvântului din fraza întreagă, slujindu-ne de vorbele învăţate dinainte sau de înţelesul general al expresiei. Mergea greu, dar odată început, voiajul pe uscat şi pe mare, în tren sau pe elefant, al Englezului ciudat, ne captivase. Învăţasem franţuzeşte sau interesul pentru romanul acesta ne dăduse cheia acestei limbi?

Îl vom revendica pe Jules Verne şi din această privinţă. Copilăria ne-a fost crescută în călătoriile sale imaginare, pe pământ, sub pământ sau dincolo de planeta noastră, împrejurul lunei.

Jules Verne a fost un geograf neîntrecut. A pus la contribuţie întreaga ştiinţă de pe vremea sa. Fără să facă singur cercetări, de la masa lui de lucru a străbătut distanţe

[61] Vizita autorului lui *Cuore* a avut un caracter strict personal.

în spaţiu şi în timp. A anticipat multe descoperiri în ştiinţă. Undeva vorbeşte de submarin, în altă parte de telegrafia fără fir, avioane sau fotografia la distanţă. Simple închipuiri atunci, azi şi-au găsit realizare.

Pe lângă romane, J. Verne a scris în colaborare un tratat de geografie, foarte căutat altădată.

Dar numele său rămâne legat tot de fanteziile ştiinţifice, care nu-şi găsesc asemănare decât la Wells. Scriitorul englez întrebuinţează alte mijloace. Romanul său odată cu tema ştiinţifică, dezvoltă idei filosofice în legătură cu istoria şi sociologia. În felul acesta, Jules Verne rămâne părintele romanului ştiinţific, perfecţionat apoi de G. Wells şi de fraţii J. H. Rosny.

Se spune că n'a călătorit niciodată prea departe. N-a fost în ţările şi la oamenii pe care-i descrie, dar reuşeşte să ni-i facă cunoscuţi, fără date şi numiri savante. Harta se însufleţeşte. Negrii se mişcă. Galbenii roesc în imperiul lor fără margini, sălbaticii îndeplinesc riturile lor şi vânează în păduri fiare şi oameni, iar peste toţi, rasa albă fără altă putere decât mintea, stăpâneşte neamurile fără număr. Europeanul, în expresia cea mai înaltă Englezul, domină fiind ajutat de priceperea unită cu spiritul inventiv.

Totdeauna ciudăţenia Englezului e punctul asupra căruia stârneşte J. Verne. Cu acest caracter stăpâneşte atenţia lectorului.

Francezul este pus în altă lumină. Vioiciunea sa ajută totuşi spiritului măsurat al Britanicului.

Călător neobosit cu închipuirea, J. Verne s'a oprit şi în Carpaţii noştri, unde a situat un boier vechiu, trăind o viaţă bizară, într-un castel fermecat. O tragică poveste de iubire şi apoi isolarea lui. Aici, slujindu-se de un sistem de aparate de proecţie, reuşeşte să facă să apară în fiecare seară fiinţa iubită, care fusese odată o cântăreaţă vestită. O proectează pe o scenă goală, reproducându-i vocea cu un fonograf (Château des Carpathes).

* * *

Deosebim două feluri de romane la J. Verne. Întâi romanul cu subiect strict ştiinţific. Seria aceasta are în frunte: «Călătoria în centrul pământului», «Ocolul

pământului în optzeci de zile», «Şaizeci[62] de mii de leghe sub mări», «De la pământ la lună», «Steaua Sudului» etc. Aici sunt puse la contribuţie cunoştinţe de geografie, fizică sau chimie, îmbinate cu închipuirea scriitorului. Se face astfel o fericită confundare a realităţii cu mitul. Nu ştii unde sfârşeşte adevărul ştiinţific şi unde începe să lucreze fantezia romancierului. E tocmai aici marele secret al lui Jules Verne.

Alături de aceste romane, aşezăm seria formată de «Michel Strogoff», «Mathias Sandorf», «O dramă în Livonia», în care studiază revoluţia şi aventura politică sau erotică.

Prin toate scriitorul enciclopedic mânueşte erudiţia cu arta de a plăcea. Romannele sale au şi partea lor educativă, îndreptând spiritul spre observaţie şi dând aripi imaginaţiei.

* **

Lui Jules Verne i se arată recunoştinţă pentru opera sa imensă. (A scris aproape o sută de volume.) Pentru mulţi a fost un îndemn, îndreptându-i spre ştiinţă.

Sunt învăţaţi cari îşi datoresc cariera îndemnului şi entusiasmului pentru cutare temă ştiinţifică tratată de autor.

Rostul acestei comemorări îşi găseşte deplină explicare” (96).

În „Dacia Traiană”, Calendar pe anul 1929, H. P.-P. (Horia Petra-Petrescu) semnalează puţinătatea versiunilor româneşti ale „Călătoriilor extraordinare”, prezentând motivele pentru care situaţia ar trebui să se schimbe în bine:

„Trec de multe ori pe lângă vitrinele librăriilor cehe din Praga şi de câte ori arunc ochii văd ediţiile nenumărate ale romanelor lui Jules Verne. De la ediţiile ieftine, poporale, cu ilustraţii mai neartistice, până la ediţiile mai scumpe, ilustrate bogat, pentru cetitori mai pretensivi. Sute de volume! [...]

Şi germanii stau bine cu traducerile din J. Verne [...] Nici ungurii nu s-au lăsat mai prejos [...]

În schimb ce avem *noi* din Jules Verne în româneşte? De sigur nu cunosc tot ce s-a tradus în România din autorul

[62] Memoria i-a jucat festa lui Negoiţă: leghele sunt douăzeci!

francez decât numai fragmentar: «Călătoria împrejurul pământului în 80 zile», trad de Haralamb G. *Lecca.* «Călătoria spre centrul pământului», trad de prof. *Munteanu*-Ploeşti, apoi, la noi[63], «Castelul din Carpaţi», trad de Dr. *Victor Onişor* şi încă un roman: «Cinci săptămâni în balon», în revista «Amicul Tinerimei» din T.-Jiu. În «Almanahul scriitorilor de la noi» citesc că *Virgil Oniţiu* a tradus ceva din J. Verne, dar nu ni se spune ce şi unde. În Năsăud am auzit că un laborios profesor gimnazial de acolo ar fi tradus toate romanele, dar că le are numai în manuscris, deocamdată. Cum va fi traducerea, nu ştiu.

Aş vrea să atrag atenţia publicului nostru cetitor asupra acestui autor francez, ca să-i cunoască importanţa din punct de vedere *educativ.*

Pentru *tinerime* este Jules Verne un scriitor providenţial. Câtă vreme trăia scriitorul acesta francez şi tipărea cu o regularitate aproape matematică înaintea Crăciunului, în fiecare an câte un volum – tinerimea franceză, şi nu numai ea, primea darul de Crăciun cu mare bucurie.

E şi firesc.

Tinerimei îi place să colinde ţări şi mări cu fantezia, tinerimea se entuziasmează de aventuri extraordinare, tineretul, ca să se poată încălzi, trebuie să vadă potenţându-se înaintea ochilor săi principiul binelui şi al răului, ca mai apoi să vadă cum învinge – după o luptă crâncenă – principiul binelui. Sunt prea fireşti aceste doruri ale tinerimei – iar acela, care le-a dat nutremânt convenabil, oferind lucrări potrivite mentalităţii tinerimei, este Jules Verne.

Romanele sale «ştiinţifice», dacă vrem să le numim astfel, sunt pline de descrieri de călătorie prin ţări îndepărtate, dar descrierile acestea sunt pline de coloare, vioaie: lucrările sale au într-însele multe descrieri de aventuri extraordinare, dar oricât de «extraordinare» sunt, au ca substrat, ca bază, câte o ipoteză astronomică, câte o lege fizicală, câte o teorie nouă ştiinţifică, pe urma căreia începi să te gândeşti la probleme mai adânci (voiu arăta câteva exemple mai la vale); romanele sale se termină de

[63] }n Transilvania.

obiceiu cu învingerea principiului binelui, dar nu ca în romanele senzaţionale fascicolare, ci după ce lupta între bine şi rău este descrisă verosimil, reieşind din întreaga structura lucrării ca ceva firesc.

Despre utilitatea scrierilor lui Jules Verne pentru tinerime m-am convins iarăş, zilele trecute, cetind un roman al lui*: «În faţa drapelului patriei»”.*

Reproducând scrisoarea inginerului Simon Hart, din romanul citat, H. P.-P. Arată că romancierul foloseşte ficţiunea pentru a „răspândi” cunoştinţe de fizică, navigaţie submarină, geologie, chimie, balistică etc., conchizând:

„Îmi închipui că şi între tinerii cetitori români se vor afla talente de inginer, de geolog, de chemician – cari se pot dezvolta, dacă li se va da nutremântul trebuincios. Eu cred, şi cu mine cred mulţi, că lectura romanelor lui J. Verne uşurează lămurirea talentelor acestora, în anii tinereţei. Sub impresia descrierilor plastice şi a notiţelor instructive, presărate cu cumpăt în decursul lucrării – mai ştii, mai ştii – dacă nu se hotărăşte unul sau altul din cetitorii români să apuce şi el cariera de chemician, geolog, sau altă carieră ştiinţifică, lăudată aici?!

Aici zace meritul mare al lui Verne: utilul şi plăcutul (utile cum dulci) – oferind tineretului o lectură potrivită să-i escite fantezia în direcţia dorită de pedagogi”.

Pentru a evidenţia „marea deosebire între J. Verne şi alţi scriitori, cari s’au folosit şi ei de «senzaţional»”, autorul „notiţelor” din Calendar se referă la „novelele şi romanele, foarte cunoscute şi la noi, ale lui *Conan Doyle,* cari au ca erou principal pe detectivul englez *Sherlock Holmes*”, susţinând că aproape în fiecare „poţi ceti apoteozarea brutalităţii”. În opinia lui, filmele inspirate de „seria Sherlock Holmes” contribuie şi ele la „sălbăticirea moravurilor”. În schimb, „Romanele lui Verne nu aduc această stricăciune. Dimpotrivă: înalţă moralul”. Ele „au atâtea scene de bun-simţ, de dragoste de seamănul tău, de sacrificiu nobil, încât le poţi pune cu inima liniştită în mâna oricărui tânăr, fiind sigur, că numai folos poate trage din ele.

De aceea pledez pentru o răspândire cât mai mare în bibliotecile noastre şcolare a traducerilor din J. Verne. [...]

(Praga, iunie 1917)

Post scriptum: De când am scris rândurile de mai sus a apărut o serie întreagă de traduceri din J. Verne în editura «Eminescu», Bucureşti, cu ilustraţii" (100).

Explorarea cronologică a presei româneşti, în căutarea prezenţei lui Jules Verne, continuă cu patru texte din „Adevărul Literar şi Artistic", publicaţia cea mai activă, în această privinţă, în perioada dintre cele două războaie mondiale. La 13 aprilie 1930, rubrica *Însemnări* include aceste rânduri semnate G. B.:

„Jules Verne

După ce acum doi ani Franţa a sărbătorit centenarul naşterii popularului romancier ştiinţific Jules Verne, iată, acum sărbătorindu-se în aceeaş Franţă, care ştie să-şi cinstească gloriile, împlinirea celor douăzeci şi cinci de ani de la moartea scriitorului. Entuziasmul pentru Jules Verne şi opera sa se explică prin faptul că el a ştiut să vorbească tinerimii moderne ca un precursor, ca un profet care a ghicit sufletul tânărului modern, l-a cucerit, dezvoltând în el dragostea de necunoscut, de depărtări, de mişcare în timp şi spaţiu.

Mai puternic şi mai conştiincios decât englezul H. G. Wells, al cărui roman «Primii oameni în lună» nu este decât un fel de marginalia la cele două romane ale scriitorului francez: «De la pământ la Lună» şi «În jurul Lunei», Jules Verne indica principii, dădea soluţiuni neaşteptate, pe care le-au urmat inventatorii de mai târziu. Himera scriitorului deveni, din ce în ce, realitate.

Scrise cu multă şi minunată imaginaţie, romanele lui mărturisesc un talent literar limpede şi vioi şi sunt şi astăzi hrana spirituală a tineretului de pretutindeni, avid să cunoască, să înveţe. Poveşti, de bună seamă, dar poveşti construite cu elemente reale, încât, de multe ori, nu ştii unde se opreşte ficţiunea şi începe adevărul. Chiar admiratorii lui mai apropiaţi n-au putut deosebi această trecere tainică de la feeria basmului la realitatea vie. Şi în aceasta stă marele triumf al romancierului" (68).

De remarcat observaţiile pertinente privind explicaţia „entuziasmului" tinerei generaţii faţă de autor şi de operă,

sau „trecerea tainică” de la realitate la ficţiune, idee împrumutată din omagiul aniversar al lui C. N. Negoiţă. Nu acelaşi lucru se poate spune despre tentativa de a sublinia meritele lui Verne prin contestarea celor ale lui Wells. Cu doi ani mai devreme, acelaşi Negoiţă ştiuse să surprindă, cu mai dreaptă măsură, rolul fiecăruia în naşterea şi evoluţia „romanului ştiinţific”.

La 21 februarie 1932, mereu citatul Negoiţă face o timidă încercare de a-l privi pe scriitor din unghiul împlinirii artistice:

„Jules Verne şi istoria literară

Afară de meritul de a fi fost un genial vulgarizator, istoria literară aproape că nu-i concede lui Jules Verne o altă valoare. Şi astfel îi clasează şi opera în capitolul literaturii vremii sale [...] Dar această singură recunoaştere a unei valori a romanelor copilăriei noastre, această înlăturare aproape a lui Jules Verne din Istoria literară, cum spunea de curând marele istoric literar al secolului XIX în Italia, Guido Mazzoni, este nedreaptă. Pentru că Jules Verne, pe lângă intuiţia-i cu care a anticipat nenumărate invenţii şi descoperiri, care, pure fantezii în operele sale, au găsit în întregime realizare mai târziu, ba au fost şi întrecute, a fost şi un mare scriitor şi în cărţile sale, tratând chestiuni ştiinţifice sau literare, prezintă una din cele mai ciudate forme de invenţiuni, care este hrănită de o fantazie ce se ridică la rangul de mare artă.

Nu este o reabilitare a lui Jules Verne, ci o justă apreciere a unei valori, care a fost neglijată până acum, dacă nu în totul ignorată. Iar cărţi ca aceea a lui Edmondo Marcucci se citesc cu aceeaşi plăcere cu care altădată se citeau romanele «profesorului şi educatorului tinereţii noastre», cum îi spune, lui Jules Verne, Guido Mazzoni” (95).

La 21 aprilie 1935, în cadrul *Cronicii ştiinţifice,* apare un alt text comemorativ:

„*Un profet al tehnicei moderne*

La sfârşitul lunei trecute s-au împlinit 30 de ani de la moartea lui Jules Verne, scriitorul francez ale cărui romane de călătorii şi aventuri extraordinare au pasionat atâtea generaţii de adolescenţi.

Dacă din punct de vedere literar, opera lui Jules Verne lasă poate de dorit, trebuie să-i recunoaştem totuşi meritul de a fi fost un precursor al romanului ştiinţific – gen continuat cu brio de Wells – şi un emulator al marilor invenţiuni şi descoperiri moderne.

În acest sens, Jules Verne – a cărui operă prodigios de fecundă, revelează o imaginaţie îndrăzneaţă şi o metodă înrudită cu aceea a ştiinţelor exacte – poate fi considerat ca un adevărat profet al technicei moderne.

Submarinul, proectilul interplanetar, dirijabilul, cinematograful vorbitor, obuzele de calibru mare; toate au fost prevăzute de el într-o vreme când specialiştii le considerau ca utopii puerile. E sigur de asemenea că modul atrăgător de a trata temele ştiinţifice – socotite în general ca aride a contribuit într-o mare măsură la stimularea fanteziei ce a condus în cele din urmă la realizarea acestor invenţiuni. Căci creaţiunea ştinţifică are nevoe nu numai de cunoştinţe pozitive, ci şi de imaginaţie îndrăzneaţă" (82).

Aceste rânduri se încheie cu afirmaţia pe care am reprodus-o în capitolul *Legendă şi adevăr,* privind sedentarismul absolut al scriitorului. Nu este singurul tribut plătit opiniilor care prevalau încă. Spre cinstea lor, predecesorii ing. I. S. în paginile „Adevărului Literar şi Artistic" nu cred că opera verniană „lasă poate de dorit din punct de vedere literar". Ei vorbesc. Despre „un talent literar limpede şi vioi", „un mare scriitor", „O fantezie ce se ridica la rangul de mare artă", înţelegând că perenitatea „Călătoriilor extraordinare" nu s-ar fi putut datora doar „invenţiunilor" care, odată realizate, n-ar mai fi avut cum să pasioneze „atâtea generaţii de adolescenţi".

Încheind cercetarea colecţiei interbelice a „Adevărului Literar şi Artistic", am descoperit, în numărul din 15 septembrie 1935, această ştire:

„Prietenii lui Jules Verne

Nu de mult s-a fondat o societate a prietenilor lui Jules Verne. Pentru a fi membru activ nu-i nevoie nici să străbaţi China de la un capăt la altul, nici să trăeşti pe un submarin, nici chiar să baţi recordul înconjurului Pământului.

E de-ajuns să-ţi trimiţi adeziunea pe adresa: Strada Cherche-Midi No. 21.

În adevăr, «Cherche-Midi» e un nume foarte frumos pentru sediul social al prietenilor marelui călător” (135).

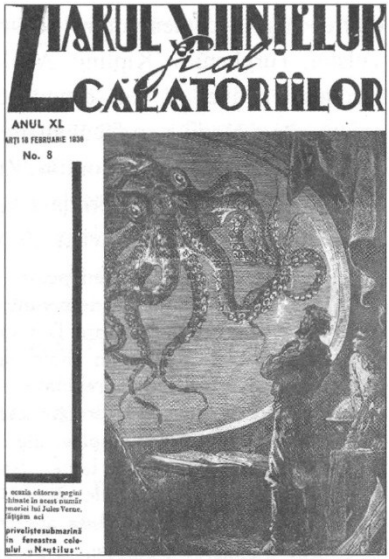
ZIARUL ŞTIINŢELOR şi al CĂLĂTORIILOR
ANUL XL
No. 8
privelişte submarină

Mereu invocata „intuiţie” a scriitorului constituie argumentul celor câteva pagini închinate memoriei sale de către „Ziarul ştiinţelor şi al călătoriilor”, la 18 februarie 1936. Sunt puse „faţă-n faţă” descrierile universului subacvatic din *Douăzeci de mii de leghe sub mări* şi cele din cartea biologului american Charles W. Beebe, constructorul batisferei cu care, împreună cu Otis Barton, coborâse în ocean, în 1934, până la adâncimea de 908 metri. Autorul montajului din „Ziarul ştiinţelor...”, C. Belcot, emite câteva judecăţi generalizatoare bine chibzuite, chiar dacă formularea lor lasă de dorit:

„Lumea întreagă a folosit după opera sa, căci a răspândit gustul pentru ştiinţă, geografie, explorarea necunoscutului, a determinat vocaţii, a îndrumat lucrări şi a definit marile invenţii ce trebuiesc înfăptuite.

În sfârşit ne-a dat lecţii admirabile de curaj şi optimism. Ne-a arătat că trebuie să îndrăznim, că trebuie să eşim din căile cunoscute şi să ne ridicăm în concepţii şi acte. Ne îndeamnă să avem totdeauna un ideal şi spre a-l îndeplini, să lucrăm cu putere, fie chiar cu preţul celor mai mari sacrificii”.

Demnă de interes este şi mărturisirea unui interlocutor francez al lui Belcot: „Nu mică mi-a fost mirarea şi bucuria când mulţi ani în urmă la Strasbourg, profesorul meu mi-a spus că iubeşte România din copilărie, decând a citit *Castelul din Carpaţi.* Ne-o fi iubit oare şi Jules Verne, sau numai ca o atracţie a fixat locul fanteziei sale într-un ţinut puţin cunoscut?” (36).

Revenind la al doilea articol al lui C. N. Negoiţă, trebuie spus că „neglijarea” valorii artistice a operei verniene nu i-a contaminat pe câţiva dintre iluştrii contemporani ai scriitorului: George Sand, Mallarme, Tolstoi, Turgheniev, Kipling, Apollinaire, Proust... Dar timpul deplinei recunoaşteri avea să vină destul de târziu după 1905, când în corul de preameritate elogii s-au făcut auzite şi prestigioase voci româneşti.

În anul apariţiei paginilor din „Ziarul ştiinţelor şi al călătoriilor”, Cezar Petrescu spunea, în conferinţa *Roman şi realitate,* ţinută la Focşani şi publicată, mai târziu, în revista „Ethnos”:

Receptiv la nou şi neobişnuit, întrezărind, în *Baletul mecanic,* evoluţia inteligenţei artificiale, Cezar Petrescu evită capcana elogierii lui Jules Verne doar ca popularizator al ştiinţei şi anticipator al unor invenţii devenite, curând, realităţi de fiecare zi. El îi conferă distincţia care i se cuvine, aceea de creator, prin opera sa, al unei noi mentalităţi, capabilă să schimbe faţa lumii. Cititorii „Călătoriilor extraordinare” au fost, într-adevăr, mai bine pregătiţi pentru confruntarea cu „şocul viitorului”, la care avea să-i supună trepidantul secol 20.

În *Fragmente dintr-un jurnal*, Mircea Eliade reproducea o însemnare făcută la Ascona, în iulie 1957:

„Citesc *Călătorie spre centrul pământului* de Jules Verne şi sunt fascinat de originalitatea simbolurilor, de claritatea şi strălucirea imaginilor. Aventura este cu totul iniţiatică şi,

ca în orice aventură de acest fel, pot fi regăsite rătăcirile prin labirint, coborârea în lumea subterană, trecerea peste ape, proba focului, întâlnirea cu monştrii, proba singurătăţii absolute şi a tenebrelor, în sfârşit, înălţarea biruitoare care nu-i altceva decât apoteoza iniţiatului. Cât de adevărate sunt imaginile acestor lumi subterane – celelalte lumi –, cât de precisă şi de coerentă este mitologia abia camuflată de jargonul ştiinţific al lui Jules Verne. Cum au putut psihologii şi criticii literari să ignore până astăzi acest document excepţional, această inepuizabilă comoară de imagini şi de arhetipuri?" (147, p. 232).

Reproducând acest pasaj, într-un succint memento al opiniilor despre roman, Simone Vierne îl situează la palierul anului 1973, când a apărut versiunea franceză a *Fragmentelor...* El pare să fie, astfel, posterior altor texte care subliniază caracterul iniţiatic al *Călătoriei...* aparţinând lui Léon Cellier (1964) şi Marcel Brion (1966) (30, pp. 193–194). Dar însemnarea lui Eliade datează, cum am văzut, din 1957, prioritatea ei fiind indiscutabilă.

De altfel, preţuirea entuziastă a romanului poate fi întâlnită şi într-o însemnare din 16 iulie 1959:

„Într-unul dintre carnetele mele de acum doi ani, regăsesc aceste rânduri transcrise din *Călătorie spre centrul Pământului:*

«— Vom coborî, vom coborî din nou, vom coborî mereu! Ştii bine că, pentru a ajunge în centrul globului, mai avem de parcurs doar o mie cinci sute de leghe!

— Hei, am exclamat eu, nici n-are rost să vorbim despre asta! La drum! La drum!»

Săptămâna trecută vorbeam cu Guy Dumur despre această extraordinară *Călătorie spre centrul Pământului.* Ce pasionantă teză de doctorat s-ar putea scrie, îi spuneam, în legătură cu universul imaginar al lui Jules Verne. Dumur mă îndemna să întreprind eu însumi acest studiu şi încerca să mă convingă că numai un istoric al religiilor familiarizat cu simbolismul ar putea să înţeleagă şi să descrie lumile onirice ale lui Jules Verne" (op. cit., p. 280–281).

Regretând faptul că Mircea Eliade n-a urmat îndemnul lui Guy Dumur, trebuie să menţionez că, în ultimele decenii,

zeci de teze de doctorat au fost consacrate universului imaginar al lui Jules Verne.

Într-un alt registru interpretativ, George Călinescu declara, în 1958, cu privire la „Călătoriile extraordinare”: „...am căpătat convingerea că aceste opere intră în domeniul propriu zis al artei”, afirmând apoi despre autorul lor: „Nu rareori forţa lui vizionară este egală cu a lui Victor Hugo. Stilul e încântător, spiritual şi foarte plastic. Impresia de halucinant provine din îndrăzneala de a se situa concret în condiţii ipotetice, sugerate de ştiinţă” (44).

La rândul său, Mihail Ralea considera, în 1964, că „El (Jules Verne) este şi sub raportul formei un mare scriitor”, referindu-se, printre altele, la „descrierile de păduri submarine din *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Rareori culorile, simfoniile cromatice, rareori baletul de forme vegetale complicate, rareori toate aceste combinaţii pur vizuale au fost redate aşa de fidel cu simpla unealtă a cuvântului. Recitindu-le, imaginea lor polimorfă şi policromă ne răsare în ochi, halucinantă” (108).

Voi încheia explorarea acestei stări de spirit fluide, evoluând de la didacticismul secolului al XIX-lea la reliefarea virtuţilor artistice proprie ultimelor decenii, cu frânturi dintr-o tabletă a lui Al. Rosetti:

„Universalitatea scrierilor lui Jules Verne e datorată, în primul rând, faptului că lucrările sale propun cititorului evenimente extraordinare, petrecute în lumi necunoscute. Banalităţii romanelor contemporane lui, înşirând fapte cotidiene, autorul îi substituie pătrunderea în lumi pline de farmec; emoţia cititorului este ţinută trează în tot timpul lecturii, iar evenimentele se succed în perfectă ordine. [...]

Stilul scrierilor lui Jules Verne realizează formula preconizată de Stendhal: clar şi precis, ca stilul *Codului civil* şi construcţia logică a scrisorilor lui Descartes, luată ca model.

Acest stil de o limpezime desăvârşită contribuie la succesul fără precedent al celor douăzeci de mii de pagini manuscrise, realizate în mii de cărţi tipărite în principalele limbi de civilizaţie ale globului” (112).

Modul în care s-a închegat portretul scriitorului în

oglinzile cu ape tot mai adânci ale conştiinţei noastre critice ar merita o cercetare exhaustivă, de un incontestabil interes. V-am oferit câteva puncte de reper pentru acest efort necesar, menit să precizeze adevăratele dimensiuni ale receptării operei verniene între hotarele spiritualităţii româneşti.

„Jules Verne este în pericol de a intra în rândurile marilor (scriitori) necitiţi. Titlurile romanelor sale au devenit legendă – cine poate să treacă prin viaţă ignorând cu totul *Douăzeci de mii de leghe sub mări, Ocolul Pământului în optzeci de zile sau Călătorie spre centrul Pământului?* – iar aventurile epice ale Căpitanului Nemo şi ale lui Phileas Fogg le-au asigurat acestora un loc permanent printre eroii mitologiei populare. Tocmai această celebritate este parţial vinovată de faptul că romanele lui sunt condamnate să rămână pe rafturi: cine are cu adevărat nevoie să-l citească pe Verne, când personajele şi subiectele şi filosofia lui personală optimistă sunt oricum adânc îngropate în conştiinţa colectivă?

A scrie despre Verne a dobândit astfel savoarea prăfuită a unei încercări de a-i resuscita pe cei morţi. Verne a devenit obiectul pasiunii bibliofile, material pentru ediţii de lux extravagante, un articol pentru colecţionarul de antichităţi. El este un brontozaur literar, un monstru inofensiv sortit dispariţiei datorită unei schimbări nefavorabile în ecologie, fiind înlocuit de specii mai puternice şi destinat să supravieţuiască doar ca piesă de muzeu” (20, p. ix).

Aceste aprecieri şocante se succed în primele două alineate din prefaţa lui Andrew Martin la cartea sa *The Mask of the Profet. The Extraordinary Fictions of Jules Verne,* apărută în 1990. Aşadar, Jules Verne ar fi pe cale să devină un scriitor necitit, romanele lui rămânând pe rafturi şi ar avea nevoie să fie resuscitat. Realitatea este însă cu totul alta. Conform datelor incontestabile din *Index Translationum,* în acel an 1990 autorul „Călătoriilor extraordinare” se situa, ca număr al traducerilor, cu mult înaintea unor monştri sacri ai literaturii universale ca Balzac, Cehov, Cervantes, Dickens, Hugo, Thomas Mann, Stendhal, sau chiar a unor concurenţi la favoarea marelui public ca Arthur Conan-Doyle, Alexandre Dumas, Jack London, Mark Twain, H. G. Wells. Frumoasă performanţă,

pentru un „brontozaur [...] sortit dispariţiei”!

Într-un alt pasaj din prefaţă, după ce afirmă, în acelaşi spirit, „Răsfoind paginile mucegăite ale «Călătoriilor extraordinare» mă încerca strania seducţie a explorării junglelor antediluviene” (Id., p. x), Martin începe să ne dezvăluie strategia demersului său: „Cu cât citeam mai mult, cu atât începeam să mă întreb dacă lumea nu era pradă unei neînţelegeri sistematice a acestui autor şi dacă Verne nu era victima inocentă a unei genealogii”. Genealogia este aceea a Science fiction-ului, Jules Verne fiind considerat „părinte sau bunic” al genului. Or, „părinţii-fondatori, părinţii de orice fel sunt osândiţi să fie întrecuţi în ceea ce priveşte amploarea imaginaţiei şi posibilităţile tehnice, nesocotiţi şi dispreţuiţi de progeniturile lor. Pentru a renaşte ca scriitor, el trebuie mai întâi să fie lipsit de această paternitate. Am realizat acest lucru prin subtilul act de a uita că el a reprezentat doar originea unei singure specialităţi ancestrale şi văzându-l, în schimb, ca o parte a unei geometrii mai complexe, a unei comunităţi intelectuale mai largi” (Id.).

Trebuie să precizez, mai întâi, că, fără a subaprecia rolul lui Jules Verne în fundamentarea genului sortit unei evoluţii prodigioase, marile lui succese literar-teatrale se datorează unor opere de o altă factură: *Ocolul lumii în optzeci de zile*, *Mihail Strogov, Copiii căpitanului Grant.* De altfel, „Călătoriile extraordinare” cu subiecte sau implicaţii SF reprezintă mai puţin de un sfert din totalul creaţiei verniene. În memoria afectivă a cititorilor, Fergusson, Lidenbrock, Ardan, Nemo şi Robur se situează la aceeaşi altitudine ca Hatteras, Phileas Fogg, Paganel, Cyrus Smith şi Dick Sand.

Cât despre „actul subtil”, cu decenii înaintea lui Andrew Martin, Roland Barthes, Marcel Butor, Mircea Eliade, Michel Serres, pentru a cita doar aceste nume, l-au văzut pe Jules Verne altfel şi mai mult decât ca pater al Science fiction-ului. Spun asta nu pentru a nega meritele cărţii în discuţie, ci pentru a o situa la locul care i se cuvine, loc indicat chiar de autor: „Poate că în critica literară, ca şi în lumea lui Verne, vârsta descoperirilor s-a încheiat. Sarcina mea în

acest studiu despre Verne nu este atât de eroică. Nu descopăr adâncuri ascunse, ci doar câteva suprafeţe insuficient observate" (Id., p. 13).

Îmi displace rolul celui care-l pune mereu la punct pe Martin, dar „vârsta descoperirilor" era departe de a se fi încheiat. Chiar în 1990, a ieşit la lumină un roman considerat dispărut, *Parisul în secolul XX,* titlu menţionat de Michel Verne în 1905, într-o enumerare a manuscriselor lăsate de tatăl său. Ca într-o împrejurare ciudată din „Călătoriile extraordinare", romanul se afla în vechiul seif de beton al lui Michel, despre care familia credea că e gol şi a cărui cheie fusese pierdută, aşa că broasca a trebuit să fie forţată. În timpul unei mutări intempestive, s-a amestecat cu alte hârtii şi a fost regăsit, cum spuneam, în 1990. Publicarea acestei distopii, în toamna lui 1994 (traducerea românească datează din primăvara lui 1995) a constituit o revelaţie pentru cei care continuau să vadă în Jules Verne un zelator necondiţionat al progresului. Michael Lacroix consideră că „pentru critica verniană, în viitor vor exista un înainte şi un după *Parisul în secolul XX,* într-atât îmbogăţesc viziunea noastră despre Verne descoperirile pe care le îngăduie romanul" (84). Nu e de mirare că tabloul sumbru zugrăvit de încă tânărul autor l-a făcut pe Hetzel să respingă manuscrisul, în termeni de o neobişnuită duritate.

Viziunea despre Verne a fost îmbogăţită şi de dovezile privind îngerinţele editorului, dovezi multiplicate prin publicarea, în 1999 şi 2001, a primelor două volume de corespondenţă inedită între Jules Verne şi Pierre-Jules Hetzel. Cenzura exercitată de acesta din urmă a trecut astfel din domeniul supoziţiilor în cel al faptelor incontestabile. Iată câteva exemple.

Romanul *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras* se încheia, în versiunea iniţială, astfel:

„Deodată, el (Hatteras) dispăru. Strigătul teribil al însoţitorilor săi urcă până în vârful muntelui. Se scurse un sfert de minut, un secol, apoi îl revăzură pe nefericit proiectat de explozia vulcanului la o imensă înălţime; pavilionul său flutura sub suflul craterului.

Apoi, el recăzu în vulcan, unde câinele Duck, credincios

până la capăt, se năpusti pentru a-i rămâne alături şi în mormânt”:

La 25 aprilie 1865, Verne îi scria lui Hetzel:

„Cred [...] că eşti de acord, până la urmă, cu nebunia şi sfârşitul lui Hatteras [...] Nu vedeam un alt mod de a termina. Şi apoi, asta mi se părea că trebuie să fie morala istoriei. De altfel, cum să-l readuc pe Hatteras în Anglia, ce-ar face el acolo? Evident, acest om trebuie să moară la Pol. Vulcanul este singurul mormânt demn de el”.

Editorul n-a fost de acord, gândindu-se, probabil, la impresia pe care acest sfârşit tragic al eroului ar fi putut s-o producă asupra tinerilor cititori ai prosperului său „Magasin d’Éducation et de Récréation”, în care romanul a apărut între 20 martie 1864 şi 5 decembrie 1865. Din fericire, Jules Verne a găsit o soluţie la fel de valabilă din punct de vedere artistic: salvat în ultima clipă de însoţitorii lui, Hatteras îşi pierde minţile şi este internat într-un ospiciu din Anglia, unde merge invariabil spre nord.

La fel s-au petrecut lucrurile cu *Hector Servadac.* În „nota editorului”, scrisă îndeobşte de autor, Jules Verne ţinea să sublinieze: „Este deci un roman «cosmografic», dar cu siguranţă foarte fantezist”. Categorisirea se datora finalului în care cometa Gallia cade pe Pământ şi, datorită compoziţiei sale aurifere, provoacă un crah financiar de mari proporţii. Ultimele fraze au o pronunţată coloratură SF. O parte a cometei şi fragmentul desprins din Terra, pe care se află englezii, au rămas în Cosmos:

„Or, această parte a fost regăsită, într-o zi, de luneta astronomilor. Ea fusese captată de Lună!... Devenise satelitul unui satelit!

— Sunt norocoşi, englezii ăştia! strigă Palmyrin Rosette, contemplând infimul asteroid.

Poate că vom şti cândva dacă sunt cu adevărat norocoşi. Anglia n-are obiceiul de a-şi uita conaţionalii. Inginerii Regatului Unit se străduiesc deci să imagineze un mijloc de a readuce pe Pământ Gibraltarul, Ceuta, pe compatrioţii lor şi partea din Gallia!...

Totul ne face să credem că vor reuşi”.

Refuzând această perspectivă prea „fantezistă”, Hetzel i-

a cerut lui Verne să conceapă o altă încheiere şi a schimbat textul notei, care a apărut, astfel: „Este deci un roman «cosmografic». Extrema fantezie se îmbină cu ştiinţa, fără să o altereze. Este istoria unei ipoteze şi a conscinţelor pe care le-ar fi avut dacă, prin imposibil, ar fi putut să se înfăptuiască”. Toţi eroii neverosimilei aventuri se întorc, aşadar, pe Pământ, într-un balon, iar fragmentul desprins este readus exact la locul lui, la o nouă trecere a cometei. Cum nu există nicio urmă a catastrofei, Servadac şi companionii lui se vor întreba dacă totul n-a fost decât un vis. Cunoscând doar acest final, Simone Vierne îi reproşa lui Jules Verne că „refuză să mai dea frâu liber imaginaţiei sale. Această timiditate ne pricinuieşte o decepţie, căci totul se reia ca la început; oamenii de pe Pământ nu şi-au dat seama de nimic, în afara îndelungatei şi inexplicabilei absenţe a eroilor” (28, p. 242) – fără să ştie, în 1973, că refuzul şi timiditatea se datorau editorului.

După moartea lui Pierre-Jules Hetzel, Louis-Jules a perpetuat maniera de lucru cu autorii a tatălui său. Mărturie stă modificarea, evident impusă, a concluziei şi a titlului unui roman vernian mai puţin cunoscut. Scris în 1899, *Marele şarpe de mare* relata croaziera silită a balenierei „Saint-Enoch”, purtată de un fenomen misterios până pe banchiza polară nordică. Meşterul Cabidoulin şi alţi membri ai echipajului sunt convinşi că de vină este monstrul marin din titlu şi autorul li se alătură: „Nu e mai puţin cert că el există. Aşa că, aşteptând să vedem în ce clasă, familie, gen sau specie trebuie să-l includă ihtiologii, nu mai e cazul să situăm marele şarpe de mare printre legende”.

Acest final a fost descoperit după 1995. Până atunci, romanul era cunoscut ca *Istoriile lui Jean-Marie Cabidoulin,* titlul cu care a apărut, în 1901, croaziera fiind pusă pe seama unui „val enorm, dotat cu o viteză incomparabilă”. Iar în privinţa monstrului marin, concluzia din versiunea iniţială este întoarsă pe dos: „...nu există certitudinea că oceanele ascund astfel de animale. Aşa că, aşteptând ca ihtiologii să le constate existenţa şi să hotărască în ce familie, gen, specie trebuie clasate, e mai bine să situăm printre legende ceea ce se spune despre ele”.

Aflându-se mereu printre cei mai citiţi scriitori de pe mapamond, Jules Verne continuă să ne uimească şi graţie acestor reconstituiri, datorate eforturilor şi sagacităţii unor cercetători împătimiţi. S-a dovedit astfel că aşa-zisa lui cuminţenie a fost, nu o dată, produsul cenzurii exercitate de cei doi Hetzel. După cum intervenţiile lui Michel au alterat mesajul şi poezia romanelor postume, într-o neinspirată

Mormântul lui Jules Verne

tentativă de modernizare.

Monumentul funerar de la Amiens, realizat de sculptorul Albert Roze, îl înfăţişează pe Jules Verne ridicând lespedea grea şi ieşind pe jumătate din mormânt, cu faţa şi braţul drept ridicate spre cer. În perspectiva comemorării din 2005, cuvintele săpate atunci în marmură sunt mai îndreptăţite astăzi ca oricând: „Spre nemurire şi tinereţe eternă”.

I. *Cărţi consacrate vieţii şi operei scriitorului*

1. Allotte de la Fuÿe, Marguerite, *Jules Verne, sa vie, son oeuvre,* Paris, Krâ, 1928.

2. Brandis, Evg., *Vperiodsmostreascii. Povest o velikom mecitatele,* Izdatelstvo „Molodaia Gvardia", 1976.

3. Chesneaux, Jean, *Jules Verne. Un regard sur le monde. Nouvelles lectures politiques,* Bayard Editions, 2001.

4. Chesneaux, Jean, *Une lecture politique de Jules Verne,* Paris, Maspero, 1971.

5. Chini, Luisa, *Giulio Verne*, Le Monnier, Firenze, 1954.

6. Compère, Daniel, *Jules Verne écrivain,* Librairie Droz, Geneve, 1991.

7. Compère, Daniel, *La vie amienoise de Jules Verne,* Annales du Centre Régional de Recherche et de Documentation Pedagogique d'Amiens, 1974.

8. Dehs, Volker, *Bibliographischer Führer durch die Jules-Verne-Forschung, Guide bibliographique à travers la critique vernienne 1872–2001,* Forderkreis Phantastik în Wetzlar e.v., Wetzlar, 2002.

9. Dekiss, Jean-Paul, *Jules Verne l'enchanteur,* Editions du Félin, 1999.

10. Dumas, Olivier, *Voyage à travers Jules Verne,* Montreal, Les Editions internaţionales Alain Stanké, 2000.

11. Escaich, René, *Voyage au monde de Jules Verne,* Editions Plantin, Paris, 1955.

12. Evans, I. O., *Jules Verne and his work,* Twayne Publishers, Inc., 1966.

13. Hobana, Ion, *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne*, Editura Univers, Bucureşti, 1979.

14. Hobana, Ion, *Jules Verne în România?,* Editura Fundaţiei Culturale Române, 1992.

15. Huet, Marie-Hélène, *L'histoire des Voyages extraordinaires, essai sur l'oeuvre de Jules Verne,* Paris, Minard, 1973.

16. Kiszely, Magda, *Verne Gyula magyar nemzetképe,*

Debrecen, 1935.
17. Lemire, Charles, *Jules Verne, l'homme, l'écrivain, le voyageur,* Paris, Berger-Levrault, 1908.
18. Lengrand, Claude, *Dictionnaire des „Voyages Extraordinaires" de Jules Verne,* Cahier Jules Verne, 1, 1997, Encrage Edition, Amiens.
19. Lottman, Herbert R., *Jules Verne. An exploratory biography,* St. Martin's Press, New York, 1996.
20. Martin, Andrew, *The Mask of the Prophet. The Extraordinary Fictions of Jules Verne,* Clarendon Press – Oxford, 1990.
21. Martin, Charles-Noël, *La vie et l'oeuvre de Jules Verne,* Paris, Michel de l'Ormeraie, 1978.
22. Martin, Charles-Noël, *Recherches sur la nature, les origines et le traitement de la Science dans l'oeuvre de Jules Verne,* Thèse de Doctorat es Lettres et Sciences Humaines d'Etat, Paris, Universite VII, juin 1980.
23. Moré, Marcel, *Nouvelles explorations de Jules Verne,* Paris, Gallimard, 1963.
24. Prouteau, Gilbert, *Le grand roman de Jules Verne: sa vie,* Paris, Editions Stock, 1979.
25. Săveanu, Simion, *Pe urmele lui Jules Verne în România,* Editura Albatros, Bucureşti, 1980.
26. Soriano, Marc, *Jules Verne (le cas Verne),* Paris, Julliard, 1978.
27. Verne, Jean-Jules, *Jules Verne,* Paris, Hachette, 1973.
28. Vierne, Simone, *Jules Verne et le roman initiatique,* Paris, Editions du Sirac, 1973.
29. Vierne, Simone, *Jules Verne. Mythe et modernité,* Presses Universitaires de France, 1989.
30. Vierne, Simone, *Jules Verne – Une vie, une oeuvre, une époque,* Paris, Balland, 1986.

II. *Capitole, studii, prefeţe, articole, interviuri*

31. Amicis, Edmondo de, *Una visita a Jules Verne e a Victorien Sardou,* „Nuova Antologia", Anno XXXI, Quarta Seria, Volume LXVI, Fascicolo XXI, 1 Novembre 1896.

32. Angenot, Marc, *Jules Verne, le dernier utopiste heureux,* „La Pensee et les Hommes”, 1980–1981.

33. Bailbé, Joseph-Marc, *Musique et fantastique dans Le Château des Carpathes – Variations sur le thème de la prima donna,* Colloque d’Amiens, II, *Jules Verne filiations-recontres-influences,* Librairie Minard, 1980.

34. Barcianu, Dr. D. P., *Castelul din Carpaţi,* „Foia Pedagogică”, Anul II, Nr. 2, 15 ianuarie 1898.

35. Bastard, Georges, *Célébrité contemporaine: Jules Verne en 1883,* „Gazette illustree”, 8 Septembre 1883.

36. Belcot, C., *Ziarul ştiinţelor şi al călătoriilor închină câteva pagini memoriei lui Jules Verne, admirabilul popularizator al ştiinţei de eri şi vizionar al ştiinţei de azi,* „Ziarul ştiinţelor şi al călătoriilor”, Anul XL, Marţi 18 Februarie 1936, No. 8.

37. Belloc, Marie A., *Jules Verne at home,* „Strand Magazine”, February 1895.

38. Bridenne, Jean-Jacques, *Jules Verne* în *La littérature française d’imagination scientifique,* Paris, Gustave Arthur Dassonville, 1950.

39. Buisine, Alain, *Machines et énergétique,* în *Jules Verne 3, machines et imaginaire,* Lettres modernes, Minard, 1980.

40. Burlec, Liviu, *Jules Verne... pe Valea Jiului,* „Cronica”, 1 mai 1981.

41. Burlec, Liviu, *Jules Verne la „Castelul din Carpaţi”,* „Cronica”, 7 ianuarie 1983.

42. Butor, Michel, *Le Point suprême et l’âge d’or à travers quelques oeuvres de Jules Verne* în *Repertoire,* Paris, Editions de Minuit, 1962.

43. Carrouges, Michel, *Jules Verne* în *Les machines célibataires,* Editions du Chene, Paris, 1976.

44. Călinescu, G., *Jules Verne şi literatura pentru copii,* „Contemporanul”, 14 noiembrie 1958.

45. Chendi, Ilarie, *Jules Verne: Castelul din Carpaţi,* „Familia”, Anul XXXIII, Numărul 46, 16–28 novembre şi Numărul 47, 23 novembre (5 dec.) 1897.

46. Claymoor, *Carnet du High-Life,* „L’Indépendence roumaine”, Annee 17^{e}, 3^{e} serie, No 4709, Jeudi 18 Fevrier (2

Mars) 1893.

47. Collin, J. P., *Remarques sur le lexique de Jules Verne dans le roman Le Château des Carpathes* în *Actes du X Congrès Internaţional des Linguistes,* Bucarest, 28 aout-2 septembre 1967, Bucarest, Editions de l'Académie de la Republique Socialiste de Roumanie, vol. 4, 1970.

48. Compère, Daniel, *Le Château des Carpathes de Jules Verne et E. T. A. Hoffmann*, „Revue de littérature comparée", No. 4, Octobre-Decembre 1971.

49. Compère, Daniel, *La dé-production littéraire ou: Le cas Jules Verne,* „Revue de littérature comparée", Nr. 523–524, 1972.

50. Coste, Didier, *Où Jules Verne montre son jeu: Le Château des Carpathes comme allégorie de la communication narrative* în *Jules Verne 4 texte image spectacle,* Lettres Modernes, Minard, 1983.

51. Courville, Luce, *Quatre-vingt-douze*, „Bulletin de la Société Jules Verne", vol. 10, No 39–40, Juillet-Décembre 1976.

52. Culcer, dr. Alexandru, *Jules Verne la Homorod,* „Făclia", 5 noiembrie 1961.

53. C. N. N., *Jules Verne şi istoria literară,* „Adevărul Literar şi Artistic", Anul X – Seria II-a, No. 585, Duminică 21 Februarie 1932.

54. Dawbam, Charles, *The Prophecies of romance. Jules Verne on scientific progress,* „Pall Mall Magazine", May 1904, vol. 33.

55. Dăianu, Dr. E., *Zola şi Verne,* „Tribuna", Anul XV, Sibiiu, Miercuri 28 Ianuarie (9 Februarie) 1898, Nr. 21.

56. Dehs, Volker, *Inspirations du fantastique? – Jules Verne et l'oeuvre de E. T. A. Hoffman* în *Jules Verne 5 émergences du fantastique,* Lettres Modernes, Minard, 1987.

57. Di Maio, Mariella, *„Il Castello dei Carpazi" tra fantastico e straordinario* în *Viaggi straordinari attorno a Jules Verne,* Atti del Convegno tenutosi a Cesena il 14–15–16 aprilie 1988, Milano, Mursia, 1991.

58. Drăguţ, Vasile, *O localizare în spaţiul transilvan,* „Secolul 20", 207, 4, 1978.

59. Dumas, Olivier, *De Paris à Bucarest, La source des deux romans danubiens de Jules Verne,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 22, No 87, Juillet-Septembre 1988.

60. Dumas, Olivier, *La Caverne du Dragon dans Le Beau Danube jaune,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 31, No 123, 1997.

61. Dumas, Olivier, *Le Beau Danube jaune retrouve sa couleur,* prefaţă la Jules Verne, *Le Beau Danube jaune*, Société Jules Verne, Paris, 1988.

62. Dumas, Olivier, *Pêche dans les eaux du Beau Danube jaune,* prefaţă la Jules Verne, *Le Beau Danube jaune,* Editions de l’Archipel, 2000.

63. Dumas, Olivier, *Préface* la Carole Pither, *Sur les traces de Kéraban. Un personnage de Jules Verne,* Québec: Alain Stanké, 2000.

64. E. I., + *Jules Verne,* „Familia”, Numărul 13, Oradea-mare, 27 mart. (9 aprilie) 1905, Anul XLI.

65. Fedi, Roberto, *Salgari e Verne,* „Antologia Vieusseux”, 30–31, Aprile-Settembre 1973.

66. Gamara, Pierre, *Jules Verne ou le printemps,* „Europe”, No 112–113, Avril-Mai 1955.

67. Gondolo della Riva, Piero, *L’affaire Pilote du Danube,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 11, No 44, 4e trimèstre 1977.

68. G. B., *Jules Verne,* „Adevărul Literar şi Artistic”, Anul IX, Seria II-a, No. 488, Duminică 13 Aprilie 1930.

69. Helling, Cornelis, *À propos du Château des Carpathes,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 2, No. 7, Juin 1937.

70. Hobana, Ion, *Castelul din Carpaţi,* „Secolul 20”, 207, 4, 1978.

71. Hobana, Ion, *Din nou despre Castelul din Carpaţi şi despre bănuita vizită a lui Jules Verne în Transilvania,* „Steaua”, 3, 1984.

72. Hobana, Ion, *Jules Verne în România?,* „Contemporanul”, 1 şi 10 ianuarie 1986.

73. Hobana, Ion, *Paris au XXe siècle. Une dystopie vernienne* în *Il mondo delle passioni nell’immaginaire utopico. Giornate di studio sull’utopia,* Macerata 26–27 maggio 1995, Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1997.

74. Hobana, Ion, *Sine ira...* „Magazin”, 16 iunie 1984.
75. Holban, G. Mihail, *Viaţa în ţară şi în străinătate,* „Revista idealistă”, Anul III, Tomul I, No. 3, Martie 1905.
76. Huet, Marie-Hélène, *Genèse de l’artifice – quelques notes autour du Château des Carpathes* în *Jules Verne 5 émergences du fantastique,* Lettres Modernes, Minard, 1987.
77. I. B., *Jules Verne sărbătorit,* „Lumea”, Anul XI, No. 2865, Joi 16 Februarie 1928.
78. I. B., *Înconjurul pământului în 45 zile...* „Lumea”, Anul XI, No. 2886, Duminică 11 Martie 1928.
79. Ionaşcu, Dumitru Dem, *Jules Verne n-a călătorit în Valea Jiului* în *Almanahul gospodinei,* Editat de revista „Steaua”, 1983.
80. Ionaşcu, Dumitru Dem, *Pe urmele lui Jules Verne,* II, „Magazin”, 2 iunie 1984.
81. Isac, Emil, *Jules Verne* (8 februarie 1928...), „Rampa”, Anul XII, No. 3022, Duminică 19 Februarie 1928.
82. I. S., Ing., *Un profet al tehnicii moderne,* „Adevărul Literar şi Artistic”, Anul XIV, Seria II-a, Nr. 750, Duminică 21 Aprilie 1935.
83. Jacquemin, Georges, *Le Château des Carpathes ou Le Fantastique à la manière de Jules Verne,* „La Marche Romane”, vol. 18, Nr. 2, 1968.
84. Lacroix, Michael, *Paris au XX^{e} siècle. Bilan critique et perspectives de recherche,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 33, Nr. 132, 1999.
85. Luca, Benedetto de, *Poetul tinerimei,* „Universul literar”, Anul XIII, No. 17, Luni 25 aprilie 1905.
86. Lux, *Încungiurul lumei în 72 de zile,* „Era nouă”, No. 34, Duminică 27 Mai, 1890.
87. Macherey, Pierre, *Jules Verne, ou le récit en defaut* în *Pour une théorie de la production littéraire,* Paris, François Maspero, 1966.
88. Martin, Charles-Noël, *Préface* la *Le Château des Carpathes. Le Volcan d’or,* Lausanne, Editions Rencontre, 1970.
89. Martin, Charles-Noël, *Préface* la *Claudius Bombarnac. Le Pilote du Danube,* Lausanne, Editions Rencontre, 1970.

90. Martin, Charles-Noël, *À propos de „Jules Verne en Roumanie?”. La supposée „maîtresse” roumaine de Jules Verne,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 28, Nr. 111, 1999.

91. Martin, Charles-Noël, *Recherches sur les maîtresses de Jules Verne,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 14, Nr. 56, 1980.

92. Muscan, Catinca, *Nautilus la Bucureşti*, „Magazin”, 16 noiembrie 1963.

93. Mustière, Philippe, *La chambre au miroir ou l’appropriation de l’être dans le „Château des Carpathes”,* „Litterature”, No. 43, octobre 1981.

94. Neefs, Jacques, *Le Château des Carpathes et la question de la représentation* în Colloque de Cerisy, *Jules Verne et les Sciences humaines,* Union Générale d’Editions, „10 18”, 1979.

95. Negoiţă, C. N., *Jules Verne şi istoria literară,* „Adevărul Literar şi Artistic”, Anul X, Seria II-a, No. 585, Duminică 21 Februarie 1932.

96. Negoiţă, C. N., *Jules Verne şi ştiinţa. Cu prilejul centenarului său,* „Adevărul Literar şi Artistic”, Anul IX, No. 389, Duminică 20 Mai 1928.

97. Numa, *Chronique,* „L’Indépendence roumaine”, Année 17e, 3e Série, No. 4702, Jeudi 11/25 Février 1893.

98. Ocagne, Maurice d’, *Jules Verne raconté par le fils d’un de ses amis* în *Hommes et choses de Science, propos familiers,* vol. 1, Paris, Librairie Vuibert, 1930.

99. Ozanne, Henriette, *De quelques sources verniennes,* Colloque d’Amiens, I, *Nouvelles recherches sur Jules Verne et le voyage,* Librairie Minard, 1978.

100. Petra-Petrescu, Horia, *Romanele lui Jules Verne – Notiţe,* „Dacia Traiană”, Calendar pe anul 1929, Sibiu, Editura institutului de arte grafice „Dacia Traiană”.

101. Picot, J.-P., *Château en Espagne et château des Carpathes,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, vol. 15, No. 59, 1981.

102. Popa, Mircea, *Jules Verne dans une perspective roumaine,* „Synthésis”, VIII, Bucarest, 1981.

103. Pourvoyeur, Robert, *Jules Verne et le romantisme*

musical, Colloque d'Amiens, II, *Jules Verne filiations-rencontres-influences,* Librairie Minard, 1980.

104. Pourvoyeur, Robert, *Kéraban à la Scène,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Spécial Thèatre, No. 3, No. 85 et 86 – Ier 2 ème trimestre 1988.

105. Pourvoyeur, Robert, *Pégase chez Vulcain* în *Jules Verne 6 la Science en question,* Lettres modernes, Minard, 1992.

106. Pourvoyeur, Robert, *Verne et Offenbach,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 6, No. 21, 1972.

107. Radu, *Jules Verne,* „Albina", Anul VIII, No. 26, 27 martie 1905.

108. Ralea, Mihail, *Actualitatea lui Jules Verne,* „Secolul 20", No. 2, 1964.

109. Rauville, Hervé de, *Jules Verne,* „La France de Demain", 5 Avril 1905.

110. Raymond, Charles, *Les Célébrités contemporaines. Jules Verne,* „Musée des familles", Septembre 1875.

111. Raymond, François, *Le scaphandrier des abimes, Préface* la *Le livre d'or de la science-fiction. Jules Verne,* Presses Pocket, 1986.

112. Rosetti, Al., *Jules Verne,* „Contemporanul", 5 septembrie 1986.

113. Roudaut, Jean, *Le Château des Carpathes,* „L'Arc", No. 29, 2e trimèstre 1966.

114. Săveanu, Simion, *Jules Verne a vizitat şi ţara noastră,* „Magazin", 1 aprilie 1961.

115. Săveanu, Simion, *Pe urmele lui Jules Verne... în ţara Haţegului,* „Magazin", 25 iulie 1970.

116. Sherard, R. H., *Jules Verne Revisited,* „T. P.'s Weekly", October 9, 1903.

117. Stoian, Mihai, *Jules Verne şi lupta românilor transilvăneni pentru unire cu ţara,* „Luceafărul", 18 februarie 1978.

118. Terrasse, Pierre, *Jules Verne et les chemins de fer,* „L'Herne", Nr. 25, 1974.

119. Turiello, Mario, *Jules Verne* în Mario Turiello, *Mélanges littéraires,* Naples, A. Morano, 1908.

120. T. P., *Chronique parisienne. Jules Verne,* „La

Roumanie", VII-ème Année, No. 1855, Jeudi, 17–30 Mars 1905.

121. Verne, Jules, *Amintiri din copilărie şi din tinereţe* în Ion Hobana, *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne,* Editura Univers, Bucureşti, 1979.

122. Verne, Jules, *Edgar Poe şi operele sale* în Ion Hobana, op. cit.

123. Versins, Pierre, *Jules Verne* în *Encyclopédie de l'utopie, des voyages extraordinaires et de la science-fiction,* Editions de l'Age de l'Homme, Lausanne, 1972.

124. Voiculeţ-Lemeny, Pompiliu, *Jules Verne prin Dobrogea,* „Tomis", No. 6, 1969.

125. xxx, *Ça et la,* „L'Indépendence roumaine", XIII Année (de Serie), No. 3641, Vendredi 17/29 Novembre 1889.

126. Xxx, *Castelul din Carpaţi – Roman despre Români de Jules Verne,* Călindarul Poporului pe anul comun 1898, Sibiiu, Editura şi tiparul „Tipografiei", societate pe acţiuni.

127. xxx, *Centenarul lui Jules Verne,* „Adevărul Literar şi Artistic", Anul IX, No. 373, Duminică 29 Ianuarie 1928.

128. xxx, *Centenarul lui Jules Verne,* „Orizontul", Anul VIII, No. 8, 21 Februarie 1928.

129. xxx, *Conversations avec Michel Serres. Jules Verne, la Science et l'homme contemporain,* „Revue Jules Verne", No. 13–14, Revue du Centre Internaţional/ La Maison de Jules Verne, 2002.

130. xxx, *Deux lettres de Jules Verne,* „Feuille de liaison du Centre de Documentation Jules Verne – Amiens", No. 26, 2° trimestre 1993, *Special Nellie Bly.*

131. xxx, *Echos,* „L'Indépendence roumaine", Année 52, No. 15.867, Mardi 21 Février 1928.

132. xxx, *Jules Verne,* „Luceafărul", Anul IV, Budapesta, 1 Aprilie st.v. 1905-Nrul 7.

133. xxx, *Jules Verne at Home,* „Pall Mall Gazette", December 10, 1889.

134. xxx, *Les prophéties de Jules Verne,* „L'Indépendence roumaine", 29 Année, No 8777, Lundi 28 Mars (10 Avril) 1905.

135. xxx, *Prietenii lui Jules Verne,* „Adevărul Literar şi

Artistic”, Anul XIV, Seria II, Nr. 771, Duminică 15 Septembrie 1935.
136. xxx, *Triumful lui Jules Verne,* „Drapelul”, Anul V, Lugoj, 31 Martie (13 April) 1905, Nr. 38.
137. xxx, *Uă operă nouă a lui Jules Verne,* „Românulu”, Anul al XXXII-le, Luni 9 Iuliu 1888.

III. *Varia*

138. Arbure, Zamfir C., *Elisée Reclus* (Din amintirile mele personale), „Viaţa socială”, An I, nr. 2, martie 1910.
139. Aubaret, G., *Province du Danube,* „Bulletin de la Société de Geographie”, Août 1876.
140. A. L., *Bucarest – Manuel du voyageur,* Bucarest, Imprimerie de la Cour. Propriet. F. Göbl, 1879.
141. Bellanger, Stanislas, *Le kéroutza,* Paris, Librairie Française et Etrangère, 1846.
142. Caillois, Roger, *Poétique de St.-John Perse,* NRF Gallimard, 1954.
143. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1982.
144. Celebi, Evlia, *Seyahatname* în *Călători străini despre ţările Române,* vol. VI, Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.
145. Chambers, Ross, *L’Ange et l’automate. Variations sur le mythe de l’actrice de Nerval à Proust,* Paris, Lettres Modernes, „Archives des lettres modernes”, 128, 1971.
146. Duruy, Victor, *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques,* „Le Tour du Monde”, 1861, 1862, 1863.
147. Eliade, Mircea, *Fragments d’un Journal,* Gallimard, 1973.
148. Engelhardt, Ed., *Etudes sur les embouchures du Danube,* Galatz, Typographie Frédéric Thiel, 1862.
149. Fétis, F. J., *Biographie universelle des musiciens et Bibliographie générale de le musique,* Paris, Librairie de Finnin Didot Frères, Fils et C^{ie}, 1860.
150. Floca, Octavian – Dr. Victor Şuiaga, *Ghidul judeţului*

Hunedoara, Deva, „Tipografia judeţeană”, 1936.

151. Gérando, Auguste de, *La Transylvanie et ses habitants,* Paris, Au Comptoir des Imprimeurs Unis, 1845.

152. Joanne, Adolphe et Emile Isambert, *Itinéraire descriptif historique et archéologique de l’Orient,* Paris, Librairie de L. Hachette et C^{ie}, 1861.

153. Lancelot, M., *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques,* „Le Tour du Monde”, 1865, 1866, 1868.

154. Le Cler, G., *La Moldo-Valachie. Ce qu’elle a été, ce qu’elle est, ce qu’elle pourrait être,* Paris, E. Dentu, Libraire Editeur, 1866.

155. Marbeau, Edouard, *Un nouveau royaume (Roumanie),* Paris, Jules Gervais, Libraire-Editeur, 1881.

156. Massoff, Ioan, *Teatrul românesc. Privire istorică,* volumul III, *Teatrul din Bucureşti în perioada 1877–1901,* 1969, Editura pentru literatură.

157. Mohr, Faust, *Amintirile unui spectator. Mişcarea teatrală în Capitală între anii 1899 şi 1910,* Bucureşti, 1937, Tipografie de Artă şi Editură Leopold Geller.

158. Moldovan, Silvestru, *Ţara noastră. Descrierea părţilor Ardélului,* de la Mureş spre médă-di şi valea Mureşului, Sibiu, 1894.

159. Montanari, Gianni, *Ieri, il futuro,* Editrice Nord, Milano, 1977.

160. Mouy, Charles de, *Lettres du Bosphore. Bucarest-Constantinople -Athènes,* Paris, E. Pion et C^{ie}, 1879.

161. Nellie Bly’s Book: *Around the World în Seventy-two Days,* New York: Pictorial Weeklies Co., 1890.

162. Ney, Napoléon, *En Asie Centrale à la Vapeur,* Paris, Garnier Frères, editeurs, 1888.

163. Nicola, Traian, *Valori spirituale tutovene. Biobibliografii,* volumul 4, G-L, Primăria Municipiului Bârlad, 2003.

164. Panighianţ, Eugen, *Delta Dunării,* Editura pentru turism, 1972.

165. Panu, George, *Amintiri de la „Junimea” din Iaşi,* „Biblioteca pentru toţi”, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

166. Paraschiv, Ion Trandafir Iliescu, *De la hanul Şerban Vodă la hotelul Intercontinental,* Editura Sport-Turism,

Bucureşti, 1979.
167. Petrescu, Cezar, *Roman şi realitate,* „Ethnos”, Revistă de grai, studiu şi creaţie românească, Focşani, Anul II, 1942–1943, Fasc. 1–2.
168. Pichois, Claude, *Littérature et progrès. Vitesse et Vision du monde,* Editions de la Baconnière, Neuchâtel, 1973.
169. Piru, AL, *Dumas şi românii,* „Luceafărul”, 30 iulie 1977.
170. Potra, George, *Din Bucureştii de altădată,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.
171. Reclus, Elisée, *Nouvelle Géographie universelle,* I, *L'Europe Méridionale,* Paris, Librairie Hachette et Co, 1876.
172. Reclus, Elisée, *Voyage aux régions minières de la Transylvanie occidentale,* „Le Tour du Monde”, Second semestre, 1874.
173. Romanescu, Aristizza, *30 de ani. Amintiri,* Bucureşti, „Socecu”, 1904.
174. Rosny, Léon de, *La patrie des Romains d'Orient,* Paris, Maison-neuve Frères et Charles Leclerc, 1884.
175. Sherard, R. H., *Twenty Years în Paris,* London: Hutchinson, 1905.
176. Stanca, Sebastian, *Monografia istorică a Văii Jiului,* X, „Steagul roşu”, 2 ianuarie 1972.
177. Ujfalvy-Bourdon, Mme de, *De Paris à Samarkand. Le Ferganah, le Kouldja et la Sibérie occidentale. Impressions de voyage d'une Parisienne,* Paris, Librairie Hachette et Cie, 1880.
178. Vambéry, Arminius, *Voyage dans l'Asie Centrale. De Teheran à Khiva, Bokhara et Samarkand,* „Le Tour du Monde”, Deuxième semestre, 1865.
179. Vax, Louis, *La séduction de l'étrange,* Paris, Presses Universitaires de France, 1965.
180. Zola, Emile, *Les Romanciers naturalistes.* Paris, G. Charpentier et C^{ie}, Editeurs, 1890.
181. xxx, *Dictionnaire de sexologie,* Paris, Jean-Jacques Pauvert, 1962.
182. xxx, *Din istoria Transilvaniei,* vol. II, Editura Academiei, 1963.

183. xxx, *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti* diretto da Alberto Basso, *Le biografie,* Volume primo, A – Bur, 1985, Unione Tipografico-Editrice Torinese.

184. xxx, *La musica* sotto la direzione di Guido M. Gatti a cura di Alberto Basso, Parte seconda, Dizionario L-Z, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1971.

185. xxx, *Paris de 1800 à 1900 d'apres les estampes et les mémoires du temps* publié sous la direction de Charles Simond, Tome III, 1870–1900, Troisième République, Paris, Librairie Plon, Plon-Nourrit et C^{ie}, Imprimeurs-Editeurs, 1901.

În opera lui Jules Verne, de la a cărui moarte se vor împlini, la 24 martie 2005, o sută de ani, se manifestă un interes susținut față de România și de locuitorii ei. Să fie el doar expresia intenției, mărturisită de marele scriitor, de a înfățișa un tablou dinamic al întregului glob pământesc?

Autorul la mormântul lui Jules Verne

Pentru a răspunde acestei întrebări, Ion Hobana a continuat și adâncit investigațiile pe care le-a întreprins în ultimele trei decenii. Întemeindu-se și pe o vastă bibliografie, el proiectează noi lumini asupra unei chestiuni care îi preocupă, firesc, pe numeroșii cititori din țara noastră ai "Călătoriilor extraordinare".

Pro Editură și Tipografie S.R.L. O.P. 26, C.P. 13
Str. Băiculești nr. 1, București;
Tel.: 021-490.62.35; 021-490.62.37;
e-mail: pro@zappmobile.ro

ISBN 973-7995-28-7